

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
[I]

HJALMAR KARLGREN

SKADESTÅNDS RÄTT

FEMTE UPPLAGAN

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

EX LIBRIS

Knut Rodhe

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Professorn n. n. Hult Rodhe
med hjärtlig hälsning från vän-
förf.

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING

[I]

SKADESTÅNDSRÄTT

AV

HJALMAR KARLGREN

Femte upplagan

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG
STOCKHOLM

ISBN 91-1-720071-7

© P. A. Norstedt & Söners Förlag 1952, 1958, 1965, 1968, 1969, 1972

Stockholm 1972. Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner

(722103)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Förord</i>	5
Kap. 1 Inledande anmärkningar om skadeståndsskyldighet i utomobli- gatoriska rättsförhållanden. Skadeståndsrättens historiska ut- veckling. Begreppet skadestånd m. m.	7
Kap. 2 Översikt över skadeståndslagens innehåll. Ytterligare om ska- destånd och försäkring	20
Kap. 3 Culparegeln: Ansvar för ekonomisk skada å person eller sak. Krav på positiv handling samt på logisk och adekvat kau- salitet	28
I. Person- eller sakskada	31
II. Positiv handling	31
III. Kausalitet (»logisk»)	37
IV. Adekvat kausalitet	44
Kap. 4 Culparegeln: Ansvar för ekonomisk skada å person eller sak. Krav på subjektivt »tillräknande» och på »rättsstridighet» m. m.	54
V. Det subjektiva rekvisitet »tillräknande»	54
VI. Rättsstridighetsspörsmålet. Närmare om culparegeln ..	67
Rättsstridighetsbegreppet: kontinental och nordisk rättsstri- dighetslära	69
Ytterligare om rättsstridighetslärans innebörd och värde (på integritetskränkningarnas område).	75
Tillägg rörande de »klassiska» grunderna för rättsstridighe- tens bortfallande	86
Kap. 5 Culparegeln: Ansvar för ekonomisk skada å person eller sak. Krav på »tillräknelighet»	93
Kap. 6 Culparegeln: Ansvar för annan skada än ekonomisk skada å person eller sak	102
1. Annan ekonomisk skada än person- eller sakskada	105
2. Ideell skada	111
Kap. 7 Skadeståndsansvar utanför culparegelns område (det strikta ansvaret): allmänna anmärkningar	114

Kap. 8	Det allmänna principalansvaret. Arbetstagares skadeståndsskyldighet	118
Kap. 9	Särskilda lagregler om strikt ansvar	132
	I. Bestämmelser om skadeståndsskyldighet i anledning av farlig verksamhet	132
	1. Sjörättsliga regler	132
	2. 1886 års lag om ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift	135
	3. 1916 års lag angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik	140
	4. 1922 års lag angående ansvarighet för skada i följd av luftfart	151
	5. 1902 års lag innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar (»el-anläggningslagen»)	154
	II. Andra lagregler rörande strikt skadeståndsansvar	157
Kap. 10	Strikt skadeståndsansvar utan stöd av lagregler	170
Kap. 11	Statens och kommuns skadeståndsansvar	184
Kap. 12	Skadeståndets storlek m. m.	194
Kap. 13	Flera skadevållares ansvar	210
Kap. 14	Den skadelidandes medverkan till skadan. Skadestånds jämkning i övrigt	215
Kap. 15	Skada, som drabbat tredje man, och skada, för vilken tredje man i egenskap av den skadelidandes successor äger rätt till ersättning	225
	<i>Citerade rättsfall</i>	241
	<i>Sakregister</i>	249

FÖRORD TILL FÖRSTA UPPLAGAN

Förevarande arbete bygger på min år 1943 utgivna lärobok "Skadeståndsläran". Emellertid har boken i så väsentlig grad utökats och omgestaltats, att den i realiteten kan anses utgöra ett nytt arbete. Stora partier ha tillagts, talrika kompletteringar i övrigt ha gjorts snart sagt hela boken igenom, och i vissa delar ha företagits genomgripande förändringar beträffande framställningssättet (på några punkter beroende på att jag ändrat uppfattning i fråga om det teoretiska bedömandet). I synnerhet har tagits hänsyn, förutom till nya lagregler ävensom till åtskillig skadeståndsrättslig litteratur publicerad det senaste decenniet i Sverige och grannländerna, jämväl till den ymniga svenska rättspraxis, som under samma tid förekommit på området. Rättsfallen ha i avsevärd utsträckning — det gäller både de nytillkomna och de äldre rättsfallen — redovisats fylligare, genom korta antydningar om sakläget och om högsta domstolens ställningstagande till ifrågavarande spörsmål.

Jag är emellertid angelägen att betona, att trots dessa utvidgningar och omgestaltningar på intet sätt åsyftas en mycket utförlig, än mindre en något så när uttömmande, behandling av den utomobligatoriska skadeståndsrätten. Om så varit fallet, skulle arbetet ha fått en omfattning, som gjort det mindre användbart bl. a. för de akademiska studierna. Fortfarande rör det sig om en lärobok — icke om en handbok — och om en jämförelsevis kortfattad lärobok. Arbetet har således alltjämt en relativt blygsam uppgift. Jag upprepar min hemställan i förordet till "Skadeståndsläran", att läsaren vid bedömandet av arbetet skall taga hänsyn till dessa antydda begränsade pretentioner, liksom mitt uttalande om att jag under alla omständigheter är tacksam för påpekanden rörande förefintliga brister.

I boken användas för nedannämnda tidskrifter de vedertagna förkortningarna: NJA = Nytt juridiskt arkiv, SvJT = Svensk Juristtidning, TSA = Tidskrift utgiven av Sveriges advokatsamfund, FT

= Förvaltningsrättslig tidskrift, TfR = Tidskrift for Rettsvitenskap, UfR = Ugeskrift for Retsvæsen, NFT = Nordisk försäkrings-tidskrift, JFFT = Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland.

FÖRORD TILL FEMTE UPPLAGAN

Denna upplaga utgör i stora delar ett nyskrivet arbete. Det beror naturligtvis närmast på tillkomsten av 1972 års skadeståndslag. Så många och märkliga nyheter har visserligen nämnda lag, såsom framgår av översikten av dess innehåll i bokens andra kapitel, icke medfört. Men det är självklart, att framställningen har måst få en annan prägel än tidigare, då den alltså i betydande utsträckning har en färsk allmän skadeståndslag som grundval. Omfattande partier, med tillhörande rättspraxis, ha ock i anledning av de nya lagbestämmelserna utmönstrats eller starkt förkortats. Därvid har det för övrigt ofta varit svårt att skilja mellan vad som av den äldre rättstillämpningen får anses numera sakna praktisk betydelse och vad som alltjämt är av visst, om än mera indirekt, intresse. I gengäld har på ett flertal ställen, där det behandlas frågor som icke regleras i skadeståndslagen, framställningen gjorts något fylligare.

När i arbetet hänvisas till skadeståndslagens "motiv", avses därmed Kungl. Maj:ts proposition i ämnet (1972: 5).

Rättsfall och litteratur, som publicerats efter januari 1972, ha i regel icke kunnat beaktas. Redovisningen av rättsfall i NJA sträcker sig därför ej längre än t. o. m. häftet 1—2 för 1971. Och vad litteraturen angår ha bl. a. icke kunnat uppmärksammas de skadeståndsrättsliga uppsatser som förekomma i festskrifterna för Y. J. Hakulinen och Per Olof Ekelöf.

Stockholm i juni 1972

Hjalmar Karlgren

KAP. 1.

INLEDANDE ANMÄRKNINGAR OM SKADE- STÅNDSSKYLDIGHET I UTOMOBLIGATO- RISKA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN.

SKADESTÅNDRÄTTENS HISTORISKA UT- VECKLING. BEGREPPET SKADESTÅND M. M.

Av grundläggande betydelse för all modern skadeståndsrätt är skillnaden mellan å ena sidan skadeståndsskyldighet i *obligatoriska* rättsförhållanden eller, som man också säger, i kontraktsförhållanden och å andra sidan skadeståndsskyldighet i *utomobligatoriska* förhållanden. I förra fallet grundas skadeståndsansvaret därpå, att vederbörande icke uppfyllt de obligatoriska förpliktelser, som åvilat honom på grund av ett avtal (kontrakt) eller eventuellt ett ensidigt åtagande. En depositarie har t. ex. vanvårdat godset och därmed åsidosatt sina förpliktelser på grund av depositionsavtalet, en säljare har levererat felaktigt gods eller gjort sig skyldig till mora. I senare fallet åter inträder skadeståndsansvar gentemot personer, till vilka skadevållaren icke står i något som helst på avtal eller rättshandling grundat rättsförhållande eller dock icke i ett rättsförhållande, som har samband med det skadegörande beteendet. Om t. ex. någon i en folksamling vårdslöst skadar en annan person, är skadegörelsen utomobligatorisk, även om den skadelidande råkade vara skadevållarens hyresvärd eller skräddare. Annorlunda ställer det sig, om en hyresgäst övar åverkan å eller vanvårdar den till honom upplåtna lägenheten; han har då icke uppfyllt sin förpliktelse enligt hyresavtalet att vara en aktsam hyresgäst. Redan här må emellertid anmärkas, att många tveksamma gränsfall finnas, i det att ett kontraktsförhållande kan ge upphov till s. k. *biförpliktelser*, alltså sådana förpliktelser som icke äro för rättsförhållandet centrala men dock stå i visst sammanhang med det genom avtalet skapade särskilda mellanhavandet mellan kontrahenterna. En butiksinnehavare t. ex. anses på grund av det

avtalsförhållande, vari han står till sina kunder, vara pliktig icke blott att leverera goda varor o. d. utan även att tillse, att affärslokalen är sådan att den icke medför risker för kunderna. En arbetsgivare är på grund av anställningsavtalet med sina arbetare icke enbart skyldig att ge dem lön och att behandla dem på ett anständigt sätt utan har även att stå ansvaret för att icke genom oaktsamhet arbetstagares liv eller hälsa skall utsättas för fara. Här må ock erinras om att en säljare av lös egendom häftar ej blott för fel och brist i godset i köplagens mening utan även för godsets "skadebringande egenskaper". Hur långt man skall gå i att antaga dylika biförpliktelser, är emellertid ofta tveksamt. Och det kan ej heller utan vidare förutsättas, att för biförpliktelser skulle i allo gälla samma regler som för de egentliga kontraktsförpliktelserna, allra minst när de äro av antydnda allmänna, ej mera konkretiserad natur.

Reglerna om skadeståndsskyldighet i kontraktsförhållanden variera, som man finner av den speciella obligationsrätten, i hög grad allt efter kontraktstypens beskaffenhet, låt vara att en del allmänna principer kunna utformas. Grundsatserna om skadeståndsansvar i utomobligatoriska förhållanden äro åter — för den gällande svenska och nordiska rättens del — mera generella. Detta hindrar dock icke, att även här livsförhållandenas egenart starkt påverkar skadeståndsreglernas karaktär. Härom närmare bl. a. i samband med utredningen om culpabegreppet.

Först några ord om skadeståndsrättens historiska utveckling.

Som bekant skiljer man nu för tiden strängt mellan straff och skadestånd. Skillnaden består, såsom vi strax skola beröra, däri, att medan straffet utgör ett lidande, som tillfogas vederbörande *utan* att därmed är förbundet syftet att tillförsäkra den förfördelade någon förmån, skadeståndet just går ut på att gottgöra denne för en liden skada. I äldre tider kände man egentligen icke, åtminstone icke såvitt angår bötesstraff och liknande, nämnda skillnad mellan de båda begreppen. Det brukar sägas, att på mera primitiva stadier, t. ex. det som tog sig uttryck i våra landskapslagar, fullföljde den *bot*, som skadevållaren hade att betala, både straff- och skadeståndssyfte. Boten tillföll den skadelidande och var principiellt underkastad hans dispositionsrätt, men reglerna om bot företedde också drag, som tydde på ett offentlighetsrättsligt, straffrättsligt inslag (såsom att andel

i boten gick till konungen och rättssamhället). Någon generell grundsats om att vid tillfogande av utomobligatorisk skada bot skulle gäldas fanns för övrigt icke, utan densamma förekom i en mängd särskilt uppräknade fall. Därvid förhöll det sig dessutom så, att boten till sin storlek vanligen ej anpassades efter skadans omfattning och omständigheterna i det särskilda fallet utan utgick med vissa fixerade, ofta godtyckliga belopp. Vidare var det ett utmärkande drag, att i förekommande fall bot skulle erläggas oavsett att skadegöraren icke hade någon *skuld* till den timade skadan. Det objektiva faktum, att skadan tillfogats genom ifrågavarande handling, var i regel tillfyllest ("kausalitetsprincipen"; "die Tat tötet den Mann") — även om den uppsåtliga handlingen ofta medförde en högre bot än den oavsiktliga ("vådaverk").

I den *romerska* rätten hade emellertid redan tidigt den märkliga rättsprincip framträtt, som vi kalla *culpa*principen: skadeståndsansvar inträdde endast under förutsättning att skuld, antingen "dolus" (uppsåt) eller "culpa" (vårdslöshet, oaktsamhet, "vållande"), i det enskilda fallet låg skadegöraren till last. Av grundläggande betydelse i detta avseende blev den berömda "lex Aquilia" (från något av republikens sista århundraden), som utövat ett enormt inflytande på rättsutvecklingen i snart sagt alla europeiska länder. Lagen gällde sakskada — analogt tillämpades den även på personskada — men icke allmän förmögenhetsskada; det fordrades i regel, att skadan tillfogats genom positivt handlande och varit en omedelbar följd därav ("damnum corpori corpore datum"); och slutligen krävdes som sagt, i subjektivt hänseende, dolus eller culpa å gärningsmannens sida. Det märkliga var sålunda, dels att det fanns en generell regel om skadeståndsansvar vid tillfogande av sakskada, dels att för ansvarighet uppställdes nämnda subjektiva betingelse. Straffrättsliga inslag voro, att skadan i regel beräknades på ett för den förfördelade gynnsamt sätt (det högsta värdet under sista året resp. sista månaden) och att skadeståndet kunde fördubblas, om skadevållaren nekade i processen. Denna culpaprincip bredde sedan ut sig på skilda håll på kontinenten, rönt i viss mån bakslag under naturrätten, vilken i stor utsträckning, när det gällde intrång i vad man uppfattade som verkliga rättigheter (alltså framför allt fall av sak- och personskada), hade benägenhet att tillämpa kausalitetsgrundsatsen, men slog till

sist fullständigt igenom under 1800-talet. Principen passade också bra i stycke med liberalismens och individualismens tankegångar, då den ju ledde till en betydande inskränkning av den enskildes skadeståndsskyldighet och sålunda främjade rörelsefriheten i samhället. Berömt är i synnerhet den store tyske juristen *Iherings* arbete "Das Schuldmoment im römischen Privatrecht" (1867). Här förhärjadades culpaprincipen, ja *Ihering* betecknade som en "evig sanning" tanken att "intet ont utan skuld".

Vad den svenska rätten beträffar hade man ännu i 1734 års lag icke mera fullständigt nått fram till den romerskrättsliga culpaprincipen eller i övrigt till en utformning av skadeståndsrätten efter romerskrättsligt mönster. Visserligen tillmättes nu skuldanken vida större betydelse än enligt medeltidslagarna. 1734 års lag var icke främmande för culpabegreppet. Man skilde på olika ställen i lagen mellan *dels* den rena ("fulla") vådahandlingen *dels* den visserligen vårdlösa men dock icke avsiktliga skadegörelsen (det äldre begreppet "vådaverk", som omfattade båda dessa slag av handlingar, hade således upplösts i två begrepp) *dels* slutligen det avsiktliga skadetillfogandet, och huvudregeln var, att den rena vådahandlingen ej medförde ansvar. Men överallt var denna princip ingalunda genomförd, och man stod kvar på den äldre ståndpunkten, att ansvar icke inträdde generellt utan endast i en mängd uppräknade fall. Likaså gällde alltså, att skadeståndet till sin omfattning ofta icke bestämdes av den konkreta skadans storlek utan utgick med vissa fixerade belopp.

De romerskrättsliga grundsatserna påverkade emellertid tydligt 1800-talets svenska lagförslag, bl. a. det av lagkommittén år 1826 avgivna förslaget till civillag, där det i 15:5 HB hette: "Skada, som någon lidit genom annans vållande, skall gäldas, även i de fall, som ej i lagen särskilt utsatte äro". Lagförslagen blevo emellertid aldrig upphöjda till lag. Däremot ledde de samtidiga förslagen till strafflag till antagandet av den ända till den 1 januari 1965 delvis gällande 1864 års strafflag, och därför inflöto i kap. 6 bestämmelser om skadestånd på grund av *brottslig* gärning. Dessa buro prägel av culparegeln; se det grundläggande lagbudet i 1 §. Att reglerna om skadeståndsansvar upptogs i strafflagen berodde på att tanken på en ny handelsbalk, med ett däri ingående skadeståndsrättsligt kapitel, vid

ifrågavarande tid icke kunnat realiseras. Detta var följaktligen anledningen till placeringen av den svenska rättens skadestandsregler i strafflagen. Nämda skadestandsbestämmelser blevo under sådana förhållanden tillämpliga analogt även å annan utomobligatorisk skadegörelse än den som är brottslig, d. v. s. belagd med straff. Man hade här, skulle det kunna sägas, motsvarigheten till de romerskrättsliga reglerna om "deliktsobligationer", ehuru regleringen var mera enhetlig. Det må tilläggas, att stadgandena om skadestånd i 6 kap. strafflagen icke upphävde *alla* skadestandsregler i 1734 års lag utan endast dem som förekommo i missgärningsbalken med därtill anslutna bestämmelser. De skadestandsregler, som på skilda ställen återfinnas i de civila balkarna, såsom i 24 kap. 3 § BB, fingo alltså stå kvar, trots att dessa ofta bygga på kausalitetsprincipen. Nu för tiden ha de dock ingen nämnvärd betydelse.

Redan vid mitten av 1800-talet var alltså culpaprincipen den ledande både på kontinenten och i Sverige. Men det dröjde icke länge, förrän dess allenaherravälde bröts och man i viss utsträckning började återgå till ett ansvar utan culpa, ett "strikt" skadeståndsansvar. Två utomordentligt betydelsefulla omständigheter ha här varit avgörande: *dels* utvecklingen av den moderna storindustrin och de moderna kommunikationsmedlen *dels* det nutida försäkringsväsendet.

Vad det förra beträffar märkes till en början, att en effektiv prevention mot skadegörande beteenden är på förevarande områden av speciell vikt och att culparegeln i det hänseendet, såsom längre fram skall beröras, icke gör tillräcklig tjänst. Än större roll har vidare den synpunkten spelat, att med hänsyn till de omfattande skadegörelser, som kunna inträffa inom den industriella stordriften och det moderna kommunikationsväsendet, tillfredsställande gottgörelse icke kan tillförsäkras de skadelidande, om de blott få hålla sig till culpösa skadevällare (vanligen anställda) personligen. Det blir fastmera ett starkt behov av att själva företaget som sådant drabbas av ansvar, oberoende av om ägaren eller, vid en juridisk person, ledamöterna i styrelse eller jämförligt organ må kunna påbördas culpa, främst såvitt arbetsledningen (förmän och liknande) förfarit culpöst. Särskilt gäller detta, när verksamheten till sin natur är farlig. Ett "principalansvar" är erforderligt.

Den andra hithörande faktorn är som sagt försäkringsväsendet. Det är mindre betänkligt att åvälva en företagare strikt skadeståndsansvar, om han har möjlighet att genom ansvarsförsäkring skydda sig mot alltför överväldigande konsekvenser därav; ansvaret kommer ju då i huvudsak att begränsas till den ekonomiska börda, som erläggandet av försäkringspremier utgör. På detta sätt kan försäkringsrätten föranleda att skadeståndsskyldighet införes i ökad omfattning och för övrigt även till att ett bestående skadeståndsansvar blir mera effektivt (den skadelidande har större säkerhet för att utfå skadeståndet, skadevällaren går i processen lättare med på att han handlat culpöst, och domstolarna visa mindre hjärtnupenhet vid skadestånds utdömande, när man vet att det blir försäkringsbolaget som får betala.

Emellertid kan försäkringsrätten utöva en motsatt verkan, ge upphov till en tendens att *begränsa* skadeståndsrättens räjong. Man kan ju nämligen också mena, att de som hotas av skadegörelse, de som äro utsatta för skaderisker, själva böra försäkra sig; göra de detta och få sin skada gottgjord av försäkringsbolaget, är allt gott och väl, och man behöver då icke skadeståndsreglerna längre, eller icke i samma omfattning som tidigare. Skillnaden i jämförelse med föregående fall är visserligen den ingalunda oviktiga, att de som då ha att betala premierna icke äro skadevällarna utan de skadelidande själva; man skyddar de förra på de senares bekostnad. Här liksom i andra sammanhang möter det stora problemet, om icke försäkringsrätten kan i största utsträckning ersätta skadeståndsrätten.¹ Uppenbart är, att en utveckling är i gång i sådan riktning. I motiven till den nya skadeståndslagen varom strax skall bli tal förutsattes också,

¹ Beträffande förhållandet mellan skadeståndsplikt och försäkring föreligger en omfattande litteratur. Ämnet, som företrädesvis är av rättspolitisk natur, kan icke ingående behandlas här. Se hänvisningarna på motsvarande ställe i 2 uppl. av detta arbete, bl. a. till Förhandlingarna vid 19 nordiska juristmötet 1951. Av litteraturen från senare tid kan nämnas exempelvis: *Bengtsson*, Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden, 1960, samt i SvJT 1961 s. 627 (om ansvarsförsäkringens betydelse i skadeståndsmål), *Strahl* i Minnesskrift för Hult, 1960, s. 431, *Selmer* i NFT 1960 s. 1, *Hellner* i Norsk forrskningsjuridisk forenings publikasjoner nr 41, 1961, *Walén* i "Teori och praxis" (Festskrift för Karlgren), 1964, s. 388, se ock *Waléns* referentskrift vid och yttrande under förhandlingarna vid 22 nordiska juristmötet 1960 samt nedannämnda avhandling i SvJT 1967 av *Hellner*.

att detta är framtidens melodi, och i lagen själv har inställningen avsatt resultat på ett flertal punkter. Att försäkringsrätten kan utnyttjas till begränsning av skadeståndsrättens räjong kommer även till uttryck i särskilda lagbestämmelser, som upphäva eller inskränka möjligheten för en försäkringsgivare som gottgjort den skadelidande att sedan regressvis vända sig mot skadevällaren. Och det måste tagas hänsyn till att ansvarsförsäkring reellt kan föranleda, att skadevällare undgå konsekvenserna av sitt culpösa handlande.

Det låter sig dock knappast bestrida, hur högt man än har anledning att värdesätta försäkringsinstitutet, att berörda utveckling *kan* innefatta vissa faror. Om det så småningom ingår i folks medvetande, att det icke medför någon risk att vara oaktsam med hänsyn till annans egendom blott denna är försäkrad — om man därvidlag undergräver skadestandsreglernas moralbildande resp. moralförstärkande funktion (här tänkes alltså icke så mycket på att reglerna skulle i det enskilda, konkreta fallet verka avskräckande) — kunna konsekvenserna för rättsordningen bli betänkliga nog, ja betänkliga även för försäkringsverksamheten själv, som för närvarande bygger på ett samhällstillstånd, där hos människor tack vare bl. a. skadeståndsrätten, direkt och framför allt indirekt, inpräntas plikten till aktsamhet och omsorg. Man får med andra ord icke falla offer för det tankefelet att utan vidare förutsätta, att om skadeståndsrätten vore borta och ersatt med försäkringsrättsliga regler, samhällsmedlemmarna i allmänhet skulle handla culpöst eller eljest i strid mot det rättsliga regelsystemet endast i samma relativt begränsade omfattning som hittills.² Överhuvud är det angeläget, att större upp-

² Det rör sig här om ett tankefel i princip liknande det som möter hos anhängare av härskande individualpreventionsteori på straffrättens område (jfr SvJT 1952 s. 259 not 1). Man tyckes mer eller mindre medvetet resonera så, att om det blott sörjes för att de brottslingar, vilka i detta nu finnas i samhället, "tillrättas" genom ändamålsenlig individuell behandling (t. ex. genom uppfostrande åtgärder utan något inslag av lidande, kanske t. o. m. genom åtgärder av för vederbörande väsentligen behaglig art?), därmed måste följa en reducering av kriminaliteten i samhället; brottens antal skulle då minskas. Man utgår alltså, medvetet eller omedvetet, från att antalet brott såtillvida är stationärt, att det icke skulle ökas av att de förhandenvarande brottslingarna behandlas på ett sätt, som på grund av frånvaron av lidandemomentet ej är ägnat att åstadkomma den erforderliga inpräglingen i folks medvetande av föreställningen om att ifrågavarande handlande är "orätt" eller "förbjudet". För envar brottsling, som individualpreventivt

märksamhet ägnas åt skadestandsreglernas preventiva funktion än nu i allmänhet sker. Av intresse äro i detta sammanhang de avskräckande erfarenheterna på straffrättens område, där under senare tid både i rättsskipning och lagstiftning de allmänpreventiva hänsynen, trots våldsamt stegrad brottslighet i landet, ofta oförfärat skjutits åt sidan. Att allmänpreventionen inom straffrätten ej skänkts vederbörlig uppmärksamhet beror kanske delvis på att, när fråga varit om dess beaktande, men huvudsakligen haft i sikte straffbudens avskräckande uppgift (belysande är därutinnan departementschefens i NJA II 1962 s. 374 återgivna yttrande vid brottsbalkens tillkomst) och icke tillika deras långt viktigare moraltbildande och moralförstärkande funktion, d. v. s. att "frammana vissa vanemässiga handlingsmönster, vilka anses socialt önskvärda" (*Grönfors*; se *Olivecrona* i SvJT 1951 s. 575, 1952 s. 499 f.).

Innan vi övergå till själva ämnet, må några ord förutsäckas om skadeståndets begrepp och om grunderna för, de praktiska motiven till, skadeståndsinstitutet. Även om litteraturen på skadeståndsrättens område må sägas några ord.

I skadeståndsbegreppet ligger, å ena sidan att skadevillaren åsamkas en viss förmögenhetsminskning genom den prestationsskyldighet som ålägges honom (såtillvida förefinnes gemenskap med straffet, bötesstraffet), å andra sidan att vad skadevillaren skall prestera tillfaller just den skadelidande; denne erhåller en gottgörelse eller ersättning (här ha vi det för skadeståndet specifika). Denna uppdelning har betydelse, när man frågar vad skadeståndets syfte, vad grunden till skadeståndsinstitutet är.³ Helt allmänt, såvitt angår

"tillrättaföres", bli måhända tio personer vilka vid en generalpreventiv utformning av straffreglerna resp. av den straffrättsliga rättsskipningen icke skulle begå brott — i talrika fall, som följd av berörda moralinprägling, icke ens skulle ha frestelse att begå brott — lagöverträdare. I den mån en långt driven individualpreventiv kriminalpolitik bär frukter av sådan art, är den icke blott irrationell utan tillika ytterst *inhuman*, nämligen om man tänker på alla de samhällsmedlemmar som, om en mera realistisk inställning på området finge råda, ej skulle komma att överskrida laglydnadens gränser.

³ Det måste vara av vikt att fastställa syftet med den ekonomiska restitution till den skadelidande som skadeståndet kan sägas innefatta, likaväl som man beträffande straffet icke nöjer sig med att konstatera, att det utgör ett avsiktligt tillfogat lidande, utan tillika vill veta dess syfte: avskräckning, moraltbildning, vedergällning o. s. v. *Varför* skall restitutionen ske, vad är grunden till att ifrågavarande förlust icke skall ligga kvar hos den därav

både skadeståndets förmögenhetsminsknings- och dess restitutions-sida, kan svaras, att reglerna om skadestånd utgöra ett led i det regelkomplex, varigenom rättsordningen tillförsäkrar vederbörande rättsskydd av den art som begreppsmässigt uttryckes genom att han säges vara bärare av en subjektiv rätt, t. ex. äganderätt (resp. av ett eljest rättsligt skyddat intresse). Grunden till skadeståndsinstitutet är sålunda densamma som den som ligger bakom hela utgestaltningen av subjektiva rättigheter, hela den privaträttsliga egendomsordningen. Tänkbart är nu, att sagda syfte genom skadeståndsinstitutet fullföljes på två vägar. Å ena sidan kan den förmögenhetsminskning, som skadeståndet ådrager en skadevällare, verka förebyggande mot att skadegörande handlingar överhuvud företagas. Detta är skadeståndets preventiva syfte, det som för skadestånd och straff är gemensamt. Å andra sidan kan det rättighetsuppbyggande momentet i skadeståndet bestå däri, att om trots allt skadegörande handlingar företagas, den skadelidande blir — således *sedan* skada inträffat — tillförsäkrad gottgörelse. Rättigheten får nämligen på detta sätt, när följaktligen även *sanktionen* är för vederbörande nyttig, ett ökat värde (varav dessutom följer trygghet för andra samhällsmedlemmar, som icke lidit skada, genom vetskapen om att de äro berättigade till ersättning, därest skada framdeles skulle tillskyndas dem). Genom så-dan förstärkt form av rättsskydd erhåller rättigheten (eller såsom vid personskada det eljest rättsligt skyddade intresset) en högre kvalitet. Detta är det för skadeståndet specifika syftet, det som skadeståndet *alltid* och det som straffet *aldrig* har.

När det sedan gäller spørsmålet, som enligt svensk rätt huvudvikten är att lägga skadeståndets preventiva eller vid dess specifika, gottgörande syfte, måste man skilja mellan två olika frågor. Den ena är den, vilketdera syftet som för lagstiftaren (eller domstolarna i den mån dessa självständigt bidragit till den gällande skadeståndsrättens utformande) varit det avgörande. Här måste man ovillkorligen för den svenska rättens del säga, att preventionen såsom rättighetsuppbyggande faktor, åtminstone om man bortser från ersättning för ideell skada, spelat en ganska underordnad roll, detta må sedan ha

drabbade utan övervältras å den som föranlett förlusten? Varför är den senare **"närmare att bära skadan"** än den förre? Detta kräver förvisso — om man ej utgår från ett naturrättsligt betraktelsesätt — motivering.

sin förklaring i en naturrättslig inställning, i underlåtenhet att tänka igenom de rättsliga sammanhangen, i förlitan på andra faktorerers preventiva effekt eller i vad som helst. Redan sådana omständigheter som *att* skadeståndets omfattning vanligen bestämmes enbart med hänsyn till skadans storlek, *att* vid bristande betalningsförmåga hos skadevällaren förvandling icke inträder såsom vid bötesstraff *samt att* hänsyn icke toges till om straff tillika ådömes eller ej ställa detta förhållande utom tvivel. Den andra frågan är åter, om icke oavsett vad med skadeståndsinstitutet åsyftats det i främsta rummet varit den av förmögenhetsminskningen för skadevällaren framkallade preventionen som faktiskt verkat rättighetsuppbyggande och om således icke hänsyn måste tagas här till när det rör sig om skadeståndsinstitutets *upprätthållande*. Frågan har tidigt, i allt fall beträffande culparegeln, av danska författare (liksom i Sverige bl. a. av *Lundstedt*) besvarats jakande, och enligt min mening tala starka skäl för denna uppfattning, för övrigt även i vad angår skadeståndsansvar utanför culparegelns område. Jag hänvisar till min uppsats i SvJT 1968 s. 695.

Sedan omkring två årtionden har lagstiftningsarbete pågått för att göra den svenska utomobligatoriska skadeståndsrätten till föremål för en mer allmän reglering än den som vid skilda tidpunkter kommit till stånd genom lagbud på olika områden. Någon ingående redogörelse för detta lagstiftningsarbete, på dess förberedande stadium, och för den litteratur som arbetet givit upphov till, skall här icke lämnas. Nämnas må endast, *att* ett betänkande med "Förberedande utredning" angående lagstiftning på skadeståndsrättens område avgavs 1950 av prof. Ivar Strahl (SOU 1950: 16), *att* 1958 publicerades ett betänkande om "skadestånd i offentlig verksamhet" (SOU 1958: 43) *samt att* "skadeståndskommittén" (Walin, Hellner, Weslien) framlade *dels* i SOU 1963: 33 ett förslag till "lag med allmänna bestämmelser om skadestånd" *dels* i SOU 1964: 31 ett förslag till "lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m." Framläggandet av 1963 års förslag hade samband med att, då genom brottsbalkens ikraftträdande 1864 års strafflag upphävdes, fråga redan då uppkom om att ersätta reglerna om skadestånd i lagens sjätte kapitel med en ny lag. Tills vidare fullföljdes dock icke denna tanke, utan man nöjde sig med mindre

jämknings i sagda kapitel. Efter ytterligare utredningsarbete — främst inom justitiedepartementet på basis av de avgivna lagförslagen men med åtskilliga delvis rätt djupt ingripande ändringar i och tillägg till desamma — tillkom så det förslag till skadeståndslag, som sedermera efter vissa av lagrådets yttrande föranledda modifikationerna upphöjts till lag, 1972 års "skadeståndslag".

Beträffande litteraturen på skadeståndsrättens område, av mera allmän räckvidd, må här blott följande anmärkas.

Av grundläggande betydelse är *Ussing*, Erstatningsret, 1937 (utförligt anmäld av mig i en uppsats med titeln "Den allmänna skadeståndsläran" i SvJT 1938 s. 353). Arbetet har i både principiellt och praktiskt hänseende utomordentligt stort värde. Det kompletteras i viss mån av samme förf:s skarpsinniga och djupgående studie: Retstridighed, 1949; skriften kräver emellertid mycket av läsaren. Givande är också den — avsevärt äldre — framställning av skadeståndsrätten, som inrymmer i *Lassens Haandbog i Obligationsretten*, Almindelig Del, 3 uppl. 1917—1920 (s. 238—295). Av större arbeten i nyare dansk skadeståndsdoktrin må i övrigt nämnas: *Gomard*, Forholdet mellem Erstatningsregler i og udenfor Kontraktsforhold, 1958 (mycket innehållsrikt); *Jørgen Trolle*, Risiko og skyld i erstatningspraxis, 2 uppl. 1969; *Jørgensen*, Erstatning for personskade og tab af forsørger, 2 uppl. 1963 (vidsträcktare innehåll än titeln angiver) samt Erstatningsret, 2 uppl. 1972 (jfr TfR 1967 s. 250), *Vinding Kruse*, Erstatningsretten, 2 uppl. 1971.

I norsk litteratur märkes *Stangs* kända skadeståndsrättsliga arbete: Erstatningsansvar, 1918—1919. Det är innehålls- och uppslagsrikt men kan i värde icke jämföras med Ussings eller Lassens. Vidare *Øvergaard*, Norsk erstatningsrett, 2 uppl. 1951, samt från senare tid *Kristen Andersen*, Erstatningsrett, 1959, ävensom Skadeforvoldelse og erstatning, 1970 (mycket intresseväckande).

Ett omfattande och för sin tid betydande arbete rörande svensk skadeståndsrätt är *Winroth*, Strödda uppsatser IV, Om skadestånd, 2 uppl. 1907. Arbetet är nu föråldrat. Genom sina märkliga studier över skadeståndsrättslig rättspraxis — närmare omnämnda nedan i kap. 8 — har *Alexanderson* utövat ett vittgående inflytande å rättsutvecklingen. De förtjäna mer än något annat, som av svenskar författats på området, studium. En förträfflig översikt över svensk lik-

som även annan nordisk skadeståndsrätt lämnas av *Strahl* i ovan anmärkta "Förberedande utredning"; se ock *Nordenson* i SOU 1964: 31 s. 153.

Allmänna skadeståndsrättsliga principutredningar av stort intresse återfinnas *dels* i arbeten av *Lundstedt* — särskilt dennes Grundlinjer i skadeståndsrätten, I, Culparegeln, 1935, samt Strikt ansvar, II: II, 1, 1948 och II: II, 2, 1953 ävensom "Kritik av nordiska skadeståndsläror" i Tfr 1923 — *dels* hos *Ekelöf*, Straffet, skadeståndet och vitet, 1942, *dels* av *Lejman* i Festskrift för Olivecrona, 1964. I Lundstedts arbeten, som äro ytterst omfångsrika, ingå även detaljrika undersökningar av hithörande svensk rättspraxis. *Hellner* skisserar i Minnesskrift, utgiven av Juridiska fakulteten i Stockholm, 1957, "några huvudlinjer i diskussionen om skadeståndsansvar under 1900-talet"; se ock *Walins* förut anmärkta uppsats i "Teori och praxis" samt hans referentskrift vid och yttrande under förhandlingarna å 22 nordiska juristmötet 1960. Även vid de 23 och 24 nordiska juristmötena ha dryftats skadeståndsrättsliga principspörsmål (ersättning för personskada resp. strikt ersättningsansvar). En förberedande utredning angående rättssociologisk undersökning av skadeståndsrätten har utförts av *Hellner* (SOU 1969: 58), vilken tillika i en värdefull avhandling i SvJT 1967 s. 673 dryftat "skadeståndsrättens reformering".

Försäkringsjuridiska föreningen har utgivit en serie publikationer, av vilka ett flertal behandlar skadeståndsrättsliga frågor. Hit hör bl. a. "Skadeståndsrättsliga spörsmål" (1953; anmäld av mig i SvJT 1954 s. 242), innehållande en rad uppsatser på ämnesområdet. Föreningen publicerar även årligen rättsfallsreferat. Ytterligare ha åtskilliga skrifter utgivna av *Norsk forsikringsjuridisk forening* skadeståndsrättsligt intresse, likaledes av Juridiska föreningen vid Stockholms universitet utgivna "Uppsatser i försäkrings- och skadeståndsrätt 2," 1971, se härom Tfr 1971 s. 654.

Skadeståndsrättsliga monografier av betydenhet äro: *Grönfors*, Om trafikskadeansvar utanför kontraktsförhållanden, 1952 (citeras i det följande blott med författarnamnet); *samme författare*: Skadelidandes medverkan, 1954; *Ulf Persson*, Skada och värde, 1953 (anmäld av Schmidt i SvJT 1954 s. 209); *Hellner*, Juridiska personers skadeståndsansvar (i "Teori och praxis" s. 122). Ytterligare mono-

grafiska framställningar (Ulf Persson, Bengtsson, Agell, Selvig) skola omnämnas i det följande. Som ett slags komplettering till förevarande lärobok kan kanske anses: *Karlgren*, Culpä och samtycke inom skadeståndsrätten, 1969.

Av de talrika uppsatser i skadeståndsrättsliga ämnen, som influerat i olika juridiska tidskrifter, må redan här anmärkas *Halvar Lech*, Till debatten om orsak problemen (i SvJT 1955). Det är en förnämlig studie.

Ett omfattande verk behandlande svenk skadeståndsrättslig rättstillämpning utgör *Malmæus*, Svensk rättspraxis i skadeståndsmål, 2 uppl. 1957.

Uppmärksammas bör ytterligare en straffrättslig avhandling: *Erenius*, Oaktsamhet, 1971.

Givande rättsfallsöversikter av *Lejman* återfinnas i SvJT 1942 s. 300, 1946 s. 401, 1954 s. 366, 434, 1959 s. 313, 521, 1965 s. 314, 635, 1970 s. 293, 537.

KAP. 2.

ÖVERSIKT ÖVER SKADESTÅNDSLAGENS INNEHÅLL. YTTERLIGARE OM SKADESTÅND OCH FÖRSÄKRING

Skadeståndslagen är icke någon omfattande lag. Den har fem kapitel, varav ett, det första, upptager två inledande allmänna bestämmelser och ett annat, det fjärde, innehåller en enda paragraf (rörande arbetstagares skadeståndsansvar). I andra kapitlet regleras "skadestånd på grund av eget vållande" i fyra paragrafer, varav den första generellt och utan någon närmare bestämning lagfäster culpa-grundsatsen och de båda följande, som gälla skadevållande av minderårig resp. sinnessjuk eller annan person med rubbad själsverksamhet, i det hela gå ut på — något legert uttryckt — att det skall dömas efter skälighet.

I det tredje kapitlet ges *dels* några få stadganden om sådant strikt skadeståndsansvar som plägar kallas principalansvar, d. v. s. arbetsgivares ansvar för arbetstagares skadevållande i tjänsten *dels* bestämmelser om statens och kommuns skadeståndsskyldighet; dessa senare äro mera utförliga. Vad det förra beträffar innefattar skadeståndslagen ändring i förut gällande rätt därutinnan, att principalansvaret sträcker sig till att helt allmänt avse vållande av arbetstagare även i underordnad ställning; motsvarighet härtill fanns tidigare blott under särskilda förutsättningar. Jämväl stadgandet i 6 § om möjligheten att jämka principalens skadeståndsansvar efter skälighet på sätt där sägs är en nyhet. — Det femte och sista kapitlet i lagen återger med några smärre modifikationer lagbestämmelser, i spridda ämnen, som förekommo i nämnda sjätte kapitel i strafflagen.

Utöver vad som framgår av det anförda upptager skadeståndslagen icke några regler om strikt, alltså av culpa hos skadegöraren ej avhängigt, ersättningsansvar. Och bestämmelserna om culpaansvar in-

skränka sig i det hela (se dock 2 kap. 4 samt 3 kap. 1 § andra punkten och 2 §) till sådana fall då skadan är av person- eller sakskadas natur (icke allmän förmögenhetsskada), med andra ord utgör "integritetskränkning".

Resultatet av det skadeståndsrättsliga reformarbetet präglas således — åtminstone om ej tänkes på regleringen av "det allmännas" d. v. s. statens eller kommuns ersättningsansvar — icke av någon radikalism, helst som de båda nyss anmärkta nyheterna angående principalansvarets utsträckning och möjligheten till jämkning av skadeståndet sedan länge "legat i luften". Påfallande är att lagstiftaren, bortsett från sagda ställningstagande till principalansvaret (som ju dock kräver culpa å arbetstagarens sida), slagit vakt om culparegeln på ett sätt som varit mera förståeligt vid seklets början än nu. Det sakligt berättigade i den stora inskränkning av skadeståndsskyldigheten som denna regel innebär har synbarligen icke ifrågasatts, och regelns närmare innebörd har, med visst undantag, berörts endast genom hänvisningar till tidigare rättspraxis, som således alltjämt har avgörande betydelse. Samma respekt har visats för den äldre inställningen beträffande skadeståndsansvarets principiella begränsning till person- eller sakskada och till den därmed sammanhängande grundsatsen, se sista kapitlet i denna lärobok, att i allmänhet endast den omedelbart skadelidande och icke en tredje man har ersättningsrätt gentemot skadevållaren.

Förklaringen till att skadeståndslagen fått nämnda begränsade innehåll och traditionella inriktning synes, av motiven att döma, främst vara, att man utgått från att det utomobligatoriska skadeståndsinstitutet skulle kunna så småningom i största utsträckning göras umbärligt genom att den skadelidande erhåller ersättning i annan ordning: genom *försäkring* i den ena eller andra formen, såsom socialförsäkring, ansvarsförsäkring, sakförsäkring. Väl tycks lagstiftaren ha haft klart för sig, att man icke inom överskådlig tid kan räkna med att behovet av skadetäckning skulle kunna i det väsentliga tillgodoses i dylik ordning och att det alltid måste bli ett stort område över, där man ej kan undvara skadeståndsrätten såsom instrument för beredande av ersättning åt alla dem som vid annans handlande i strid mot gällande rättsregler lidit (utomobligatorisk) skada. Men då det förutsatts, att man på längre sikt kan i allt större

omfattning via offentligt eller privat försäkringsväsende nå fram till en skadetäckning, som ansetts mera rationell och bättre tillgodo-seende kraven på social rättvisa och trygghet än skadeståndsinstitutet, har intresset för en mera tidsenlig utformning av skadeståndsreglerna under mellantiden tydligen varit måttligt. Medverkat har väl också ett snävt och enligt min och många mening närsynt betraktelsesätt rörande skadeståndsreglernas uppgift i samhället. Hänsynen till skadeståndets allmänpreventiva funktion avfärdas i motiven till skadeståndslagen med några korta allmänna uttalanden om att denna funktion kan "ifrågasättas" (samtidigt som det dock vitsordas, att vår kunskap om vilken social roll som skadeståndet resp. försäkring i olika former spelar är bristfällig, "fragmentarisk", samt att bedömningen hur det rådande eller ett förändrat regelsystem verkar bygger på osäker grund).¹ Man har under sådana omständigheter varit ange-

¹När det i motiven s. 81 säges att det finns åtskilligt som talar för att det är helt andra faktorer än "risken av ett skadeståndsansvar" som spelar den avgörande rollen när det gäller att avhålla medborgarna från att överskrida gränserna för det tillåtna, har man väl närmast tänkt blott på skadeståndets avskräckande funktion och icke på dess ojämförligt viktigare allmänt moralbildande uppgift, se ovan i kap. 1. Det tillägges visserligen, med avseende å just denna senare, att vid sidan av kriminalpolitiska åtgärder uppfostran och utbildning, vidgad upplysningsverksamhet och ett effektivt utnyttjande av massmedia är av större betydelse för moralbildningen och över huvud taget som preventivt instrument än de skadeståndsrättsliga reglerna. Men för det första har veterligen ingen påstått, att skadeståndsrätten skulle vara helt dominerande vid ifrågavarande moralbildning; det är viktigt nog att den ingår som ett led däri. För det andra är nämnda motsättning skev och visar därigenom föga. Uppfostran och utbildning samt upplysningsverksamhet utanför och genom massmedia m. m. hänför sig ju *även* till rättsreglerna, däribland de skadeståndsrättsliga. Genom att på olika sätt inhamras hos folk föreställningar om att vissa handlingar icke kunna företagas utan att ådraga vederbörande obehagliga påföljder, bl. a. av skadeståndsrättslig art, medverkas det till att handlingarna så småningom automatiskt uppfattas som "oriktiga", "orätta" etc., utan att det i det enskilda fallet blir föremål för övervägande om risken för att betala skadestånd är stor eller liten eller ingen alls. — Angående åberopandet av erfarenheterna från ansvarsförsäkringen som argument mot skadeståndsansvarets allmänpreventiva funktion må hänvisas till det härom i min uppsats i SvJT 1968 s. 704 ff. sagda.

Enligt lagrådets mening utesluta icke den föreslagna skadeståndslagens bestämmelser ett tillbörligt beaktande av preventionssynpunkten, och lagrådet framhöll såsom angeläget att synpunkten icke förbisågs vid fortsatt lagstiftning (s. 621). Det kunde kanske antagas, såsom berörts av departementschefen, att i fråga om personskador den preventiva effekten av skadeståndsansvaret "är

lägen om att icke under ifrågavarande, låt vara mer eller mindre oöverskådliga tid företaga något i skadeståndshänseende, som kunde fördröja eller eljest menligt påverka den ideala försäkringsrättsliga lösningen. Radikalismen som för närvarande saknas är med andra ord förlagd till framtiden. Det bör dock tilläggas, att lagstiftaren, även om han alltså själv varit böjd för att stanna vid vad som är vant och vedertaget, i ett flertal sammanhang erinrat om att *domstolarna* i sin rättskipning ha möjlighet att befordra skadeståndsrättens utveckling, bl. a. just genom att ålägga strikt ansvar där så är påkallat. Det har kanske ansetts, att dessa äga större förutsättningar för en sådan insats än de lagstiftande statsorganen.

Det anförda innebar för ingen del, att icke försäkringsväsendet, det offentliga och det privata, redan för närvarande i betydande utsträckning åvägabringar en sådan skadetäckning som med det utomobligatoriska skadeståndsansvaret vid sidan av det allmänpreventiva syftet eftersträvas. Att så förhåller sig är uppenbart. Det föreligger, såsom i motiven framhålles, ett samspel mellan skadeståndet och olika former av offentlig och privat försäkring, delvis ett ganska komplicerat samspel. Den funktion som försäkringsväsendet fyller härutinnan är av utomordentlig vikt, och en ytterligare utbyggnad av detsamma kan ej vara annat än önskvärd.

Att närmare ingå på hithörande försäkringsrättsliga regler ur förevarande synpunkt faller utanför ramen för denna lärobok. Det må hänvisas till framställningen hos *Hellner* a. a. (SvJT 1967 s. 679 ff.) och till skadeståndslagens motiv. Några ord till allmän orientering böra dock, särskilt med tanke på lagens antydda bakgrund, icke saknas.

Socialförsäkringen grundas på 1962 års lag om allmän försäkring — sjukförsäkring, folkpensionering och tilläggpensionering (ATP) samt 1954 års lag om yrkesskadeförsäkring ävensom på vissa andra författningar (märk särskilt 1950 års militärsättningsförfordning). Socialförsäkringen erbjuder som

mindre än beträffande saksador på grund av att vid personsador ofta andra påföljder inträder”. Beträffande saksador ville lagrådet något bestämdare än departementschefen ”understryka värdet från allmän synpunkt av skadeståndsskyldighet för dem som förstör eller skadar egendom”. — Departementschefen yttrade i anledning därav, att vad lagrådet anfört i fråga om beaktande vid saksador av skadeståndets preventiva funktion inte föranledde någon erinran från hans sida (s. 648).

det sagts ett grundskydd i personskadehänseende, och detta kan ej skattas högt nog. Yrkesskadeförsäkring har för övrigt funnits i vårt land ända sedan 1916, och det därigenom skapade personskadeskyddet har sedermera undan för undan utökats. De ersättningsbelopp som utgå på grund av socialförsäkringen ge dock, som naturligt är, icke full täckning för ifrågavarande skador, varför skadeståndet måste komma kompletterande till. Inkomstförluster bli sålunda ej ersatta i sin helhet, i all synnerhet icke beträffande skadelidande med högre inkomster. Dessutom gottgöras ej vissa typer av skador, såsom sveda och värk samt lyte eller annat framtida men. Även andra begränsningar och luckor i försäkringsskyddet förekomma. — Socialförsäkringen påverkar skadeståndsansvaret genom att vad som tillfaller vederbörande på grund av försäkringen avräknas å ersättningsbeloppet, utan att någon regressrätt finnes mot den skadeståndsskyldige.

Av stor vikt är också privat personförsäkring, såsom livförsäkring (inkl. pensionsförsäkring), sjuk- och olycksfallsförsäkring. Såvitt dylik försäkring har naturen av "summaförsäkring", d. v. s. berättigar till vissa ersättningsbelopp, som ej äro direkt anpassade efter skadans omfattning in concreto, skall emellertid beloppet, enligt huvudregeln i 25 § 2 st. försäkringsavtalslagen, ej avräknas å skadeståndet, som alltså utan hänsyn till vad som uppburits i försäkringsavseende kan utkrävas av skadevållaren; se härom och om det undantag, som 5 kap. 3 § skadeståndslagen därvidlag representerar, i sista kapitlet i denna lärobok. Naturligen kunna dock försäkringsvillkoren vara utformade så, att ersättningen skall motsvara den konkreta förlusten, särskilt beträffande den skadelidande tillskyndat inkomstbortfall: huvudregeln om avräkning kommer då till tillämpning. — Privat personförsäkring kan vara antingen individuell eller, vilket numera blivit mycket vanligt, s. k. gruppförsäkring, d. v. s. en sådan som meddelas för ett större eller mindre kollektiv, t. ex. en grupp anställda på viss arbetsplats.

Ytterligare förekommer sak- eller objektsförsäkring av olika slag (brandförsäkring, sjö- och annan transportförsäkring, kreatursförsäkring etc.). Den är givetvis enormt utbredd och har liksom socialförsäkringen skadeståndsrättsligt intresse bl. a. genom att den skadelidande, om han tager försäkringen i anspråk (vartill han dock ej är tvungen), i motsvarande omfattning ej äger fordra ersättning av skadevållaren; det uppburna skall gå i avräkning å skadeståndsbeloppet. Försäkringsgivaren har emellertid vissa möjligheter att i den skadelidandes ställe regressvis göra skadevållaren ansvarig. Men dessa möjligheter äro enligt 25 § 1 st. försäkringsavtalslagen avsevärt begränsade, vartill kommer att regressrätten, om man bortser från vad som gäller på särskilda rättsområden (såsom det sjörättsliga), av praktiska skäl mestadels icke utövas.

Det hittills sagda hänför sig till försäkring "å den skadelidandes sida". Mera omedelbar förbindelse med skadeståndsinstitutet har den redan i det föregående uppmärksammade ansvarsförsäkringen, där det är den eventuellt skadeståndsskyldige som har att bestrida premiekostnaden. Den

frivilliga ansvarsförsäkringen — som ofta är kombinerad med objektsförsäkring ("paketförsäkring") — är så konstruerad, se 95 § försäkringsavtalslagen, att den är ägnad att lända till skydd för icke blott den skadeståndsskyldige utan även den skadelidande. Förutsättningarna för ersättningsanspråk gentemot försäkringsbolaget måste dock vara uppfyllda, varför den skadelidandes ersättningsrätt kan på grund av regler i nämnda lag och framför allt i de avtalade försäkringsvillkoren vara begränsad eller t. o. m. saknas. — Jämväl en obligatorisk ansvarsförsäkring, avseende med motorfordonstrafiken sammanhängande skador, finnes som bekant, enligt 1929 års lag i ämnet, varom nedan i kap. 9. Här är den skadelidande mera omedelbart "skyddsobjekt", i det hans ersättningsrätt ej är ställd i sådant beroende av den ansvariges rätt mot försäkringsbolaget som nu sagts.

Enligt 1 kap. 1 § skadeståndslagen skall denna lag tillämpas, "om ej annat är särskilt föreskrivet eller föranledes av avtal eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden". Bestämmelserna avse alltså närmast den utomobligatoriska skadeståndsrätten, icke den kontraktsrättsliga, "inomobligatoriska". Ej blott vad som avtalats eller kan "anses" avtalat (jfr 1 § köplagen) skall kunna sätta lagens stadganden ur spel utan även regler som utbildats för den ifrågavarande kontraktstypen. Man får också räkna med "kvasikontraktsrättsliga" förhållanden, d. v. s. sådana som ha ett starkt inslag av kontraktsrätt, låt vara att de i första hand te sig som utomobligatoriska.

Emellertid är åsyftat, att lagen skall äga viss tillämpning också på det kontraktsrättsliga området, nämligen i den mån undantag ej äro betingade av att hänsyn är att taga till, såsom nyss citerades, vad som föranledes av avtal eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden. Den reella innebörden härav är ej så lättfattlig. Det talas i motiven om att den kontraktsrättsliga skadeståndsrätten skulle vara ett slags "lex specialis" i förhållande till skadeståndslagen såsom "lex generalis", vilket låter märkligt. Man kunde tycka att med det återgivna stadgandet vore rätt klart utsagt, att avvikande regler i avtalsförhållanden skola sätta skadeståndslagens bestämmelser ur spel, och att det icke kunde ha något egentligt intresse att fastslå att, om regler i avtalsförhållanden *ej* äro avvikande från utan överensstämmande med skadeståndslagens, denna lag, och icke nämnda regler, skall "tillämpas". En reell innebörd skulle visserligen stadgandet i detta hänseende få, om meningen är att även då fråga

om skadestånd uppkommer i ett kontraktsförhållande skadeståndslagen skall tillämpas, såvitt ej särskilt stöd kan förebringas för att detta kontraktsförhållande bör medföra avvikelse från lagens reglering. Bevisbördan skulle så att säga ligga på den som hävdar det senare, något som bland annat vore av betydelse när goda argument kunna åberopas för både det ena och det andra ställningstagandet. Men att sakskäl överlag skulle tala för en sådan egenartad presumption, är ej givet, och det är osäkert om här ifrågassatta tolkning kan vara riktig. Snarare har det väl blott siktats till ett betonande av att *vissa* av skadeståndslagens regler äro sådana att de böra finna användning även i avtalsförhållanden, medan *andra* icke kunna godtagas i sådana förhållanden utan måste ersättas av kontraktsrättsliga normer. Några närmare upplysningar ges dock i det hela icke om vilka regler i skadeståndslagen ha ett så vidsträckt tillämplighetsområde, att det omfattar även kontraktsrätten, och vilka som däremot skola skjutas åt sidan av för kontraktsrätten avpassade regler.

Att skadeståndslagens regler skola vika för vad som är "särskilt föreskrivet", såsom (utomobligatorisk) skadeståndsrättslig speciallagstiftning, är naturligt. Omfattande sådan finnes ju också. Det behov av att frånga eller starkt uppmjuka culpagrundsatsen varom talades i första kapitlet av denna lärobok har föranlett en serie lagar och lagbestämmelser, främst hänförliga till olika slag av som farlig ansedd verksamhet (t. ex. järnvägsdrift, biltrafik, luftfart). Här finnas bland annat stadganden om ett mer eller mindre långtgående principalansvar, ett ansvar som sedermera allmänt fastslagits i skadeståndslagen. Men förevarande speciallagstiftning upptager tillika åtskilliga regler om strikt ansvar av annan typ.

Även här är emellertid bedömningen mera komplicerad än av den till synes på denna punkt kategoriska lagtexten framgår. Avsikten har varit, att skadeståndslagens stadganden skola i *viss* omfattning gälla jämväl på området för den skadeståndsrättsliga speciallagstiftningen. Skadeståndslagen skall med andra ord kunna "taga över" denna senare lagstiftning, eller vad som i första hand synes framgå av densamma. Härmed uppkomma en del svårigheter, berörda eller antydda av lagrådet s. 623—628, jfr departementschefens yttrande s. 648—650. Det är ej alltid lätt att avgöra förhållandet mellan skadeståndslagens reglering och de särskilda bestämmelserna i olika lagar,

alltså avgöra i vad mån dessa bör som följd av skadeståndslagen förlänas ett mera inskränkt tillämplighetsområde än deras avfattning ger vid handen. Som exempel på dylika inskränkningar har nämnts att, även om de till speciallagstiftningen hörande stadgandena icke som sådana ge något stöd för annat än att fullt skadestånd skall tillerkännas den skadelidande, så skall, om den skadeståndsskyldige är arbetstagare, hans ansvar begränsas eller rättare sagt principiellt bortfalla i överensstämmelse med 4 kap. 1 § skadeståndslagen (eventuellt med hjälp av konstruktionen, att vederbörande stadganden böra "tolkas" så att resultatet blir det angivna). I harmoni härmed skola lagregler i speciallagstiftningen om att en strikt ansvarig, som gottgjort den skadelidande, har regressrätt mot en culpös skadevållare icke äga tillämpning för det fall att denne är arbetstagare i vidare mån än enligt anmärkta bestämmelse i skadeståndslagen ersättningsansvar undantagsvis kan åläggas en arbetstagare.

Det säger sig självt, att utöver stadgandena i skadeståndslagen måste gälla "allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser" — såsom "de oskrivna rättsregler och grundsatser som utbildats eller kan komma att utbildas i rättstillämpningen" (departementschefen) — ehuru en erinran härom icke, såsom från början var avsett, kom att inflyta i lagen.

KAP. 3.

CULPAREGELN: ANSVAR FÖR EKONOMISK SKADA Å PERSON ELLER SAK. KRAV PÅ POSITIV HANDLING SAMT PÅ LOGISK OCH ADEKVAT KAUSALITET

Culparegelns egentliga tillämpningsområde har sedan gammalt varit de fall, då ekonomisk skada tillfogats å person eller sak, eller vad *Ussing* kallar "integritetskränkningar". Detta betyder å ena sidan, att man utan vidare förutsätter att det intresse, som representeras av vad man betecknar som en rätt till en sak resp. som är förbundet med den kroppsliga integriteten, principiellt får anses vara, om det är ekonomiskt till sin natur, av sådan beskaffenhet att kränkningen bör medföra skadeståndsansvar för den som förövar densamma (under de övriga förutsättningar, som behandlas i det följande). Annorlunda åter i straffrätten såtillvida, som ett blott *vårdslöst* tillfogande av sakskada där regelmässigt icke medför någon påföljd; vanligen blir endast den uppsåtliga skadegörelsen bestraffad (12 kap. 1 §, jfr 1 kap. 2 §, brottsbalken). Man har alltså här en viktig utgångspunkt för den skadeståndsrättsliga regleringen, på ett sätt vartill motsvarighet eljest saknas (jfr kap. 6 nedan). Och å andra sidan betyder grundsatsen om integritetskränkningar såsom culparegelns egentliga tillämpningsområde, att man i princip, låt vara att principen har åtskilliga och mycket betydande undantag, får ställa sig i viss mån avvisande till tanken på ett skadeståndsansvar, som avser annan skada än person- eller sakskada. Presumtionen är *emot*, att annan skada är ersättningsgill; det fordras något stöd för att tillfogande av densamma skall ådraga skadevällaren ansvar.

Den principiellt icke ersättningsgilla skada som här åsyftas är *dels* ideell skada *dels*, vad som är viktigare, allmän förmögenhetsskada (skada å en persons förmögenhetsställning eller förvärvsverksamhet i allmänhet, liksom skada genom kränkning av andra förmö-

genhetsrättigheter än dem som ha bestämd sak till objekt). Men när här talas om allmän förmögenhetsskada avses — det blir ett viktigt undantag — icke de fall, då skada tillfogats person eller sak och som följd därav *även* allmän förmögenhetsskada uppkommit, eller med andra ord då sistnämnda skada "förmedlats" av den förra. Finnes överhuvud ersättningsskyldighet i anledning av skada å person eller sak, är skyldigheten nämligen icke begränsad till vad som omedelbart motsvarar integritetskränkningen utan sträcker sig därutöver; den inkluderar allmän förmögenhetsskada. Såväl vid person- som sakskada skall t. ex. gottgöras hinder eller förlust i den skadades näring.

Detta är den klassiska ståndpunkten i svensk rätt. Den har ock fått uttryck i skadeståndslagen. Culparegeln anges sålunda i 2 kap. 1 § avse (uppsåtligt eller vårdslöst) vållande av person- eller sakskada. Häri skall då enligt 5 kap. 2 och 4 §§ ingå sådan av person- eller sakskada förmedlad allmän förmögenhetsskada varom just nu var tal. Allmän förmögenhetsskada som ej förmedlas på detta sätt utan "uppkommer utan samband med person- eller sakskada" — enligt lagens terminologi "ren" förmögenhetsskada, 1 kap. 2 § — förutsättes alltså falla utanför det ersättningsgilla området, om än med vissa undantag (framför allt 2 kap. 4 § samt 3 kap. 1 § 2 p.: skada vållad genom brott, men även 3 kap. 2 §, som rör statens eller kommuns skadeståndsansvar). Det är dock avsett, att rättspraxis skall ha fria händer att, när anledning därtill föreligger, åsidosätta nämnda begränsning av skadeståndsskyldigheten. Om det sakligt berättigade i att så generellt som skett inskränka skadeståndsansvaret till fall av person- eller sakskada kan man också helt visst hysa tvekan; motsvarighet härtill saknas bl. a. i dansk och norsk rätt. En utveckling via rättspraxis i antydda riktning är både möjlig och kanske sannolik. — Ej heller *ideell* skada är, trots den allmänna avfattningen av 2 kap. 1 § (ordet "ekonomisk" saknas där), enligt huvudregeln ersättningsgill utan blott undantagsvis enligt 5 kap. 1 §.

Vad hade man då, före skadeståndslagen, för stöd för en så stor begränsning av skadeståndsskyldigheten som den här angivna? Ja ett mycket svagt stöd, kunde det synas. Varken reglerna i 6 kap. strafflagen eller förarbetena till desamma kunde direkt åberopas. *Winroth* hänvisade på sin tid — och häri ligger nog en viss reson — till lex

Aquila, alltså den romerska rättens förut omnämnda ställningstagande på området, med tanke på det inflytande romersk rätt utövat på skadeståndsrätten i olika länder. Resonemanget skulle sålunda gå ut på att en viss begränsning av skadeståndsskyldigheten vore önskvärd eller nödvändig för att denna ej skall svämma över alla bräddar och att man då lämpligen kunde anknyta till den historiskt givna begränsning som *lex Aquilia* representerar. Förklaringen torde dock böra sökas "djupare"; vi återkomma till ämnet längre fram. På kontinenten återfinner man en, åtminstone i hög grad, liknande inställning i tysk rätt, BGB § 823 (däremot icke i Code civil, art. 1382 ff.). Behovet att starkt begränsa skadeståndsansvaret är i alla händelser uppenbart. I detta sammanhang skall skildras culpa-regeln innebörd på dess egentliga verksamhetsfält, integritetskränkningarna, tillfogande av ekonomisk person- eller sakskada.

Man brukar, särskilt i nordisk doktrin, skilja mellan de *objektiva* och de *subjektiva* momenten i culpa-regeln. Till de förra höra kraven på, förutom att skadan i princip skall vara en ekonomisk person- eller sakskada, att, som huvudregel, det skall föreligga en positiv handling, icke blott en underlåtenhet, att handlingen skall ha orsakat skadan, och orsakat densamma på ett "adekvat" sätt, samt att handlingen icke på en eller annan grund saknar "rättsstridighet".¹ Äro dessa förutsättningar uppfyllda, säges handlingen vara "objektivt rättsstridig"; det föreligger "objektiv culpa". Subjektivt uppställas som betingelse för skadeståndsskyldighet dels ett visst krav på allmän tillräknelighet å gärningsmannens sida dels ett krav på att han insett eller bort inse handlingens objektiva rättsstridighet (*dolus* eller culpa i inskränkt bemärkelse). — I vad mån en sådan uppdelning låter sig genomföra, kommer den följande framställningen att utvisa. Här upptagas till behandling de olika betingelserna för culpaansvar var för sig, i något annan ordning och utan att jag på förhand utgår från att förhållandet mellan de objektiva och subjektiva rekvisiten i culpa-regeln bör uppfattas så som det nyss sagda antyder.

¹Som en ytterlig objektiv förutsättning kan man, om så önskas, uppställa, att skadan icke får i den mening som avses nedan i sista kapitlet ha blott medelbart drabbat den vilken gör gällande ersättningsanspråket i fråga.

I. PERSON- ELLER SAKSKADA

Angående skadans beskaffenhet har nyss talats. Spörsmålet skall som sagt ytterligare dryftas i ett följande kapitel.

II. POSITIV HANDLING

Som huvudregel medför, brukar man säga, *underlåtenhet* icke skadeståndsansvar i utomobligatoriska förhållanden (annorlunda i kontraktsrätten, såsom ju ligger i sakens natur). Detta gäller, även om underlåtenheten, oegentligt uttryckt, varit kausal till skadan — orsakat densamma i den meningen, att om underlåtenheten uteblivit, d. v. s. en handling skett, skadan skulle ha förebyggts — och även om den ifrågavarande handlingen i och för sig är sådan att den typiskt är ägnad att innefatta dylikt förebyggande. Att mera allmänt ålägga folk att genom positivt handlande hindra skadors uppkomst för andra personer skulle nämligen föra alldeles för långt. En sådan ordning bleve alltför betungande för dem som skulle ingripa; det är icke tillnärmelsevis lika nödvändigt ur allmän synpunkt att människor äro positivt verksamma för skadors förebyggande som att de själva avhålla sig från skadegörande beteenden; hänsyn får tagas till risken för opåkallade inblandningar i andra personers förhållanden o. s. v. Icke heller låter det sig gärna göra att uppställa en regel av innehåll, att ett positivt handlande till förekommande av skador för andra personer utgjorde vid äventyr av skadeståndsskyldighet en plikt för vederbörande åtminstone i de lägen, där underlåtenheten framstode som "oförsvärlig" eller "illojal" (knappast ens om man begränsade sig till de fall, då handlandet icke skulle kräva nämnvärd uppoffring). En dylik regel skulle bli alltför vag.

Det sagda betyder dock naturligtvis icke, att underlåtenhet aldrig eller blott sällan kan föranleda skadeståndsskyldighet på det utomobligatoriska området. De hithörande fallen äro fastmera talrika nog; man kan rent av vara böjd att undra, om icke undantagen äro flera än huvudregeln! I doktrinen uttryckes saken ibland så, att underlåtenhet likvisst medför skadeståndspåföljd, om det förelegat en särskild "rättsplikt" att vara verksam och denna förpliktelse åsidosatts. Uttryckssättet innefattar såtillvida något reellt, som det hänvisar till den eventuella betydelsen av *dels* att rättsordningen genom särskilt straffrättsligt lagbud, eventuellt annan uttrycklig lagregel, ålagt ett

handlande till förebyggande av skada, se t. ex. 45 §, jfr 7 §, 1949 års arbetarskyddslag, *dels* att rättsförhållandet har ett kontraktsrättsligt inslag (se strax här nedan). Men i övrigt är det uppenbarligen lika svårt att avgöra när en dylik särskild rättsplikt skall anses vara för handen som att direkt besvara frågan när underlåtenhet rimligen bör medföra skadeståndsansvar. För resten är det icke under alla förhållanden säkert, att därför att en underlåtenhet att handla är belagd med straff (eller annan påföljd) och följaktligen en förpliktelse att handla såtillvida förefinnes, det även ur skadeståndsrättslig synpunkt är en plikt att vara verksam. Realiteten i det anförda uttrycksättet blir då i huvudsak den, att för att underlåtenhet skall ha skadeståndsskyldighet i släptåg det måste föreligga särskilda skäl; man måste, som det ibland heter, kunna åberopa en speciell "rättsgrund". Delvis rör det sig därför om vissa bestämda typfall, för vilkas vidkommande det kan sägas, att skadeståndsansvar är av synnerligen tungt vägande skäl motiverat. En grundläggande utredning på området har presterats i *Ussings* avhandling om "Erstatningsansvar for Undladelse" i TfR 1947 s. 241 ävensom i en förnämlig straffrättslig avhandling av *Andenæs*: Straffbar unnlatelse, 1942.

a. Är underlåtenhet belagd med straff, torde man i allt fall få presumera, att jämväl skadeståndsskyldighet skall inträda. Därutinnan bygger — som en huvudregel — skadeståndsrätten på straffrätten, medan det naturligtvis icke omvänt gäller, att därför att en handling ej är straffbelagd det skulle presumeras att man icke bör utdöma skadestånd. En undantagslös regel är dock detta, som redan antytts, icke. I vissa fall behöver den omständigheten att rättsordningen låter straff följa på viss underlåtenhet icke ovillkorligen ha skadeståndsansvar till konsekvens. Ett exempel kan hämtas från 5 kap. 7 § skadeståndslagen, förut 6 kap. 5 § strafflagen. Såsom framgår av detta lagrum utgör en sådan underlåtenhet som omnämnes i 23 kap. 6 § 1 st. brottsbalken och enligt detta stadgande är belagd med straff icke grund för skadeståndsskyldighet, jfr NJA 1891 s. 9. Lagstiftaren har kanske för den äldre rättens del — om ej rent av ett förbiseende skulle föreligga, *Winroth* s. 77 not 1 — resonerat så, att den förpliktelse till aktivitet som ålägges genom ifrågavarande lagregel innefattar ett så långtgående krav på vederbörande, att man skulle skjuta över målet, om förpliktelsen ytterligare sanktionerades

skadeståndsrättsligt. På liknande sätt kan det även eljest tänkas, att en underlåtenhet, som framstår som en förseelse av icke synnerligen grav art, visserligen motiverar en mindre straffrättslig repression men icke ger upphov till en för den felande kanske mycket betungande skadeståndsskyldighet. Och det säger sig självt, att om straffbudet tager sikte på att skydda helt andra intressen än dem som i det aktuella fallet blivit skadelidande, någon slutsats från straff till skadestånd ej är försvarlig.

I det hela torde man emellertid endast med viss försiktighet böra erkänna undantag från regeln, att en med straffpåföljd belagd underlåtenhet även i skadeståndshänseende får anses otillåten. I synnerhet gäller detta i alla de fall, då straffbudet har till syfte att utgöra en "skyddsföreskrift" till förmån för tredje man, *antingen* skyddet är till förmån för vissa särskilda kategorier av intressenter till vilka den skadelidande hör (jfr på bolagsrättens område 209 § 1944 års aktiebolagslag: skadeståndsrätt för bl. a. bolagsborgenärerna, då styrelseledamot, likvidator m. m. åsidosatt sådana regler i "denna lag", som ha till uppgift att bereda borgenärerna speciellt rättsskydd, närmast reglerna om aktiekapitalet, se t. ex. NJA 1951 s. 6; märk vidare, på ett annat område, arbetarskyddslagstiftningen) *eller* det avses att skydda hela "allmänheten" (exempel härpå en mängd trafikrättsliga regler). Skyddsföreskriften tillgodoser sålunda, kan man säga, enskilda intressen, i motsats till de fall då en lagregel närmast åsyftar att säkerställa statens eller kommunens intressen som sådana, d. v. s. de till den offentliga förvaltningen, skatteväsendet o. s. v. knutna intressena. I dessa senare fall torde nämligen, om genom den straffbelagda underlåtenheten ekonomisk skada skulle uppkomma för en enskild person, någon skadeståndsrätt icke utan vidare kunna tillerkännas denne. — Vad nu sagts om straffrättsliga lagbud gäller även, brukar man anse, andra uttryckliga lagregler, som ålägga en person att handla.² Det blir väl då fortfarande närmast fråga om fall, där lagreglerna kunna sägas ha berörda karaktär av "skyddsföreskrifter".

b. Om någon genom sitt beteende framkallat, enligt vad han för-

² Se anmärkta 7 § 1949 års arbetarskyddslag. Förpliktelserna jämlikt detta stadgande äro enligt 53 § principiellt sanktionerade genom visst föreläggande- och förbudsförfarande i stället för i straffrättslig ordning. Men förbudet och föreläggandet självt är straffsanktionerat, 63 §.

stått eller bort förstå, en för andra personer farlig situation, anses han, där ej speciella skäl föranleda motsatsen, skyldig att genom positivt handlande söka undanröja denna fara, även om beteendet i sig självt är oklanderligt, jfr t. ex. NJA 1935 s. 636 (gårdsskarl, som lagt osläcktkalk i en spann med vatten på en gårdsplats, ersättningskyldig mot barn, som kommit till skada då de handskats med spannen) och 1937 s. 457 (jr. v. Steyern och Eklund). Är åter beteendet självt oförsvarligt, kan ju skadeståndsansvaret som eljest grundas på positivt handlande. Överhuvud är det mycket vanligt, att i de lägen, där fråga uppstår om skadeståndsansvar på grund av underlåtenhet, ansvaret på ett eller annat sätt kan ledas tillbaka till ett föregående positivt beteende. Bl. a. gäller detta, såsom *Ussing* framhåller (Erstatningsret s. 53), i de flesta fall då särskilda säkerhetsföranstaltningar underlåtas.

c. Ofta förhåller det sig så, att situationen har ett kontraktsrättsligt inslag, som medför att densamma får likhet med de rättslägen som möta på den "inomobligatoriska" skadeståndsrättens område. Kan man nu i någon form framkonstruera en anknytning till kontraktsrätten, minskas enligt härskande uppfattning betänkligheterna mot att låta underlåtenhet ådraga skadeståndsansvar. Ty på kontraktsrättens område står man ju främmande för här diskuterade begränsning av skadeståndsskyldigheten. Exempel utgöra åtskilliga redan berörda och i det följande närmare omtalade fall, då man i rättstillämpningen laborerar med "biförpliktelser" eller "garantiåtaganden" som rättsfakta för skadeståndsansvar. Till kontraktsrättsliga förpliktelser i vidsträckt mening är då bl. a. även att hänföra en förpliktelse grundad i ett särskilt familjerättsligt eller eljest vårdnadsrättsligt förhållande. Att t. ex. föräldrar på grund av underlåtenhet att utöva tillsyn över sina barn kunna drabbas av skadeståndsansvar gentemot dessa, framgick av 6 kap. 6 § in fine strafflagen; lagrummet saknar visserligen motsvarighet i skadeståndslagen, men någon ändring i sak synes ej ha åsyftats. Se vidare NJA 1943 s. 201 (skadeståndsansvar på grund av ett med anställningsförhållande förbundet åtagande att avvärja en fara, jfr *Strahl*. Förberedande utredning s. 11).

d. I samband med det ovan anförda står följande synpunkt. Den som till förfogande för allmänheten — den trafikerande allmänhe-

ten, eller den allmänhet som besöker butiker eller varuhus, restauranger, teatrar, utställningar, privata eller offentliga företags kontor etc. — ställer lokaler, inrättningar eller egendom av olika slag måste anses vara pliktig att vid behov medelst positiva åtgärder tillse, att allmänheten icke genom lokalernas, inrättningarnas eller egendomens beskaffenhet tillskyndas skada. Delvis innefattar denna synpunkt blott ett vidare utvecklande av nyss skildrade rättsgrund; det ligger t. ex. nära till hands att låta en butiksinnehavare gentemot sina *kunder* svara för obehörig passivitet i berörda hänseende, just på grund av det verkliga eller anteciperade kontraktsförhållandet till dessa. Men regeln torde ha räckvidd vida därutöver, alltså jämväl i de fall då ett kontraktsförhållande icke eller blott med svårighet kan uppletas. Man kan kanske se saken så, att det är av behovet påkallat att såsom en skyddsregel till allmänhetens förmån (jfr ovan under *a*) genomföra grundsatsen, att förpliktelse till aktivitet måste åvila den som äger eller disponerar över ifrågavarande slags lokaler, egendom m. m., se t. ex. NJA 1965 s. 80 (motsättningsvis). En fråga för sig blir därvid ej sällan, såsom framhållits bl. a. av *Hellner*, vem av flera tänkbara subjekt ansvaret för skyddsförpliktelsens uppfyllande åvilar. Emellanåt ges besked härom i författningsbestämmelser. Särskilt faller i ögonen den stora omfattning, vari skyldighet att vidtaga åtgärder till förekommande av skada följer av trafikhänsyn; märk fastighetsägares åligganden med hänsyn till väg- och gatuhållning (att avvärja halkningsolyckor genom sandning o. s. v.), jfr även rättsfall av typen NJA 1943 s. 213. I många hithörande fall inträder visserligen skadeståndsansvar redan därför att underlåtenheten i fråga är straffbelagd eller därför att man kan åberopa ett föregående positivt beteende av vederbörande; regeln får då intet självständigt intresse.

e. Härifrån är steget icke långt till att hävda en allmän regel av innehåll, att den som har i sin *vård* viss egendom — resp. den som utövar vårdnaden om viss person (ett barn, en sinnessjuk eller eljest någon som icke kan taga vara på sig själv) — är pliktig att genom positivt handlande söka förebygga, att nämnda egendom eller person åstadkommer skada för tredje man. Det är dock tveksamt, om icke detta innefattar en alltför vidsträckt regel. I talrika, kanske flertalet, fall håller väl regeln visserligen streck. Så får det antagas, att det principiellt åligger den som äger eller disponerar över egendom, vil-

ken är ägnad att utgöra en särskild fara för allmänheten (exempelvis explosiva varor, eller en byggnad, en skorsten eller ett träd, som i ett samhälle hotar att rasa ned eller falla), har skyldighet att vidtaga lämpliga åtgärder för farans undanröjande, åtminstone om det kan ske utan oproportionerligt höga kostnader, jfr bl. a. NJA 1944 s. 646, 1945 s. 301 och 610, 1946 s. 318. Principen att ägare av *djur* måste tillse att djuren icke åstadkomma skada för utomstående upprätthålles också i rättspraxis. Likaledes är det ostridigt, att om föräldrar icke ordentligt utöva vårdnad av och tillsyn över sina barn, de ådraga sig skadeståndsansvar gentemot tredje man för genom barnens beteende uppkommen skada, se härom nedan i kap. 5, jfr ock 23 kap. 6 § 2 st. brottsbalken. Här gör sig särskilt den synpunkten gällande, att det ifrågavarande vårdnadsförhållandet är offentligt-rättsligt betonat; vårdnadsförpliktelsen vilar på vederbörande som ett slags samhällelig skyldighet, till skydd icke blott för barnet utan även för tredje man. Märk i detta sammanhang slutligen *Ussings* uttalande (s. 53), att om lagen eller offentlig myndighet tilldelar en person "et særligt Hverv", i syfte bl. a. att föranstaltning därigenom skall vara träffad mot vissa faror, ansvar för underlåtenhet normalt inträder under samma betingelser som gälla för positiva handlingar (jfr i utländsk och delvis även svensk rättspraxis förekommande fall av ansvar för yrkesmässiga veterinärer, upplagshållare, speditörer o. s. v. jämväl gentemot personer, till vilka ingen kontraktsrelation är förhanden). Icke dess mindre är nog den ifrågasatta regeln för generell. Understundom torde nämligen förpliktelse till positivt handlande icke erkännas annat än i förhållande till *vissa* intressenter, särskilt då sådana som stå i kontraktsrelation till skadevållaren. Se t. ex. NJA 1925 s. 119 (den skadelidandes egenskap av kund relevant), NJA 1934 s. 227 (skadeståndsansvaret synbarligen begränsat till person, som vore "i rätta ärenden stadd").³

På liknande sätt förhåller det sig, när fråga är om förpliktelse till positivt handlande för en arbetsgivare eller företagare till förebyg-

³ En tveksam fråga är t. ex., i vad mån ägaren eller innehavaren av en fastighet kan till befrielse från ansvar för skada vållad av bristfälliga anordningar å fastigheten åberopa, att då området är "privat", skadelidande tredje man icke hade där att göra (han var kanske en tjuv eller dock en obehörig, som ej "ägde tillträde").

gande av skada emanerande från underordnade personer. I största utsträckning förekommer visserligen i dessa fall culpaansvar vid underlåtenhet: "culpa in inspiciendo, custodiendo, instruendo" etc. Det föreligger även här, skulle man kunna säga, ett slags vårdnadsförhållande i vidsträckt bemärkelse, förpliktande till aktiv övervakning och tillsyn. Men rörande räckvidden av denna förpliktelse kan av nyss antydda skäl tvekan under vissa omständigheter råda.

III. KAUSALITET ("LOGISK")

Det skadegörande beteendet skall ha *orsakat*, varit kausalt till, skadan och orsakat densamma på ett *adekvat* sätt.⁴

Till en början fordras sålunda kausalitet, i den mening man tager detta ord utanför juridiken. Skadeeffekten skall ha kommit till stånd *genom* handlingen; det räcker icke att, i rättsstridigt syfte, försök gjorts att åstadkomma skada, även om skadan faktiskt, på annan grund, inträtt.

I allmänhet brukar man med begreppet kausalitet förbinda ett krav på att om handlingen — vi bortse tills vidare från underlåtenhet — ej skett, skadan icke skulle ha inträffat ("conditio sine qua non"), och härifrån har förmodligen lagstiftaren medvetet eller omedvetet utgått. Handlingen skall, såsom det också uttryckts, vara en nödvändig betingelse för skadan. Detta innebär givetvis icke, att handlingen måste ha varit den enda omständighet som föranlett ska-

⁴ Litteraturen beträffande kausalitet, logisk och adekvat, är utomordentligt omfattande. Ämnet behandlas ingående av åtskilliga av de förut nämnda författarna, t. ex. Stang, Ussing, Lundstedt, Vinding Kruse (bl. a. en avhandling i TfR 1951 s. 321; se även NFT 1963 s. 21), Jørgensen, samt av många andra (i finsk doktrin *Saxén*, Adekvans och skada, 1962). Särskilt må fästas uppmärksamheten på *Andenæs* i TfR 1941 s. 241 (värdefull avhandling), *Hult* i Festskrift för Engströmer, 1943, s. 65 (en skarpsinnig men något svårtillgänglig och teoretiskt starkt tillspetsad studie), *Schmidt*, *Faran* och försäkringsfallet, 1943, s. 205 ff., 214 ff., *Ulf Persson* i hans förutnämnda monografi "Skada och värde" samt i "Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier", 1962 (likaledes skarpsinniga), *Lech* i hans utredning i SvJT 1955 s. 1, närmast anknyttande till nedan berörda rättsfall NJA 1950 s. 650, *Strahl* i "Teori och praxis" s. 324 (skarp och intressant kritik av adekvansbegreppet). Se ock *Bomgren* i SvJT 1968 s. 353 och på straffrättens område bl. a. *Agge*, Straffrättens allmänna del, h. 2, 1961, s. 289 ff. och *Strahl*, Orsaksrekvisitet i straffrätten (i Festskrift till Agge, 1970).

dan. Det räcker att den i förening med andra fakta, även annan persons handlande, åstadkommit skadeeffekten. Men kausaliteten brister, om dessa andra fakta haft skadan till följd oavsett handlingen. Här tänkes då på en viss odelbar skadeeffekt; rörande *olika* skador, vari totalskadan kan uppdelas, se det följande. Det är dock ej självklart, att detta "sine-qua-non"-kriterium alltid träffar rätt, och i alla händelser uppkomma åtskilliga svårigheter vid dess tillämpning. Såsom strax skall framgå spela i detta sammanhang rättsliga bedömningar in i viss omfattning, varför ifrågavarande kausalitet när allt kommer omkring icke helt och hållet är "logisk".

Först är att observera, att om man skall kunna säga att kausaliteten brister, därest samma skada även vid handlingens uteblivande skulle ha timat, detta icke får förstås så, att någon kausalitet ej är förhanden, därest en motsvarande skada skulle ha inträffat genom att en annan efterföljande handling, som är ägnad att medföra skadeståndsansvar, företagits i den ifrågavarande handlingens ställe. Exempel: A skjuter X; hade icke A skjutit, skulle med säkerhet B ha skjutit eller genom gift gjort av med X något senare. Här är naturligtvis A orsak till dödsfallet. Man undersöker alltså här det faktiska händelseförloppet och tänker sedan bort A:s handling *utan* att ersätta densamma med en dylik skadegörande handling, som *skulle* ha inträffat i A:s handlings ställe.⁵ En redan realiserad skada kan icke så att säga utplånas genom ett dylikt hypotetiskt skadetillfogande. — Men även om en i och för sig för skadeståndsansvar ägnad handling *faktiskt företages* av B, upphäves icke kausaliteten av A:s handling, såvitt den av A vållade skadan redan är realiserad, "färdig", när B:s handling äger rum. Endast A och icke B blir sålunda här ansvarig. B:s handling kan nämligen i detta läge icke vara kausal, eftersom den ju på intet sätt är av betydelse för eller påverkar den skada som uppstått genom A:s handling. Frågan huruvida skadan skulle ha uteblivit, om B:s handling varit borta, måste med andra ord besvaras

⁵Det har gjorts gällande (*Hult, Rodhe* m. fl.), att man logiskt kan förena uppfattningen att kausalitet här saknas med tillämpning av berörda conditione sine-qua-non-kriterium. Hänsyn borde nämligen tagas till att även i nu avsedda fall den skada, som skulle ha inträffat därest A ej skjutit (utan B i stället gjort detta), icke är — på grund av tidsskillnaden och eventuellt andra smärre avvikelser — "samma" skada som den faktiskt timade. Detta är kanske alltför "teoretiskt".

nekande. Exempel: B skjuter faktiskt, men X var vid tiden för skottet redan död.

Här uppkomma emellertid stora svårigheter beroende på att man kan ha olika meningar därom, när en realiserad, "färdig", skada skall anses föreligga. I åtskilliga fall måste tydligen redan framkallandet av en *fara*, med hänsyn till den förmögenhetsförlust som fareläget åsamkar vederbörande, sägas innebära ett slags färdig skada, vare sig nu denna omfattar hela det ifrågavarande skadeobjektets värde eller blott en del därav. Ett hus hotas t. ex. av överhängande eldfara på grund av en genom A:s föranledande obehörigt tillkommen brandfarlig inrättning i närheten, med påföljd att husets värde i högre eller lägre grad nedsättes; förstöres sedan huset genom B:s vållande, kan dennes handlande anses vara kausalt allenast i förhållande till det nedsatta värdet. Denna synpunkt gör sig speciellt gällande vid varaktiga farelägen.⁶ I den mån nu en partiell skada uppkommit genom A:s handling, har A tydligen att ersätta denna partialskada, under det återstoden skall gottgöras av B, jfr på kontraktsrättens område NJA 1960 s. 208. Det rör sig då om *olika* skador, i analogi med vad som är händelsen, om A och B samtidigt tillskynda X skador på det sättet att *en* skada tillfogas av A, *en annan* av B. Se i detta sammanhang NJA 1961 s. 425, som avsåg det fall, att det processuellt icke kunde fastställas, i vilken grad dels en utövad misshandel dels visst annat skadehandlande medverkat till skadan; det ålades då skadevållarna solidariskt ansvar. Har åter skadeobjektet på grund av faran förlorat allt värde vid tiden för B:s handling, undgår denne varje ansvar. Men tvekan kan som sagt råda därom, efter vilka normer en yppad fara är att bedöma som jämställd med en redan realiserad skada. Jfr det klassiska exemplet: A tillfogar X:s häst (slav) dödliga sår; vid en senare tidpunkt, innan döden på grund av såren inträffat, skjutes hästen av B. Här kan måhända förmögenhetsförlusten sägas vara realiserad redan genom de dödliga såren, med påföljd att kausaliteten av B:s handling faller bort och A ensam blir ansvarig. Men man kan icke vara förvissad om att motsvarande bör anses

⁶Huruvida det i allmänhet är tillräckligt, för att en färdig skada skall anses ha inträtt, att fareläget "fixerats" i den av *Hult* angivna meningen — enligt vilken det ankommer på om skadan kan avvärjas eller är oåterkallelig resp. om den kan avvärjas utan kostnadskrävande åtgärder — må lämnas därhän.

gälla, om A tillfogar X personligen dylika sår och X någon dag där-
 efter skjutes av B. Snarare skulle man väl här vara benägen att finna
 "skadan" icke vara realiserad förrän X dött, vare sig vid sådant för-
 hållande både A och B skola anses ha vållat skadan eller ansvaret ute-
 slutande skall läggas på B (se nedan).⁷

Omvänt är det möjligt, att av två handlingar den första — A:s
 handling — icke alls kommit i tillfälle att utöva någon skadeverkan
 (icke ens, på grund av sin farlighet, en beaktansvärd förmögenhets-
 rättslig influens enligt det förut sagda), när den senare handlingen,
 den från B härrörande, företages. Exempel: A ger X en dödlig dos
 gift, B krossar sedermera, innan giftet verkat, X:s huvud. B:s hand-
 ling är här av beskaffenhet att, som man säger, avbryta kausaliteten
 av A:s handling, och detta trots att den senare i och för sig icke
 blott innebar en fara för effekten⁸ utan t. o. m. med säkerhet kunde
 antagas vara mäktig att, om intet mellankom, framkalla denna.

Tänker man sig sedan att de i och för sig ansvarsgrundande hand-
 lingar, som faktiskt företagas av A och B, båda haft inflytande å ska-
 dans uppkomst — det är varken så, att skadan är "färdig" när B
 handlade, eller så, att B:s gärning hindrade A:s handling att utöva
 sin effekt — föreligga olika möjligheter. Närmast intresserar här

⁷ En särskild grupp av fall, där man möter sagda svårighet att avgöra, huruvida färdig skada är förhanden eller ej, illustreras av följande exempel: X erhåller genom A:s vållande en kroppsskada, som nedsätter hans arbetsförmåga med 25 % för en tid av fem månader. Tre månader efter A:s handling misshandlas han av B och blir helt arbetsoförmögen för all framtid. Skall B för de första två månaderna av sin långa ansvarighetstid ersätta allenast 75 % av X:s bristande arbetsförmåga (därför att skadan till 25 % var "färdig" redan före hans handling)? Eller skall man anse att den genom A:s handling vållade skada varom här är fråga icke, även om handlingen själv företagits tidigare, uppkommit förrän under den omdiskuterade tvåmånadersperioden (därför att förlusten av X:s arbetsförtjänst bör tänkas inträda dag för dag, *Andenæs* i TfR 1941 s. 263, 289 f.), så att i vad berörda 25 % angår A och B skola svara solidariskt? Eller skall man säga, att B:s handling helt avklipper kausaliteten för A:s vidkommande, så att A alldeles går fri efter det B:s handling ägt rum? Kanske förefaller av dessa alternativ det andra mest rimligt, jfr NJA 1950 s. 650, där det dock gällde sammanträffande av *casuell* händelse med ett i och för sig skadeståndsgrundande handlande. Beträffande det tredje alternativet se det följande i texten.

⁸ Sistnämnda fall bereder inga större svårigheter. Exempel: Chauffören A utsätter X för uppenbar livsfara genom vårdslös körning; medan körningen pågår dödas X av medpassageraren B. Att endast B:s handling anses som orsak till dödsfallet, säger sig självt.

det fall, att A:s och B:s handlingar var för sig äro tillräckliga för att åstadkomma effekten ("självständigt verkande skadeorsaker"). Här brukar anses, att både A:s och B:s handlingar äro kausala, såvida skadorna uppkommit samtidigt eller något så när samtidigt (A och B skjuta i samma ögonblick på X; A och B ge med korta mellanrum X dödliga doser gift eller tillfoga honom dödliga sår). Har åter den ena självständigt verkande orsaken, A:s handling, hunnit utöva blott ett relativt obetydligt inflytande på skadan, under det huvudvikten ligger på B:s handling, får möjligen antagas, att allenast B blir ansvarig (A ger X en dödlig dos av ett långsamt verkande gift; senare misshandlas X till döds av B, och giftet inverkar visserligen på händelseförloppet men endast så, att döden inträffar något tidigare än eljest skulle ha skett). B:s handling får då anses upphäva eller avbryta kausaliteten för A:s del på samma sätt som när, enligt vad ovan anmärkts, A:s gärning på grund av B:s mellankommande handling *icke alls* var i tillfälle att medföra någon skadeverkan. Å andra sidan är det tänkbart, att den från A:s handling härrörande skadan hunnit bli i det väsentliga färdig, när B:s handling äger rum, låt vara att *någon* inverkan från B:s håll gör sig gällande; här blir måhända endast A ansvarig. A misshandlar X till döds, döden påskyndas något genom visst av B företaget, i och för sig dödsbringande åtgörande. — Återstår spørgsmålet, hur det ställer sig vid "övertaliga samverkande orsaker" (A, B, C och D giva X gift, av en sort varav 5 gram är dödande, varderas dos är 3 gram) resp. vid kombination av en självständigt verkande skadeorsak och en orsak som endast i förening med en annan kan framkalla effekten (X erhåller, när den dödliga dosen gift är 5 gram, av A 6 gram och av B 3 gram; är även B:s handling kausal?). Härom *Andenæs* s. 265 ff., vilken som huvudregel antager kausalitet för samtliga medverkande;⁹ i samma riktning beträffande sistnämnda fall *Hult* s. 76 ff.

Det sagda har uteslutande avsett de fall, då med skadevållarens handling konkurrerat en annan persons handling, som i och för sig är ägnad att ådraga denne skadeståndsansvar. Vilken betydelse det har ur kausalitetssynpunkt, om till skadeeffekten medverkat eller

⁹ Är för effekten nödvändig en dos av 5 gram samt A, sedan B givit 2 gram, ger X 3 gram, är naturligtvis med tillämpning av huvudregeln A:s handling kausal.

skulle kunnat medverka en annan tilldragelse, en *casuell* händelse, är än tveksammare (här bortses naturligtvis från sådan händelse, som utgör en konsekvens av skadegörelsen och för vilken skadevållaren därför har att svara, se t. ex. NJA 1940 s. 382). Skulle samtidigt eller något så när samtidigt med skadevållarens handling en casuell händelse inträffa, som redan i sig själv hade haft skadan till följd även om sagda handling varit borta, bör man näppeligen på motsvarande sätt tillämpa nyssnämnda av särskilda hänsyn betingade regel om självständigt verkande skadeorsaker; snarare får man kanske här utgå från att handlingen icke betraktas som kausal. Se i denna riktning — med stöd av tungt vägande synpunkter av *Andenæs* a. a. — jr. Lechs och Hellquists vota i NJA 1950 s. 650 (jfr ock NJA 1943 s. 662 samt 1951 s. 86).¹⁰ (Kritisk mot samtliga inom HD uttalade meningar i detta mål är, med argument om vilkas övertygelsekraft kan tvistas, *Hult*, Juridisk debatt, 1952, s. 127 ff.). Har däremot genom skadevållarens handling uppkommit en färdig skada, borde väl svaret ej bortfalla enbart därför att den skadelidande genom en senare casuell händelse *skulle ha* tillfogats samma förlust, ja kanske icke ens genom att en sådan händelse faktiskt drabbat den egendom eller person varom fråga är (jfr ovan). Och har omvänt en färdig skada uppkommit genom casuell händelse, drabbar ej ansvar härför den som företager ett senare skadehandlande.

Om det åter är så, att det icke beträffande hela den ifrågavarande skadeeffekten föreligger "konkurrens" mellan skadevållarens handlande och en casuell händelse utan förlusten kan uppdelas, låt vara blott efter ett skön, mellan vad som har sitt upphov i skadevållandet och vad som är att hänföra till nämnda händelse, bör i princip skadevållaren blott svara för "sin" skadeeffekt, så att det casuella går ut över den skadelidande. Detta överensstämmer med att denne får vid-

¹⁰ Annorlunda i samma rättsfall jr. Söderlund och Erik Lind, Emellertid synes ej heller enligt dessa ledamöters votum casuell händelse schematiskt jämfäst med i och för sig ansvarsgrundande handlande. Märk det sätt varpå motiverades, att skadan skulle "i lika mån tillskrivas olyckan och sjukdomen". Rörande innebörden av en ytterligare i rättsfallet uttalad mening — jr. Walins, i enlighet med vilken på grund av omröstningsregler HD:s dom kom att avfattas — se SvJT 1953 s. 98 ff.; härom Lech a. st. s. 23 ff. — Angående de skäl, som förestavat det mindre lättfattliga ställningstagandet i kausalitetsfrågan i rättsfallet NJA 1953 s. 42 (st. 6 i HD-domen), hänvisas till Lech a. st. s. 10. I grund och botten ett slags billighetsavgörande?

kännas — om icke annat så vid skadans värdering (Ulf Persson a. a. s. 251 ff.) — konsekvenserna av en mängd omständigheter som på sitt sätt äro av casuell natur men som ej pläga karakteriseras så, t. ex. att han (utan något samband med skadevållandet) varit eller kan antagas bli arbetslös eller oförmögen till arbete under den tid för vilken ersättningsanspråk framställles. Rättspraxis ger klart stöd för anmärkta uppdelningsprincip, även om man får intryck av att domstolarna varit något återhållsamma när det gällt att finna en sådan inverkan av casuell händelse klarlagd. Se beträffande alltså *olika* skador, en rättsstridigt tillfogad, en casuellt uppkommen, bl. a. NJA 1898 s. 361, 1928 s. 65, 1936 s. 560, 1944 s. 563 (en i utveckling stadd ryggradssjukdom medförde reducering av ersättningen), 1949 s. 245 (NRev), 1957 s. 249 (skadan delvis orsakad av sjukliga förändringar föreliggande redan vid tiden för trafikolyckan, invaliditeten emellertid påskyndad genom densamma), 1961 s. 473 (de sjukliga förändringarna ansågos tydligen ej ha utövat inflytande å arbetsförmågan under just den tid varom i målet var fråga; hade åter detta kunnat antagas, så skulle det väl blivit motsatt utgång), 1964 s. 177 (fråga huruvida arbetsförmågan under den aktuella tiden varit påverkad av den skadelidandes egenartade psykiska läggning), 1969 s. 311 (hjärnskadans förefintlig redan före trafikolyckan, men tecken därpå hade icke dessförinnan framträtt, och vederbörande hade under en lång följd av år varit arbetsför; därför full ersättning), jfr ock 1935 s. 148 (skadeståndsansvar för dödande av silverräv, vars värde bedömdes som nedsatt på grund av att räven vid skadetillfället var rymd från rävfarmen!), Här berörda uppdelningsregel kan dock icke drivas hur långt som helst, varmed svårigheter uppkomma. Osäkert är sålunda, om icke blott en utbildad sjukdom e. d. utan även vissa sjukliga dispositioner eller andra "svagheter" hos den skadelidande måste beaktas i förevarande hänseende, se *Jørgensen* a. a. s. 90 ff. samt jr. *Conradis* särskilda yttrande i NJA 1961 s. 425.

Straffrättsliga rättsfall av stort intresse för de i detta avsnitt omnämnda spörsmålen äro NJA 1957 s. 139 (utförlig plädering i ämnet) samt det snarlika 1966 s. 30.

IV. ADEKVAT KAUSALITET

Om varje orsakande av skada, i ovannämnda mening, vore ägnat att ådraga gärningsmannen ansvarighet, skulle man uppenbarligen komma fram till skadeståndsskyldighet i orimligt stor omfattning. En handling kan ju medelbart och indirekt ha snart sagt vilka konsekvenser som helst. Visserligen får icke förbises att, även om möjligheterna att orsaka skada äro obegränsade, oförmågan att *utreda* orsakssammanhanget icke är lika vittgående, och då bevisbördan för kausaliteten åtminstone som huvudregel ligger å den skadelidande, blir följden att denne lätt nog misslyckas i att med tillräcklig grad av tillförlitlighet styrka, att skada icke skulle ha inträffat, om handlingen ej förevarit. Men likafullt är behovet av ytterligare begränsningar oavvisligt. Ty i talrika fall kan dylik bevisning, särskilt med hänsyn till den numera tillämpade fria bevisprövningen och stadgandet i 35 kap. 5 § RB, åvägabringas, och det kan icke komma ifråga att enbart av det skäl att en person genom sitt handlande föranlett skada för annan låta honom drabbas av skadeståndsansvar. Det behöver icke utvecklas vilken osäkerhet som skulle uppkomma i samhällslivet, om rättsordningen på en så lös och tillfällig grund som blotta orsakandet satte skadeutjämningsmekanismen i funktion.

En metod att åstakomma den nödiga begränsningen av skadeståndsansvaret är nu den som består i att uppställa krav på ett särskilt slags juridisk kausalitet.¹¹ Metoden emanerar närmast från tysk doktrin men har godtagits även för den nordiska och svenska rättens del (utan egentligt stöd i lagen). Det skall, säger man, föreligga *adekvat* kausalitet. Eller annorlunda uttryckt: handlingen skall vara "farlig" i rättsteknisk bemärkelse. Detta innebär emellertid för ingen del, att indirekta eller medelbara följder av ett handlande överlag och principiellt skulle lämnas utan beaktande. Ty i så fall skulle, som lätt inses, skadeståndsskyldigheten bli alltför starkt beskuren. Man kunde t. ex. icke ålägga en person, som misshandlat och skadat en annan,

¹¹ En annan metod att begränsa skadeståndsansvar — som dock ej gör tjänst över hela linjen — är att laborera med culperekvisitet (detta sagt i anledning av *Ussings* uttalande i SvJT 1954 s. 31 st. 4). — Uttrycket "kausalitet" är, såsom ofta framhållits, här egentligen missvisande. Det rör sig om något från verklig kausalitet artskilt. Missförstånd kan dock med hänsyn just till att kausaliteten betecknas som "juridisk" knappast befaras.

att ersätta "hinder eller förlust i den skadades näring", 5 kap. 2 och 4 §§ skadeståndslagen. Utan innebörden är den, att handlingen skall vara i viss mån *generellt ägnad* att åstadkomma skada. Handlingen skall *typiskt* inrymma den farenöjlighet, som sedermera realiserats. Ett skolexempel: En person kör med bil över en annan, denne föres till ett sjukhus och dör där, icke på grund av sina sår utan därför att sjukhuset antändes av blixten och brinner ned. Här har utan tvivel överkörningen varit "orsak" till dödsfallet; hade mannen icke blivit överkörd, skulle han icke ha kommit in på sjukhuset och hade följaktligen undgått följderna av eldsvådan. Men en överkörning är icke generellt, typiskt, ägnad att åstadkomma ett dödsfall av *detta* slag. Dödsfallet ligger icke i "farans riktning". — Märk sålunda den förskjutning, som ägt rum redan i och med accepterandet av begreppet adekvat kausalitet: det hänger icke enbart på handlingens följder, huruvida skada uppkommit eller ej, utan det fordras att handlingen själv hade viss egenskap.¹²

Understundom, särskilt på sina håll i nordisk doktrin och även i rättspraxis, uttrycker man kravet på adekvat kausalitet så, att skadan skall ha varit "beräknelig". Detta är emellertid, om begreppet skall kunna göra avsedd tjänst, näppeligen hållbart och kan i alla händelser utan närmare förklaring föranleda missförstånd. Skadan behöver ingalunda ha varit beräknelig i den meningen, att dess inträde skall ha framstått som troligt. Det är tillfyllest, att skadan ligger inom ramen för de farenöjligheter, som handlingen generellt har i släptåg.¹³

¹² Ussing anmärkte i SvJT 1954 s. 32, att jag icke tillräckligt undersökt vad som ligger i kravet på att handlingen, när man talar om adekvat kausalitet, hade viss egenskap. Min mening var dock, att hela detta avsnitt av boken just skulle innefatta en utredning om vilka egenskaper de handlingar ha, som avses med sagda svårfattliga begrepp. — På samma ställe uttalas (jfr även *Vinding Kruse* i UfR 1954 s. 226), att jag borde uppdelat undersökningen på visst sätt, i enlighet med vad Ussing själv gjort i "Erstatningsret". Att så icke skett beror emellertid på att Ussings sätt att framställa och behandla adekvansspörsmålen alltid berett mig — det är möjligt och troligt, att felet ligger å min sida — stora svårigheter att förstå hans inställning på området (jfr redan SvJT 1938 s. 359 not 3).

¹³ Eller enligt en av den schweiziska Bundesgericht använd formulering: "Die Tatsache muss nach dem gewöhnlichen Lauf der Dinge und der Erfahrung des Lebens an sich geeignet sein, einen Erfolg von der Art des eingetretenen herbeizuführen, und daher der Eintritt des Erfolges durch die konkrete Tatsache als begünstigt erscheinen." (Art. Schadenersatz i Schlegelbergers

Misshandlas en person, kan — för att nämna ett ofta anført exempel — en skada som uppkommit genom sårfeber vara adekvat, även om sårfeber naturligtvis icke är något som i allmänhet eller ens i flertalet fall behöver befaras. Än mindre kan krävas, att just den handlande "bort" eller kunnat räkna med farans inträde (jfr det följande). En handling kan ju vara typiskt ägnad att åstadkomma skada, även om på grund av omständigheterna i det särskilda fallet det på intet sätt kan begäras av den handlande, att *han* skulle ha insett risken. Överhuvud kan — det är viktigt att uppmärksamma — adekvat kausalitet föreligga även då faregraden är mycket låg. Under sådana förhållanden är det egentligen missvisande att, såsom nyss skedde och i doktrinen är vanligt, beteckna en handling, vilken står i adekvat orsakssammanhang till skadeeffekten, såsom "farlig". Med uttrycket "farlig" handling förbindes nämligen gärna föreställningen, att skadechanserna äro avsevärda.

I doktrinen ha ett otal försök gjorts att komma begreppet adekvat kausalitet närmare in på livet. Detta har emellertid visat sig vara en ytterligt vansklig uppgift. Begreppet hör till de mest oklara, varmed den civilrättsliga doktrinen laborerar, vilket icke vill säga litet.

Främst må anmärkas, att om man såsom är brukligt använder begreppet adekvat kausalitet för att bestämma en handlings faregrad, det strängt taget knappast är möjligt att på allvar upprätthålla den allmänt accepterade tanken, att kravet på sådan kausalitet utgör ett *objektivt* rekvisit för skadeståndsskyldighet. Ty en faregrad kan icke gärna fixeras utan att man tager till utgångspunkt ett visst subjekts, eventuellt ett föreställt subjekts, medvetande. Sannolikheten för en skadas inträde måste beräknas på grundval av någon (icke allvetande) persons bedömande. Om nu ett subjekt gör sin uppskattning av skademöjligheterna på basis av ett större underlag av fakta (inkl. annat subjekt, som uppskattar riskerna med hjälp av ett mindre om-

Rechtsvergleichendes Handwörterbuch s. 125). I NJA 1970 s. 227 talar HD om "ett så onormalt led i skadeförloppet", att ersättningsskyldighet ej skall inträda — Särskilt må framhållas, att adekvansen icke ovillkorligen brytes därför att till skadans uppkomst medverkat ett uppsåtligt, ja t. o. m. brottsligt handlande från annan persons sida. Jfr det fall att någon av slarv lämnar en dörr olåst, under omständigheter som medföra risk för inbrott. Se bl. a. NJA 1931 s. 7, 1956 s. 635, jfr även 1947 s. 626.

fattande faktiskt material.¹⁴ Här ligger då, att den faregrad, som erfarenhetssatser), måste handlingen i regel te sig farligare än för ett medför skadeståndsansvar, i motsvarande omfattning blir lägre. Även genom kravet på adekvans ernår man sålunda, på samma sätt som när det gäller de som subjektiva ansedda momenten i culparegeln (se nästföljande kapitel), den eftersträfvade begränsningen av ansvaret genom att lägga till grund uppskattningsmöjligheterna hos en viss, låt vara blott föreställd, person. Just det i och för sig dubiösa talet om "beräkneligheten" såsom avgörande för adekvansbedömningen utvisar, att man i *viss* mån är inne på samma tankelinjer som då man medelst kravet på "subjektiv culpa" vill hålla skadeståndsansvaret inom måttliga gränser.

Den normgivande personligheten i förevarande hänseende är som sagt icke en klok och erfaren person i allmänhet, icke en "bonus pater familias"; *den* tankefiguren bör ej utnyttjas här.¹⁵ Utan man lägger till grund vad en person, som förfogar över alldeles särskild insikt och sakkunskap, som har tillgång till alldeles speciella upplysningskällor, kunnat förutse och bedöma. Man skall, heter det, räkna med de möjligheter "som överhuvud kunna av människor överskådas", eller enligt en annan formulering: "som kunna överblickas av en person som är väl insatt i de föreliggande förhållandena". En misshandel kan t. ex. medföra konsekvenser, som en klok och erfaren man i allmänhet icke har den minsta anledning att förutse men som absolut ligga inom ramen för vad en läkare, i varje fall en skicklig läkare, kunnat taga med i räkningen.¹⁶

¹⁴ Det omvända är emellertid också tänkbart: för den om de faktiska förhållandena bättre underrättade kunna moment träda i dagen, som medföra att handlingen framstår som ofarlig, medan detta ej framgår för den som bedömer riskerna med ledning av ett mindre material. I de fall som här intressera — nämligen då skada verkligen uppkommit — har man emellertid genomsnittligt sett att räkna med att farligheten ur den handlandes synpunkt ökas i samma mån som det underlag av fakta (inkl. erfarenhetssatser), med utgångspunkt varifrån han gör sin uppskattning, vidgas.

¹⁵ En avvikande inställning möter, på sätt här icke närmare kan skildras, hos *Strahl* i hans anmärkta avhandling i "Teori och praxis", vilken förf. dock, när han förkastar adekvansbegreppet, i gengäld synes utvidga innebörden av culpabegreppet avsevärt utöver vad man i regel inlägger däri.

¹⁶ Hur ogenomförbart det är att hålla isär kravet på adekvans från kravet på subjektiv culpa, för den händelse man — såsom åtminstone i princip förordas av *Stang* a. a. s. 79 f., 136 ff. och vidare av *Bonnevie*, Adekvanslären og

Läran om adekvat kausalitet är icke blott, som nämnt, dunkel utan även praktiskt svår att manövrera med. Man undrar framför allt *hur mycket* mer insiktsfull än klokt och erfaret folk i allmänhet den intänkte farebedömarens skall vara. Det finns, såsom den utländska litteraturen i ämnet ger vid handen, en rad olika alternativ att välja på. Även andra invändningar, som det skulle föra för långt att ingå på, kunna framställas mot adekvansläran. Här bortses ändock från att ytterligare återstår att avgöra, *när* den intänkta gestalten, om han från sin höga utsiktspunkt inser möjligheten av skada, skall med hänsyn härtill avhålla sig från att handla. När skall han finna skaderisken *beaktansvärd*? Denna fråga tillhör emellertid ett annat sammanhang.

I verkligheten torde det förhålla sig så, att någon riktig artskinnad ej är förhållanden mellan de fall då adekvans föreligger och de fall där den saknas. Fall av större och fall av mindre farlighet bilda en kontinuerlig serie, och det är synnerligen vanskligt att uttala sig om vid vilken punkt domstolarna i allmänhet göra halt och säga sig, att skadeeffekten är så "tillfällig", så "icke-typisk", att på grund av bristande adekvans skadeståndsansvar ej bör föreligga. Tankeexperimentet med den extraordinärt kvalificerade farebedömarens torde i praxis icke i obegränsad omfattning tillgripas. Detsamma synes för övrigt kunna leda vilse, såvitt man i enlighet med flertalet, men ingalunda alla, adekvanteoretiker skulle taga hänsyn till endast sådana fakta och erfarenhetssatser, som voro tillgängliga för kunskap (hos särskilt sakkunnigt folk) redan vid handlingens företagande. Reella skäl motivera knappast, att en sådan inskränkning ovillkorligen upprätthålles. Om, enligt vad man i domens ögonblick kan på basis av numera klargjorda saksammanhang fastställa, en handling av det slag varom fråga är var "ägnad" att medföra skada, varför

beslektade rettsfelter, 1942, se ock NFT 1945 s. 238, jfr SvJT 1944 s. 171 — lägger till grund för adekvansbedömningen "den viten og innsikt som en på området alminnelig forstandig og erfaren mann sitter inne med", har träffande påvisats av *Kristen Andersen* i en uppsats i Tfr 1941 s. 299. — Jfr beträffande tysk doktrin: "Ob der Eintritt des Schadens dem erfahrungsgemässen Lauf der Dinge entspricht, wird nach der herrschenden deutschen Ansicht nicht nach der persönlichen Erfahrung des Verursachenden, sondern nach dem *gesamten Erfahrungswissen der Menschheit* (kurs. här) beurteilt, wobei nur die zur Zeit der Tat erkennbaren Umstände berücksichtigt werden" (art. "Schadenersatz" a. st.).

skulle under alla omständigheter, såsom väl dock i nordisk doktrin vanligen anses, skadeståndsansvar enbart på grund av adekvanskra-
vet utebliva?¹⁷ — Även om nu blott de för den extra kvalificerade
bedömaren kända faktiska förhållandena skola vara utslagsgivande,
kan dessutom näppeligen helt abstraheras från den omständigheten
att skada verkligen inträffat; tankekonstruktionen röner gärna infly-
tande härav. Överhuvud torde ofta, såsom antytts, bli avgörande en
tämligen diffus föreställning om huruvida möjligheten av att skada
inträder är så pass stor, att ett "naturligt" sammanhang mellan
handlingen och skadan kan sägas föreligga. Sådantillvida peka dock
adekvansresonemangen på något väsentligt, som vid avgörandet
gärna tagas till hjälp utredningar syftande till att ådagalägga, att

¹⁷Om subjektiv culpa är ju här icke tal. Och märk att reglerna om
skadeståndsansvar ingalunda uteslutande bygga på preventionssyftet.

Vad man vill skilja ut från området för skadeståndsskyldighet är tydligen
sådana handlingar, där möjligheten av skadas inträde är så ringa, att den kan
lämnas helt utan beaktande; endast så att säga mera typiskt skadegörande
handlingar skola drabbas av ansvar. Men huruvida denna typicitet kan
fastställas redan i handlingsögonblicket eller allenast genom efterklokhet
behöver rimligen icke vara absolut avgörande. I sistnämnda fall har
handlingen visserligen först efteråt "visat sig" vara farlig (om nu uttrycket
farlig skall trots den låga faregraden användas), d. v. s. den ter sig så med
utgångspunkt från uppskattningen av en senare bedömare än den som fanns
att tillgå, när handlingen företogs. Varför detta ej skulle kunna vara
tillräckligt, låter sig icke inse. (Enligt *Vinding Kruse* är detta resonemang
alltför generellt, Ufr 1954 s. 226).

Enstaka författare (i Tyskland *Leonhard*, liknande för nordisk rätts del
Andenæs) ha sökt konstruera adekvansen — till synes mera objektivt — som
det förhållandet att en viss skadeeffekt kan i efterhand "förklaras" som följd
av handlingen. Enligt orden leder detta alldeles för långt; en "förklaring" i
efterhand kan naturligtvis ges i enormt vid omfattning. Och söker man då
vinna en begränsning, vill det förefalla, på sätt ock inom doktrinen invänt, att
man på ett eller annat sätt kommer tillbaka till de vanliga adekvanssyn-
punkterna.

En annan linje än adekvanssteoriernas, på vilken man sökt ernå en
nödvändig begränsning av skadeståndsansvaret och som särskilt anlitas för
österrikisk rätts del men även i Tyskland haft vissa anhängare, är den, att
avgörande skall vara att skadevållaren "nur demjenigen ersatzpflichtig ist,
dessen Schutz die übertretene Norm bezweckt, und nur jenes Rechtsgut zu
schützen ist, dessen Verletzung durch die übertretene Norm hintangehalten
werden soll" (art. Schadenersatz a. st.; jfr den s. k. rättsstridighetsläran,
varom utförligt nedan). — Sådana hänsyn till det intresse ett lagbud eller
annan rättsregel åsyftar att tillgodose äro helt visst av vikt i olika samman-
hang. Men beaktandet härav kan knappast ersätta adekvansbegränsningen.

just för sakkunnigt folk risken att skadan skall inträda är beaktansvärd resp. så obetydlig att den kan lämnas ur räkningen. Vid den likvisst jämförelsevis fria uppskattningen av sammanhanget mellan handlingen och skadan — därvid i praktiken adekvans lättare torde bejakas, om själva skadan är betydande — kan det emellertid svårigen undgå, att värderingar i form av hänsyn till det tilltalande eller motbudande i att belasta den handlande med ersättningsskyldighet i en situation av den förhandenvarande beskaffenheten ha benägenhet att smyga sig in.¹⁸

Ett särskilt bekymmer med adekvansregelns tillämpning — som dock ej är karakteristiskt enbart för denna regel, även om det kanske här är mer än eljest framträdande — utgör det förhållandet att man kommer till väsentligt olika resultat allt eftersom förutsebarheten hos bedömarens hänför sig till skadan i den konkreta utformning den i det föreliggande fallet erhållit eller till en skada av den *art* varom fråga är. Exempel: A skrämmer genom resande av livsfarligt vapen B, och det kan förutses att B, som är en känslig individ, tillfogas psykiska skador, medan det på intet sätt är förutsebart att just den skada skall följa, som faktiskt inträffar. Eller en person tillfogas vid en bilsammanstötning några obetydliga sår; dessa leda till en infektion som medför döden till följd av stelkramp, trots att med hänsyn till omständigheterna även en mycket sakkunnig läkare skulle funnit risken för denna sjukdom praktiskt sett utesluten. Här är visserligen infektionsrisken förutsebar men icke risken för stelkramp. Att skadeståndsansvar ej uteblir enbart på grund av en "oberäknelighet" i avseende å skadeförloppet är givet. Säkerligen är vid adekvansfrågans bedömande en *viss* generalisering oundgänglig. Men hur stor?

Hittills har talats blott om positiva handlingar såsom kausala till skadans uppkomst. En *underlåtenhet* torde aldrig logiskt kunna *orsaka* skada i den mening man använder detta ord utanför juridiken: "ex nihilo nihil". Juridiskt talar man emellertid om underlåtenhet såsom orsak till skada, när situationen är den att skadan kunde ha undvikits genom att vederbörande i stället för att vara passiv företagit en handling. A, som stillatigande åser hur B drunk-

¹⁸ Jfr *Kristen Andersen a. a.*, som emellertid enligt min mening omåttligt överdriver denna synpunkt och därmed hamnar i lösliga hänvisningar till "rimligheten" som ersättning för adekvanskravet.

nar, har visserligen logiskt sett icke föranlett B:s död (eftersom B skulle ha drunknat, även om A varit många mil borta), men en tänkt handling från A:s sida skulle ha varit kausal till att B räddats, till att B ännu befunnit sig i livet. Ingenting hindrar naturligtvis, att detta "orsakande" juridiskt, bl. a. i skadeståndshänseende, jämställas med ett beteende av det slag som vi i det föregående betecknat som orsakande. I den omfattning, vari rättsordningen överhuvud avstår från kravet på positivt handlande som betingelse för skadeståndspåföljd, uppställas också villkoret att underlåtenheten skall ha varit kausal i nyssnämnda oegentliga bemärkelse. Likaledes får det fordras, att den ifrågavarande tänkta handlingen till sin typ, generellt, varit ägnad att förebygga skadeeffekten. Man har sålunda en viss motsvarighet till adekvanskravet även när det gäller underlåtenhet.

Åtskilliga rättsfall äro av mer eller mindre direkt intresse för frågan om adekvat kausalitet; även en del som avse kausalitet i allmänhet medtagas här. Nämnas må sålunda: NJA 1925 s. 398 (visst ödesdigert och man kan väl säga oberäkneligt handlande av den som genom vållande utsatts för livsfara icke "opåkallat", varför skadan ansågs ligga inom ramen för vållandet; jfr *Schmidt* a. a. s. 219 ff.), 1931 s. 7 (bolag, som uraktlåtit företaga viss undersökning ägnad att förebygga eldfara av bensin lagrad i en bolaget tillhörig cistern, blev ansvarigt för uppkommen eldskada, oaktat denna närmast föranleddes av, som det heter i rubriken, "självständigt handlande" — i okynne — av en bolaget ovidkommande person), 1931 s. 126 (fråga om skador å ett stadshus genom grävningsarbeten; byggnadens bristfälliga grund förklarades utgöra "huvudsakliga anledningen" till skadorna), 1934 s. 86 (vållande till annans död genom trafikskada ansågs ådagalagd i ett fall då den påkörde fick lunginflammation), 1934 s. 601 (en arbetare åberopade, att han genom olämpliga arbetsförhållanden ådragit sig tuberkulos; kausaliteten som sådan väl icke förnekad av domstolarna; jfr "rättsstridighetsläran"), 1938 s. 84 (misshandel; döden i anledning av blodproppsbildning av vissa skäl ej beräknelig; "mera av våda än av vållande"), 1939 s. 544 (fråga om kausalsammanhang mellan skador å kvinna vid bilsammanstötning och blodproppssjukdom, som följde på hennes mer än fyra månader efter olyckstillfället inträffade förlossning), 1940 s. 382 (orsakssammanhang mellan vid olyckstillfället åsamkat benbrott och visst senare benbrott?), 1941 s. 482 (fråga huruvida viss "culpa in instruendo" å arbetsledningens sida var orsak till skadan; även här samverkan med olämpligt men subjektivt försvarligt handlingssätt å den skadades sida, vilket alltså ej ansågs hindra adekvans mellan skadevillkorens beteende och skadan), 1944 s.

164 (tågklarerares försummelse beträffande avgångssignal för tåg ansågs icke stå i sådant orsakssammanhang till skadan, att han vore att anse som vållande till olyckan; resultatet av omtvistligt värde, varför ej enbart jämkning av skadeståndet?), 1944 s. 333 (närbesläktat med ovannämnda rättsfall NJA 1925 s. 398), 1945 s. 55 (liknande fallet 1944 s. 164) och s. 443 (intressant fall av "indirekt" skada), 1946 s. 318 (jfr *Hult* i TfR 1950 s. 356) och s. 462 (se härom *Grönfors* s. 135 f.), 1946 s. 758 (åtgärd å den skadelidandes sida, som i och för sig ökade skadan, ansågs på grund av vissa förhållanden befogad, varför ersättningsskyldigheten omfattade även denna extra skada), 1947 s. 626 (den som övat misshandel ersättningsskyldig för skada uppkommen genom varningsskott avlossat av den misshandlade till sitt försvar; dissenser), 1947 s. 586 (åsidosättande vid militär övning av föreskrifter som närmast tjänade till skydd för allmänheten; den skadade emellertid en deltagare i övningen), 1948 s. 104, 1950 s. 351 och 440, 1951 s. 271 (rörande detta kontraktsrättsliga rättsfall *Hult*, Juridisk debatt, s. 126 f.), 1952 s. 104 (viss senare sjukdom "åtminstone huvudsakligen" föranledd av ifrågavarande gengasförgiftning), 1954 s. 50 5,¹⁹ 1955 s. 148 (självmod begånget av en vid bilolycka skadad person ansågs ha varit en så avlägsen och oförutsebar följd av olyckan och därvid uppkomna skador, att ersättningsskyldighet ej inträdde), 1966 s. 331 (samma ämne men på grund av omständigheterna motsatt utgång), 1956 s. 635, 1961 s. 518 (hållare, som begagnat stulen moped några dagar utan att begagnandet medfört skada, ersättningsskyldig för *den* skadan, att rätte ägaren ej återfick sin egendom? — jfr 1961 s. 402). 1962 s. 244 (sjukdom vållad av koloxidförgiftning eller uppkommen annorledes?), 1962 s. 469 (på grund av viss antagen bevisbörderegeln befanns den tilltalade skadeståndsskyldig, ehuru kausalitet till ifrågavarande dödsfall icke straffrättsligt kunde antagas vara förhanden), 1971 s. 78 (varom i kap. 12 not 8). Se slutligen rättsfall nedan i kap. 9 om kausalitet enligt luftfartsskadelagen och i kap. 12 om verkan av s. k. traumatisk nevros.

Det förefaller som om man i kausalitetsfrågor icke alltid upprätthåller eljest gällande beviskrav utan utnyttjar den i allmänhet knappast rekommendabla "överviktsprincipen". Exempel härpå i NJA 1959 s. 318 (vansklig medicinsk bedömning om samband mellan hjärtsjukdom och olycksfall; HD nöjde sig med "överbärande skäl" för att olycksskadan lett till döden).

Helt allmänt kan om rättspraxis, såsom belyses av ovanstående, sägas att, om än adekvansläran godtagits i princip, domstolarna knappast tagit ställning till de mest omtvistade spörsmålen på området.

¹⁹ Meningen med HD:s dom lär vara, att adekvansen brustit, om bilistens fortsatta färdväg varit *helt* oförsvarligt (jämkningsfrågan knappast uppe i målet).

Med kravet på adekvat kausalitet må icke sammanblandas det förhållandet att skadeståndsansvaret jämväl är begränsat såtillvida, att i regel endast den av skadegörelsen omedelbart drabbade intressenten och icke *tredje man* är ersättningsberättigad. Härom i kap. 15.²⁰

²⁰ Huruvida, om ersättning vägras för sådan förlust som avses i näst sista stycket p. 1 av HD:s dom i rättsfallet NJA 1953 s. 42, detta rätteligen är att tillskriva bristande adekvat kausalitet, synes ock tvivelaktigt.

KAP. 4.

CULPAREGELN: ANSVAR FÖR EKONOMISK SKADA Å PERSON ELLER SAK. KRAV PÅ SUBJEKTIVT "TILLRÄKNANDE" OCH PÅ "RÄTTSTRIDIGHET" M. M.

Som ytterligare rekvisit för tillämpning av culparegeln tillkommer:

V. DET SUBJEKTIVA REKVISITET "TILLRÄKNANDE"

Den adekvata kausaliteten betecknar endast den yttersta gräns, var- till skadeståndsansvaret sträcker sig enligt culparegeln. Den utgör för övrigt en sådan gräns även då det gäller strikt skadeståndsskyldighet. När culpaprincipen icke tillämpas, är det t. o. m. särskilt viktigt att klargöra, huruvida kausaliteten är adekvat eller ej. Ty av adekvansen följer en inskränkning av skadeståndsansvaret, som är behövlig just därför, att kravet på culpa släppts; *någon* gräns för ansvaret måste ju finnas. Att man jämväl vid framställningen av culparegeln håller isär kravet på adekvat kausalitet från kravet på "subjektiv culpa", beror bl. a. därpå, att man velat i ett sammanhang skildra de gemensamma betingelserna för *allt* skadeståndsansvar, ja de gemensamma betingelserna icke blott för skadeståndsansvar utan också för andra former av "ingrepp": straff, nödvärn, meddelande av förbud mot en handlingens företagande m. m. Såsom vi skola se har emellertid adekvanskravet även inom culparegelns gebit en avsevärd praktisk betydelse.

Oavsett att handlingens farlighet är så stor att adekvanskravet är uppfyllt kan alltså, då culpaprincipen kommer till användning, skadeståndsansvar på rent "subjektiva" grunder utebliva. Den handlingen kan, oaktat skadan är adekvat förorsakad, undgå skadeståndsskyldighet *såväl* då det på grund av det föreliggande saklägets beskaffenhet icke kan läggas honom till last, att han ej insett skaderisken eller eljest icke betett sig så som han "bort", *som ock* då han — helt allmänt — får sägas ha varit "otillräknelig".

Man får i enlighet härmed skilja mellan två olika sidor av ämnet. Å ena sidan kan den handlandes allmänna förstånd och allmänna egenskaper i övrigt (fysisk förmåga, kunskaper, viljekraft, karaktärsegenskaper) vara av den art, att man kan diskutera om hans beteende bör tillräknas honom. Det är då fråga därom, huruvida det brister så mycket i individens allmänna, vid den ifrågavarande tidpunkten tämligen fixa eller oföränderliga kapacitet, att man anser denna brist böra inverka även på bedömandet av det skadegörande beteende som det in casu rör sig om. Problemet gäller här "imputabiliteten", den allmänna tillräkneligheten (spörsmålet om betydelse av minderårighet, sinnessjukdom, allmän intellektuell underlägsenhet o. s. v.). Å andra sidan kan den handlande, om man ser på hans livsföring i stort, vara normalt kapabel — eller i allt fall icke "inkapabel" på det sätt som reglerna om otillräknelighet förutsätta — men frågan gäller, om han i det enskilda fallet, beträffande just det föreliggande beteendet, rätteligen gjort bruk av sin allmänna kapacitet, om det å hans sida förelegat erforderlig subjektiv anspänning, om han brustit i "uppmärksamhet" eller "försiktighet", om han varit "vårdslös", gjort sig skyldig till "vållande", "försumlighet", "oaktsamhet", eller hur man nu vill uttrycka sig. Det är då icke längre, som *Thyrén*¹ formulerade det, tal om den relativt "fixa" faktorn i medvetandet (den allmänna graden av förstånd etc.) utan om den "variabla" faktorn, nämligen det bruk av sin kapacitet, som den handlande gjort in casu, ett bruk som är i väsentlig mån bestämbar av honom själv och som således icke är så relativt oföränderligt som den förra faktorn. Här kan man tala om "tillräknande" i det enskilda fallet, i motsats till "tillräknelighet" i allmänhet, om "imputation" i motsats till "imputabilitet".

I detta avsnitt skall till behandling upptagas läran om tillräknandet (imputationen). Reglerna om tillräkneligheten (imputabiliteten) lämpar det sig bättre att skildra i annat sammanhang.²

Tydligt är, att den subjektiva betingelse som nu avses är i och för

¹ *Culpa Legis Aquiliae*, 1893, s. 83 ff.

² Dock med den begränsning, som följer av vad nedan i texten säges vid not 4 resp. 5. Först längre fram undersökes alltså frågan, under vilka omständigheter man må kunna anse att en handling bör på *den* grund icke "tillräknas" sin upphovsman, att handlingen — oavsett att strax i det följande berörda dolus-

sig uppfylld, om den handlande förfarit dolöst, d. v. s. antingen åsyftat skadans inträde (här talar man om "avsikt") eller också visserligen icke åsyftat skadan men faktiskt insett, att den *nödvändigt* måste inträda som följd av handlingen ("dolus indirectus"). Därmed jämställs principiellt även "dolus eventualis": skadevållaren har blott insett skademöjligheten — såtillvida står fallet på samma plan som ett culpafall — men han skulle, enligt vad som framgår av omständigheterna, icke ha avhållit sig från att handla ens om han varit säker på att skadan skulle inträffa.³ — När det säges att dolus föreligger i nu avsedda fall, förutsättes dock, att handlingen icke ändock på någon grund, som kommer att behandlas i nästföljande avsnitt, är att anse som "försvarlig" eller "rättsenlig".⁴

Vidare är den ifrågavarande subjektiva förutsättningen för skadeståndsskyldighet i och för sig uppfylld, om den som orsakat skadan varit *medveten* om skademöjligheten men ändock uppsåtligt handlat — ehuru han icke åsyftat skadans inträde eller tänkt sig densamma vara med handlingen nödvändigt förbunden och ej heller kan antagas ha handlat även om han varit säker på att skadan skulle inträda. I dessa fall, då den handlande alltså med öppna ögon tagit *risk* för skadans inträffande, men också endast risken, talar man om "medveten culpa". Exempel: En bilist kör medvetet lättsinnigt men är övertygad om att allt skall gå bra. Culpas kan också föreligga i den formen, att skadevållaren, medveten om faran, visserligen avsett att handla eller eljest bete sig så, att skada undgås, men in casu underlåtit att för ändamålet anspänna sig som han "bort". Slutligen inträder skadeståndsansvar — och detta är kanske det viktigaste — när den handlande överhuvud icke insett skaderisken men han "borde" ha insett den. Här i motsats till i de föregående fallen föreligger ett *misslag* å skadevållarens sida om situationens beskaffenhet, ett

och culpaparekvisit äro uppfyllda — måste bedömas som av rättsordningen tolererad, med andra ord frågan när en skaderisk, ja t. o. m. en uppsåtligt tillfogad skada, av olika skäl kan betecknas som ej *beaktansvärd* (det s. k. rättsstridighetsspörsmålet).

³ Om en ifrågasatt utvidgning av begreppet dolus eventualis och om detta begrepps närmare innebörd se mitt särskilda yttrande i NJA 1959 s. 63 samt NJA II 1962 s. 17 f., jfr ock beträffande rättsfallet NJA 1941 s. 466 SvJT 1960 s. 703.

⁴ Resp. att den handlande icke föreställt sig, att det fanns någon grund som föranledde dylik försvarlighet, se nedan s. 85.

misstag som är oursäktligt. Han förstod icke vad rättsordningen fordrade av honom att han skulle förstå. — Även i nu berörda fall av culpa måste, liksom i dolusfallen, förutsättas att handlingen dock ej av ett eller annat skäl är att anse som "försvarlig" eller "rättsenlig".⁵

I den utomobligatoriska skadeståndsrätten — liksom för övrigt även inom kontraktsrätten — är det följaktligen, såvitt integritetskränkningar angår, i regel likgiltigt, om skadegöraren handlat uppsåtligt eller blott culpöst (annorlunda inom straffrätten som bekant). Skadeståndsansvaret är i och för sig icke strängare i det förra fallet. Och redan det culpösa förfarandet ådrager vid sådana kränkningar ansvar, detta även om på grund av frånvaro av dolus eller eljest straffansvar uteblir, NJA 1947 s. 282.

När skall man då säga, att den handlande "borde" ha insett vad han faktiskt icke insåg, när är misstaget oursäktligt? När har överhuvud en person som orsakat skada betett sig så som han icke "borde" ha gjort? Ja, härpå ges enligt culparegeln i princip intet bättre besked — bortsett naturligtvis från de fall, då genom lag meddelats mera specificerade handlingsregler (såsom i arbetarskydds- och trafiklagstiftningen, se t. ex. NJA 1925 s. 195) — än en hänvisning till vad en klok och erfaren person, en "bonus pater familias", i den handlandes ställe hade insett eller till hur en sådan hade betett sig. Här kommer det således — om vi nu främst hålla oss till det "böra", som hänför sig till insikten om den förhandenvarande skaderisken — icke an på vad en särskilt väl utrustad eller sakkunnig person hade haft för insiktsmöjligheter. Avgörande är icke den mycket låga faregrad, som är tillfyllest för att begreppet adekvat kausalitet skall kunna appliceras, utan den högre grad av farlighet (låt vara att den icke rent absolut taget behöver vara så betydande, varom nedan) som uppkommer genom anlitande av nämnda måttstock. Ifrågavarande faregrad ersätter med andra ord — det gäller åtminstone som huvudregel — adekvansfarligheten.

Häri ligger då, att det näppeligen låter sig göra att tänka sig nu behandlade subjektiva rekvisit referera till det objektiva rekvisitet adekvansfarlighet på samma sätt som de subjektiva rekvisiten refe-

⁵ Eller att beteendet visserligen var oförsvarligt eller "rättsstridigt" men den handlande icke "borde" ha insett detta.

rera till de objektiva inom straffrätten.⁶ Man synes alltså i nu åsyftade hänseende böra ställa spørgsmålet, icke huruvida den handlande bort inse adekvansfarligheten — det kan man en gång för alla icke begära av honom, i den mån det rör sig om en skaderisk, som endast en mycket sakkunnig och insiktsfull bedömare kunnat räkna med — utan direkt huruvida han bort inse *skademöjligheten*.

Av det sagda framgår å ena sidan, att culparegeln såvitt här är i fråga ej innefattar något krav på högsta möjliga anspänning eller uppmärksamhet. Ett sådant krav bleve alltför betungande och vore för övrigt ej heller önskvärt ur samhällets synpunkt, med tanke på effektivitetshänsyn m. m. Det räcker, att ett så stort mått av anspänning och uppmärksamhet kommer till användning, som en klok och erfaren person i allmänhet, en genomsnittsindivid av god kaliber, tänkes prestera (även om på grund av måttstockens elasticitet, som vi skola se, denna begränsning ofta i praxis mer fiktionsvis än reellt upprätthålles). Men å andra sidan bortser rättsordningen från vad å den handlandes sida i det enskilda fallet brustit i insikt, därest insikten förefunnits hos den intänkta, mönstergivande gestalten; skadevållaren har nämligen då i allt fall förfarit annorlunda än han *bort*. Huruvida och i vilken utsträckning i detta "bort" ligger ett slags förebråelse för otillräcklig viljeaktivitet eller huruvida och i vad mån det blott rör sig om ett fel så att säga på det intellektuella planet — den handlande har icke nått upp till den nivå, varå den samhälleliga förebilden befinner sig — må här lämnas därhän;⁷ märk emellertid att förutsättning alltjämt är att han helt allmänt, med hänsyn till sin beskaffenhet överhuvud, har något så när "normala" kvalifikationer (icke är t. ex. sinnessjuk eller eljest otillräcknelig). — En särskild komplikation möter i detta sammanhang. Med den omtalade hänvisningen till handlingssättet hos en bonus

⁶ Såsom dess värre, i enlighet med en vanlig uppfattning inom nordisk doktrin, antogs i min "Skadeståndsläran". — Med hänsyn till att rekvisitet tillräknande som sagt bestämmes enligt "pater-familias"-normen är för övrigt detta rekvisit måttligt "subjektivt". Men det är ojämförligt mera subjektivt än adekvanskravet. Jfr *Ussing* i SvJT 1954 s. 32, *Vinding Kruse* i UfR 1954 s. 226.

⁷ I vilket fall som helst kan bristen på anspänning eller uppmärksamhet ha förekommit på ett tidigare stadium än själva handlingens. I *dennas* ögonblick finns det eventuellt icke längre tillfälle till någon aktivitet.

pater familias behövde, kunde det synas, icke vara oförenligt, att även i och för sig felaktiga förfaranden skulle kunna anses då och då förlåtliga. Detta är emellertid en synpunkt, varom viss oklarhet, principiellt sett, råder.⁸ I många situationer anses i rättspraxis culpa föreligga redan så snart den handlande förfarit tekniskt oriktigt eller eljest gjort sig skyldig till vad som kan objektivt sett karakteriseras som ett "fel" (så t. ex. gärna, även när legala handlingsregler av mera speciell art saknas, på trafikväsendets område)⁹, i andra fall synes man icke vara lika sträng.¹⁰ Delvis kunna kanske dock dessa senare fall förklaras så, att förfarandet väl ansetts ha culpös karaktär men culpan bedömts som så ringa, att skadeståndspåföljd icke borde inträda.¹¹

⁸Se *Lundstedt*, Strikt ansvar II: II, 1, s. 27 f. Jfr emellertid *Lundstedt* själv s. 519 i anslutning till rättsfallet NJA 1942 s. 718 (och 1925 s. 103).

⁹Jfr HD:s motivering i NJA 1949 s. 171: "Den möjligheten är dock ej utesluten att X, om han haft någon längre tids erfarenhet och besuttit större skicklighet vid förandet av motorcykel, kunnat undvika att köra på bilen. X har således (!) icke visat, att han är fri från vållande".

¹⁰Se på kontraktsrättens område 7 § försäkringsavtalslagen och härtill mina anmärkningar i TfR 1940 s. 521 (en viss vårdslöshet tolereras).

¹¹Jfr *Alexandersons* yttrande i SvJT 1944 s. 535: "I rättspraxis har man i åtskilliga fall, sedan det konstaterats att en 'försumlighet' eller 'ovarsamhet' föreligger, funnit sig böra ytterligare taga ställning till frågan, om denna försumlighet eller ovarsamhet var av en så allvarlig beskaffenhet att skadeståndsskyldighet inträtt och därvid i olika fall besvarat denna fråga än i den ena, än i den andra riktningen (t. ex. NJA 1935 s. 549 och 567; 1940 s. 318, 1943 s. 731)." Jfr även NJA 1930 s. 5, 1945 s. 515. I fortsättningen framhåller *Alexanderson* ytterligare, att man i lagskipningen ej alldeles sällan känner ett behov att visserligen känneteckna ett förhållande såsom culpöst men i betraktande av culpans mycket lindriga art icke dess mindre fria från skadeståndsskyldighet, att i linje med detta betraktelsesätt kunde ligga att icke i varje fall av culpa ställa valet mellan allt eller intet, utdöma fullt skadestånd eller helt fria samt att praxis dock icke (alltså vad sistnämnda spörsmål beträffar) ansett sig kunna i saknad av lagstöd moderera; en tendens dock därtill, såvitt gäller ideell skada, framträdde i minoritetsvotum i HD i NJA 1936 s. 574.

Naturligtvis får ej enbart den omständigheten att, såsom ej sällan sker, domstolarna ogilla ett skadeståndskrav under åberopande av att det ej styrkts vårdslöshet "av beskaffenhet att" medföra ersättningskyldighet föranleda slutsatsen, att man för att talan skulle kunna bifallas fordrat, att culpan ej var ringa.

Att bedömandet särskilt på vissa yrkesområden kan bereda domstolarna stora svårigheter är tydligt och blir en följd av culpabegreppets tänjbarhet och eventuellt partiella innehållslöshet (varom vidare nedan). Se t. ex. beträffande

Vad nu berörs har viss betydelse för förståelsen av att det överhuvud är möjligt, att culparegeln fungerar såpass tillfredsställande som den ofta, om än ej alltid, gör. Bygger man på vad som kan anses vara, tekniskt eller eljest, ett "oriktigt" eller "felaktigt" förfarande, uppnås inom en rätt vidsträckt räjong en viss styrsel i, en något så när fast hållpunkt för, avgörandet av vad som är culpöst. Denna synpunkt har många gånger framhållits i litteraturen, nyligen — på basis av vad som särskilt understrukits av *Strahl*¹² — av *Conradi* i en uppsats i SvJT 1969 s. 316. I grund och botten ger väl detta belägg för culparättsskipningens otillräcklighet i det moderna samhället. Det kräves mera objektiva normer än vad culpabegreppet kan tillhandahålla. Faktiskt innebär alltså antydda tendens att anknyta till ett "objektivt" felaktigt beteende, att domstolarna i viss mån äro på väg i riktning att adoptera det strikta skadeståndsansvaret, ehuru steget ej tagits fullt ut.

Man har i doktrinen velat finna en viss objektivisering av culparegeln även i den betydelse, som tillmätas författningsföreskrifter i preventivt syfte (t. ex. i arbetarskyddslagstiftningen eller i giftstadgan) eller föreskrifter som med stöd av lag eller författning i sådant syfte utfärdas av offentlig myndighet. Överträdas dylika föreskrifter föranleder detta gärna, förutom straffpåföljd, skadeståndsskyldighet, och föreskrifterna skulle bidraga till att ge culparegeln ett så att säga

läkares ansvar för patient — här är man ju emellertid inne på det kontraktsrättsliga området — NJA 1933 s. 709, 1935 s. 549, 1942 s. 718, 1945 s. 617 och 669, 1946 s. 712, 1952 s. 270, 1960 s. 589, jfr ock 1932 s. 572 och 1938 s. 22. Se vidare NJA 1919 s. 518 (sjuksköterska), 1940 s. 673 (veterinärs ansvar för olämpliga anordningar). "Ansvar för skada vid medicinsk behandling" dryftas av *Rolf Ericsson* i Uppsatser anmärkta i litteraturöversikten ovan kap. 1. — Ofta måste särskilt frågan om "culpa in inspiciendo, custodiendo, instruendo" etc. vara svår att utan godtycke avgöra, se t. ex. NJA 1935 s. 250, 1937 s. 457, 460, 1950 s. 550, 1960 s. 76. I övrigt hänvisas till åtskilliga rättsfall, belysande för vad domstolarna förstå med culpa, anförda i kap. 10 nedan, särskilt under 1.

Svårigheten att avgöra vad som med culpa skall förstås inses lätt, om man besinnar att det i talrika fall är en rent ekonomisk fråga hur skadefall skola kunna genom förebyggande åtgärder undvikas. Hur mycket skall en företagare vara pliktig att för ändamålet kosta på? (Se t. ex. NJA 1949 s. 231: användning av torveldat lok.) Hur fulländad skall ett företags organisation vara? Jfr rättsstridighetsläran.

¹² Se särskilt i "Förberedande utredning" s. 126, jfr *Erenius* a. a. s. 169 ff., med ytterligare hänvisningar till *Strahl*. Se även *Grönfors* s. 43 ff.

mera substantiellt innehåll. Ja, så *kan* man möjligen uppfatta det. Mera realistiskt synes dock vara att anse dylika föreskrifter, när de äro tillämpliga, var på sitt område *ersätta* culparegeln eller dess straffrättsliga motsvarighet; se närmare SvJT 1955 s. 195 samt "Culpa och samtycke" s. 62 f. Är skyddsföreskriften straffrättsligt sanktionerad, ålägges vederbörande vid dess överträdelse straff utan att domstolarna, annat än kanske i rena undantagsfall, grubbla över om det straffbelagda beteendet är culpöst eller ej. Och kan skyddsföreskriften tillika förutsättas vara skadeståndsrättsligt sanktionerad — alltid är så ej händelsen, jfr nedan i detta kapitel — utdömes skadestånd, och det torde vara ovanligt, att domstolarna då för-sjunka i några culpafunderingar.¹³ Man har med andra ord en konkret regel i culparegelns ställe, vilket är att vara tacksam för. Men det är självklart, att om de ifrågavarande preventiva skyddsbestäm-melserna *icke* läderats — de objektiva och eventuellt subjektiva re-kvisiten för deras tillämplighet äro ej uppfyllda — skadeståndsan-svar kan inträda enligt den allmänna culpanormen, t. ex. enligt 7 § arbetarskyddslagen eller 39 § vägtrafikförordningen, stadganden som egentligen blott innefatta en omskrivning av culparegeln i vad angår dessa rättsområden. I den delen har det väl aldrig varit tal om att den speciella normen skulle ersätta den generella, jfr bl. a. NJA 1949 s. 72.

Ett särskilt spørsmål är, huruvida för bestämmande av culpabe-greppet måste användas samma måttstock vid den civilrättsliga ska-deståndsbedömningen som den som appliceras när culpa är beting-

¹³ Ett tänkbart exempel härpå ger rättsfallet NJA 1964 s. 491 varom *Hellner* i NFT 1967 s. 67 ff. HD-domen är dock svårtolkad, i viss mån motsägende som den måste förefalla. Den ifrågavarande trappan förklarades icke vara sådan som med stöd av arbetarskyddslagen "i regel" fordras till förekommande av olycksfall. Likafullt ogillades skadeståndskravet med hänsyn till att arbetsgivaren icke hade anledning antaga att trappan skulle begagnas av den skadelidande resp., sedan detta blivit klart eller antagligt för honom, på grund av att han efter omständigheterna ej haft skäl att varna den skadelidande för den underhålliga trappan. Kan detta vara tillräckligt för att sätta arbetarskyddslagen ur spel, *om* denna överhuvud tolkades så, att den var tillämplig å förevarande, icke yrkesmässiga eller i större skala bedrivna byggnadsarbete (vilket är oklart, jfr "med stöd av" samt "i regel" ovan ävensom vad som utvecklas i fjärde stycket i domen)? Så lätt brukar man icke eljest taga på tvingande skyddsregler av denna art.

else för straffansvar. Något bindande skäl, varför detta skulle vara nödvändigt, lär ej kunna uppbringas (det processrättsliga stadgandet i 29 kap. 6 § andra punkten RB, rörande omröstning för dom, torde sakna betydelse i detta hänseende.) Se i ämnet NJA 1962 s. 469 och 1966 s. 70 (med särskilt yttrande av Karlgren resp. Conradi) ävensom, rörande eventuell skillnad mellan straffbart tjänstefel och civilrättsligt relevant försummelse i tjänsten, *Jägerskiöld*, Svensk tjänstemannarätt, II:2, 1961, s. 66 ff. Det nu sagda förutsätter som synes, att det culpösa beteendet beivras både straffrättsligt och skadeståndsrättsligt. Men det förekommer också, att enligt uttrycklig bestämmelse i lag ringa oaktsamhet ej medför straffpåföljd, ehuru skadeståndsansvaret i princip kvarstår. Så enligt 1 § 1951 års trafikbrottslag.

Är den som påstås skadeståndsskyldig icke yrkesman utan privatperson, är culpabedömningen ej sällan märkligt mild till hans förmån, NJA 1958 s. 247. De skäl som eljest tala för en mera "objektiv" culpabedömning (liksom för strikt ansvar) göra sig onekligen här mindre starkt gällande.

Vad sedan hänvisningen till begreppet bonus pater familias närmare innebär — vilket uppbåd av uppmärksamhet och anspänning rättsordningen fordrar — är en fråga som kommer att beröras mera ingående längre fram i detta kapitel. Redan här må emellertid understrykas, att uttryckssättet är missvisande därutinnan att man icke går så långt i generalisering som detsamma skulle kunna ge anledning att tro. Man räknar nämligen såsom normgivande, när allt kommer omkring, icke en klok och erfaren samhällsmedlem i allmänhet utan en samhällsmedlem som befinner sig i den ställning, vari den handlande befinner sig. Hänsyn tages sålunda till det föreliggande området av samhällslivet, det ifrågavarande yrket o. s. v. Härmed får culparegeln på en gång en mera elastisk och en mera konkret, specialiserad innebörd. I viss utsträckning torde för övrigt domstolarna, såsom vi skola finna, vid sitt fastställande av vad den handlande "bort" inse realiter icke lägga till grund nu behandlade norm utan fastmera helt fritt avgöra, vilket mått av uppmärksamhet och anspänning, som rättspolitiskt sett är önskvärt och av *detta* skäl "bör" iakttagas. I den mån så sker, mister culparegeln tydligen sitt självständiga innehåll.

Med hänsyn till vad ovan anförts om faregradens bestämmande med utgångspunkt från omdömet hos en bonus pater familias — och icke med utgångspunkt från den låga faregrad, som är tillfyllest för skadeståndsansvar enligt adekvansläran — kunde det synas överflödigt att inom *culparegelns* ram överhuvud laborera med adekvansfarligheten. Man uppskattar ju i princip faregraden från en mera "normal" utgångspunkt. Men utöver vad inledningsvis i detta avsnitt sagts om orsaken till detta vidsträckta utnyttjande av adekvansbegreppet märkes att, såsom nu skall beröras, principen i fråga har sina undantag. Adekvansen får härigenom relevans icke blott för den strikta skadeståndsskyldigheten utan även för ansvar enligt *culparegeln*.

Först och främst: I det föregående har hela tiden talats om att den handlande gjort sig skyldig till culpa med hänsyn till "skadans", "skadeeffektens", inträde. Men behöver skadan, för att föranleda ersättningsskyldighet, i *sin helhet* ligga inom ramen för dennes culpa? Måste alltså icke blott uppkomst av skada överhuvud utan även skadans omfattning ha varit av den beskaffenhet, att en klok och erfarne person i den handlandes ställe bort taga den i betraktande (så att endast den del av skadan han bort räkna med gottgöres)? Frågan är omtvistad. De starkaste skälen synas dock tala för att, om ej orsaken till den över culpans ram gående skadan är att hänföra till den skadelidande själv, ge ett i princip nekande svar (så bl. a. *Winroth* s. 93, vidare med utförlig motivering *Øvergaard* s. 114 ff.; i samma riktning oftast kontinental rättsvetenskap; annorlunda, efter vad det synes, *Lassen, Stang* m. fl.).¹⁵ Har t. ex. A culpöst skadat B med ett gevärsskott, torde han vara förpliktad att ersätta även sådana av händelsen förorsakade, för B uppkomna kropps- eller förmögenhetsskador, som han eller en förständig person i hans ställe icke kunnat räkna med, förutsatt likvisst att dessa skador stått i adekvat orsakssammanhang till den skadegörande handlingen. Att verkningarna av det culpösa förfarandet blevo mera ödesdiga än en genomsnittlig "pater familias" kunnat kalkylera med, är rimligen icke tillräckligt för att i denna del fria från skadeståndsskyldighet. Är detta riktigt,

¹⁵ Jfr dock den vittgående jämkning av *Lassens* huvudregel, som framgår av det vid not 11—12 i 36 § av hans Haandbog i Obligationsretten, Almindelig del (3 uppl. 1917—1920) sagda.

får sålunda kravet på adekvat kausalitet synnerligen stor betydelse även inom culpaparegelns räjong, jfr NJA 1957 s. 337, där värnpliktig, som dömts till straff för olovligt brukande av ett krigsmaktens motorfordon, ansågs ersättningsskyldig för skada, som uppstått å fordonet genom brukandet, oavsett huruvida han orsakat skadan av oakt-samhet. En viss oklarhet gör sig dock gällande med hänsyn till frågan, *hur mycket* av skadan som skall vara omfattad av den handlan-des culpa. Är det den omedelbara, "första" skadan i motsats till medelbara, "senare" skador? Att, såsom ofta sker, tala om att culpan skall hänföra sig till själva "person- eller egendomskränkningen" (till själva "inbrottet" i den förfördelades rättssfär etc.) eller till själva den rättsstridiga "handlingen" i motsats till senare skadekonsekven-ser, lär inbegripa åtskillig oklarhet. För övrigt är det möjligt, att principen ej kan vidhållas helt generellt (och särskilt torde dess till-lämpning utanför integritetskränkningarnas område ge upphov till vissa problem). Ämnet förtjänar närmare undersökning.¹⁶

Ikke heller i andra hänseenden kan man alltid undgå att räkna med adekvansfarligheten jämväl inom culpaparegelns ram. Har den handlande orsakat skada uppsåtligt, är det ju icke längre fråga om att bestämma faregraden, fixera riskerna för skadans inträffande. Den begränsning, som eljest uppkommer genom att hänsyn toges till vad en klok och erfaren person i allmänhet insett beträffande skade-möjligheterna, gör alltså ingen tjänst här. Men helt oinskränkt kan icke ens vid uppsåtligt förfarande skadeståndsskyldigheten vara, och botemedlet plägar sökas i adekvanskravet. Jfr *Winroths* exempel: "En gäldenär sänder sin borgenär i sedlar penningar under tillöns-kan, att de måtte bli hans ofärd, och därigenom att sedlarna, ho-

¹⁶ Mot vad ovan i texten helt kortfattat och med understrykande av sakens outredda beskaffenhet sagts rörande spörsmålet, huruvida en skadeföljd i sin helhet eller blott delvis måste ligga inom ramen för den handlandes culpa, framställde *Ussing* i SvJT 1954 s. 34 några invändningar, vilkas innebörd jag uppriktigt sagt icke riktigt förstår (men vilka jag är angelägen att hänvisa den intresserade läsaren till, då de helt visst kunna väga tungt). Bland annat förstår jag ej varför, om en ansvarigs culpa anses omfatta alla de skadeföljder, som voro "påräkneliga" för en klok och erfaren person i den handlandes situation, detta skulle innebära ett missbruk av ordet culpa. Lika litet har jag klart för mig, varför *Ussings* i kap. 11 av "Retstridighet" framförda kritik av *Julius Lassen* skulle vara av avgörande betydelse i det hänseende varom nu är fråga.

nom oveterligen, äro smittoförande går hans önskan i uppfyllelse" (s. 104). På liknande sätt: om hos en handlande visserligen icke förefanns dolus men medveten culpa — han visste faktiskt om skaderisken och handlade obekymrad därom — är som vi funnit den subjektiva betingelsen för ansvar i och för sig uppfylld. Men utöver adekvansen bör skadeståndsskyldigheten icke heller i detta fall gå.

Till sist ett par allmänna tillägg.

Vid talet om verkan av ursäktligt misstag i det föregående — den brist på insikt som förelegat även hos en klok och erfaren person i den handlandes ställe — har allenast avsetts faktiskt misstag. Har då även *rättsvillfarelse*, d. v. s. en oriktig föreställning om de regler som gälla om skadeståndsskyldighet (eller handlingens rättsliga otillåtlighet ur andra synpunkter)¹⁷ någon betydelse? Det vanliga svaret är här, att *om* verkligen rättsvillfarelsen är ursäktlig, anledning saknas att icke jämställa den med den faktiska villfarelsen, men att det mycket sällan kan sägas, att ursäktlighet föreligger. Detta senare påstående i sin ordning motiveras bland annat med att medborgarna i ett land böra anses skyldiga att ha en viss kunskap om rättssystemet, åtminstone i stora drag, eller att i förekommande fall förskaffa sig nödig sådan kunskap e. d. Detta kan väl sägas vara en fiktion. Realiteten är nog den, att rättsordningen i allmänhet icke kan taga hänsyn till en rättsvillfarelse, eftersom rättsreglerna skulle i hög grad förlora sin effektivitet, om de endast komme att gälla för dem, som ägde eller i nyss antydda mening borde äga kännedom om desamma. I vissa undantagsfall är man emellertid ense om att rättsvillfarelse är relevant, så att den handlande tack vare dess ursäktlighet icke anses ha förfarit culpöst. Så t. ex. om en författning icke rätteligen publicerats, om på grund av kommunikationssvårigheter det är omöjligt att taga reda på dess innehåll och, åtminstone i regel, om en lagbestämmelse är så otydlig, att det är förlåtligt om man feltolkar densamma. Det senast sagda har bl. a. betydelse, när det gäller ämbetsmäns ansvar i anledning av felaktig tillämpning av lagregler. För övrigt är det möjligt, att man numera är benägen att i större

¹⁷ *Varje* misstag om ett rättsligt förhållande, t. ex. äganderätten till en sak, är naturligtvis icke en rättsvillfarelse. Härom närmare i straffrätten. Jfr mitt särskilda yttrande i rättsfallet NJA 1956 s. 533. Se vidare *Strahl* i SvJT 1962 s. 177.

omfattning än tidigare skett anse rättsvillfarelse kunna åberopas till befrielse från ersättningsskyldighet (jfr i straffrättsligt hänseende NJA 1956 s. 533). — Det anförda är kanske huvudsakligen av intresse då fråga är om skadeståndsskyldighet utanför integritetskränkningarnas område, men spørgsmålet har bort omnämnas redan här.

En särskild svårighet vid culpabedömningen uppkommer, när skadeståndsyrakandet grundar sig på att överträdelse skett av sådana lagbud, som belägga med straff vissa farliga handlingar oberoende av om i det enskilda fallet någon fara förelegat; redan framkallandet av en generell skaderisk är tillräckligt för straffbudets tillämpning. Exempel: en del regler i giftstadgan om hur gifter skola förvaras. Om nu skada inträffar, frågar man sig, om det är tillfyllest för skadeståndspåföljd att den handlande förfarit (uppsåtligt eller) culpöst med hänsyn till själva regelns överträdande eller om han kan undgå visserligen icke straff men skadeståndspåföljd genom att hänvisa till att in casu någon beaktansvärd skaderisk icke rimligen kunde anses föreligga, så att med hänsyn till *skadans* inträde culpa å hans sida sänkades.¹⁸ Ansluter man sig till den strängare uppfattningen, måste i gengäld den erforderliga begränsningen av skadeståndsansvaret vinnas genom ett noggrant upprätthållande av kravet på adekvans, varjämte naturligtvis bör tillses, om den inträffade skadan är av den art som straffbudet i sin egenskap av skyddsföreskrift åsyftar att förebygga. Åtminstone i mycket stor utsträckning torde dock starka skäl tala för den bl. a. av *Ussing* (s. 27) hävdade åsikten, att därest det i den straffrättsliga regeln påbjudna förfarandet på grund av sin formella natur icke är sådant att det kan betraktas som en fixering av ett redan i och för sig påkallat handlingssätt, kravet på culpa icke är uppfyllt redan i och med regelns vårdslösa åsidosät-

¹⁸ Av intresse för denna fråga är NJA 1956 s. 591: passagerare på lätt motorcykel tillerkänd full ersättning enligt bilskadelagen, oaktat han överträtt den t. o. m. straffrättsligt sanktionerade regeln, att icke mer än en person samtidigt får färdas å sådan cykel. Motiveringen — att lagöverträdelsen icke visats ha medverkat till sammanstötningen — kan synas mindre träffande, då det ju rätteligen kommer an på, icke om sammanstötningen utan om skadan påverkats av lagöverträdelsen. Meningen var väl emellertid, att skadan visserligen rönt dylik påverkan (hade överträdelsen uteblivit, skulle vederbörande ej varit passagerare) men att den fara, som förbudet avser att förebygga, var av annan art än den som faktiskt in casu realiserades.

tande, jfr NJA 1912 s. 580, 1922 s. 115, 1925 s. 195 (kritik häremot hos *Øvergaard* s. 71 f.. 84 ff.)

VI. RÄTTSSTRIDIGHETSSPÖRSMÅLET. NÄRMARE OM CULPA- REGLN

Inledande anmärkningar. En tillräcklig begränsning av skadeståndskravet uppnås icke enbart på de i det föregående angivna linjerna, d. v. s. — förutom genom kravet på logisk och adekvat kausalitet m. m. — genom att från området för skadeståndsskyldigheten undantagas de fall, där den handlande icke haft eller "bort" ha kunskap om skaderisken (resp. de fall där det icke kan läggas honom till last bristande anspänning i det för skadans undgående erforderliga beteendet).

a. Det kan nämligen förhålla sig så, att den handlande visserligen insett eller bort inse den förefintliga skaderisken men att faregraden i sig själv är alltför liten för att rättsligt förtjäna beaktande. Rättsordningen kan med andra ord redan på grund av skaderiskens relativa obetydlighet finna handlingen *försvarbar*, oberoende alltså av att densamma faktiskt medfört skada. Som synes ligger detta ämne principiellt på ett annat plan än det vi förut sysslat med. Handlingen har orsakat skadan och det fattas intet beträffande gärningsmannens insikt om sakläget. Icke blott en klok och erfaren person i allmänhet utan kanske även den handlande själv har haft fullt klart för sig skaderisken; något ursäktligt misstag i det hänseendet har ej förelegat. Men handlingen får opåtalat företagas därför att rättsordningen med hänsyn till skaderiskens omförmälda natur godtager handlingen, finner den böra tolereras. Faregraden är rättsligt irrelevant.

b. Än vidare: Även om handlingen utmärkes av en i och för sig beaktansvärd faregrad, kan det föreligga särskilda omständigheter, som föranleda att handlingen bör ur samhällelig synpunkt anses "rättfärdigad", objektivt rättfärdigad, och förty, såsom av rättsordningen ej ogillad, icke bör ådraga den handlande skadeståndsansvar. Även av detta skäl är en skaderisk understundom irrelevant. Ja, man måste gå ett steg längre och säga, att t. o. m. när genom en handling *med säkerhet* uppkommer skada — sådan tillfogas uppsåt-

ligt; det är icke längre fråga blott om en skaderisk — kan handlingen tack vare dylika omständigheter böra godtagas, så att skadan ej anses rättsligt beaktansvärd. Vanligt är för övrigt, att på nu avsedda grund ej blott skadeståndsskyldighet utan även andra menliga påföljder utebliva. Handlingen blir i så fall "försvarlig" ur vilken synpunkt det än ifrågasättes att beivra densamma: den ådrager icke gärningsmannen straff, befogenheten för andra personer att möta den med nödvärn bortfaller, den kan icke av offentlig myndighet vid äventyr av vite förbjudas etc.

Låt oss taga några exempel för att belysa vad nu senast anförts. Det finns regler i strafflagen, som innehålla att den som på visst sätt misshandlar en annan person eller berövar honom hans frihet skall straffas eller att straff drabbar den som uppsåtligen förövar skadegörelse å annans egendom eller som ärekränker honom o. s. v. Rent formellt äro dessa regler skrivna så, att de äro tillämpliga exempelvis i de fall, då offentlig myndighet berövar en brottsling hans frihet, då föräldrar "tillrättavisa" sina barn, då en boxare tilltygar en motståndare i en boxningsmatch, då en kirurg plockar bort inälvor på sin patient, då en arbetsgivare i ett betyg rörande den anställde intygar hans dåliga uppförande, då befälhavaren på ett fartyg låter häva lasten i sjön för att icke fartyget vid en sjöolycka skall gå till botten etc. Men sunda förnuftet säger, att dessa handlingar kunna av olika skäl och ur olika synpunkter vara försvarliga. Lagbuden om straff för misshandel, skadegörelse, ärekränkning m. m. få alltså icke läsas urskillningslöst; de måste, på sätt ock lagstiftaren förutsatt, förses med vissa undantag eller, såsom den danske författaren Ross uttryckt det, "reservationer". Det finns nu bl. a. en serie särskilda, typiska omständigheter — exempelvis ämbetsplikt, nöd, vissa "intressekollisioner" — som rättfärdiga handlandet, som föranleda "rättsstridighetens" bortfallande, som göra handlingen "objektivt rättsenlig" trots densammes formella hänförlighet under huvudregeln. Även mindre preciserade grunder för ansvarsbefrielse än dessa kunna vidare ifrågakomma (härom närmare nedan). Att ständigt erinra om alla sådana reservationer i de olika straffrättsliga lagbuden är praktiskt taget ogörligt; de måste underförstås. — På liknande sätt förhåller det sig inom skadeståndsrätten. Man utgår med anlitande av enahanda metod (varmed visserligen ännu icke är sagt, att metoden låter sig i

full omfattning genomföra, se det följande) från en huvudregel, att ett — subjektivt tillräkneligt, ovan i detta kapitel under V och nedan i kap. 5 — åsamkande av sak- eller personskada genom en av viss farlighet utmärkt handling ger upphov till skadeståndsansvar. Men många hänsyn, såsom till människors handlingsfrihet och andra samhällseliga värden, göra att denna regel icke överlag kan upprätthållas. Man kan t. ex. icke i denna industrialismens tidsålder hävda uppfattningen, att varje skada, som en fabrik genom ett i och för sig farligt handlande tillfogar en grannfastighet (låt oss säga genom rök och skakningar), bör medföra skadeståndsskyldighet. Lika litet kan varje skada, som tillskyndas annan person under utövning av sport eller lek, föranleda skadeståndsansvar. Och sådana omständigheter som nödvärn, ämbetsplikt m. m. måste naturligen verka även skadeståndsrättsligt, till befrielse från ansvar. Handlingen lämnas oantastad, icke därför att det skulle brista något subjektivt med hänsyn till skaderiskens förefintlighet — skadan tillfogas kanske rent av avsiktligt — utan därför att handlingen objektivt sett kan godtagas. Frågan om dolus eller culpa i nämnda avseende saknar då i allmänhet juridiskt intresse. Jfr skolexemplet om domaren, som ville komma åt en antagonist och avsiktligt fällde en som han ansåg vrång dom men råkade döma korrekt!

I själva verket ha vi redan tidigare snuddat vid nu — under *a.* och *b.* — avsedda ämne. I begreppet adekvat kausalitet inlades ju icke uteslutande ett krav på att den extra kvalificerade bedömare varom där var tal insett skaderiskens förhandenvaro. Det fordrades tillika, att han funnit denna risk beaktansvärd (se ovan s. 48). Men spörsmålet om vilka skaderisker som äro beaktansvärda och vilka som icke äro det — resp. vilka med säkerhet skadevållande handlingar som böra av rättsordningen tolereras — möter även utanför adekvansläran.

*Rättsstridighetsbegreppet: kontinental
och nordisk rättsstridighetslära*

Det är i förevarande sammanhang, som på sätt redan antytts begreppet "rättsstridighet" kommer in. Såsom en betingelse för skadeståndsansvar brukar man nämligen inom doktrinen uppställa, att

handlingen (resp. underlåtenheten när en sådan är av beskaffenhet att ådraga ansvar) är "objektivt rättsstridig" eller såsom det ibland negativt uttryckes: icke saknar "objektiv rättsstridighet". Härmed är man framme vid ett av de mest omtvistade ämnena i den allmänna skadeståndsläran, även om, såsom vi skola se, skiljaktigheterna i sak icke äro lika betydande som de se ut på papperet. Vad med rättsstridighet skall förstås och i vilken utsträckning ansvarsbefrielse på ifrågavarande grund kan inträda är nämligen föremål för mycket skiftande meningar.

Till en början en viktig terminologisk anmärkning. Uttrycket "rättsstridighet" såsom betingelse för skadeståndsansvar är naturligen en meningslöshet, om man förstår detta uttryck "rättsstridig" ordagrant. Därest rättsstridig skall betyda "stridande mot rätten" eller "av rättsordningen förbjuden", kan man — såsom bl. a. *Lundstedt* vid otaliga tillfällen utvecklat — själfallet icke säga, att förutsättning för skadeståndsskyldighet är rättsstridighet. Ty hur visar det sig, att en handling strider mot rätten eller är av rättsordningen förbjuden? Jo, i allmänhet endast genom att den medför menliga påföljder för den handlande: straff, uppfyllelse- eller återställelse tvång, skadeståndsansvar m. m. (förutsatt att, såsom normalt är fallet, dessa påföljder kunna anses ge uttryck för ett rättsordningens "ogillande").¹⁹ Alltså: rättsstridigheten framgår *bland annat* just därav att skadeståndsansvar inträder. Men därmed har man råkat in i en partiell logisk cirkel: betingelse för skadeståndsskyldighet är, att handlingen är sådan att den medför — skadeståndsskyldighet! Man kan icke komma ifrån cirkeln genom att säga, att handlingen är i skadeståndshänseende rättsstridig, om den medför andra påföljder än skadeståndsansvar (t. ex. straff). Ty det är ju icke alltid nödvändigt, för att skadeståndsplikt skall föreligga, att handlingen är straffbar eller eljest ådrager sin upphovsman några andra rättsliga nackdelar. Ofta är skadeståndspåföljdens inträde det enda, som utvisar att

¹⁹ Man kan icke hävda, att rättsstridigheten visar sig däri, att handlingen är förbjuden i lag e. d. Ty bortsett från att det är rätt likgiltigt, om en handling är förbjuden i lag, därest lagen icke stipulerar några menliga påföljder vid förbudets överträdande resp. därest lagen blivit obsolet, är det ju blott en ringa del av de handlingar, vilka rättsordningen på det ena eller andra sättet (t. ex. genom skadeståndsansvar) beivrar, som förbjudas genom uttryckliga lagbud.

handlingen "strider mot rätten" eller är "av rättsordningen förbjuden".

Nuförtiden menar man i allmänhet icke heller med "rättsstridig" att handlingen strider mot rätten eller är rättsligt förbjuden. Uttrycket rättsstridig tages fastmera regelmässigt i en särskild, helt teknisk bemärkelse. Att terminologin emellertid är bristfällig synes uppenbart.

Enligt *kontinental* doktrin har begreppet rättsstridighet såsom betingelse för skadeståndsskyldighet (och annat ansvar) vanligen en mycket inskränkt omfattning. Man använder det huvudsakligen för att beteckna, att oaktat övriga betingelser för skadeståndsansvar äro uppfyllda, ansvaret uteblir i vissa bestämda, något så när preciserade och avgränsade typfall, såsom nödvärn, nöd, utövning av ämbetsplikt eller annan vederbörande särskilt tillerkänd befogenhet, samtycke. De ifrågavarande typfallen, då rättsstridigheten upphäves och då alltså tillämpliga lagbud eller eljest erkända rättsregler på antydda sätt underkastas reservationer eller undantag, kunna förty inrymmas under vissa vad man skulle kunna kalla *klassiska* kategorier. Visserligen bestrides väl icke, att en utökning av dessa fall kan ske, förutom naturligtvis genom lagstiftning, även genom rättspraxis. Men för att en ny typisk grund för rättsstridighetens bortfallande, vilken vore att jämställa med de sedan gammalt vedertagna, skall kunna av domstolarna utan lagstöd erkännas, fordrar man synnerligen starka skäl. I det hela förefinnes sålunda en utpräglad tendens att fasthålla vid de klassiska rättfärdigande omständigheterna. Att man är motståndare till tanken att såsom grund för rättsstridighetens bortfallande godtaga redan det förhållandet, att handlingen trots sin formella hänförlighet under skadestandsregeln framstår till följd av omständigheterna *i det enskilda fallet* som samhällsnyttig, behöver knappast framhållas. Denna kontinentala inställning har haft anhängare även i Sverige, främst i vad angår straffrätten (t. ex. *Stjernberg*) men också på skadeståndslärans område (*Winroth*).

I övrigt utnyttjar man alltså inom kontinental doktrin icke rättsstridighetsbegreppet för att åstadkomma en begränsning av skadeståndsansvaret. Dylik begränsning uppnås emellertid, i största utsträckning, på andra vägar. Vad först beträffar den inverkan en synnerligen ringa faregrad må anses utöva (se under a här ovan) betjä-

nar man sig — liksom i det hänseende varom talades i det föregående under V — utav kravet på subjektiv culpa. Om skaderisken, låt vara att den är uppfattbar av den handlande, är så obetydlig, att den enligt omdömet och handlingssättet hos en klok och erfaren — och man får väl här tillägga: "god" och "rättsinnig" — samhällsmedlem i allmänhet lämnas ur räkningen, blir handlingen försvarlig, tillåtlig, rättsenlig eller hur det nu skall kallas. Befinnes åter handlingen enligt en dylik som rättesnöre tänkt gestalt medföra en skaderisk, som ej får nonchaleras, är faregraden — bortsett från de "klassiska" reservationerna — av beskaffenhet att föranleda skadeståndsskyldighet.²⁰ Det förefaller dock, som om man vore tämligen återhållsam när det gäller att på grund av skaderiskens ringhet frita en skadevällare från en adekvatkausal handlings skadeståndspåföljd. — Beträffande åter betydelsen av särskilda rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn, som icke äro av typisk beskaffenhet eller i allt fall icke äro av natur att ställas i linje med de klassiska, vågar jag icke uttala mig bestämt. I *viss* utsträckning fästes dock säkert även här avseende vid omständigheter av hithörande art *inom ramen för culpabegreppet*.^{20a} En handling, som på grund av vägande mothänsyn ter sig förnuftig eller påkallad, blir näppeligen överlag, även om en i och för sig icke obetydlig faregrad uppnåtts, stämplad som culpös. Men återhållsamheten när det gäller att tolerera en faktiskt skadevällande handling är synbarligen även på denna punkt stor. — Som man finner sammanföras, om det sagda är riktigt, under det gemensamma täckordet culpa krav av principiellt olika beskaffenhet: *dels* visst krav på "Wissen" eller "Wissenmüssen" hos den handlande med hänsyn till fareläget *dels* det krav på oförsvarlighet hos handlingen som framgår av vad ovan anförts.

Den *nordiska* rättsstridighetsläran åter synes i sak gå åtskilligt

²⁰ Så yttras t. ex. i kapitlet om "Fahrlässigkeit" i den bekanta tyska läroboken av *Enneccerus* m. fl. (Bd I under § 197), sedan framhållits att det räcker att skadeeffekten förutsetts eller bort förutses som *möjlig*: "Nur darf die Wahrscheinlichkeit seines Entretens nicht so gering sein, dass sie auch pflichtmässige handelnde Menschen nicht von der Handlung zurückhalten würde". — "Bei der Beurteilung dieser Frage", fortsätter förf. (se det strax i texten följande), "ist neben dem Masse der Wahrscheinlichkeit ganz besonders der ethische Wert der betreffenden Handlung und der Wert des durch sie gefährdeten Gutes zu berücksichtigen".

^{20a} Jfr nästföregående not (in fine).

längre än den kontinentala, när fråga är om att på grund av en handlingns försvarlighet ur den ena eller andra synvinkeln fritaga en skadevällare från ansvar. Det tryckes hårt på att samhällsnyttiga handlingar måste trots de skaderisker eller t. o. m. säkra skador, som därmed må vara förbundna, i största utsträckning godtagas av rättsordningen och lämnas utan skadeståndsrättslig beivran. Dessutom är den teoretiska uppfattningen väsentligt olika. Rättsstridighetsbegreppet har här ett mycket vidsträckt tillämplighetsområde. Både det förhållandet att en alltför låg faregrad lämnas utan påföljd och det förhållandet att den handlande undgår ansvar då det föreligger rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn av skilda slag, även sådana som icke kunna inrymmas under de klassiska, redovisas så, att handlingen ej är objektivt rättsstridig. Kravet på rättsstridighet blir förty på ett helt annat sätt än enligt den kontinentala uppfattningen ett positivt rekvisit för ansvaret. Visserligen kopplar ej heller den nordiska läran, i allt fall icke genomgående, bort från bonuspater-familias-måttstocken. Den har, trots en del allmänna resonemang i ämnet, dess värre endast små möjligheter att erbjuda några andra normer i utbyte. Man kommer därför icke ifrån, att rättsstridighetskravet även från nämnda läras utgångspunkter får ett visst subjektivt inslag. Men principiellt uppfattas som sagt förevarande krav som ett *objektivt* rekvisit. Det kontinentala subjektiva culpa-begreppet berövas väsentliga delar av sitt innehåll. Dessa täckas av det objektiva rättsstridighetsrekvisitet, kravet på handlingens "oförsvarlighet".

Den nordiska rättsstridighetsläran har främst utvecklats av de berömda straffrättsteoretikerna *Goos* och *Getz*, den förre dansk, den senare norrmann. Den har ock vunnit stor anslutning i Danmark och Norge. Under senare tid har dock, för övrigt från mycket olika utgångspunkter, opposition rests mot densamma (se TfR 1964 s. 276 men å andra sidan *Rasting* i Festskrift för Borum, 1964, s. 417). På skadeståndsrättens område representeras den bl. a. av *Lassen* och *Stang*, på sitt sätt även av *Ussing*. I Sverige har den visserligen icke mera allmänt accepterats — den kritiserades på sin tid hårt av *Wilhelm Sjögren* — men den har haft många och betydande anhängare, t. ex. på straffrättens område *Hagströmer* och *Thyrén*. En kort framställning av läran återfinnes hos *Ussing*, Erstatningsret s. 18 ff. och i

Retstridighet s. 23 ff. Här några sammanfattande anmärkningar, därvid framställningen väsentligen avser integritetskränkningar.

För att en handling skall medföra skadeståndsansvar — eller vara straffbar, kunna mötas med nödvärn etc; märk att den nordiska rättsstridighetsläran har pretentioner på att utgöra en grundval icke endast för det civilrättsliga bedömandet — fordras främst, säger man, att handlingen objektivt sett är oförsvarlig. Därutöver kunna sedan förekomma subjektiva betingelser för ansvar (att den handlande insett eller bort inse denna oförsvarlighet, culpa i inskränkt bemärkelse), men nödvändigt är det icke; även ett ansvar utan culpa kan ju i en del fall inträda. Det är emellertid ett misstag att tro, att *varje* tillfogande av sak- eller personskada är ens objektivt oförsvarligt. Dylik oförsvarlighet kan icke bero enbart på handlingens följder, det förhållandet att skada faktiskt uppkommit. Till en början skall själva handlingen vara ägnad att utsätta det intresse varom fråga är (vederbörande sak eller person) för en viss fara. Har en handling haft möjlighet att orsaka skada allenast genom att framtida helt oberäkneliga omständigheter tillstöta, inträder ej ansvar; jfr begreppet adekvat kausalitet här ovan. Men även om den skadeföranledande handlingen får anses utmärkt av en i och för sig beaktansvärd faregrad, måste tagas i betraktande, att mothänsyn, framför allt hänsyn till människors rörelsefrihet o. d., kunna medföra att den ibland måste tolereras eller t. o. m. gillas. Mot varandra måste alltså vägas dessa senare hänsyn och hänsynen till värdet av att beträffande egendom och såvitt angår den kroppsliga integriteten ett verkligt effektivt intresseskydd åstadkommes, så att rättsordningens förlänande av rättigheter till egendom resp. av personligt rättsskydd fyller sin samhällseliga funktion. Intresset av handlingsfrihet måste avvägas i förhållande till de intressen, som representeras av de ifrågavarande "udvortes Retsgoders" integritet. Som yttringar av dylik "intresseavvägning" kan man anse de klassiska reglerna om rättsstridighetens bortfallande vid nödvärn, nød etc. Men dessa fall äro egentligen blott specialfall, visserligen mera i detalj reglerade, av alla dem där en intresseavvägning i sagda syfte är erforderlig. På grund av livsförhållandenas mångfald och skiftande beskaffenhet, förändringarna i samhällslivet, nya vetenskapliga rön o. s. v. måste gränsdragningen mellan vad som är oförsvarligt och vad som — trots den formella hänförligheten under huvudregeln om skadeståndsansvar — är försvarligt skifta på olika områden och under olika tider, även om i viss utsträckning, i skilda sammanhang, fastare normer må kunna utbildas. I sista hand måste det ankomma på vad som vid ett objektivt bedömande framstår som förnuftigt och ur samhällelig synpunkt gagneligt ("livets regel"). Den förfar rättsenligt som kan stödja sig på nämnda regel; han handlar som en "bonus pater familias". Står det nu fast, att handlingen är objektivt försvarlig, inträder ej ansvar ens om det är alldeles säkert, att därav kommer att uppstå skada (jfr fallet med industriidkaren, som är fullt medveten om att hans drift måste förorsaka

grannfastigheten intrång). Ännu mycket tydligare är då, att en objektivt försvarlig handling får saklöst företagas, oaktat den i och för sig blott är "farlig", d. v. s. visserligen icke måste förorsaka skada men medför alltför betydande risker, för att densamma under andra förhållanden skulle kunna tolereras. Men i detta sammanhang är en viktig synpunkt att tillägga. Vid själva avgörandet av frågan om försvarligheten bör det vara på sin plats att ställa i samband med varandra å ena sidan handlingens större eller mindre nytta eller överhuvud värde ur samhällets synpunkt,²¹ å andra sidan dess större eller mindre farlighet (sannolikheten av skadans inträffande). Ju större den samhällsnytta är, som följer med handlingen, i dess högre grad kan en farlighet tolereras. Och omvänt: ju obetydligare samhällsnyttan är, dess lättare kan t. o. m. en relativt måttlig farlighet föranleda ansvar. Frågan om faregraden och frågan om rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn få icke isoleras från varandra. Den handling som vid behörig intresseavvägning måste anses överskrida handlingsfrihetens gränser — men också endast den — kan anses (objektivt) rättsstridig. Även inom den kontinentala rättsstridighetsskolan beaktar man faktiskt ofta berörda skäl för ansvarsfrihet, framhålles det, men i den formen att man icke stämplar den handlandes beteende som culpöst, om detsamma ur nu antydda synpunkter framstår som försvarligt. Denna metod, som för resten är genomförbar endast såvitt culpakravet upprätthålles, är emellertid oriktig, eftersom ansvarsfriheten i förekommande fall icke grundas på handlingens subjektiva ursäktlighet utan på den objektiva omständigheten, att handlingen är samhällsnyttig (t. o. m. om den handlande själv därmed förbinder onda syften eller gärningen eljest från *hans* synpunkt icke ter sig som oklanderlig).²²

*Ytterligare om rättsstridighetslärans
innebörd och värde (på integritets-
kränkningarnas område)*

Den klaraste bestämningen av det — såsom vi sett efter orden ganska vilseledande — begreppet rättsstridighet torde vinnas, om

²¹ Naturligtvis ej nytta för den som tillfogat skadan. Att *han* profiterat därav kan ju icke vara något motiv för att lindra skadeståndsansvarets betingelser. Tvärtom snarare.

²² Den nordiska rättsstridighetsläran är, såsom vitsordats av *Ussing*, behäftad med oklarhet bl. a. därutinnan, att den synbarligen icke tagit klar ställning till spørsmålet huruvida ansvarsbefrielse på grund av rättfärdigande omständigheter får inträda med utgångspunkt även från en skälighetsprövning i *det enskilda fallet* — hänsyn till om handlingen in casu är förnuftig eller samhällsnyttig — och alltså icke enbart med beaktande av handlingens genomsnittliga, mera typiska samhällsgagnelighet. Rörande lärans inställning i detta hänseende se närmare *Ussing*, *Retstridighed* s. 71 ff.

man efter kontinentalt mönster nöjer sig med att använda begreppet för att angiva frånvaron av en klassisk eller därmed jämförlig grund för skadeståndsansvars (resp. straffs eller annan menlig påföljds) uteblivande. Att rättsstridighet i denna bemärkelse utgör ett objektivi- rekvisit för skadeståndsansvar, har det ju alltid rått enighet om; till övervägande del rör det sig väl även här om mera konkreta omständigheter som rättsfakta än dem som i regel, då det laboreras med en culpabedömning, stå till buds. Och enligt nutida svensk rättsuppfattning torde man icke hysa några betänkligheter mot att vid behov utbygga de klassiska grunderna för rättsstridighetens bortfallande analogt, så att nya efter skilda typlägen avpassade, något så när fast avgränsade och fixerade undantag eller reservationer fogas till de sedan gammalt erkända. Ty vägande skäl, varför just på detta område särskild varsamhet eller konservatism skulle anses påkallad, ha näppeligen anförts.

Om nu bortses från de klassiska grunderna för rättsstridighetens bortfallande, synes den nordiska skolan ha fog för uppfattningen, att det knappast låter sig göra att från varandra *helt* isolera frågan om den "i och för sig" relevanta faregraden (ovan under a.) och frågan om farlighetens "neutraliserande" genom rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn av skilda slag (ovan under b.). Inom en vid räjong måste dessa två frågor behandlas under ett: viss faregrads relevans måste bedömas mot bakgrunden av de motiverande omständigheterna, de som tala *för* att ansvar ålägges och de som tala *däremot*. Det ter sig nämligen konstlat att även när det gäller en relativt låg farlighet söka praktiskt uppställa en "huvudregel" om att den och den faregraden medför ansvar men att undantag därifrån böra på grund av rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn göras i den ena eller andra omfattningen (även om i tanken dessa båda sidor kunna hållas åtskilda). Däremot kan det måhända i enlighet med den kontinentala inställningen på området hävdas, att när det rör sig om högre faregrader (för att icke tala om fall av uppsåtligt skadetillfogande) utrymmet för att överhuvud beakta sådana rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn, som icke liksom de klassiska grunderna kunna inordnas under något så när fast avgränsade typer, är relativt obetydligt; jfr om *Ussings* uppfattning härutinnan i det följande. Men icke heller här kan man vara bunden av

den klassiska begränsningen.

Skall man överhuvud söka uppställa någon mera allmän regel om den relevanta eller beaktansvärda faregraden och, utanför området för de klassiska eller därmed jämförliga grunderna för rättsstridighetens bortfallande, om det inflytande som bör tillmätas rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn, lär det icke heller i detta sammanhang kunna undgås att närmast — eller åtminstone som ett tekniskt hjälpmedel, kanske man kan säga — efter uråldrig förebild falla tillbaka på handlingssättet eller omdömet hos den i den tidigare framställningen omtalade tankefiguren "bonus pater familias". Vad som för klokt, erfaret och "rättsinligt" folk i allmänhet ter sig som ett försvarligt handlande — vare sig därför att faran i och för sig anses alltför obetydlig eller därför att de rättfärdigande omständigheterna eller mothänsynen göra den farliga handlingens företagande rimligt eller dock ursäktligt — ha nog även domstolarna i *princip* benägenhet att uppfatta som ett icke culpöst beteende.²³ En sak för sig är, att bakom laborerandet med en dylik värdemätare kunna i viss utsträckning dölja sig mera konkreta rättsregler, de må vara sådana som redan äro genomförda i samhällslivet eller sådana som domstolarna genom en ny rättsbildning sträva efter att inaugurera (härom vidare i det följande). — I överensstämmelse med vad förut anförts innefattar emellertid talet om en bonus pater familias såtillvida en obehörig förenkling, som den mönstergivande gestalten närmare bestämt icke är en med berörda egenskaper utrustad samhällsmedlem i allmänhet utan en på det föreliggande området av samhällslivet, inom vederbörande yrke etc., bevandrad person. Det är bl. a. yrkesmannens handlande eller omdöme, som lägges till grund; jfr på kontraktsrättens område vad som är normalt för den ifrågavarande kontraktstypen.

Det må slutligen erinras om att vad ovan sagts haft till utgångspunkt, att fråga är om integritetskränkningar. Till spörsmålet om

²³ Att i praxis ofta ges stort utrymme åt rättsstridighetslärans synpunkter är otvivelaktigt, även om detta merendels icke kommer preciserat till uttryck. De äro självfallet av den centrala betydelse att de icke kunna åsidosättas. Men åtminstone tidigare harmonierade ett utvecklande av dylika hänsyn knappast med gängse domstil i HD. (I det tämligen färskta rättsfallet NJA 1958 s. 461 ansågos *häradsrättens* uttalanden i förevarande avseende godtagbara.)

värdet av rättsstridighetsläran utanför detta område blir det anledning att i ett senare sammanhang säga några ord.

*

Det kan tvistas om hur stort värde den för culparegeln karakteristiska, uppenbarligen ganska obestämda hänvisningen till en bonuspater-familias-måttstock kan — såväl i det hänseende varom nu senast varit tal som beträffande de aspekter av regeln vilka tidigare behandlats — anses äga. Nämnade måttstocks reella innebörd är, trots dess tusenåriga anor, svår att fastställa. Det ligger nära tillhands att undra, huruvida och i vilken utsträckning regeln, så misstänkt *allmän* som den är, innefattar cirkelresonemang.²⁴ Ett grundligt skärskådande av hithörande frågor är det naturligen i en lärobok av denna art icke tillfälle till.²⁵ Några antydningar i ämnet, bl. a. åsyftande vissa preciseringar, må dock här finna plats.²⁶

²⁴I förevarande avseende förtjäna särskilt beaktande de uttalanden i ämnet, som återfinnas i *Ussings* skadeståndsrättsliga författarskap, vari uppenbarligen även tagits hänsyn till vad *Lundstedt* i sina utförliga, högst tankeväckande principutredningar på området haft att anföra. Se vidare not 26.

²⁵För ändamålet skulle ock fordras omfattande rättshistoriska och rättsfilosofiska insikter, som förf. av detta arbete icke förfogar över.

²⁶Den uppfattning av culpabegreppet, som utvecklas i detta arbete, skiljer sig i viss utsträckning från *Ussings*, i det den mera ansluter sig till traditionellt betraktelsesätt; se *Ussings* opposition i SvJT 1954 s. 32 f., jfr *Vinding Kruse* i UfR 1954 s. 226 f. (märk emellertid tillika vad sistnämnde förf. säger å s. 227 första stycket in fine) samt *Gomard* i SvJT 1959 s. 336, med hänvisning till förf.:s förut anmärkta arbete s. 181 ff. Vad angår skälen till att den distinktion, varpå *Ussing* bygger, icke synes mig tjänlig att lägga till grund för culpabegreppet må återopas *dels* de synpunkter jag framfört i SvJT 1938 s. 364 (rörande att culpabegreppet enligt *Ussing* bygger på en efterhandsindelning, som i hög grad betager begreppet dess självständiga intresse), *dels* mina närmast mot *Schmidt* riktade uttalanden i SvJT 1954 s. 244 f., 1955 s. 194 ff. — Betr. *Rodhes* inställning till culpabegreppet må hänvisas till, förutom SvJT 1952 s. 696, hans *Obligationsrätt*, 1956, s. 312 ff. Såvitt *Rodhe* tänker sig culpa uttrycka oförenlighet med "den grad av aktsamhet, som domaren för sin del (!) finner erforderlig", och därigenom gör culpabegreppet från domstolarnas utgångspunkt innehållslöst och värdelöst, lär han råka i konflikt med gängse uppfattning i varje fall hos domare men säkerligen också hos flertalet jurister i övrigt. Det normala är, att den culpösa handlingen anses klandervärd innan och oberoende av vad domaren för sin del må tycka. Och man förefaller mig vara ett gott stycke borta från realiteterna, om man såsom *Rodhe* menar, att det vore ur begreppsbildningens synpunkt en sekundär (!) fråga, *varför* domaren finner handlingen culpös (= klandervärd).

Den ifrågavarande hänvisningen innebär tydligen i första hand, att domaren vid culparegelns tillämpning lägger till grund det handlande (bl. a. det beaktande av skaderisker), som *faktiskt* allmänt förekommer i samhället (på det föreliggande området, i den avsedda ställningen etc.). Så och så förfares det normalt i samhällslivet, men det eller det handlandet är ovanligt, stridande mot den faktiskt tillämpade seden (jfr uttrycket "livets regel"). På vad sätt och under vilka förhållanden sedan denna vanlighet eller ovanlighet uppkommer är en sak för sig; detta behöver — såvitt fråga är om nu först äsyftade sida av culparegeln — domaren ej direkt intressera sig för. Uppkomsten kan bero på rent konventionella faktorer (seden i inskränkt bemärkelse), på moraliska inflytelser, ja även på inflytelser av rent rättslig natur (jfr strax här nedan). Utslagsgivande blir vad som faktiskt tillämpas eller rättare sagt: domarens föreställning om vad som faktiskt tillämpas, vilket naturligtvis icke är samma sak. Detta är en fast kärna hos culparegeln, förmodligen den som främst ger regeln dess praktiska användbarhet. I talrika fall får domaren omedelbart klart för sig, huruvida den omdiskuterade handlingen överensstämmer med eller avviker från det brukliga, och lägger denna omständighet utan vidare till grund för sitt avgörande. Ofta är därvid steget icke långt till att det i olika hänseenden utbildas speciella regler, som i fasthet och konkretion icke behöva stå ordinära rättsregler mycket efter, även om de icke åberopas som sådana utan blott ligga i bakgrunden, när man säger att vederbörande har förfarit vårdslöst, oatsamt o. s. v. Under sken av culparegelns till-

Man undrar om icke en begreppsbildning, som har sådana konsekvenser, måste vara en steril begreppsbildning. — Naturligen kan ingen förmenas använda den terminologin att såsom culpafall betrakta även de fall, då domstolarna undantagsvis icke följa den norm varom i det föregående varit tal men ändock ålägga skadeståndsansvar därför att detta från den ena eller andra synpunkten befinnes önskvärt. Men då sammanföras under samma begrepp företeelser som i rättsfaktumhänseende äro av olika beskaffenhet, vilket såsom erfarenheten visat är ägnat att skapa förvirring. Och varför, om man för culpabeteckningen reserverar de fall (normalfallen), där domstolarna ha förut beskrivna anknytning för sina avgöranden, och i övrigt anser skadeståndsansvar inträda på annan grundval, det då också måste förutsättas (jfr *Strahl* i Minnesskrift för Hult s. 444, i noten), att skadevållarens handlande i culpafallen såges med moraliskt ogillande, att det tillskrevs honom "skuld" i någon ålderdomlig bemärkelse etc., övergår mitt förstånd (se nedan not 30). Se i övrigt mitt a. a. "Culpa och samtycke".

lämpning komma i så fall mera speciella normer till användning (jfr anslag om "nymålat", varningsrop om "eld i berget" etc.). Att man här har att göra med konkreta rättssatser belyses bl. a. därav, att de ofta, efter att ha fungerat viss tid utan hemul i lagstiftningen, sedermera upptagas i lagar eller administrativa författningar; exempel härpå å trafikväsendets område.

Vid tillämpning av culparegeln i nu avsedda aspekt rör man sig tydligen *delvis* i en cirkel. Till de faktorer, som medföra den skildrade fakticiteten i människors handlande, höra nämligen även de rättsliga. Försåvitt det medel, som rättsordningen för ändamålet anlitar, just är skadeståndsansvar, är cirkeln särskilt påtaglig. Måste icke i detta läge, kan man under sådana förhållanden fråga sig, efterlysas det konkreta rättsfaktum, vartill skadeståndspåföljden anknytes? I den mån rättsordningens medel åter äro av annan art — straff, restitutionstvång o. s. v. — borde, synes det, anknytning ske till de omständigheter, som utgöra rättsfakta för *dessa* sanktioner (och alltså icke till berörda fakticitet som sådan). — Ifrågasättas kunde ytterligare, att man med denna utgångspunkt borde gå än längre och resonera som följer. Må vara att det kanske är tivelaktigt, huruvida ett uppbyggande av culpaföreställningar i sagda ordning förekommer i *mycket* stor utsträckning. Låt oss antaga, att culpaomdömet i övervägande antalet fall icke på detta sätt skapas med hjälp av rättsordningen utan uppstår genom inflytelser av icke-rättslig art, även om ett redan uppkommet dylikt omdöme kan genom rättsordningens ingripande förstärkas eller möjligen modifieras.²⁷ Men bestämmande för skadeståndspåföljdens applicering är i realiteten, kunde man säga, icke culpaomdömet sådant det i samhället faktiskt är förhållanden utan de reella faktorer, som varit för omdömet uppkomst avgörande. Det finge förutsättas, att domstolarna, när de lägga ett culpaomdöme till grund för skadeståndssanktionen, instinktivt vore intresserade av att tillgodose de realiteter, vari vederbörande "sed" bottnade. Det skulle sålunda vara dessa reella faktorer, som man borde, i stället för att laborera med ett allmänt culpabegrepp, söka detaljerat utforska. Man

²⁷ Att det senare är logiskt tänkbart sammanhänger därmed, att det som sagt icke är den ifrågavarande fakticiteten själv, som blir utslagsgivande, utan domarens föreställning om fakticiteten. Jfr SvJT 1933 s. 230 not 1.

skulle söka sig fram till de mot rättsfakta svarande anknytningsmomenten för "seden".

Häremot kan emellertid — för att taga upp sistnämnda punkt först — genmätas, att en sådan utforskning näppeligen är möjlig för juristen att företaga. Han finge då inlåta sig på kanske vidlyftiga sociologiska undersökningar, som åtminstone hittills icke plägat höra till hans fack. Även i övrigt torde vägande invändningar kunna resas mot det skisserade resonemanget. Det är ytterligt vanskligt att uttala sig om i vilken utsträckning och på vad sätt rättsregler medverkat till culpaomdömet uppkomst. De rättsliga faktorerna sammansmälta nämligen lätt med de icke-rättsliga till något för den nutide bedömarens odelbart. Juristen tvingas därför gärna att fästa sig vid resultatet av de många samspelande faktorerna, d. v. s. just vid den fakticitet, som i domens ögonblick föreligger.²⁸ Och t. o. m. om så vore, att man kunde vara övertygad om att ett visst culpaomdöme i grund och botten hade rättsregler att tacka för sin uppkomst — vilken i så fall kan ligga mycket långt tillbaka i tiden — är det ej alldeles säkert, att det innebär ett metodiskt oriktigt förfarande att som anknytningsfakta behandla, icke de moment som man må kunna föreställa sig ha utgjort rättsfakta för nämnda regler utan i stället det resultat av reglernas funktion varom här är fråga, så att säga den avlagring som de avsatt i form av en viss fakticitet i mänskligt handlande. Varför skulle det ovillkorligen vara förkastligt att i detta nu bygga icke på de fakta, vartill rättsreglerna ursprungligen anknutit, utan på (föreställningen om) den sociologiska realitet, som rättsregeln skapat?

Man tillämpar emellertid en culpabedömning även när det icke finns någon möjlighet att falla tillbaka på ett faktiskt handlande i samhället. Domaren lägger också — det är en sida av ämnet, vilken lämpligen bör hållas isär från den nyss skildrade — till grund föreställningen om hur det med utgångspunkt från omdömet hos en *bonus pater familias* bör handlas, bl. a. vilka (insedda) risker som

²⁸ Jfr på kontraktsrättens område begreppet "fel" i försålt gods. Man håller sig här, i den mån ett abstrakt felbegrepp tillämpas, till föreställningen om vad som är genomsnittligt på området — utan avseende å att till denna genomsnittlighets uppkomst säkerligen medverkat även rättsliga faktorer.

böra tagas.²⁹ Den mönstergivande samhällsmedlemmen skall nämligen som sagt vara icke blott klok och erfaren utan även "rättsinnig", "god" e. d. Som norm tages alltså vad enligt domarens uppfattning härskande samhällsmoral påbjuder, även om denna i det föreliggande hänseendet icke avsatt resultat i ett påvisbart faktiskt handlande, i alla händelser icke ett mera allmänt genomfört dylikt handlande. Och invändningen att den utslagsgivande moralregeln partiellt kan vara en produkt av rättsordningen själv kan tydligen, mutatis mutandis, bemötas i överensstämmelse med vad nyss anmärkts. — Ett frågetecken kan det dock på denna punkt vara anledning till såtillvida, som det förefaller svårantagligt att domstolarna i *alla* de fall då härskande moraluppfattning kräver ett visst handlande skulle lägga denna till grund för den rättsliga gränsdragning som här avses.³⁰

²⁹ *Ussing* menade (SvJT 1954 s. 35), att det föreläge ett slags motsägelse mellan detta uttalande och vad s. 47 med tillhörande not 16 talas om att faregraden vid adekvat kausalitet är en annan och lägre än vid culpa, eftersom vid adekvans, enligt vad där sagts, icke anlitas pater-familias-måttstocken. S. 47 var emellertid icke fråga om handlingens *försvarlighet* (jfr s. 45, 67) utan om bedömningen huruvida handlingen skulle medföra skada eller ej. Att man även med utgångspunkt från försvarlighetsbedömningen skulle skilja mellan adekvans och culpa hade jag icke tänkt mig.

³⁰ I anslutning till vad nu och i det närmast föregående anförts må från min anmärkta recension av *Ussings* "Erstatningsret" i SvJT 1938 s. 353 återgivas följande skissering av härskande uppfattning om culpareglens innebörd i allmänhet:

"Huvudfrågan, när det gäller ansvar enligt culparegeln, är naturligen, hur man skall kunna fastställa vad som är att anse som en 'vårdslös' eller 'oaktsam' handling, 'en uforsvarlig Adfærd', i motsats till den icke vårdslösa eller 'försvarliga' handlingen. Den härskande ståndpunkten går som bekant ut på att rättsordningen måste anknyta till, bygga på ett i samhället genom moral och sed utbildat omdöme om vad som är vårdslöst eller icke vårdslöst. Detta betyder för ingen del, såsom *Lundstedt* framhårdar i att vilja tro, att enligt härskande åsikt *motivet*, *grunden* till culparegeln skulle vara att söka däri, att det ur moralsynpunkt e. d. är 'rättfärdigt', att skadestånd utgår då vederbörande genom sin vårdslöshet ådagalagt 'skuld'; i varje fall ha de flesta nutida jurister icke denna utgångspunkt (jfr *Ussing* s. 82). Utan det betyder allenast, att culparegeln har det *innehåll*, att man vid kvalificeringen av vissa handlingar såsom vårdslösa, andra såsom försvarliga utgår från den uppfattning om handlingarnas förenlighet eller oförenlighet med moral eller sed, som de facto vid varje särskild tidpunkt råder i samhället, denna uppfattning må sedan ha uppkommit hur som helst. Den härskande läran bestrider självfallet icke, att denna rättsordningens anknytning till moral- och

Så långt har onekligen culparegeln ett åtminstone något så när bestämbar innehåll, även om den som sagt är i viss mån påverkad av cirkelresonemang. Men tillika får anses obestridligt, att domstolarna, när de stämpla en handling som culpös, i viss utsträckning göra detta helt enkelt därför, att man rättspolitiskt sett anser handlingen vara förkastlig och av sådan orsak böra nu och framdeles beläggas med skadeståndspåföljd, utan hänsyn alltså till om handlingar av denna art genomsnittligt sett icke företagas i samhället eller hittills ur moralisk synpunkt sett sig förkastliga. Kriteriet på handlingens culpösa karaktär blir följaktligen här — skadeståndsansvaret! *I den mån* så sker, föreligger en uppenbar logisk cirkel. Culparegeln saknar då självständigt innehåll. Eller om man så vill: det föreligger i grund och botten ett strikt ansvar, ehuru detta bemantlas genom användning av culpaterminologin. På den vägen är man bl. a. inne i vissa fall, då en fast sedvana ej tages till efterföljd, därför att den anses icke vara "god"; man tycker t. ex., att det rör sig om dålig affärsmoral trots att förfarandet i vederbörande kretsar vanligen tolereras och ingalunda enligt på området härskande samhällsmoral hittills ogillats. Förmodligen kan man säga, att förevarande rättsbildning praktiseras i större utsträckning, när frågan gäller huruvida vissa mothänsyn skola beaktas och leda till befrielse från skadeståndsansvar än när det rör sig om vilken faregrad som i och för sig skall anses relevant. — En mellanform mellan de fall, då det föreligger respekt för det faktiskt iakttagna, och de fall, då på sistberörda sätt domstolarna finna det önskvärt att genomdriva nya handlingsregler, torde för övrigt vara förhanden, när man visserligen håller sig till vad som är praxis inom en viss samhällsgrupp, på ett visst yrkesområde etc., men allenast sålunda att utslagsgivande blir beteendet

sedereglerna i sin tur återverkar på moralen och seden, och detta icke blott förstärkande utan även under vissa omständigheter ändrande. Tvärtom betonas flitigt sagda 'växelverkan', varigenom moral- och sedereglerna ernå en styrka och en stadga, som eljest vore utesluten. Oftast betvivlas väl icke heller a priori, att uppkomsten av ifrågavarande moral- och sederegler må kunna bottna i ett antal reella faktorer, vilkas utforskande i och för sig kan vara en intressant uppgift. Men man hävdar, att domstolarna i sin rättstillämpning ha tillräcklig ledning genom att lägga de redan utkristalliserade moral- och sedereglerna till grund, och nämnda utforskande anses överhuvud icke vara juridikens sak."

hos vissa särskilt kvalificerade gruppmedlemmar eller yrkesutövare, alltså icke den stora massan därav (så t. ex., jfr *Rodhe*, Obligationsrätt s. 314 f., vad praktiserande jurister beträffar medlemmar av Sveriges advokatsamfund).

Att utöver vad nu anförts säga något mera allmänt som är upplysande för frågan under vilka förhållanden domstolarna anse en skaderisk beaktansvärd, eller omvänt handlingen av det ena eller andra skälet "försvarlig", är synnerligen svårt. Bland de omständigheter, vartill hänsyn tages, har naturligtvis den hotande skadans (alltså icke blott faregradens) storlek största betydelse. Träffas avgörandet på mera rättspolitisk grundval, kunna bl. a. även rättstekniska hänsyn, såsom man framhållit, ha anspråk på beaktande. *Ussing* uppställer som en huvudregel, vid vilken han fäster mycken vikt, att man som oförsvarlig bör anse varje handling som, på integritetskränkningarnas område, medför en fara, "der overstiger en ret lav grad"; avsteg från regeln borde göras blott i "særlige grupper af tilfælde, som er så sjeldne eller udskiller sig så klart fra de almindelige tilfælde, at hovedregelns værdi ikke svækkes væsentlig".³¹ Det är betydelsefullt, menar *Ussing* synbarligen, att då rättsordningen bygger på att åt enskilda tillförsäkras rättigheter till egendom eller tillerkännes rättsskydd med hänsyn till deras personliga integritet, ifrågasvarande egendoms- eller personliga rättsskydd verkligen blir effektivt. Skulle rättigheter eller motsvarande rättsligt skyddade intressen i övrigt kunna i stor utsträckning saklöst läderas genom andra personers åtgöranden, därför att den handlande trots att skada faktiskt uppkommit ansåges ha förfarit försvarligt, komme de att mista en stor del av sitt praktiska värde. Kanske kan man vara tveksam om huruvida detta principiella hävdande av att endast en ganska låg fa-

³¹ A. a. s. 70 f., Erstatningsret s. 31 f. Men faregraden behöver enligt *Ussing*, om jag förstått honom rätt, icke fördenskull vara så låg som åsyftas vid talet om adekvat kausalitet. Jfr TfR 1944 s. 153, där förf. skiljer mellan tre olika faregrader: 1) Är handlingen icke adekvatkausal ("en mulighed for skade, som man overhovedet regner med, og som kan tænkes at give motiv til at undlade handlingen"), uppkommer icke fråga om skadeståndsansvar; 2) Är faran "noget større" men faregraden alltjämt är "meget lav", bör i enlighet med den nordiska rättsstridighetsläran intresseavvägning äga rum; 3) Är handlingen "endnu farligere", blir den åter att anse som försvarlig allenast i sådana säregna och typiska grupper av fall varom i texten förmäles.

rograd måste tolereras har fog för sig i det moderna samhällslivet. Det kunde synas, som om man därmed uppgåve något av det mest värdefulla i den nordiska rättsstridighetsläran, nämligen dess hävdande av att "rättigheternas integritet" icke får värnas alltför starkt på bekostnad av rörelsefriheten i samhället. Emellertid måste vid högre faregrader vara betänkligt, att ansvarsbefrielse skulle inträda med hänsyn till de resultat, vartill man kommer vid en skälighetsprövning in casu och alltså icke blott i för ändamålet lämpade typfall (se ovan). En bonus pater familias, om nu denna måttstock skall appliceras, tänkes väl icke heller gärna taga *större* risker beträffande annans person eller egendom.

Det må tilläggas att i den mån försvarligheten av ett handlande grundas på en konkret omständighet av det ena eller andra slaget — och icke uteslutande på ett allmänt bonus-pater-familias-omdöme — uppkommer frågan om betydelsen av att i det särskilda fallet även en klok och erfaren person i den handlandes ställe hade fog för att tro att dylik omständighet förefanns, ehuru så i verkligheten icke var händelsen. Svaret blir, i analogi med vad som förut anförts om misstag beträffande skaderisken m. m., att sagda alltså ursäktliga villfarelse medför befrielse från skadeståndsskyldighet. Trodde den handlande t. ex., att han befann sig i en nödvärnssituation, som emellertid icke förelåg, kan skadeståndsskyldighet enligt culparegeln icke ådömas honom. Är villfarelsen åter oursäktlig, gagnar det honom icke, att han för sin del var fången i villfarelsen i fråga. — Det nu anförda innefattar således ett komplement till framställningen om den subjektiva aspekten av culparegeln.

I detta sammanhang slutligen en speciell fråga. Man får i allmänhet, på sätt ovan förutsatts, utgå från att då en handling framträder som "objektivt" försvarlig, det icke spelar någon roll, om skadevållaren företagit densamma uppsåtligt, kanske i ren skadeavsikt. Exempel: någon befinner sig i en nödvärnssituation och utövar med nöje sin rätt till våld mot angriparen. Nu är det emellertid, när allt kommer omkring, i en del undantagsfall icke uteslutet att just uppsåtet eller kanske rättare skadeavsikten utgör en omständighet, som stämplar en handling som oförsvarlig. En energisk förkämpe för denna tankegång är *Knoph* (se närmare Ussing, Erstatningsret s. 62 ff. och i Retstridighed s. 82 f.). Som exempel torde kunna anföras

det fall, att utövningen av en rättighet, t. ex. en jordägares utnyttjande av äganderätten till sin fastighet, sker uteslutande i syfte att annan person (en granne) tillfogas olägenhet, låt vara icke utöver vad som objektivt sett, om dylik skadeavsikt saknats, kan anses försvarligt. Här talar man om "chikan". Denna kan möjligen grunda skadeståndsskyldighet. I vilken omfattning det onda uppsåtet kan anses ha dylik självständig betydelse, är emellertid omtvistat och oklart. I och för sig helt ofarliga handlingar kunna ej gärna, om skada ändock skulle råka följa, betraktas som rättsstridiga blott med hänsyn till skadeuppsåtet. Nu berörda spörsmål har betydelse långt utöver integritetsskränkningarnas område (jfr t. ex. i rent skadesyfte utövad litterär kritik, av samma syfte förestavad bojkott).

*Tillägg rörande de "klassiska" grunderna för
rättsstridighetens bortfallande*

Ämnet behandlas ingående i straffrätten och delvis även i förvaltningsrätten. I det följande blott en kort översikt.

a. Nödvärn. En gärning är enligt 24 kap. 1 § brottsbalken ansvarsfri, om den skett *antingen* för att avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom *eller* för att hindra någon att olovligen intränga i rum, hus, gård eller fartyg. Med dessa bägge huvudfall jämföras, att vederbörande själv gått till attack, i "angreppsfallet" för att betvinga den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtages på bar gärning och i "hemfridsfallet" för att från rum, hus, gård eller fartyg avlägsna någon som inträngt olovligen eller, om det är bostad, eljest vägrar att på tillsägelse lämna denna. Alla sådana nödvärnshandlingar äro emellertid ansvarsfria allenast om handlingen icke med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse är "uppenbart oförsvarlig", jfr rättsstridighetsläran och NJA 1970 s. 58. Begränsningen måste upprätthållas även när den till nödvärn berättigade utsättes för ett mycket allvarligt angrepp eller motvärn från den andres sida.

Vad nu särskilt angreppsfallet beträffar märkes sålunda, att nödvärnshandlingen är tillåten blott om angreppet är brottsligt (jfr "olovligen" i hemfridsfallet). Mot ett angrepp som därför att det-

samma tack vare "rättfärdigande omständigheter" saknar rättsstridighet finnes ingen nödvärnsrätt. Däremot finnes i princip sådan rätt, när angreppet härrör från en sinnessjuk eller därmed jämförlig person, dock tydligen i regel icke om sinnessjukdomen är av den art att den utesluter att vederbörande kan sägas ha handlat med uppsåt (se 1 kap. 2 § brottsbalken och lagrådets yttrande NJA II 1962 s. 26). I sistnämnda fall — liksom då faran hotar från annans djur eller egendom i övrigt, t. ex. från en, såsom det förr hette, "okynnes hund som biter folk eller fä"³² — kan man dock eventuellt återfalla på nedannämnda regel om ansvarsfrihet på grund av nöd.

Har någon gått utöver gränsen för sin nödvärnsrätt (nödvarnsexcess), kan icke blott straffnedsättning eller t. o. m. straffbefrielse äga rum — se 24 kap. 5 § brottsbalken, där det talas om det fall att omständigheterna voro sådana att vederbörande "svårligen kunde besinna sig" — utan också skadeståndsansvar reduceras eller undantagsvis upphävas jämlikt 5 kap. 5 § skadeståndslagen resp. på grund av frånvaron av subjektiv culpa, NJA 1896 s. 339, 1929 s. 487, jfr 1939 s. 437.

b. Nöd. Beaktande av nöd — varav egentligen nödvärn är ett specialfall — såsom grund för befrielse från ansvar enligt culparegeln stöddes tidigare på sedvanerätt och kunde därför anses vara ett belägg för att även utan lagstiftningens ingripande sådana synpunkter som förfäktas av nordiska rättsstridighetsläran förmått göra sig gällande. Nu är ämnet behandlat i en visserligen ytterst svävande lagbestämmelse i 24 kap. 4 § brottsbalken. Den som handlar i nöd (nödbegreppets innebörd alltså redan förutsatt) för att avvärja fara för liv eller hälsa, rädda värdefull egendom "eller av annan sådan orsak" är ansvarsfri, om gärningen med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt måste anses försvarlig. Försvarlighetsbegränsningen möter alltså även här, liksom stadgandet i 24 kap. 5 § hänför sig jämväl till nödexcess.

Nödhandlingen företages ofta av annan än den som hotas av faran. Tidigare plägade man uppställa som huvudregel, att skadeståndsansvar enligt culparegeln (om strikt ansvar strax här nedan)

³² Jfr 3 § 2 st. 2 p. 1943 års lag om tillsyn över hundar. Se ock NJA 1905 s. 543, 1907 s. 540, 1922 s. 250, 1933 s. 681, 1937 s. 94.

uteblir endast under förutsättning att vad som räddas genom nödhandlingen representerar ett ojämförligt viktigare intresse än det som uppoffras genom den skadegörande handlingen; man uppoffrar t. ex. egendom för att rädda liv (jfr bestämmelserna i 12 § 1962 års brandlag). Huruvida denna förutsättning alltjämt skall upprätthållas in dubio är knappast fullt klart. Icke blott ett uppsåtligt tillfogande av skada utan även framkallande av en under andra förhållanden oförsvarlig fara kan rättfärdigas enligt nödregeln; en läkare överskrider t. ex., tillkallad i anledning av ett allvarligt olycks- eller sjukdomsfall, eljest tillåten eller rimlig bilhastighet, jfr NJA 1932 s. 651, 1946 s. 381 och 424.³³ Att märka är, att handlingen här som eljest vid rättsstridighetens bortfallande i de klassiska typlägena blir objektivt rättsenlig; avgörande är icke den subjektiva ursäktligheten. Skolexempel: en överförfriskad person slår av vårdslöshet sönder ett fönster och räddar därigenom en annan från död genom kolosförgiftning; intet ansvar enligt culparegeln. Att nödgärden haft lyckligt resultat torde icke vara betingelse för ansvarsfrihet. — För att förklara befrielsen från skadeståndsskyldighet i sådana fall, då någon för att rädda annan persons egendom förgriper sig på egendom (av mindre värde) som tillhör samma person själv, torde det för övrigt knappast vara nödvändigt att hänvisa till en nödregel. Dessa fall äro nämligen icke några äkta nödfall. Man bör snarare bedöma dessa från synpunkten av åtgärder som innefatta "negotiorum gestio" för vederbörande, jfr *Winroth* s. 117.

Den praktiska betydelsen av att nöd medför befrielse från skadeståndsplikt "enligt culparegeln" får icke överdrivas. Därigenom uteslutes ju ej, att nödhandlingen ur annan synpunkt kan medföra skadeståndsansvar, nämligen därför att handlingen, även om den ingalunda av rättsordningen ogillas, bör få äga rum endast så att säga till priset av att den som profiterar på densamma gottgör uppkommen skada. Om detta fall av s. k. ansvar för "rättsenligt" handlande se vidare i det följande (kap. 10) Att rättsgrunden är en annan, har betydelse huvudsakligen för den händelse en tredje man vidtagit nödgärden. Det blir alltså ej han, utan den till vars förmån han handlat,

³³ Se även den i *Bennich*, Bilansvarighetslagen, 2 uppl. 1945, s. 21 anmärkta hovrättspraxis samt NJA 1949 s. 171 (andra stycket i hovrättens och HD:s domar).

som har förevarande strikta ansvar. Se i NJA II 1945 s. 61 f. återgivna motivuttalanden till föregångaren till nyss anmärkta 12 § 1962 års brandlag, vilka uttalanden närmast gå ut på att ersättnings-skyldigheten vid ifrågavarande "ingrepp" i regel bör läggas på den, till vars förmån och i vars intresse ingreppet skett. Innefattar handlingen en negotiorum gestio eller rör det sig om med nödvärn analoga fall, på sätt nyss anmärktes, lärers allt skadeståndsansvar falla bort. — Om "räddningsåtgärder i skadeståndsrätten" skriver *Stefan Bernhard* i Uppsatser, anmärkta i litteraturöversikten ovan kap. 1. Förf. nämner det vattenrättsliga rättsfallet NJA 1929 s. 542, där nödregeln och dess konsekvenser för skadeståndsansvaret åberopas.

c. En tredje grund för rättsstridighetens bortfallande är handlande på grund av *ämbetsplikt*, t. ex. vid häktning, vid exekution.³⁴ Hit höra också de fall, då en tjänstemans i och för sig oförsvarliga åtgärd blir försvarlig på grund av hans *lydnadsplikt* (av speciell betydelse i militära förhållanden, NJA 1907 s. 399, 1931 s. 183, jfr ock 1930 s. 449, 1937 s. 69, 1945 s. 515). I detta senare ämne stadgas nu i 24 kap. 6 § brottsbalken, att gärning, som någon begått på befallning av den under vars lydnad han står, icke skall medföra ansvar för honom, om han med hänsyn till lydnadsförhållandets art, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt hade att efterkomma befallningen. Något egentligt innehåll har detta stadgande knappast. Om vederbörande "hade att" efterkomma befallningen, d. v. s. var förpliktad därtill, är ju redan därmed utsagt, att gärningen icke kan ådraga honom ansvar. Och hänvisningen till lydnadsförhållandets art etc. synes ej ge någon vägledning utöver vad som följer av rättsstridighetslärans anvisningar. — I samband med reglerna om ansvarsfrihet på grund av ämbetsplikt stå vidare bestämmelserna i 24 kap. 2 § brottsbalken. Där föreskrives bl. a., att om polisman, som skall verkställa tjänsteåtgärd, mötes eller angripes med våld eller hot om våld, han för åtgärdens genomförande må bruka det våld som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt. Bristen på

³⁴ Jfr det straffrättsliga rättsfallet NJA 1950 s. 47 (ovarsam körning av poliskonstapel i tjänsteärende; här likvisst på grund av omständigheterna ansvar). — Om någon underlåter att foga sig i åtgärd vidtagen under ämbetsutövning och i samband därmed tillskyndas skada, kan en honom i och för sig tillkommande skadeståndsrätt helt eller delvis bortfalla, jfr NJA 1906 s. 239.

precisering är även här påfallande. Lagrådet erinrade också vid tillkomsten av motsvarande bestämmelse i äldre rätt om denna brist; regeln krävde, framhölls det, komplettering genom administrativa föreskrifter, NJA II 1945 s. 731. Om tillåtet våld av krigsman mot underlydande för att upprätthålla krigslydnaden i fall, då brott mot sådan medför "särskild fara", stadgas i 24 kap. 3 § brottsbalken.

d. Ytterligare kunna nämnas de fall, då en enskild undantagsvis av rättsordningen tillerkänts en *speciell, ofta offentligrättsligt betoad befogenhet* och under utövning därav tillskyndar skada. Exempel: fartygsbefälhavarens rätt att vidtaga tvångsåtgärd enligt 60 § 1952 års sjömanslag, föräldrars eller annans befogenhet att "tillrätta-visa" barn, olika fall av rätt till självtäkt eller annan självhjälp, se även 24 kap. 2 § 3 st. och 3 § 2 st. brottsbalken.

e. Understundom upptages som grund för skadeståndsansvarets bortfallande tillvaron av en *privat subjektiv rätt* med därav följande befogenheter. Man syftar då på att utövningen av en viss rättighet, såsom äganderätt till fastighet, kan medföra en skada eller fara för andra personer av den art att den måste tolereras. En fastighet tappar exempelvis i väsentlig mån sitt värde, därför att en granne utnyttjar sin fastighet på ett för den förra fastigheten mindre angenämt sätt. I vilken omfattning en dylik för omgivningen skadlig rättsutövning får ske, är för övrigt ett ofta svårlost grannelagsrättsligt spörsmål (jfr nedan i kap. 9 under II: 2). Att icke ens äganderätten medför rätt till obegränsad maktutövning, när andra personers intressen stå på spel, är ju allmänt känt; märk, för att taga ett enda exempel, den s. k. allemansrätten. Man kan icke längre som romarna säga, att "qui suo jure utitur neminem lædit", eller rättare: man kan säga så endast om man redan vid bestämmande av rättighetens, t. ex. äganderättens, innehåll gör den begränsningen, att även andras intressen i *viss* omfattning måste respekteras. I vilket fall som helst kommer man emellertid här in på intresseavvägningar, som äro likartade dem som känneteckna den nordiska rättsstridighetsläran. Det rör sig alltså icke om någon sådan — relativt preciserad och avgränsad — grund för rättsstridighetens bortfallande, som kan ställas i paritet med de klassiska grunderna och vars erkännande därför är väl förenligt med den kontinentala rättsstridighetsskolans utgångspunkter. Någon större nytta av att

som särskild grund för rättsstridighetens bortfallande uppställa utövningen av en privat subjektiv rättighet har man då knappast.

f. Än vidare må nämnas rättsstridighetens bortfallande på grund av den skadelidandes *samtycke*.³⁵ Här avses samtycke icke blott till skada utan även till risk för skada, exempelvis till en operation; av intresse i detta sammanhang äro ock skador uppkomna under sport eller vid lek, där väl dock ansvarsfriheten snarare bör förklaras direkt ur intresseavvägningssynpunkt.³⁶ Naturligtvis kan dock icke samtycke till vilken skada som helst utesluta skadeståndsansvar (sålunda icke till svår misshandel, men väl ofta till lindrigare).³⁷ Däremot kan under givna förhållanden samtycke till *risk* för svår kroppsskada eller t. o. m. till risk för livet befria från ansvarighet. Av betydelse härvid blir närmast, om det framstår som obehörigt att underkasta sig risken. Alltid har för övrigt icke ens samtycke till en mindre betydande skaderisk eller skada berörda verkan. Bl. a. måste hänsyn tagas till tvingande rättsregler, alltså sådana som avse att skydda de ifrågavarande intressenterna även mot deras vilja och följaktligen oberoende av ett av dem lämnat samtycke, märk arbetarskyddslagstiftningen. Jfr NJA 1925 s. 195 och SvJT 1944 rf s. 94; se även NJA 1951 s. 783, där HD fäste avseende vid att risken på grund av vissa i

³⁵ Ämnet behandlas utförligt i två nyare avhandlingar: *Bengtsson*, Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv, 1962 (anmäld av mig i SvJT 1964 s. 42, med kommentar till rättsfallet NJA 1963 s. 39) samt *Agell*, Samtycke och risktagande, 1962 (anmäld av Bengtsson i SvJT 1963 s. 267 och ingående kommenterad i "Culpa och samtycke"). Angående s. k. "accept av risken" m. m. må hänvisas till mitt arbete "Produktansvaret", 1971, s. 154 ff. — Se ytterligare *Agge* a. a. h. 3, 1964, s. 368 ff.

³⁶ I NJA 1933 s. 150 och 1940 s. 226 har befrielsen från skadeståndsskyldighet grundats på frånvaron av subjektiv culpa (jfr 5 kap. 12 § strafflagen, där det hette, att "för händelse, som prövas hava mera av våda än av vållande timat, skall ej någon till straff dömas"). Detta är som antytts mindre riktigt. Skador uppkomna under sport eller lek böra på grund av dennas samhälleliga värde till en viss grad tolereras, jfr NJA 1951 s. 79 (realistisk HD-dom), se ock 1908 s. 209. Om det förfarits vårdslöst eller oförsvarligt under sporten eller leken, inträder ersättningsskyldighet. Likaså i flertalet fall, om reglerna för sporten eller leken överträtts, NJA 1965 s. 474, vilka alltså som man framhållit fylla ett slags "objektiveringsfunktion".

³⁷ En hel del är på förevarande område oklart. — Kan t. ex. med verkligt samtycke jämföras ett allenast "hypotetiskt"? Nekande svar i det i första hand straffrättsliga rättsfallet NJA 1957 s. 337 (omfattande plädering i ämnet).

domen angivna omständigheter var ringa, NJA 1956 s. 591 samt NJA 1963 s. 39. Gäller det samtycke till egendomsskada, måste vederbörande ha dispositionsrätt över egendomen (icke vara omyndig etc.), varjämte samtycket icke får vara framkallat genom svek eller eljest, t. ex. såsom stridande mot "goda seder", vara ogiltigt som rättshandling betraktat. Man brukar också säga, att om samtycket återkallas, det ifrågavarande handlandet genast blir rättsstridigt. Jämförligt med samtycke är naturligen icke det förhållandet att skadevållaren på förhand delgivit den skadelidande en förklaring om att denne själv får stå sin risk ("varning för hunden" etc.). En sådan förklaring kan på sin höjd ha betydelse för culpabedömningen, å skadevållarens sida eller å den skadelidandes (5 kap. 5 § skadeståndslagen), se dock NJA 1945 s. 638 (ad observandum, non imitandum?)³⁸

g. Slutligen torde, ehuru saken är omstridd, rättsstridigheten kunna bortfalla i vissa lägen där skadan enligt de för rättsinstitutet *negotiorum gestio* utbildade rättsgrundsatserna är av beskaffenhet att böra drabba den skadelidande själv. Ett hithörande, i rättslitteraturen mycket omtalat fall är operativt ingrepp å medvetlös person. Ett annat exempel har omnämnts här ovan under b. (in fine); av det där sagda framgår, att förevarande regel ofta står nödregeln nära.

³⁸ För det fall att skadevållaren påstår men den skadelidande bestrider, att samtycke förelegat, har i NJA 1950 s. 440 bevisbördan ansetts åvila den förre. HD har här (enhälligt) avvisat den s. k. "Leugnungs"-teorin på bevisbörderättens område, varom hänvisas till processrätten. Jfr emellertid NJA 1951 s. 1 (plenimål), där teorin dess värre anammats.

KAP. 5.

CULPAREGELN: ANSVAR FÖR EKONOMISK SKADA Å PERSON ELLER SAK KRAV PÅ "TILLRÄKNELIGHET"

Vi övergå nu till frågan vilka anspråk man bör ställa på en persons allmänna sinnesbeskaffenhet, kapacitet o. s. v. för att det skall kunna tillskrivas honom culpa (eller dolus), frågan om "imputabiliteten". Vi skola då finna, att culparegeln icke generellt utan blott i viss utsträckning innebär, att en person, som på grund av sin allmänna beskaffenhet kan sägas vara "utan skuld" till av honom företagna skadegörande handlingar, befrias från skadeståndsansvar.

a. Kan en minderårig drabbas av utomobligatoriskt skadeståndsansvar?¹ I vilken utsträckning medför minderårighet otillräknelighet?

Härom gäller till en början, att en person är i skadeståndsrättsligt hänseende "myndig" redan vid 18 års ålder, 2 kap. 2 § skadeståndslagen. Är skadevällaren över 18 år, skall han således betala utomobligatoriskt skadestånd och, om ej den skadelidande själv medverkat till skadan eller eljest särskild grund för jämkning föreligger, fullt skadestånd, trots att den allmänna civilrättsliga ansvarigheten, inkl. skadeståndsskyldighet i kontraktsförhållanden, börjar först vid 20 (tidigare 21) års ålder. Jfr NJA 1901 s. 129, där det t. o. m. gällde ett fall som låg på gränsen till kontraktsrätten, och 1941 s. 664. I flertalet fall är för resten, såsom vi strax skola se, åldersgränsen än lägre, nämligen 15 år.

Men även minderåriga *under* 18 år kunna bli utomobligatoriskt

¹ Ett tungt vägande bidrag beträffande förevarande rättsproblem presteras av *Strahl* i en uppsats om barns skadeståndsskyldighet i SvJT 1971 s. 22. Uppsatsen behandlar såväl hittills gällande rätt som de av skadeståndskommittén föreslagna ändringarna på området och är därför av betydelse även för skadeståndslagens reglering. Av vikt är också *Gomard*, Børns erstatningsansvar, 1968, instruktivt anmäld av *Bengtsson* i SvJT 1971 s. 130.

skadeståndsskyldiga, oavsett sin principiella otillräknelighet. Vad först angår barn under 15 år anknyter skadeståndslagen, med vissa modifikationer, till förut gällande rätt. Enligt 6 kap. 6 § strafflagen skulle, om skada var gjord av barn som ej fyllt 15 år, barnet vara pliktigt att ersätta skadan, om och i den mån detta med hänsyn till barnets sinnesart, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kunde anses skäligt. Det berodde följaktligen på en domstolens skälighetsprövning, både huruvida barnet skulle gå fritt från skadeståndsansvar eller belastas med sådant och, i det senare fallet, till vilket belopp skadestånd skulle utdömas. Och härvid skulle som sagt tagas hänsyn till *dels* barnets sinnesart (t. ex. om handlingen skett i skadesyfte eller blott av vårdslöshet resp. om vårdslösheten varit grov eller icke) *dels* gärningens beskaffenhet (särskilt om kränkningen varit svår, farligheten mer eller mindre framträdande m. m.) *dels* omständigheterna i övrigt (exempelvis en betydande skillnad mellan barnets och den skadelidandes förmögenhet). Förutsättning för att barnet skulle drabbas av skadeståndsansvar torde dock ha varit att handlingen skulle, om den företagits av en tillräknelig, varit både objektivt och, såvitt angår imputationen, subjektivt att betrakta som en enligt culparegeln otillåten handling.

Strängare förutsättningar behövde knappast uppställas. Det torde icke kunnat fordras, att barnets beteende varit culpöst även i den meningen, att det avvikit från vad som kunnat begäras av barn i den ifrågavarande åldern i allmänhet. Om detta spörsmål se förra upplagan av läroboken. Här behandlas även frågan, huruvida en jämkning av barns skadeståndsansvar, som i och för sig vore motiverad, borde utebliva, såvitt ansvarsförsäkring förelåg, se härom vidare *Bengtsson* i SvJT 1961 s. 627 samt mitt arbete "Produktansvaret" s. 129 ff. med där anmärkta rättsfall NJA 1946 s. 545, 1949 s. 171, 1960 s. 599, jfr ock 1969 s. 205 (minoriteten i HD).

Rättspraxis rörande skadeståndsansvar för barn under 15 år, på grundval av 6 kap. 6 § strafflagen, redovisas även i övrigt i denna läroboks förra upplaga; se ytterligare en avhandling av *Beckman* i TfR 1950 s. 273, Förhandlingarna vid 20 nordiska juristmötet 1954 s. 137 ff. med bil. V samt SOU 1963: 33 s. 14 ff. Då rättstillämpningen alltjämt har aktualitet, jfr nedan, må några ord sägas om densamma. Jämkning av skadeståndet var synnerligen vanlig, oftast till visst bråktal, hälften eller tredjedelen. Möjligen kan det hävdas, att ju mindre barnet var, dess större var benägenheten att jämka, eventuellt till noll. Någon kontinuerlig skala nedåt i detta hänseende kan dock knappast påvisas. I de fall då skadeståndstalan mot barn

ogillades komplicerats för resten bedömningen av att skadan ofta var tillfogad under lek eller sport samt att leken eller sporten, även om det gäller vuxna, kan utgöra grund för rättsstridighetens bortfallande resp. för att anse subjektiv culpa saknas, se de förut anmärkta rättsfallen NJA 1933 s. 150 och 1940 s. 226. Märk i ämnet särskilt NJA 1932 s. 724 (pojke i tioårs-åldern knuffade jämnårig från spårvagn; till stöd för kraftig jämkning åberopades bl. a. frånvaron av skadesyfte och den jämförelsevis låga åldern), 1940 s. 226 (nioårig pojke skadade kamrat under lek) samt s. 228 (skadevållarens ålder 14 år och leken jämförelsevis farlig), 1941 s. 661 (talan mot 14-årig pojke ogillad med hänsyn till de särskilda omständigheter varunder leken bedrevs, dissens i HD), 1945 s. 197 (farlig lek), 1948 s. 342 (sex-årig pojke antände halmstack, stark jämkning men ej befrielse från ansvar för denna som grovt vårdslös ansedd handling) samt s. 346 (trafikskada vållad av femårig pojke; jämkat ansvar men strängt nog ej full befrielse från ersättningsskyldighet; dissenser), 1949 s. 535 (tämligen ofarlig lek, bl. a. av denna orsak ingen skadeståndsskyldighet), 1964 s. 12 (vanligt förfarande vid lek), SvJT 1951 s. 496 (talan mot femårig pojke i ett läge, som hade beröringspunkter med det som förelåg i 1948 s. 346, här ogillad). Från den senaste tiden böra uppmärksammas två rättsfall, där fråga var huruvida vållande till trafikskada kunde läggas 7 1/2-årigt resp. 9-årigt barn till last, NJA 1969 s. 205 och 1970 s. 258. I det förra fallet blev enligt HD:s dom skadeståndet jämkat på grund av barnets medvållande (dock dissenser), medan i det andra rättsfallet någon jämkning (enhälligt) ansågs icke böra ske. Se en artikel i ämnet, med "barnpsykologiska synpunkter", i SvJT 1969 s. 522 (Stina Sandels).

I 2 kap. 2 § skadeståndslagen lyder motsvarande stadgande: "Vållar någon som ej fyllt aderton år person- eller sakskada, skall han ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter". Om först bortses från ungdomar mellan 15 och 18 år och endast tänkes på minderåriga barn, skall alltså som hittills bedömas efter skälighet huruvida dylikt barn är skadeståndsskyldigt och i vilken utsträckning så är fallet. I lagbestämmelsen avses bara tillfogande av person- eller sakskada, men motsvarande skall tillämpas även beträffande allmän förmögenhetsskada, när denna enligt 2 kap. 4 § skadeståndslagen såsom vållad genom brott medför ersättningsskyldighet. Ansvar enligt 2 kap. 2 § är nu tänkt som grundat på culpa. Är handlingen objektivt sett rättsenlig eller skulle den eljest, om den härrört från en fullvuxen, icke ha ådragit denne skadeståndsansvar

på grund av de regler om "imputation" för vilka förut i kap. 4 redogjorts, skall skadeståndsskyldighet ej kunna åläggas barnet, även om till följd av omständigheterna skäligheten skulle tala härför. Men fordras det att en speciell culpa kan läggas barnet till last? Alltså en culpa även med hänsyn till att skadevållaren är ett barn, i det att dess beteende avvikit från vad som kan förväntas av ett barn i den föreliggande åldern och under de förhandenvarande omständigheterna. Motiven äro ej helt klara på denna punkt. Å ena sidan avfärdas s. 163 f. uttryckligen, på goda grunder, tanken att man strikt vid avgörandet av frågan huruvida ett barn överhuvud skall anses skadeståndsskyldigt bör göra en jämförelse med vad man i allmänhet anser sig böra fordra av barn i den aktuella åldern. Detta skulle, antydes det, kunna leda till att trafikskadevållande barn i åldrar upp till 9—10 år eller högre alltid undginge skadeståndsskyldighet, vilket vore otillfredsställande bl. a. med tanke på den skadelidandes intresse. Å andra sidan säges strax efteråt, att frågan huruvida barn bör anses skadeståndsskyldigt bör avgöras med utgångspunkt från en bedömning liknande den vållandebedömning som äger rum när culpapregeln tillämpas beträffande vuxna, men utifrån mera objektiva kriterier, d. v. s. "under mindre hänsynstagande till subjektiva faktorer". Det låter rätt krångligt. Lagrådets uttalanden i sammanhanget (s. 629 ff.) äro ej heller lättsmälta.

Det tvetydiga begreppet "vållande", som förekommer i 2 kap. 1—3 §§ skadeståndslagen, liksom i 3 kap. 1 och 2 §§, 4 kap. 1 § samt 5 kap. 5 § samma lag, betyder enligt lagrådet *varken* enbart ett orsakande av skada *eller*, enligt vanligt juridiskt språkbruk, ett beteende som på grund av sin culpösa natur medför skadeståndsansvar för vederbörande utan något så att säga mitt emellan. Det har, heter det, en mera neutral eller objektiv betydelse än den traditionella och avser att uttrycka, att "culpapregelns handlingsnormer blivit i objektivt hänseende åsidosatta". Detta innebure åter särskilt, att vållandebedömningen gäller frågan huruvida kraven på kausalitet, adekvans och rättsstridighet äro uppfyllda. Men för skadeståndsskyldighet kräves enligt lagrådet därutöver eller "i subjektivt hänseende", beträffande ansvar enligt 2 kap. 1 §, att skadan vållats uppsåtligen eller av vårdslöshet, och vad angår ansvar enligt 2 kap. 2 §, att beteendet varit "i viss mening" uppsåtligt eller vårdslöst (liknande såvitt gäller ansvar enligt 2 kap. 3 § enligt vad som säges s. 631). I överensstämmelse härmed stå tydligen även departementschefens yttranden s. 455 ff. och s. 650 ("Vad lagrådet" etc.).

Beträffande de särskilda omständigheter, som böra komma i betraktande vid bedömningen, föreligga inga större avvikelser från förut gällande rätt, även om uttryckssättet är något annorlunda; hittillsvarande rättspraxis säges också skola vara vägledande. Att hänsyn bör tagas till ekonomiska förhållandena, både å den skadelidandes och den ersättningsskyldiges sida, understrykes. En föreliggande ansvarsförsäkring för barnet bör tillmätas särskild vikt vid skälighetsbedömningen, vilket också kommit till uttryck i lagtexten, men ej heller inom ramen för sådan försäkring inträder ersättningsansvar, om icke handlingen är sådan att den, företagen av en vuxen, skulle (objektivt sett) ha föranlett skadeståndsskyldighet enligt 2 kap. 1 §. Det förordas att skadeståndet faställes till ett bestämt belopp, med undvikande av den kvotdelsberäkning som förut varit vanlig.

Vad särskilt angår skadevållande handlingar av ungdomar mellan 15 och 18 år är det avsett, ehuru ej utsagt i lagen, att fullt skadeståndsansvar i de flesta fall skall åläggas i enlighet med den allmänna culpanormen. Som huvudregel blir alltså 15-års åldern avgörande. Endast i undantagsfall skall, med beaktande av de i lagrummet nämnda omständigheterna och anvisningar i motiven (s. 461 ff.), i åldern 15—18 år nedsättning av skadeståndet ske. Stadgandet i 2 kap. 2 § skadeståndslagen fyller alltså i den delen närmast funktionen ev. en jämningsregel.

I detta sammanhang uppkommer frågan, huruvida föräldrar (eller andra vårdnadshavare) äro på grund av barns skadegörande betenden ersättningsskyldiga gentemot tredje man. Härom är att säga: de ansvara — i motsats till vad folk ofta föreställer sig och väl i en del fall i strid mot härskande moralföreställningar — icke utan vidare, se bl. a. NJA 1956 s. 55 och 1970 s. 463.² Tanken att införa ett strikt ansvar i detta hänseende avvisades av departementschefen vid skadeståndslagens tillkomst med det argumentet att det skulle rimma illa med hans allmänna syn på reformarbetet, varom ovan i kap. 2. Men ha föräldrarna låtit komma sig till last försummelse beträffande vårdnaden och försummelsen kan anses kausal till skadan, bli de enligt allmänna regler, 2 kap. 1 § skadeståndslagen, ersättningsskyldiga, NJA 1945 s. 471, 1949 s. 617, 1954 s. 450, SvJT 1951 s.

² Föreligger för föräldrarna meddelad ansvarsförsäkring, täcker emellertid denna merendels skada för vilka deras barn äro ansvariga.

496 (och detta även om barnet är över 15 år, jfr NJA 1941 s. 664). Bevisbördan åvilar dock den skadelidande. NJA 1956 s. 55. Att redan en dylik underlåtenhet att utöva tillbörlig vårdnad ådrager ansvar är nämligen självklart; det familjerättsliga förhållandet medför här, som man sagt, en särskild förpliktelse att vara verksam.³ Både föräldrarna och barnet ansvariga, häfta de solidariskt. — En annan fråga är, huruvida för det fall att föräldrarna gjort sig skyldiga till vårdslöshet i vårdnadens utövande, barnet kan rikta ersättningsanspråk mot dem, om det förpliktats att till tredje man utgiva skadestånd. Denna fråga, rörande barns regressrätt mot culpös vårdnadshavare, besvarades i andra stycket av 6 kap. 6 § strafflagen jakande. Även enligt motiven till skadeståndslagen skall barnet äga föra regresstalan mot föräldrarna i dylikt läge, men det är meningen, att ansvaret skall fördelas mellan barnet och föräldrarna på grundval av en skälighetsbedömning liknande den som förekommer i förhållandet mellan flera culpösa skadevällare (nedan kap. 13).

b. Vad gäller om sinnessjukas, sinnesslöas och andra själsligt abnormalas personers skadeståndsansvar på det utomobligatoriska området?

Vad den *varaktiga* rubbningen av själsverksamheten angår förhöll det sig enligt tidigare gällande rätt så att, om den själsliga abnormiteten icke var av så djupgående natur att den kunde anses jämförbar med sinnessjukdom, den ej utövade något som helst inflytande på skadevällarens ersättningsskyldighet. Denne fick ändå betala skadestånd, och fullt skadestånd. Regeln, som framgick av att någon undantagsbestämmelse i detta fall ej meddelats, var uppenbarligen hård. Om åter rubbningen var så djupgående som nyss angavs, förlänades domstolarna enligt stadgandet i 6 kap. 6 § strafflagen samma prövningsrätt och möjlighet till skälighetsbedömning som när fråga var om barn under 15 år. Numera göres enligt lagtexten i 2 kap. 3 § skadeståndslagen, som beträffande sinnessjuka och sinnesslöa (punkt 1) och andra med varaktigt rubbad själsverksamhet (punkt 2) föreskriver en skälighetsbedömning motsvarande den som är stadgad beträffande barn under 18 år, ingen skillnad allt eftersom rubbningen av själsverksamheten är mer eller mindre djupgående, och även an-

³ Se angående ett i viss mån analogt spörsmål NJA 1939 s. 501 (om underlåtenhet att bereda vård åt sinnesslö, som orsakat brandskada). Jfr SvJT 1935 rf. s. 22.

givandet av de omständigheter vartill hänsyn är att taga företer i det hela överensstämmelse. Denna ändring är dock såtillvida något skenbar, som enligt uttalanden i motiven (s. 467) det blott mera undantagsvis kan bli aktuellt att ålägga skadevållare utanför den krets, för vilken ansvarsfrihet eller ansvarsbegränsning inträdde enligt förut gällande rätt, ett lindrigare skadeståndsansvar än det som följer av den allmänna culparegeln; särskilt har man tänkt på skadevållare av psykopattyp. Liksom när det gäller barns ansvar enligt 2 kap. 2 § skadeståndslagen har en anslutning till culparegeln eftersträfvats. Detta är dock förenat med vissa svårigheter. Väl finns det även här ett utrymme för beaktande av huruvida skadevållaren handlat uppsåtligt eller ej och överhuvud i vad mån hans förfarande må kunna tillräknas honom. Men det framhålls i motiven tillika, att skadestånd skall kunna utdömas även utan att det, med hänsyn till skadevållarens sinnestillstånd, kan talas om uppsåt eller vårdslöshet "i vanlig mening".

Återstår frågan om verkan av en *tillfällig* rubbning av själsverksamheten, t. ex. den som förorsakas av berusning, hypnos, skrämsel. Här gjordes i 6 kap. 6 § strafflagen, beträffande fall av så djupgående rubbning att gärningsmannen var "från sina sinnens bruk", en skillnad beroende på om denne iråkat tillståndet med eller utan eget vållande. I det förra fallet, vilket naturligtvis är det vanligaste, varken upphävdes eller minskades skadeståndsskyldigheten; man bortsåg helt enkelt från en otillräknelighet på sådan grund, åtminstone om icke den självförvållade sinnesrubbningen var helt lojal och naturlig, t. ex. vid yrvakenhet eller narkos vid operation. Om åter skadevållaren var utan skuld till den tillfälliga rubbningen, kunde skadeståndet bortfalla eller nedsättas i enlighet med vad förutsagts om barn eller sinnessjuka eller därmed jämställda enligt 6 kap. 6 § strafflagen. Beträffande slutligen sådan tillfällig rubbning som är av svagare natur saknade denna skadeståndsrättslig betydelse. En i motsvarande reglering återfinnes nu enligt andra punkten i 2 kap. 3 § skadeståndslagen, dock att skillnad ej göres mellan djupgående och annan rubbning av själsverksamheten. Även vid tillfällig rubbning av själsverksamheten kan ersättningsansvaret begränsas i enlighet med vad som stadgas i första punkten av lagrummet, om ej rubbningen är självförvållad. Först då densamma är både tillfällig och

självförfallad, skall fullt skadestånd utgå.

c. Huruvida mindre framträdande, eller mindre avgränsade, avvikelser från människors genomsnittliga förstånd, kapacitet etc. än de som följa av låg ålder, sinnessjukdom eller annan rubbning i själverksamheten skola beaktas i skadeståndshänseende, är ett i viss mån omtvistat spösmål. Inträder ansvar t. ex., därest den omständigheten att skadevällaren handlat som han gjort förklaras av att han med hänsyn till hörsel eller syn varit undermålig, eller av att han varit utrustad med ovanligt klen förstånd eller klen viljestyrka, eller av att för hans del förelegat osedvanlig brist på kunskaper och om dömesförmåga?

Här stå mot varandra två riktningar eller kanske rättare två tendenser. Enligt den ena kan man icke tala om verklig "skuld", när den handlande på grund av sin allmänna beskaffenhet i nyssberörda avseenden icke kunnat bete sig annorlunda än han gjort. Culpabegreppet är då utpräglat "subjektivt". Enligt den andra åsikten bör man åter såtillvida tillämpa ett mera objektiva culpabegrepp, att man abstraherar från sagda avvikelser från genomsnittet och utgår från en normalmänniskas måttstock. Till förmån för den förra ståndpunkten talar i någon mån, att man vid det straffrättsliga bedömandet kan vara benägen att anlägga ett rent subjektivt betraktelsesätt; det skulle vara en fördel, att culpabegreppet här hade samma innebörd jämväl skadeståndsrättsligt. För det motsatta resultatet, som kan sägas innebära ett visst närmande till det strikta skadeståndsansvaret, talar å andra sidan, dels att utvecklingen inom civilrätten i övrigt (t. ex. när det gäller innebörden av god tro enligt avtalslagen eller vid hävd och exstinktiva förvärv inom sakrätten) klart pekar på att culpabegreppet bör bestämmas i sagda mening objektiva, dels och framför allt att enligt uttryckliga lagbestämmelser, såsom vi sett, t. o. m. åt så betydande avvikelser från det normala som sinnessjukdom m. m. endast i begränsad omfattning tillmätas relevans.

I förevarande ämne är främst att märka, att relativ enighet råder på ett par punkter, utan tvivel de viktigaste. För det första må erinras om att man såtillvida måste "subjektivera", som det vid culpa-bestämmningen får tagas hänsyn till vad som på det föreliggande området av samhällslivet, inom vederbörande yrke, inom den ifrågavarande samhällsklassen etc., är det normala. Men detta kan snarast an-

ses höra till imputationen, icke till imputabiliteten (se *Alexander-son* i SvJT 1944 s. 534). Det andra som allmänt erkännes är, att även i den mån man kan vara villig att tillmäta individuell underlägsenhet hos den handlande relevans, detta icke gäller, om det finns fog för att som vårdslöshet påbörda honom redan det förhållandet, att han (frivilligt) försatt sig i ett läge, som kräver större förstånd eller kapacitet än han innehar. En klent utrustad person åtager sig t. ex. ett komplicerat värv och förorsakar under utövandet därav tredje man skada, jfr NJA 1919 s. 518, en person med svag hörsel kör bil och föranleder en bilolycka, se NJA 1948 s. 489 (hovrätten och dissenserna i HD; pluraliteten oklar), 1968 s. 62 (ej heller vidare klar motivering). Omvänt måste det te sig naturligt att milt bedöma ett av berörda orsaker felaktigt beteende å en sådan persons sida, som tvingats handla under omständigheter vilka ej tillåtit full besinning; i all synnerhet gäller detta om han ingripit för att tillvarata en annans intressen. Av betydelse i sammanhanget kan anses vara rättsfallet NJA 1945 s. 515 (värnpliktig, som åsidosatt vissa säkerhetsföreskrifter, undgick straffansvar och ersättningsskyldighet för tjänsteförsummelse, enär han kommenderats till ifrågavarande befattning utan att ha erhållit tillräckliga instruktioner; jfr det ovan i kap. 4 om rättsvillfarelse sagda). I samma riktning går NJA 1930 s. 5: "Enär vad sålunda ligger X till last likväl med hänsyn till i målet upplysta förhållanden — särskilt X:s ungdom, ringa tekniska utbildning och förfarenhet angående dylikt arbete — skäligen icke bör föranleda skyldighet för X att utgiva ersättning i fordrade hänseendet . . ." — I övrigt är som nämnt spörsmålet tveksamt. Snarast kan väl dock förväntas en utveckling hän mot tillämpning av den mera objektiva culpabestämningen (betvivlas av *Ussing*, TfR 1944 s. 153 f.).

KAP. 6.

CULPAREGELN: ANSVAR FÖR ANNAN SKADA ÄN EKONOMISK SKADA Å PERSON ELLER SAK

Så snart man lämnar integritetskränkningarnas område — person- eller sakskada, inkl. därmed *förenad* allmän förmögenhetsskada, ovan kap. 3 — uppkommer viss osäkerhet om vilka handlingar som (även under förutsättning av dolus eller culpa hos gärningsmannen) medföra skadeståndsskyldighet. Att i åtskilliga lägen även ett självständigt tillfogande av allmän förmögenhetsskada eller t. o. m. av ideell skada ådrager en dolös eller culpös skadegörare ansvar, är visserligen obestriddligt, och såsom redan antytts är en utveckling i riktning att i ökad utsträckning med skadeståndsansvar beivra även andra kränkningar av som beaktansvärda ansedda intressen än integritetskränkningar möjlig och måhända sannolik. Men till den del man icke har stöd i lag råder en betydande oklarhet. I det hela får man nog tills vidare de lege lata vara tämligen försiktig när fråga är om att ålägga dylikt skadeståndsansvar (en inställning, som visserligen för bl. a. danska och norska författare, se t. ex. *Vinding Kruse* i UfR 1954 s. 228, kan te sig överdrivet återhållsam). Hela det nuvarande samhällsskicket, med dess alltjämt så omfattande möjligheter till fri konkurrens och företagsamhet, bygger på att det i största utsträckning är tillåtet, ja att det är för samhället nyttigt, att vi tillfoga varandra skador. En näringsidkare skadar en annan genom att utöva konkurrerande verksamhet, den som söker en tjänst skadar sina medsökande om han lyckas erhålla befattningen, arbetare som strejka skada arbetsgivare, en kritiker skadar den författare eller den konstnär han genom nedsättande uttalanden angriper o. s. v. Härmed sammanhänger, att tillämpningen av rättsstridighetsläran i förevarande fall stöter på de största svårigheter, särskilt om man för en sådan tillämpning vill strängt hålla på att det skall finnas en huvudre-

gel, som genom antagandet av rättfärdigande omständigheter eller mothänsyn vidkännes undantag eller "reservation". Vilka handlingar äro utanför integritetskränkningarnas område enligt *huvudregeln* belagda med skadeståndsansvar? Ja, detta är just problemet. Vi ha för den utomobligatoriska skadeståndsrättens del ingen katekes, som likt strafflagen räknar upp alla de handlingar, vilka i och för sig äro belagda med ansvar. Här får man leta efter själva utgångspunkten. Att uppställa så allmänna satser som att äran eller friheten, eller låt oss endast säga den ekonomiska rörelsefriheten, vore en "rätt" eller ett rättsligt skyddat intresse, vars kränkning i princip medför skadeståndsskyldighet, är av nyss antydda skäl förfelat, även om man till motvikt arbetade fram ett helt system av grunder för rättsstridighetens bortfallande.¹ Enligt *Ussing* (Retstridighet s. 47 ff.) innebar det ock ett missgrepp, att den nordiska rättsstridighetsläran, som från början avsåg integritetskränkningar, utan vidare av senare författare utsträcktes till att gälla även utomobligatorisk skadeståndsrätt i övrigt. — Vad svensk rättspraxis i detta avseende beträffar äro av särskild betydelse rättsfallen NJA 1925 s. 85 och 1935 s. 300. Bojkott och blockad kunna visserligen medföra ersättningsskyldighet enligt 1928 års lag om kollektivavtal i den mån det brutits mot dylikt avtal (alltså på kontraktsrättslig grund)², men eljest ådraga de principiellt icke vederbörande — trots den stora skada som därav kan följa — någon ersättningsskyldighet. Märk, vad sistnämnda rättsfall beträffar, att pluraliteten i HD tydligen tog avstånd från hovrättens motsättningsvis uttalade mening, att blockad kunde föranleda skadeståndsskyldighet *dels* om åtgärderna i fråga

¹ I den mån man uppställer dylika satser, är naturligen behovet av en rättsstridighetslära sådan som den nordiska, med dess hänsynstagande till "intressekollisioner" av skilda slag, mycket starkt, ja oavvisligt, se t. ex. NJA 1962 s. 31, jfr ock 5 kap. 1 § 2 st. brottsbalken: "försvarligt" förtal. Att nämnda behov för den svenska skadeståndsrättens del på det hela taget icke varit så framträdande som på andra håll beror just på den hos oss hävdvunna begränsningen, att — såsom huvudregel — skadan skall vara av person- eller sakskadas natur.

² Motsvarande enligt skadeståndsregler, 20—25 §§, i 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt. (Även bestämmelser om ersättning för ideell skada och om eventuell nedsättning av skadeståndet eller t. o. m. befrielse från skadeståndsansvar.) Undantagsvis kan det här förekomma, att ansvar ålägges den som ej är avtalspart.

vidtagits ”i rättsstridigt syfte” dels om ”rättsstridiga medel” kommit till användning, uttryck som utan närmare förklaring äro dunkla och tvetydiga (den i stället valda motiveringen blev visserligen ej mycket upplysande). Därmed har dock säkerligen icke tagits ståndpunkt till frågan huruvida fog kan föreligga för ersättningsansvar i sådana speciella fall som då det handlats i syfte att skada en av rent personliga skäl misshaglig motpart (jfr *Knophs* ovan i kap. 4 berörda inställning till liknande spörsmål).

Att allmän förmögenhetsskada — som ej är förenad med person- eller sakskada — icke annat än på särskilda grunder medför ersättningsrätt för den skadelidande bottnar alltså i att rättsordningen icke eftersträvar den stora inskränkning av rörelsefriheten i samhället som det skulle innebära, om tillfogande av dylik skada mera generellt ådroge skadeståndsansvar. Överhuvud fordras, kan man säga, ett konkret och avgränsat underlag för att ett skadehandlande skall medföra ersättningsskyldighet, beskära folks handlingsfrihet. Har skada skett å person eller sak, visst bestämt sakobjekt, föreligger ett sådant underlag; med sak förstås då äganderätt eller annan sakrätt till objektet. På grund av rättsregler åtnjuter ägaren av saken, nyttjanderättshavaren o. s. v. ett slags monopol, och till de rättsregler som åstadkomma detta monopol höra just de skadeståndsrättsliga. En äganderätt som kunde kränkas utan någon ersättningsrätt för ägaren skulle illa tillgodose det ändamål som äganderätten såsom rättsinstitut syftar till. Äganderätt *betyder*, så har det tillspetsat uttryckts, att en kränkning därav ger ägaren bl. a. skadeståndsrätt. Motsvarande kan sägas beträffande personskada, även om terminologin här är något avvikande; man talar ej så gärna om en ”rätt” till den egna personen, till kroppslig integritet o. d. En form av konkretisering och begränsning — som visserligen ligger utanför vårt ämne — uppnås vidare genom avtal eller i övrigt rättshandlingar av kontraktsrättslig art. Har någon bundit sig kontraktsmässigt och sedan handlar eller underlåter i strid mot vad han avtalat eller eljest utfäst, blir skyldighet att ersätta även allmän förmögenhetsskada en naturlig påföljd till den skadelidande motkontrahentens förmån. Men i övrigt, utanför person- och sakskadornas samt kontraktsrättens (och kvasi-kontraktsrättens) områden, ställer sig sålunda svensk rätt betänksam mot att erkänna allmän förmögenhetsskada som ersättningsgill.

Emellertid hindra dessa hänsyn icke, att tillfogande av allmän förmögenhetsskada stundom bör gottgöras även utanför den ram som nu angivits. I vissa fall, mera undantagsvis, skall alltså ersättas en självständigt, utan samband med person eller sakskada, åsamkad allmän förmögenhetsskada — en "ren" förmögenhetsskada såsom skadeståndslagen i 1 kap. 2 § kallar den. Det är nämligen klart, att den erforderliga preciseringen emellanåt kan uppnås jämväl utan anknytning till skada å person eller sak, ja t. o. m. då skadan ej är ekonomisk utan ideell. Så är händelsen, när ersättningsanspråket grundas på ett skadehandlande av viss bestämd beskaffenhet. Följande fall komma här i betraktande.

1. Annan ekonomisk skada än person- eller sakskada

a. Stundom finnas uttryckliga stadganden i lag om att allmän förmögenhetsskada skall ersättas, bl. a. inom den s. k. immaterialrätten. Så enligt 58 § 1967 års patentlag; här skall den felande också oberoende av uppsåt eller oaktsamhet utge ersättning för uppfinningens utnyttjande, om och i den mån det finnes skäligt. Vidare enligt 54 och 57 §§ 1960 års upphovsrättslag: vid dolus eller culpa gottgöras förlust samt "lidande eller annat förfång", och skäligt vederlag för verkets utnyttjande skall alltid erläggas. I det citerade uttrycket inbegripes jämväl ideell skada, jfr NJA 1945 s. 275. Ytterligare märkas 38 § 1960 års varumärkeslag, 17 § lagen samma år om rätt till fotografisk bild, 36 § 1970 års mönsterskyddslag, 37 § 1971 års växtförädlarrättslag samt 6 § 1887 års firmalag rörande skadeståndsrätt för firmainnehavare, som genom annans inskrivning i handelsregistret lider "förfång" (varom åtskillig rättspraxis föreligger). I viss omfattning har även namnrätt sanktionerats skadeståndsrättsligt, 22 § 1963 års namnlag; här är likaledes både ekonomisk och ideell skada ersättningsgill. Skadeståndet kan för övrigt enligt sagda stadgande i patentlagen — och motsvarande regler återfinnas bl. a. i varumärkes- och mönsterskyddslagen — jämkas vid blott ringa oaktsamhet.

Att skadeståndsrätten i nu nämnda fall omfattar allmän förmögenhetsskada är naturligt redan med tanke på att även dessa immaterialrättigheter innebära ett monopol för författare, konstnärer, innehavare av patent och varumärken etc. och att till de monopolsrätts-

liga reglerna höra just skadestandsreglerna. Dessa torde dock ej träda i funktion med mindre den som i egenskap av skadelidande framställer ersättningsanspråk kan anses inbegripen bland dem som lagregeln i fråga avser att skydda; jfr det i motiven till skadeståndslagen s. 160 anförda exemplet, att vid kränkning av upphovsrätten till ett litterärt verk skadestånd kan fordras av författaren eller hans rättsägare men icke av en bokhandlare som genom kränkningen fått minskad omsättning och vinst i rörelsen. Kretsen av de ersättningsberättigade kan alltså vara mera inskränkt än som kan synas följa av stadgandenas ordalag.

Näralligande berörda immaterialrättsliga bestämmelser kunna sägas vara lagbud som rikta sig mot "illojal konkurrens" eller vad därmed är jämförligt. Om tillämpningen av 1 och 2 §§ 1931 års lag i detta ämne finnas åtskilliga rättsfall (se lageditionen). Dessa paragrafer ha numera ersatts av 1970 års lag om otillbörlig marknadsföring, där en skadestandsregel meddelas i 12 §. Här säges uttryckligen, att endast konkurrerande näringsidkare, icke vilken som helst som genom överträdelse av lagens föreskrifter tillskyndats skada, är ersättningsberättigad. Detta är så mycket märkligare, som lagen enligt 1 § avser att beivra handlingar, som genom att strida mot god affärssed eller på annat sätt äro otillbörliga mot, förutom dylika näringsidkare, även konsumenter. Dessa ha alltså ingen rätt att föra talan om skadestånd enligt lagen.

Om de uttryckliga lagstadganden rörande ersättning för ren förmögenhetsskada, som *skadeståndslagen* innehåller, se strax i det följande.

b. I flertalet, men icke alla, av nu anmärkta fall av uttryckliga bestämmelser om rätt till ersättning för ren förmögenhetsskada förekommer även straffrättslig sanktion. Och mera generellt ansågs redan före skadeståndslagen att, om ett handlande (eller underlåtande) var brottsligt, d. v. s. belagt med straff, den skadelidandes anspråk på ersättning icke inskränkte sig till gottgörelse för person- eller sakskada utan omfattade jämväl allmän förmögenhetsskada — förutsatt att handlandet var skadebringande för enskilda personer eller "allmänheten", icke enbart angrep ett statligt eller liknande offentligt intresse. På denna punkt gick civilrätten i straffrättens spår. Regeln härleddes ur det grundläggande stadgandet i 6 kap. 1 § straff-

lagen, där det helt generellt fastslogs att "skada, som någon genom brott annan tillfogar, skall av den brottslige gäldas". Självfallet var sålunda, att vid bedrägeri den vilseledde ägde rätt till ersättning för den honom genom brottet tillfogade förmögenhetsförlusten, se bl. a. NJA 1933 s. 724 (bedrägeri mot obligationsköpare; "Kreugermål"). På samma sätt vid andra svikliga, straffbelagda förfaranden, NJA 1924 s. 214 och 573, vid konkursbrott, vid ocker, vid ärekränkning (jfr 16 kap. 8 § strafflagen, där det talades om ärekränkning menlig för den kränktes "yrke, näring eller fortkomst", NJA 1934 s. 121) o. s. v.³ Vanligt var också, att när åtal anställdes för tjänstefel, enskild skadelidande reste ersättningsanspråk i anslutning härtil.

Denna äldre anknytning av skadeståndsrätten till straffrätten har bibehållits i skadeståndslagen. I 2 kap. 4 § stadgas sålunda, att "den som vållar ren förmögenhetsskada genom brott skall ersätta skadan enligt vad i 1—3 §§ är föreskrivet i fråga om person- och sakskada". Det bedömes ej, som man kanske kunde vänta, självständigt under vilka förhållanden förevarande civilrättsliga repression skall tillgripas utan man faller tillbaka på den straffrättsliga regleringen. Onekligen kan det synas egendomligt att, om sakliga skäl föreligga för att en skadevållare ålägges att gottgöra ren förmögenhetsskada, den omständigheten att det ej funnits erforderligt att stadga straffansvar skall utgöra hinder härför, liksom omvänt att åläggandet av straff, för resten hur obetydligt som helst, skall ge den skadelidande en ersättningsrätt av ifrågavarande art som eljest skulle saknas. I det senare hänseendet gäller dock fortfarande — det har icke kommit till uttryck i lagtexten men inskärpes i motiven — att ersättningsansvar trots straffbeläggandet saknas, när det intresse som läderats kan anses vara ett annat än det som straffbudet tager sikte på. Liksom enligt hittills gällande rätt behöver alltså överträdelsen av en straffrättslig regel, som närmast avser att säkra förvaltningsmaskineriets effektivitet eller eljest befrämja jämförliga offentligrättsliga intressen, icke ge enskilda (inkl. enskilda inom "allmänhetens" krets) rätt att fordra ren förmögenhetsskada ersatt.

³ Se även det uppmärksammade rättsfallet NJA 1966 s. 565; straffansvar för förtal mot avliden (Dag Hammarskjöld) hade i tryckfrihetsmål skadeståndsskyldighet i släptåg. Ställningstagandet har misshagat Svea hovrätt, SvJT 1970 rf. s. 2.

I detta sammanhang en parentes. Om rätt till ersättning för allmän förmögenhetsskada kan bortfalla på nu åsyftade grund, måste icke under vissa omständigheter denna grund kunna åberopas till stöd för att även den som lidit person- eller sakskada går miste om skadeståndsrätt? I flertalet fall är det visserligen naturligt att hävda att, om genom kränkning av en rättsregel uppstått en skada av person- eller sakskadas typ, denna rättsregel måste ha till uppgift att bereda rättsskydd åt sådana enskilda skadelidande. Men detta gäller knappast undantagslöst. Belysande är i därutinnan rättsfallet NJA 1953 s. 191, där ersättningsskyldighet som ålades en bilist för skada som tillfogats en statens järnvägar tillhörig rälsbuss icke jämkades, oaktat till skadan medverkat åsidosättandet å rälsbussförarens sida av för järnvägen gällande säkerhetsföreskrifter; motivet var tydligen, se rubriken, att dessa föreskrifter uteslutande tillkommit i statens järnvägars och dess trafikanters intresse. (Riktigheten av domslutet kan emellertid be-
tvivlas, på skäl som anföras i ett utlåtande i målet av *Benckert*, med instämmande av *Grönfors*.) Hänvisas må vidare till NJA 1956 s. 591 (se kap. 4 not 18).

Ifrågavarande anknytning till straffrätten innebär icke, att skadeståndsansvar avseende ren förmögenhetsskada kan åläggas endast den som själv gjort sig skyldig till straffbart beteende. Enligt uttrycklig bestämmelse i 3 kap. 1 § andra punkten skadeståndslagen skall nämligen den regel om arbetsgivarens principalansvar som meddelas i första punkten för fall då arbetstagare genom fel eller försummelse i tjänsten vållar person- eller sakskada äga motsvarande tillämpning, när arbetstagare i tjänsten genom brott vållar ren förmögenhetsskada. Detta är principiellt intet nytt utan har gällt även tidigare, NJA 1962 s. 31, jfr 1929 s. 461 och 1930 s. 432. Att den som begått brott är barn under 18 resp. 15 år eller är person med rubbad själsverksamhet hindrar ej heller, att ren förmögenhetsskada skall ersättas. Visserligen endast enligt 2 kap. och 3 §§ skadeståndslagen. Ty stadgandet i 2 kap. 4 §, enligt vilket med tillfogande av person- eller sakskada jämsättes tillfogande av ren förmögenhetsskada genom brott, hänvisar till vad som är föreskrivet icke blott i 1 § utan även i 2 och 3 §§ i kapitlet.

I ett viktigt avseende har emellertid skadeståndslagen tagit avstånd från här berörda grundsats om att rätten till gottgörelse för ren förmögenhetsskada göres avhängig av att det skadevållande handlandet eller underlåtet är straffbart. I 3 kap. 2 § stadgas, att staten eller kommun skall ersätta, förutom person- och sakskada, även ren

förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommun svarar. Något krav på skadevållandets straffbarhet, såsom tjänstefel eller eljest, uppställas icke här. I gengäld är denna skadeståndsrätt, såsom vi skola se i kap. 11, underkastad åtskilliga begränsningar.

c. Om ett som det närmast synes utomobligatoriskt rättsläge uppfattas som kontraktsrättsligt eller med starka kontraktsrättsliga inslag, kan detta, i allt fall analogt, föranleda att jämväl allmän förmögenhetsskada är självständigt ersättningsgill. För avtals- och kontraktsrätten är ju begränsningen till person- eller sakskada främmande. I linje härmed ligger att, om en rättsregel (även en ej straffrättslig rättsregel) uppfattas som en "skyddsföreskrift" till förmån för allmänheten eller vissa enskilda intressenter, detta kan vara ägnat att utvidga skadeståndsansvaret till att omfatta jämväl allmän förmögenhetsskada. Skyddsföreskriften som överträdes av skadevållaren kan anses skapa en särskild relation mellan denne och den skadelidande varmed en viss begränsning och konkretisering må kunna uppnås.⁴

d. I tysk rätt (BGB § 826) förekommer ett allmänt stadgande av innehåll att den som uppsåtligt tillfogar annan en skada på ett mot *goda seder* stridande sätt (jfr den romerska rättens *actio doli*) är pliktig att ersätta den andre hans skada. Enligt detta stadgande kunna åtskilliga från moralisk synpunkt särskilt stötande beteenden beläggas med skadeståndspåföljd oavsett om person- eller sakskada uppstått, det må röra sig om en oförsvarlig utövning av en subjektiv rätt eller om ett hänsynslöst utnyttjande av den allmänna handlingsfriheten i samhället (exempelvis en i anseende till omständigheterna utpräglad illojal bojkott eller blockad, jfr det nyss härom sagda). Säkerligen finns det även för den svenska rättens del viss resonans för en sådan grundsats. Man har bl. a. sedan gammalt hävdad,

⁴ Jfr NJA 1956 s. 217, där HD-pluraliteten utdömde skadestånd på kontraktsrättslig, minoriteten på utomobligatorisk grund, samt NJA 1953 s. 775: fråga huruvida den omständigheten att oriktiga uppgifter lämnats annan rörande förhandenvaron av visst patentskydd skulle ådraga vederbörande skadeståndsansvar antingen enligt 22 § 2 st. patentförordningen, som stadgade straff för sådant förfarande, eller på kvasikontraktsrättslig grund. Jfr ytterligare i detta sammanhang NJA 1957 s. 757.

att ett "chikanöst" utövande av en rättighet, d. v. s. blott i syfte att skada annan, i sig självt är rättsstridigt och kan föranleda skadeståndsansvar.

e. På gränsen mellan skadeståndsansvar i utomobligatoriska och i kontraktsförhållanden står ansvar för en kontrahent på grund av hans beteende före eller i samband med ingående av ett avtal ("in contrahendo"). Här finnas stora möjligheter att ålägga skadeståndsskyldighet, och detta icke blott vid dolus, t. ex. med stöd av 33 § avtalslagen, utan även vid culpa, såsom vid underlåtenhet att uppfylla en vederbörande åvilande upplysningsplikt. Närmare härom i den allmänna avtalsrätten. Såsom gränsfall bruka också anses fall av skadeståndsskyldighet på grund av oaktsamt utfärdande av vederhäftighetsintyg eller, mera praktiskt, vårdslöst bevitnande av annan persons namnteckning (se rättsfall anmärkta i mitt arbete "Avtalsrättsliga spørsmål", 2 uppl. 1954, s. 86 not 8 ävensom NJA 1947 s. 21). Här har man väl dock närmast att göra med ett slags kontraktsrättsligt ansvar.

Även frågan om ansvar för egendoms "skadebringande egenskaper", d. v. s. av fel i egendomen föranledd skada å person eller å annan egendom än köpeobjektet, plägar behandlas i kontraktsrätten, vilket är särskilt naturligt såvitt angår *säljares* ansvar på sådan grund. Härom må hänvisas till mitt arbete "Produktansvaret", 1971, där den omfattande rättspraxis som finnes på området kommenteras. Av rättsfallen må här nämnas det "ledande", NJA 1918 s. 156, där HD med svag majoritet intog den ståndpunkten, att säljaren, där han ej förfarit svikligt eller kan anses ha avgivit garanti för godsets oskadlighet, ej svarar strikt i enlighet med 43 § köplagen utan endast bär culpaansvar, såsom är huvudregel i utomobligatoriska förhållanden. På senare tid har dock denna inställning något modifierats i rättstillämpningen. Av senare rättsfall märkas främst NJA 1945 s. 676 och 1968 s. 285, där garantisynpunkten utnyttjats. Rättspraxis beträffande *tillverkares* skadeståndsskyldighet av nämnda slag är återganska sparsam. Även denna bestämmes principiellt av culparegeln, NJA 1948 s. 173, 1949 s. 460, 1958 s. 550, 1961 s. 94.⁵

⁵ Talet om "gränsområden" mellan kontraktsrätten och rättsregler av utomobligatorisk art skulle egentligen motivera en framställning rörande de olika hänseenden, vari en skillnad i rättsverkningar framträder allt eftersom

2. Ideell skada⁶

På detta område är utrymmet för utomobligatoriskt skadeståndsansvar — jfr inom kontraktsrätten NJA 1960 s. 63, se ock de i "Produktansvaret" s. 26 och 29 anmärkta rättsfallen, särskilt NJA 1934 s. 190 och 1945 s. 676 — mycket begränsat. Obenägenheten att erkänna dylikt ansvar beror i väsentlig mån på att skadan endast med svårighet kan uppskattas i pengar. Härmed sammanhänger för övrigt, att syftet med en ersättningsskyldighet avseende ideell skada redan enligt lagstiftarens intentioner (jfr ovan i kap. 1) i största utsträckning torde ha varit allmänprevention.

icke ens om det skadebringande handlandet eller underlåtandet är straffbart, således utgör ett brott, finnes någon allmän regel om att ideell skada skall ersättas. Stadgandet i 6 kap. 1 § strafflagen åsyftade icke ideell skada och 2 kap. 1 § skadeståndslagen ger visserligen intryck av att det skulle vara en huvudregel att all person- eller sakskada, således även av idell art, skall gottgöras, men någon ändring av förut gällande rätt härvidlag har uppenbarligen ej avsetts.

Ett undantagsstadgande om ersättning för ideell skada återfinnes emellertid i 5 kap. 1 § skadeståndslagen. Enligt detta — som svarar mot förutvarande 6 kap. 3 § strafflagen — skola lagens bestämmelser om skyldighet att ersätta personskada "tillämpas också i fråga om lidande, som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande, som innefattar brott, eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning". Det kräves alltså genomgående brottsligt förfarande för att ersättning skall utgå,

utgångspunkten är den ena eller den andra. Härifrån skall dock avstås, då det skulle föra för långt. Även därutinnan liksom beträffande spörsmålet, huruvida en skadelidande kontraktspart har befogenhet att, där det för honom är gynnsamt, åberopa utomobligatoriska skadeståndsregler i stället för de kontraktsrättsliga ("anspråkskonkurrens"), hänvisas till mitt nämnda arbete. Det må endast, vad det förra angår, framhållas att utomobligatorisk skadeståndsskyldighet mycket väl kan drabba även den som i sitt skadehandlande representerar annan (se rättsfall om arbetsledares, styrelseledamöters m. fl. skadeståndsansvar anmärkta s. 167 och 177, noterna, i förra upplagan av denna lärobok), medan åter den kontraktsrättsliga huvudregeln är, att en representant ej ådrager sig personlig skadeståndsskyldighet, även om han förfarit culpöst vid kontraktets fullgörande.

⁶ Förevarande ersättningsansvar diskuterades vid 25 nordiska juristmötet 1969 (referentavhandling av *Kristen Andersen*).

men endast vissa slag därav täckas av stadgandet. Beträffande de brott som närmare bestämt här äro åsyftade må hänvisas till skadeståndslagens motiv s. 569 ff. Innebörden av "ofredande" är, som man finner, rätt vidsträckt. Därunder ingå icke blott brott enligt 4 kap. 7 § brottsbalken, se däremot för hittillsvarande rätt NJA 1968 s. 211, utan i regel även hemfridsbrott m. m., jfr SvJT 1962 rf. s. 63. Att vid brott som nu avses straff förfallit på grund av preskription, lär sakna betydelse, jfr NJA 1936 s. 207. Ekonomisk skada, som tillika uppkommit genom brotten, är ersättningsgill redan enligt 2 kap. 4 § skadeståndslagen, jfr för äldre rätt NJA 1900 s. 53, 1910 s. 274 och 641.

Lagregler om skadeståndsskyldighet hänförliga till ideell skada förekomma såsom redan nämnts inom immaterialrätten. Ett stadgande med ganska stor räckvidd är vidare 9 kap. 8 § vattenlagen: "Vid avgörande, om och i vilken mån skada tillskyndas någon genom företag eller åtgärd enligt denna lag, skall hänsyn tagas jämväl till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk." Se också i kap. 9 anmärkta bestämmelse i 4 § 1945 års lag om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl.⁷

Av vad nu sagts om de fall då utanför integritetskränkningarnas område ett intresse är skyddat skadeståndsrättsligt följer, att enbart ett culpöst handlande här ingalunda alltid är tillfyllest för att ådraga gärningsmannen ersättningsansvar. Många av de åsyftade beteendena voro ju dolösa. I den mån skadeståndsrätten på förut beskrivet sätt anknyter till straffrätten måste de i strafflagbuden uppställda betingelserna, inklusive subjektiva sådana, vara uppfyllda. Föreligger culpaansvar är det heller icke så säkert, att man beträffande faregradens storlek m. m. måste anlägga samma synpunkter som för integritetskränkningarnas del. Naturligt är ytterligare, att skadeståndsskyldigheten ofta bortfaller på grund av särskilda "rättfärdigande omständigheter", t. ex. när det gäller ett beteende som formellt framstår som ärekränkning, jfr bl. a. NJA 1924 s. 125, 1933 s. 6, 250 och 542, 1937 s. 466 och 468, 1950 s. 94, 1962 s. 31. Att märka är i synnerhet sistnämnda rättsfall, där fråga var huruvida ärekränkande uttalan-

⁷ Rörande ersättning för ideell skada enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt se ovan not 2 i detta kapitel (i allmänhet dock ej utomobligatorisk skada).

den under utövning av ett bolags kreditupplysningsverksamhet vore ansvarsfria på grund av "intressekollision". I målet förelåg en grundläggande utredning av *Bergendal*, som är mycket lärorik (se HD-domens avfattning).

KAP. 7.

SKADESTÅNDSANSVAR UTANFÖR CULPAREGELNS OMRÅDE (DET STRIKTA ANSVARET): ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR

Såsom inledningsvis berördes har erfarenheten under det senaste århundradet visat, att det icke är tillfyllest att låta skadeståndsansvar inträda blott i de fall, där *dolus* eller *culpa* kan läggas skadevållaren till last. Det är i första hand, nämndes det, utvecklingen inom den moderna industrien och på kommunikationsväsendets område, som öppnat ögonen för detta faktum. De stora industri- och kommunikationsföretagen ha fört med sig ofantliga skaderisker; driften där förorsakar både ofta förekommande och omfattande skador. Att när det gäller dylika farliga verksamheter nöja sig med en tillämpning av culpaprincipen leder till otillfredsställande praktiska resultat. Här framträder ett behov av att i viss utsträckning låta företagaren som sådan, d. v. s. den fysiska eller juridiska person som äger det farliga företaget, bära ett skadeståndsansvar *även* när man icke kan tillvita företagaren någon vårdslöshet, helst som denne i försäkringens form kan skydda sig mot alltför betungande konsekvenser av detta ansvar. Främst gör sig kravet på utvidgning av skadeståndsskyldigheten vid farliga verksamheter gällande i den riktningen, att det anses önskvärt att företagaren-arbetsgivaren oberoende av egen vårdslöshet — oberoende av "*culpa in inspiciendo, custodiendo, eligendo*" etc. — svarar för underordnades, sitt "folks", vårdslöshet; det kallas som nämnt *principalansvar*. Men det kan också tänkas, att ansvaret bör utvidgas ända därhän, att företagaren får häfta för rent *casuella* skador, d. v. s. även om vårdslöshet icke ligger *någon* till last, icke ens en underordnad: "det rena företagarsvaret". I moderna industri- och kommunikationsföretag inträffa nämligen ofta skador, som överhuvud äro, på teknikens nuvarande ståndpunkt, oundvik-

liga, i allt fall om icke rent orimliga kostnader skola nedläggas för deras avvärjande.

Varför föreligger då ett behov av ett "principalansvar" resp. ett "rent företagaransvar"? Jo, å ena sidan därför att man på detta sätt kan, i viss mån, effektivare prevenera mot skadors inträffande än om arbetsgivaren eller företagaren blott har att svara för egen culpa — och preventionen var ju ett av de syften, som med skadeståndsinstitutet skulle tillgodoses. Detta gäller åtminstone vid ansvar för underordnades culpösa förfarande, principalansvar. Om arbetsgivaren vet att, så snart skada inträffar av dylik orsak, han ovillkorligen har att betala skadestånd, drives han, menar man, att genom noggrann övervakning av sian underordnade och omsorgsfullt utval av sin personal söka reducera den driftskostnad, som skadeståndsansvaret innebär. Lika effektiv blir nämligen aldrig en culparegel, bl. a. därför att det är så svårt att bevisa, att arbetsgivaren varit vårdslös med hänsyn till övervakning m. m. Visserligen kunde man kanske söka undanröja detta argument genom en omkastning av bevisbördan, så att arbetsgivaren hade att styrka frånvaro av culpa med hänsyn till övervakningen etc., och denna medelväg har rättsordningen understundom valt. Men även då uppstå olägenheter genom att domstolarna på grund av bristande sakkunskap eller av andra orsaker endast med svårighet kunna komma till tillförlitliga och enhetliga resultat vid sin bevisdömning i förevarande avseende. — När det åter gäller det rena företagaransvaret, spelar preventionen mot skadors inträffande av naturliga skäl mindre roll, det skulle då vara att skadeståndsskyldigheten stimulerar till nya uppfinningar o. d., som bidra till skadornas eliminering. Icke heller har det väl alltför stor betydelse, att skadeståndsansvaret skulle verka prevenerande på annat sätt, nämligen mot drivande av sådana rörelser, där företagaren icke är villig eller icke har ekonomisk ryggrad att bära ansvaret i fråga. Men här kommer i förgrunden det andra syfte, som uppbär skadeståndsinstitutet, nämligen att, *sedan* skada inträffat, den skadelidande erhåller ersättning för sin förlust. Denna andra linje är för övrigt av stor vikt även när det rör sig om principalansvar. Man får nämligen icke vänta sig alltför mycket av den nyssnämnda preventionen, eftersom ett företags ledning icke lägger ned större energi och omsorg på övervakning av underlydande än som lönar sig, och

det kan vara mera lönande att betala skadestånd då och då och ägna energin och omsorgen åt andra saker.¹ Så mycket mera gäller detta, som preventionens effektivitet i viss utsträckning motarbetas genom möjligheten för företagaren att teckna ansvarsförsäkring. Skador genom underordnades culpa måste därför alltid i stor utsträckning inträffa. Men just om man tänker på den gottgörande funktionen hos skadeståndet, blir det strikta ansvaret värdefullt. Den som har att erlægga skadeståndet är ju i så fall företagaren, kapitalisten, icke den vårdslöse underordnade, som ofta är insolvent, särskilt för de stora belopp, som det här är fråga om. Därtill kommer, att fallen av skadeståndsansvar på detta sätt samlas på ett fåtal händer och därigenom bliva mera beräkneliga, erhålla mer eller mindre karaktären av en väl icke alltför betungande driftskostnad.

När vi tala om denna gottgörande funktion hos skadeståndet, är det för övrigt viktigt att lägga märke till de två olika konstellationer, som kunna förekomma. I vissa fall, såsom då det rör sig om vårdslöst handlande av underordnad, *ogillar* rättsordningen som naturligt är det skadegörande handlandet; i överensstämmelse härmed står också, att man anser det vara en fördel, om skadeståndet tillika har prevenerande verkan. I andra fall, såsom vid det rena företagaransvaret, behöver det icke alls vara så, att den skadegörande handlingen (än mindre drivandet av vederbörande rörelse) enligt rättsordningens mening helst bör utebliva. Tvärtom kan det hända, att rättsordningen utgår ifrån att handlingarna resp. rörelserna äro nyttiga för samhället; den vill endast, att företagarna genom att betala skadestånd i förekommande fall skola så att säga erlægga priset för att de få driva sin riskabla verksamhet. Här möter alltså det fenomenet, att rättsordningen med skadeståndspåföljd belägger ett handlande, som den i och för sig icke *ogillar*, icke vill undertrycka, något som visar sig bl. a. däri, att handlandet ej ådrager gärningsmannen *straff*, eller att det icke av domstol eller annan offentlig myndighet kan meddelas *förbud*, vid äventyr av vite, mot dess företagande. Skadeståndet skall i dylika fall utöva *enbart* sin gottgörande funktion: att åstadkomma en utjämning sedan förlust uppstått. Här talar man med användande av en, som det i förstone kan synas, egendomlig

¹ "Den maximala försiktigheten är tydligen intet samhällsintresse" (*Grönfors* s. 99, som citerar *Puchtas* berömda uttalande, att "über die Sorgfalt eines diligens pater familias hinaus liegt nur die Sorgfalt eines Narren").

terminologi om "ansvar för rättsenligt handlande". Exempel: tillfogande av gnistskador vid järnvägsdrift (5 § 1 st. nedannämnda 1886 års järnvägsskadelag).

Av det senast anförda framgår vilken innebörd man *utanför* culparegelns område inlägger i uttryckssättet, att en handling saknar "rättsstridighet" (är "rättsenlig"). Det *kan* betyda, att rättsordningen till den grad lämnar handlingen oantastad, att densamma för skadevållaren icke medför någon som helst påföljd. Men meningen med uttryckssättet *kan* också inskränka sig till att, ehuru handlingen ådrager ansvar, skadeståndsansvar, den i alla händelser icke omfattas av rättsordningens ogillande, vilket praktiskt tager sig uttryck däri, att dess företagande icke motverkas genom straffpåföljd, genom förbud vid äventyr av vite, genom tillåtelse att möta handlingen med nödvärn etc. Det gemensamma för alla fall då rättsstridighet saknas är således, att något ogillande av handlingen å rättsordningens sida icke föreligger. Vi återkomma till denna distinktion i det följande, i samband med läran om skadeståndsskyldighet vid nödåtgärder, om ansvar för "immissioner" i grannelagsförhållanden m. m.

Vad hittills sagts har närmast hänfört sig till farliga verksamheter. För dessas del är ju behovet av strikt ansvar som nämnt störst, särskilt med hänsyn till skadornas stora frekvens och omfattning. Men de anförda synpunkterna, särskilt de som gälla principalansvaret, äro i betydande utsträckning tillämpliga även eljest. Det strikta ansvaret är heller ingalunda begränsat till dylika verksamheter. Här-till kommer, att det icke uteslutande är de moderna industriella förhållandena m. m., som utgöra bakgrunden för reglerna om det strikta ansvaret. Sjörättsliga skadeståndsregler gå sålunda långt tillbaka i tiden; sjöfartens farlighet är ju icke av igår. Vi ha också en del andra regler om strikt ansvar, såsom om djurskador och skador på grannelagsrättens område, vilka i viss mån bottna i andra hänsyn.

I det följande skall först redogöras för det allmänna principalansvar som numera är fastslaget i skadeståndslagen. Därefter behandlas de regler om sådant ansvar och om strikt ansvar i övrigt, som meddelats i särskilda lagar eller lagbestämmelser, främst men ej enbart avseende som "farliga" ansedda verksamheter. Ytterligare följer en framställning om det strikta skadeståndsansvar, av annan art än principalansvar, som i avsaknad av lagregler därom må gälla med stöd av rättspraxis.

KAP. 8.

DET ALLMÄNNA PRINCIPALANSVARET. ARBETSTAGARES SKADESTÅNDSSKYLDIGHET

I ett stort antal lagar och lagbestämmelser, som skola omtalas i fortsättningen, ha som förut nämnts meddelats åtskilliga regler om strikt skadeståndsskyldighet, i första hand av ett principalansvars natur, och detta främst inom området för vad som uppfattats som "farlig verksamhet". Men när dylikt lagstöd saknats, har svensk rätt hittills intagit den ståndpunkten, att något allmänt principalansvar ej förekommer i utomobligatoriska skadefall. Ett "husbondeansvar" sådant som sedan länge varit erkänt i dansk och norsk rätt¹ har varit svensk rätt främmande,² jfr för 1734 års lag 24 kap. 3 § BB: "emot husbondens varning och vilja". Man skulle visserligen kunnat tänka sig, att domstolarna i anslutning till de tankegångar, som ligga bakom denna speciallagstiftning om ansvar för skada härrörande från farlig verksamhet, lagt till grund för sina avgöranden den större eller mindre farligheten av den rörelse varom varit fråga, så att man vid en mera farlig verksamhet genomfört strikt skadeståndsskyldighet (såvitt nu närmast gäller alltså ett principalansvar) men eljest hållit fast vid culpaprincipen. I stort sett — undantag finnas för all del — har man dock knappast belägg för att detta varit den i rättspraxis avgörande synpunkten. Domstolarna ha i stället anlitat andra ut-

¹ Se härom bl. a. en avhandling i TfR 1965 s. 529. Vidare, beträffande vissa sidor därav, *Selvig*, Det såkalte husbondsansvar, 1969; anmälan av *Hellner* i TfR 1969 s. 641.

² Naturligtvis gällde emellertid därutöver, att ett culpöst skadegörande beteende av en juridisk persons behöriga organ, t. ex. styrelseledamöter och firmatecknare i aktiebolag, ådrog den juridiska personen utomobligatorisk skadeståndsskyldighet. Men detta var tänkt som ett ansvar för den juridiska personens "eget" handlande och har ej med ämnet omedelbart att göra. Distinktionen är enligt motiven till skadeståndslagen (s. 471 f) avsedd att alltså ha viss relevans (ej tillämpning av nedannämnda 3 kap. 6 § skadeståndslagen, om jämkning av principals skadeståndsansvar, i sådana fall).

vägar och kommit fram till ett principalansvar av merendels *be-gränsad* omfattning, nämligen ett ansvar för arbetsgivarens (företagarens) *drifts- och arbetsledning* i fall då culpöst handlande eller underlåtande kunnat läggas denna till last. Dessa utvägar och den rättspraxis vari de tagit sig uttryck ha utförligt skildrats i förra upplagan av denna lärobok; härtill och till i sammanhanget angiven rättslitteratur må hänvisas. Men som bakgrund för skadeståndslagens reglering och med hänsyn till den åtminstone indirekta betydelse ifrågakarande rättstillämpning delvis allttjämt har är en sammanträngd översikt i ämnet på sin plats. Rättsfall omnämnas dock endast såvitt kortfattade uppgifter om sådana äro erforderliga för förståelsen av vad som säges om domstolarnas ställningstaganden på området; det gäller främst det nedan under 1. anförda. Vad litteraturen beträffar ha varit av särskild vikt två berömda avhandlingar av *Nils Alexanderson*: "Ett par skadeståndsproblem i svensk rättsskipning", Nordiska juriststämman 1926, samt "Strödda anteckningar om skadeståndsansvar", JFFT 1944. Alexandersons inflytande på den svenska utomobligatoriska skadeståndsrätten har överhuvud varit utomordentligt.

1. I betydande utsträckning har skadeståndsansvar ålagts företagaren (eller annat ansvarssubjekt) vid underordnades culpösa beteende på den grund att rättsläget, fastän det närmast ter sig som utomobligatoriskt, uppfattats som kontraktsrättsligt eller kvasikontraktsrättsligt; inom kontraktsrätten erkännes ju i regel, dock med skälig hänsyn till kontraktstypens art, ansvar för underordnades (liksom medhjälpare) culpösa handlande eller underlåtenhet. Man har sålunda ofta utgått från att företagaren gentemot den skadelidande varit som följd av en s. k. biförpliktelse skyldig att hålla denne skadeslös, eller man har menat att han kan sägas ha avgivit ett slags tyst garanti för att skada ej skall genom underordnades culpa drabba vederbörande. Att detta många gånger innefattat fiktioner — om icke på annat sätt så genom att kontraktsförhållandet tillerkänts en konstlad relevans — är otvivelaktigt. Den inverkan som uppmärksammandet av det kontraktsrättsliga inslaget haft på den utomobligatoriska skadeståndsrättens utveckling har likvisst säkerligen varit av stort värde. Märk emellertid, att även från denna kontraktsrättsliga utgångspunkt betingelse för ansvar i regel varit culpa hos den anställda (eller medhjälparen); till ett *rent* strikt ansvar ha domstolarna trots garantikonstruktioner o. d. icke sträckt sig. Men här har det ej krävts culpa hos anställda i arbetsledande ställning, jfr däremot nedan under 2. och 3.

Som exempel kunna nämnas följande rättsfall: NJA 1909 s. 476 ("en antagen biförpliktelse ur själva reparationsavtalet", Alexanderson), 1918 s. 229 (analogi från hyresavtal men med "kraftigare vårdnadsansvar"), 1923 s. 179 (färjpassagerares talan mot färjunderhållsskyldig), 1925 s. 103 (stad "såsom utövare av verksamhet å sjukhuset" ansvarig för sjukskötersekelevs misstag), 1925 s. 119 (mycket belysande rättsfall; vedhandlare blev, enligt den för HD-domen bestämmande mening, ansvarig för genom lägre personals vårdslöshet orsakad skada med hänsyn till att den skadelidande var en kund; annorlunda enligt dissenserna), 1925 s. 629 (talan mot tullverket; analogi från depositionsförhållande; jämförligt är även rättsfallet NJA 1950 s. 5), 1930 s. 259 (stad vars hamnbefäl anvisat förtöjningsplats för fartyg blev ansvarig för skada å fartyget till följd av bryggas dåliga konstruktion), 1932 s. 457 (hyresgäst som halkat på isbelagd gårdstomt fick skadestånd av hyresvärden; även i övrigt förekomma skadefall där hyresförhållandet i högre eller lägre grad inverkat i samma riktning), 1932 s. 572 (talan mot landsting av patient å av landstinget drivet sjukhus, jfr nyssnämnda NJA 1925 s. 103; åtskilliga andra rättsfall analoga härmed finnas, såsom 1945 s. 617 samt 1960 s. 589), 1934 s. 682 (apoteksinnehavare ansvarig gentemot kund för expedierande underlydandes culpa), 1939 s. 45 (avlastare ansvarig mot rederi för vid inlastningen vållad skada å fartyget), 1941 s. 89 (rättsfallet dock något omtvistligt varom nedan not 5), 1946 s. 573 (brand i en av kronan för militärt ändamål ianspråktagen byggnad). Se ock motsättningsvis NJA 1935 s. 700 och 1939 s. 196 (den skadelidande stod ej i kontraktsförhållande till leverantören resp. rörledningsentreprenören, men dessa skulle tydligen blivit skadeståndsskyldiga mot sin motpart i avtalsförhållandet d. v. s. arbetsgivaren-beställaren resp. hyresvärden). Hit hör kanske också NJA 1945 s. 153 (på grund av kontraktsförhållande upplysningsplikt för staden gentemot skadelidande arbetare, se kommentaren i TfR 1946 s. 472).

2. Som en undergrupp av nu behandlade fall av biförpliktelse eller garanti etc. kunna nämnas de fall, där en arbetsgivare ålagts ersättningsansvar på grund av att skada tillfogats hans anställda i tjänsten. Här har dock som huvudregel gällt, att ansvaret förutsätter culpöst beteende å arbets- eller driftsledningens sida (även förmän, verkmästare eller jämförlig personal). Hänsyn till bl. a. sociallagstiftningen (yrkesskadeförsäkringen) har föranlett, att man trots kontraktsförhållandet icke velat gå längre utan tillämpat grundsatser svarande mot de här nedan under 3. angivna Arbetstagare i lägre ställning ha heller icke så lätt kunnat uppfattas som "organ" för arbetsgivaren eller inbegripna under dennes "garanti". Lika litet har en arbetsgivare A, vilken för ändamålet anlitat en helt självständig företagare B, i allmänhet förpliktats ersätta skada, som genom B:s arbetslednings vållande uppkommit för A:s arbetstagare, NJA 1958 s. 139 och 695. Från huvudregeln har emellertid gjorts det undantaget, att med arbetsledningen för arbetsgivaren jämfästs sådan arbetstagare hos denne som betratts med

skötsel eller kontroll av en särskilt farlig maskin eller annan anordning eller som eljest innehaft en från risksynpunkt speciellt maktpåliggande befattning, NJA 1931 s. 246, 1943 s. 73 och nu senast 1970 s. 146. Sätillvida var alltså här ett extra "farlighetsansvar" erkänt.

3. Även när icke ett kontraktsrättsligt eller kvasikontraktsrättsligt förhållande kunnat åberopas, har en företagare (eller annat ansvarssubjekt) ansetts utan egen culpa ansvarig för skada — således skada tillfogad *tredje man* — som uppkommit genom ett culpöst beteende, handlande eller underlåtenhet, av någon som kunnat betecknas som ett självständigt organ för företagaren. Till ett dylikt organ var då att hänföra icke blott den högsta ledningen för företaget, såsom den vilken enligt avtalsrättsliga regler är behörig att representera detta, utan även en relativt självständig arbets- eller driftsledning.³ Därvid har ofta fordrats påfallande litet för att detta krav på ett självständigt organ skulle anses uppfyllt; en verklig chefs- eller eljest mer kvalificerad befattning har ej varit nödvändig.⁴ I sak kom man därför många gånger det allmänna principalansvaret tämligen nära. Men en helt "vanlig" arbetstagare, såsom en industriarbetare utan någon förmansställning, en dräng på en lantgård, ett hembiträde i en familj, en gesäll hos en hantverkare o. s. v. har ej ansetts vara ett "husbonden" förpliktande organ. Och har en företagare anlitat en fullt självständig och "fristående" medhjälpare — således icke blott anlitat en medhjälpare som hade att utföra ett arbetsbeting i företagarens egen regi (se citaten från Alexanderson i förra upplagan av läroboken s. 172 not 21) — har i allmänhet ansvar för av medhjälparen culpöst förorsakad skada ej funnits kunna drabba företagaren. Även här måste emellertid göras det tillägget, att såsom självständigt organ behandlades jämväl en vanlig arbetstagare, om han betrots med en från risksynpunkt speciellt ansvarsfylld befattning, se från senare tid särskilt NJA 1960 s. 215 samt 1962 s. 31. — Den tankegång som låg bakom förevarande ansvarighetsregel kan närmast beskrivas så, att man identifierade driftsledningen med företagaren själv; det rörde sig om ett ansvar grundat icke på verksamhetens farlighet eller beskaffenhet i övrigt (här bortses från det tillägg som just nu gjordes) utan på företagets organisation.

Det sagda bekräftas, antingen direkt eller motsättnings- eller motive-ringsvis, av ett stort antal rättsfall, omnämnda i förra upplagan av läroboken s. 169 ff. Se ytterligare från senare tid NJA 1967 s. 164, 1969 s. 151, jfr ock 1967 s. 374 och 1969 s. 274.

4. Stundom har i rättstillämpningen företagaren (arbetsgivaren) förpliktats utge skadestånd som följd av att man på svaga grunder tillskrivit hans

³ Angående nu berörda förhållande, att den utomobligatoriska "behörigheten" i skadeståndshänseende, särskilt i fall då företagaren är en juridisk person, sträckte sig och sträcker sig vida längre än den kontraktsrättsliga, se vidare den intressanta framställningen av *Hellner* i "Teori och praxis", 1964, s. 122.

⁴ Om ett gränsfall ("lagbas") se NJA 1962 s. 683.

arbets- eller driftsledning — eller honom själv resp. vid en juridisk person något dess högre organ — culpöst handlande eller underlåtande. Culpans har i dylika fall varit fingerad eller konstruerad. Denna sida av ämnet skall emellertid beröras först i annat sammanhang, nedan i kap. 10.

Skadeståndslagens huvudregel om allmänt principalansvar lyder: "Den som har arbetstagare i sin tjänst skall ersätta person- eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten" (3 kap. 1 §).

Enligt detta stadgande — som låter enklare än vad det i verkligheten är — skall alltså principalansvar inträda oavsett om den skadevållande arbetstagaren innehaft en högre eller lägre befattning eller om han intagit en mer eller mindre självständig ställning. Även en helt underordnad arbetstagare ådrager arbetsgivaren, "husbonden", sådant ansvar; han skall identifieras med denne, om man nu skall använda den konstruktionen.

Ansaret omfattar både skada som tillskyndats tredje man och skada som åsamkats annan arbetstagare. Även för skada som i tjänsten vållats av den skadelidandes arbetskamrat svarar arbetsgivaren. Skillnad göres som sagt icke mellan person- och sakskada, ej heller mellan skada härrörande från verksamhet i förvärvssyfte eller eljest av ekonomisk art och skada som uppkommit i helt "privata" förhållanden, såsom när ett hembiträde skadat tredje mans egendom vid utförande av sina sysslor. I motiven nämnes även ett sådant fall som att en idrottsförening arrangerar en tävling och därigenom blir ansvarig för av en funktionär vållad skada å åskådare eller tävlande. Har arbetsgivaren flera anställda, fordras icke, att det kan påvisas vem av dessa som genom sin vårdslöshet föranlett skadan; det räcker med s. k. anonym culpa. Ja för arbetsgivarens ansvar skall t. o. m. vara tillfyllest "kumulerad" culpa, varmed syftas på fall, då flera arbetstagare orsaka skada genom smärre fel, som endast tillsammans konstituera culpa. Likgiltigt är också, om arbetstagarförhållandet är varaktigt eller icke, något som kanske kan sägas vara en ömtålig punkt vid tillämpning av regeln. Även ett uppdragsförhållande, där vederbörande ej är att uppfatta som anställd, har ansetts stundom kunna föras hit, se det följande.

Vilka hänsyn som kunna anföras till stöd för ett principalansvar har helt allmänt berörts i nästföregående kapitel. Som motivering för ett dylikt an-

svar åberopades av skadeståndskommittén: Ett vidgat skadeståndsansvar vid arbetstagares vållande bör för skadelidandes säkerställande läggas på arbetsgivaren. De sociala förmånerna enligt gällande lagstiftning bereda ej de skadelidande full kompensation, och dessa ha endast begränsade möjligheter att skydda sig mot olika skador. Rätten till skadestånd av arbetstagaren personligen har merendels föga ekonomiskt värde. Det skydd som ansvarsförsäkringen syftar till uteblir icke blott när tecknande av sådan av den ena eller andra orsaken underlåtes utan även genom att försäkringen ofta icke täcker hela skadan; i villkoren för dylik försäkring göras ock undantag för vissa praktiskt viktiga skadefall. Önskemålet om en rationell placering av kostnaderna för skador, som uppstå genom vårdslöshet vid driften av ett företag, talar för att arbetsgivaren, som har möjlighet att överblicka skaderiskerna och har handlingsfrihet vid planering av verksamheten, får bära förevarande kostnadsbelastning, närmast i form av skyldighet att betala premierna för ansvarsförsäkring. Utvecklingen har gått långt i riktning att ersättning för skador som uppkomma genom vållande i närings- eller annan ekonomisk verksamhet uppfattas som en företagarkostnad. Allmänpreventionens synpunkter få, såvitt angår arbetstagarens vållande, tillgodoses med andra medel; ifrågavarande strikta skadeståndsansvar för arbetsgivaren har större preventiv effekt. En regel om allmänt principalansvar, som möjliggör att den culpösa arbetstagarens ansvar mildras, medför tillika, att skillnaden mellan skadeståndsansvar i utomobligatoriska förhållanden och sådant ansvar i kontrakts- eller kvasikontraktsförhållanden minskas. I enskilda fall kan regeln visserligen leda till hårda konsekvenser, men detta kan förebyggas genom att skadeståndet när anledning därtill föreligger jämkas (se nedan). Man har också skäl att räkna med att ansvarsförsäkring blir allt mer vanlig och vid förvärvsverksamhet normal. En premiehöjning kan bli en följd av det utsträckta principalansvaret, men den kan ej bli betydande, särskilt som redan nu företagarens ansvarsförsäkring rätt allmänt täcker även underordnade anställdas culpösa skadehandlande. Slutligen åberopades föredömet icke blott från dansk och norsk rätt utan även från andra västerländska rättssystem. — Departementschefen anförde liknande synpunkter. Särskilt påpekades, att utvecklingen inom det offentliga och enskilda försäkringsväsendet förändrat läget sedan de hittillsvarande rättsreglerna om arbetsgivares skadeståndsansvar utbildades i rättspraxis. Socialförsäkringen har minskat skadeståndsansvarets omfattning, och ansvarsförsäkringen har fått en spridning, främst inom näringslivet, vartill hänsyn måste tagas.

Beträffande de särskilda rekvisit som anges i 3 kap. 1 § skadeståndslagen må följande anmärkas.

Principalansvaret förutsätter, att "arbetstagare" vållat skada i tjänsten genom fel eller försummelse. Många gånger kan nu tvekan

råda om huruvida vederbörande är arbetstagare. Begreppet är omtvistligt; hela avhandlingar ha ägnats åt utredning härom (se *Aslercreutz*, *Arbetstagarbegreppet*, 1964). Uppenbarligen kan begreppet ha olika innebörd i skilda sammanhang. I motiven till skadeståndslagen har gjorts försök att klargöra vad som i lagen skall förstås med arbetstagare. Utgångspunkten skulle vara det civilrättsliga arbetstagarbegreppet, icke det socialrättsliga; om motsättningen dem emellan må hänvisas till arbetsrätten, bl. a. framställningen hos *Schmidt*, *Kollektiv arbetsrätt*. Emellertid är även det civilrättsliga begreppet rätt diffust, enär det uttänjts för att tillgodose sociala och andra praktiska behov, se i synnerhet HD:s uttalanden i NJA 1949 s. 768. Dessutom är det enligt motiven meningen, att även ett handlande av vissa medhjälpare som falla utanför det civilrättsliga arbetstagarbegreppet (liksom utanför begreppet tjänsteavtal) skall, direkt eller indirekt, föranleda principalansvar för den som anlitar dem. Motivens anvisningar härom (s. 467 ff., särskilt s. 472 f., 554 f.) äro dock tämligen obestämda och ej sällan svårtolkade; märk bl. a. den som det förefaller i cirkel gående bestämningen s. 554, enligt vilken "arbetstagare" utgör en "lämplig beteckning för de kategorier av medhjälpare för vilkas vållande en arbetsgivare skall svara". Svårigheter uppkomma bland annat, såsom redan antytts, genom att även ett helt kortvarigt anlitanande av en medhjälpare skall medföra principalansvar, enär härigenom gränsen till uppdrag och vissa andra avtal, där vederbörande kontrahent ej plägar uppfattas som arbetstagare, blir otydlig. Till hjälp vid preciseringen av "den berörda personkretsen" skall tjäna ett tilläggsstadgande i 5 kap. 8 §, enligt vilket vid tillämpning av lagen skola med arbetstagare likställas, förutom värnpliktiga m. fl., de som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utföra arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare samt de som för annans räkning eljest utföra arbete under omständigheter liknande dem som förekomma i anställningsförhållande. — Till arbetstagare äro att hänföra även sådana som ha anställning av mycket kvalificerad art. Och en medhjälpare behöver icke för att han skall anses som arbetstagare i principalansvarsstadgandets mening stå under arbetsgivarens omedelbara tillsyn eller kontroll. Förhandenvaron av ett subordinationsförhållande, som i motiven framhäves som betydelsefullt för ifrågavarande avgräns-

ning, kräves icke alltid; se uttalandena om "okontrollerade" arbetstagare och "beroende uppdragstagare" s. 472, 473.

Emellertid har man icke velat utsträcka arbetstagarbegreppet eller överhuvud tillämpning av principalansvarets regler — det kontrasterar i viss mån mot den vidsträckta innebörd som nämnda begrepp är avsett att ha — till fall, där en av arbetsgivaren anlitad helt självständig företagare, såsom av typen entreprenör, förfarit culpöst och därigenom orsakat skada. Den "självständige medhjälparen" skall i princip ej behandlas som arbetstagare, detta icke ens om han anlitats för uppfyllelse av en arbetsgivaren i lag eller författning ålagd förpliktelse att vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada. Man kan t. ex. tänka på föreskrifter om handhavande av gifter eller brandfarliga ämnen eller på bestämmelser i arbetarskyddshänseende eller på regler meddelade i trafiksäkerhetens intresse, såsom om anbringande av varningsmärken eller ombestyrande av sandning eller snöskottning. Hänsyn har alltså icke tagits till att det här rör sig om "skyddsföreskrifter" till förmån för allmänheten eller överhuvud för tredje man. Skadeståndskommittén hade föreslagit en lagregel i sådan riktning, med motivering att en företagare icke borde äga frigöra sig från ansvaret för uppfyllelsen av ifrågavarande slags förpliktelser genom att överlämna deras fullgörande, "delegera dem", till en självständig medhjälpare. Även praxis före skadeståndslagen gav visst stöd för att fall av dylika skyddsföreskrifter borde i förevarande hänseende stå i en särställning.⁵ Genom det särskilda åläggandet i lag eller författning, eller därpå grundade ålägganden av myn-

⁵ Se i ämnet "Produktansvaret" s. 77 f., med hänvisningar till arbeten av *Lejman* och *Adlercreutz*, ävensom förra upplagan av denna lärobok s. 165 f. — Till hithörande sammanhang skulle kunna hänföras även sådana fall, där iakttagande av säkerhetsföreskrifter ålagts innehavare av tillståndsresolutioner, exempelvis rörande bensinupplag och utförande av sprängningsarbeten, samt föreskrifterna åsidosatts. Det är dock osäkert, i vad mån utgången i de rättsfall som åberopats härutinnan, såsom NJA 1941 s. 89, verkligen bestämts av denna tankegång. Jfr NJA 1934 s. 679 (egen culpa hos företagaren), 1941 s. 281 (likaså), 1948 s. 303 (där det byggdes på ett arbetsgivaransvar för A grundat på att den för bergsprängning anlitade B var ett slags "organ" för A). I 1941 års rättsfall kan förklaringen till avgörandet vara hänsynen till ett (oberoende av skyddsföreskriften föreliggande) kontraktsförhållande: svaren var "innehavare av bensinupplaget", och ansvaret gällde "utlämning av bensin" till kunden.

dighet, kan företagaren sägas komma i en särskild relation till de eventuellt skadelidande, vilket kan göra det rimligt att i sammanhanget analogt tillämpa kontraktsrättsliga grundsatser. En kontraktspart som ej rätteligen presterat kan ju i allmänhet ej försvara sig med att han delegerat fullgörandet av prestationen till en självständig medhjälpare och att han icke råår för att denne culpöst brustit i detta fullgörande. Men skadeståndskommitténs förslag avböjdes, låt vara under hänvisning till att domstolarna finge i förekommande fall vidareutveckla grundsatserna om ett vidsträcktare ansvar än således skadeståndslagen och dess motiv ge stöd för. Man får hoppas att de, i anslutning till de tendenser som yppats i hittillsvarande rättstillämpning, ställa sig förstående till en sådan "vidareutveckling". — Här föreligger alltså ett ganska vidsträckt område, utanför skadeståndslagens reglering, där strikt ansvar åvilar eller kan ifrågasättas åvila en företagare eller annat ansvarssubjekt.

Det är dessutom långt ifrån självklart, att en företagares eventuella ansvar för en självständig medhjälparens culpösa handlande måste inskränkas till de fall, där den åsidosatta skyddsregeln är av sådan mera konkret, på lag eller författning grundad art som nu sagts, jfr "Produktansvaret" s. 178 f. Ett erkännande av dylikt ansvar jämväl när det å den självständiga medhjälparens sida brutits mot en helt allmän "biförpliktelse", se det inledningsvis i kap. 1 sagda, att ej äventyra annans säkerhet till person eller egendom — t. ex. beträffande lokaler som hållas tillgängliga för allmänheten eller i vilka anställda äro hänvisade att utföra sitt arbete — kan förvisso diskuteras. Befogenheten att "delegera" ansvaret till annat subjekt synes även här kunna vara stötande. Jfr i detta sammanhang det intressanta rättsfallet NJA 1963 s. 415 (märk fjärde stycket i HD-domen). Här möter visserligen spörsmålet, i vad mån en sådan utvidgning av skadeståndsansvaret låter sig förena med det relativt begränsade, snarast inom culpabedömningsens ram fallande ersättningsansvar, som enligt rättspraxis åvilar en företagare eller annat ansvarssubjekt för "bristfälliga anordningar", varom nedan i kap. 10 under 4. Se särskilt NJA 1936 s. 38 och 1940 s. 550 ävensom de av Adlercreutz a. a. s. 420 anförda rättsfallen 1932 s. 472, 1934 s. 679 och 1954 s. 95, där visserligen den som anlitat den självständiga medhjälparen ansågs skadeståndsskyldig men tydligen blott på den grund att egen culpa hos den anlitande förelegat eller kunnat konstrueras.

Principalansvaret förutsätter vidare, att arbetstagaren gjort sig skyldig till ett (uppsåtligt eller) *culpöst* beteende i tjänsten. Det "rena" strikta ansvaret, som rätt ofta förekommer inom kontraktsrätten, är

det alltså ej tal om. Detta betyder dock icke, att i det enskilda fallet arbetstagaren skulle kunna åläggas skadeståndsskyldighet på grund av det beteende som utlöser principalansvar. Ty förutom att, såsom förut sagts, s. k. anonym resp. kumulerad culpa är tillfyllest för ändamålet (åtminstone det senare måste anses innebära en klar modifikation av nämnda förutsättning), är att märka, att det på grund av stadgandet i 4 kap. 1 § skadeståndslagen, varom mot slutet av detta kapitel, ingalunda är säkert, att arbetstagaren in casu skulle kunna förpliktas utge skadestånd; tvärtom är huvudregeln den motsatta. Än mindre hindras principalansvaret av att arbetstagaren till följd av sin otillräknelighet eller andra "brister i det subjektiva rekvisitet" (motiven s. 469) ej själv kan drabbas av skadeståndsansvar. Det fordras endast "objektivt åsidosättande av culparegelns handlingsnormer".

Arbetstagarens culpösa beteende måste ytterligare ha förekommit "i tjänsten". Kravet på, som det uttryckts, ett funktionellt samband mellan anställningen och skadehandlandet är naturligt nog. I många fall är det dock ganska svårt att uppdraga gränsen mellan handlande i och utom tjänsten, såsom vid skadehandlande på väg till arbetsplatsen, under uppehåll i arbetet m. m.⁶ Detta är för resten icke, fastän lagtexten saknar antydning härom, den enda begränsningen i sammanhanget. Ett culpöst handlande kan ha skett i tjänsten men

⁶ En liknande fråga är huruvida den *skadelidande* vid skadetillfället var i tjänst hos den företagare, mot vilken anspråk riktas under åberopande av hans skyldigheter såsom arbetsgivare.

Av rättsfall i detta och i texten åsyftade hänseende må nämnas: NJA 1925 s. 195 (minderårig arbetare skadad, när han tillfälligt lämnade sin sysselsättning och ägnade sig åt lek), 1931 s. 246 (en företagare ansågs på grund av samarbete med den egentlige företagaren vara arbetsgivare även i förhållande till en skadelidande anställd hos den senare; se hänvisningen i sista kapitlet not 6), 1938 s. 575 ("privat skytteintresse?"), 1948 s. 262 (spårvagnsförare, som utan att vara i tjänstgöring medföljde spårvagn, avvisade berusad person men förfor i samband därmed culpöst), 1950 s. 506 (sådant samband mellan den skadebringande händelsen och anställningen att frågan om arbetsgivarens skadeståndsskyldighet skulle bedömas såsom om den skadelidande utfört arbete omedelbart i tjänsten). Jfr även NJA 1918 s. 604, 1949 s. 46, 1956 s. 656, 1960 s. 644 samt vid tillämpning av järnvägsskadlagen, sjölagen och el-anläggningslagen resp. 1901 s. 389, 1939 s. 410, 1950 s. 8. Se slutligen 1960 s. 208 (ett skadevållarens handlande dels i tjänsten dels privat). Även några kontraktsrättsliga rättsfall ha här anmärkts.

ändock ha en så abnorm och extraordinär karaktär, att ansvar för principalen rimligen ej bör inträda, t. ex. vid misshandel på arbetsplatsen, stöld eller sabotage som förövas medan arbetet pågår. Skadeståndskommittén hade föreslagit en bestämmelse härom, men denna ansågs ej nödvändig. Man kunde, menades det, reda sig med tolkning av uttrycket "i tjänsten". I sak går väl detta ut på att domstolarna vid behov, för att komma till ett vettigt resultat, få fingera, att ett dylikt handlande ej skett i tjänsten, även när så verkligen varit fallet.

Det citerade stadgandet i 3 kap. 1 § skadeståndslagen avser icke annan skada än person- eller sakskada. Det kompletteras emellertid i olika hänseenden genom andra bestämmelser i lagen. För det första märkes att, om överhuvud person- eller sakskada vållats, även därav föranledd allmän förmögenhetsskada skall gottgöras (ovan kap. 6) samt att jämväl denna senare skada innefattas under principalansvaret. Förhållandet framgår, vad personskada beträffar, av 5 kap. 2 § (skadeståndet "omfattar" bl. a. ersättning för hinder eller förlust i den skadades näring) och vad sakskada angår av 5 kap. 4 § (skadeståndet omfattar ersättning för, också här, hinder eller förlust i den skadelidandes näring ävensom andra följdskador). Har personskada tillfogats, skall t. o. m. i vissa fall ersättning utgå för ideell skada, nämligen om den uppkommit genom i 5 kap. 1 § angivna brott, varvid reglerna om principalansvar tillämpas ("bestämmelserna i denna lag", inklusive alltså stadgandena i 3 kap.). För det andra kan även allmän förmögenhetsskada som ej har samband med person- eller sakskada utan uppstått självständigt ("ren förmögenhetsskada") vara ersättningsgill, vilket är händelsen under omständigheter som angivits ovan i kap. 6. Och för de viktigaste av dessa fall är likaledes principalansvar stadgat, se *dels* 3 kap. 2 §, angående statens och kommuns ansvar, *dels* och framför allt den till huvudbestämmelsen i 3 kap. 1 § fogade tilläggsregeln i andra punkten rörande skada som arbetstagare i tjänsten vållar genom brott.

Att det skildrade principalansvaret efter omständigheterna kan drabba en arbetsgivare eller annat ansvarssubjekt hårt ligger i öppen dag. Särskilt när rörelsen är av ringa format eller verksamheten är av helt "privat" natur eller när det blott gäller ett mera tillfälligt anlitande av arbetskraft, kan det lätt inträffa, att ansvarsförsäkring un-

derlåtes eller icke tecknas för tillräckliga ersättningsbelopp. Skadeståndslagen tillhandahåller också ett korrektiv i form av en regel om att skadeståndet må jämkas, om det "finnes oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter" (3 kap. 6 §). Naturligen bör även beaktas, att jämkningen ej blir oskäligt stor från den skadelidandes synpunkt. En ytterligare jämkningsgrund med säreget innehåll omtalas i sagda lagrum. Vid sakskada kan jämkning ske, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter. Tankegången är den att, om den skadelidande har en sakförsäkring, skadan kan bära i första hand täckas av denna, med påföljd att den skadeståndsskyldige arbetsgivaren får sitt ansvar i motsvarande grad reducerat. Det skall t. o. m. tagas i betraktande, att den skadelidande haft möjligheter att sakförsäkra sig men icke gjort detta i fall där han "bort". Lagen ingriper alltså till den skadeståndsskyldige arbetsgivarens — liksom efter vad vi strax skola se till den culpöse arbetstagarens — förmån och till nackdel för den skadelidande. Vederbörande skall så att säga räkna med att utomobligatorisk skadegörelse kan komma att förövas mot honom och på förhand (på egen bekostnad) trygga sig mot denna eventualitet; gör han det ej, kan han gå å miste om en del av det skadestånd han i och för sig är berättigad till.

I anslutning till arbetsgivares principansvar må beröras arbetstägares skadeståndsskyldighet. Enligt hittills gällande rätt har en i tjänsten culpös arbetstagare fullt utomobligatoriskt skadeståndsansvar mot en skadelidande tredje man, oberoende av om arbetsgivaren mot samme man har principansvar eller ej (kontraktsrättsligt ligger det därvidlag annorlunda till, jfr ovan kap. 6 not 5). Även om arbetstagaren tillfogat arbetsgivaren skada och culpa kunnat läggas honom till last, ålåg full skadeståndsskyldighet den förre i förhållande till den senare. Härmed överensstämmer att, om arbetsgivaren utan egen culpa fått till följd av sitt (visserligen i allmänhet begränsade) principansvar gottgöra tredje man, han ägde regressrätt mot arbetstagaren. I praktiken gjordes dock arbetstagarens

personliga skadeståndsansvar icke så ofta gällande, i synnerhet naturligtvis icke om skadan var täckt av arbetsgivarens ansvarsförsäkring. Dessutom funnos särskilda undantagsbestämmelser i sjölagen, sjömanslagen, luftfartslagen m. fl., som medförde rätt för domstolarna att jämka skadeståndet bl. a. vid ringa culpa å arbetstagarens sida (nedan i kap. 14).

Skadeståndslagen intager nu i 4 kap. 1 § en standpunkt, som kunde synas arbetstagarvänlig i överkant och även blev föremål för kritik av lagrådet. Det stadgas helt allmänt, att "för skada, som arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten, är han ansvarig endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter". Lagen nöjer sig alltså icke med att mera generellt tillåta nedsättning eller bortfallande av arbetstagarens ersättningsskyldighet vid ringa culpa å hans sida eller eljest på grund av särskilda omständigheter. Utan stadgandet innebär, att det ej alls skall inträda någon skadeståndsskyldighet för en culpös arbetstagare med mindre det kan förebringas *synnerligen* vägande skäl härför. Arbetstagaren kan i regel vara vårdslös utan att riskera någon ersättningspåföljd.

Förevarande bestämmelse i 4 kap. 1 § skadeståndslagen är främst av betydelse, när fråga är om arbetstagarens ansvar gentemot en skadelidande tredje man. Ersättningsskyldigheten är då avsedd att, som det heter i motiven, flyttas över på arbetsgivaren. Är arbetstagaren i mera underordnad ställning, och framför allt om han är en vanlig industriarbetare e. d., torde detta också i sak överensstämma med hittillsvarande praxis. Men detsamma skall nu enligt huvudregeln gälla, även om arbetstagaren har en kvalificerad och inflytelserik position, eventuellt dominerar i det bolag som är arbetsgivare (jfr enmans- och fåmansbolag). Här finns det likväl vissa möjligheter att med åberopande av arbetstagarens "ställning" anse synnerliga skäl tala för hans skadeståndsskyldighet. Av lagbudet följer vidare, såsom nyss antydde, att om arbetsgivaren gottgjort den skada för tredje man som culpöst vållats av arbetstagaren regressrätt mot denne sällan skall kunna föreligga. Och om den culpöse arbetstagaren av egna medel ersatt tredje man ifrågavarande skada, äger han tydligen i allmänhet av arbetsgivaren utkräva vad han så onödigt erlagt. Icke

ens vid uppsåtlig skadegörelse å arbetstagarens sida skall det enligt motiven (s. 557) vara uteslutet, att arbetstagaren blir ansvarsfri, åtminstone delvis.

Motsvarande regel är ytterligare tillämplig, då den skadelidande är en arbetskamrat till den culpöse arbetstagaren. Och regeln skall också användas, om den som åsamkats skada genom arbetstagarens culpa (eller uppsåt) är arbetsgivaren själv; arbetstagaren har t. ex. förstört eller skadat denne tillhörig egendom. I lagrummet regleras nämligen skadeståndsskyldigheten även i denna rent inomobligatoriska relation. Den culparegel som eljest allmänt gäller i kontraktsförhållanden är här i princip borta. Hur detta går ihop med att skadeståndslagen enligt sin 1 § skall sakna tillämpning, om annat föranledes av avtal eller i övrigt följer av skadestånd i avtalsförhållanden, är kanske trots ett motivuttalande i ämnet s. 559 icke helt klart. Men meningen synes i alla händelser vara, att en arbetstagare som förskingrar huvudmannens egendom ej skall åtnjuta ifrågavarande "skydd".

KAP. 9.

SÄRSKILDA LAGREGLER OM STRIKT ANSVAR

I. BESTÄMMELSER OM SKADESTÅNDSSKYLDIGHET I ANLEDNING AV FARLIG VERKSAMHET

1. *Sjörättsliga regler.* Det grundläggande stadgandet är här 8 § sjölagen, vars räckvidd visserligen icke är inskränkt till utomobligatoriska förhållanden, enär bestämmelsen torde avse även skada som vållats i kontraktsförhållanden (detta dock ej helt obesträtt). Här föreskrives, att redaren svarar för skada, som genom fel eller försumlighet i tjänsten åstadkommits av *dels* befälhavaren *dels* någon av bestättningen *dels* annan, som på grund av redarens eller befälhavarens uppdrag utför arbete i fartygets tjänst, *dels* slutligen lots. Sålunda i det hela ett principalansvar samt ett ansvar för medhjälpare, även "självständiga" sådana. Längre går dock det anmärkta ansvaret för av lots förorsakad skada, vilket inträder t. o. m. vid anlitan-
ande av s. k. tvångslots, NJA 1936 s. 291. Grunden till ansvaret torde vara såväl den preventiva synpunkten som ock hänsyn till angelägenheten av att de skadelidande verkligen komma i åtnjutande av gottgörelse, särskilt med tanke på skadornas stora frekvens och omfattning.

Det ansvar som drabbar redaren är emellertid enligt lag, på sätt närmare framgår av särskilda sjörättsliga bestämmelser för vilka här icke skall redogöras, begränsat, se i synnerhet 254 § sjölagen (NJA II 1964 s. 276 ff.).

De fall, där frågan om redarens skadeståndsansvar uppkommer, äro i första hand sådana som behandlas i kap. 8 sjölagen (skador genom fartygs sammanstötning; kollisionsskador). Men även andra situationer, såsom när ett fartyg skadat kaj eller brygga eller överhuvud person eller egendom på land — jfr t. ex. NJA 1883 s. 304, 1899 s. 247 — höra hit. Se vidare NJA 1903 s. 461 (arbetare skadad vid loss-

ningsarbete; jfr 1939 s. 410), 1937 s. 624 (fartygs sammanstötning med flygplan), 1944 s. 111 och SvJT 1950 s. 426 (skada å fiskereds-
skap; fråga om befälhavares ansvar), 1959 s. 214 (kollision med
svängbro), 1961 s. 686 (landsvägsfärja; minoriteten i HD).

Innehållet i 8 § sjölagen bör lämpligen, även såvitt den utomobli-
gatoriska skadeståndsskyldigheten angår, närmare kommenteras
inom sjörätten; av litteraturen må här anmärkas — förutom *Grön-
fors* a. a. s. 166 ff., 302 ff. och *Selvig* a. a., jfr ock i TfR 1970 s. 225
— endast *Brækhus*, Rederens husbondsansvar, 1954. Några punkter
må dock här uppmärksammas.

Redaren svarar till en början, såsom nyss nämndes, för culpöst be-
teende av befälhavare och besättningsmän. Att märka är alltså, att
den felande icke behöver intaga befäls eller arbetslednings ställning.
Detta innebär bl. a., att ersättningsskyldigheten jämlikt 8 § sjölagen
även avser skada, som tillfogats sjöman av hans arbetskamrat å farty-
get. Beträffande vidare ansvaret för personer som, utan att tillhöra
besättningen, på grund av redares eller befälhavares uppdrag utföra
arbete i fartygets tjänst, är av intresse att till dylika tillfälliga arbe-
tare även böra räknas sådana, som icke stå i något anställningsför-
hållande till redaren eller befälhavaren utan för dennes räkning ut-
föra arbetsbeting, t. ex. hantverkare, stuvare. Som sagt omfattar an-
svaret jämväl självständiga medhjälparens culpösa handlande. Av
lastägare anlitate stuvare kunna däremot icke anses handla ”i farty-
gets tjänst”¹ — Kravet på att ansvaret skall avse den skada, som be-
fälhavare, besättningsmän o. s. v. culpöst vållat ”i tjänsten”, bereder
ofta svårigheter. Har felaktighet t. ex. vid fartygets manövrering
förelupit, torde i regel få antagas, icke blott att åtminstone någon
”vederbörande” förfarit culpöst utan även att detta skett i tjänsten
(jfr *Grönfors* s. 176 f.). Omständigheterna kunna dock ibland klart
utvisa, att detta rekvisit ej är uppfyllt, se t. ex. NJA 1938 s. 575 (jfr
ock 1937 s. 201, där tjänsteåliggandet så att säga icke hade någon

¹ Även en bogserbåts befälhavare och besättning kan åtminstone under vissa
betingelser anses vara i det bogserade fartygets tjänst, NJA 1922 s. 154, jfr dels
1919 s. 362 dels ock 1938 s. 606, där för det fall att redaren av det bogserade
fartyget gjorde gällande skadeståndsanspråk mot ett till sammanstötning
vållande tredje fartygs redare man räknade det bogserade fartyget till last den
culpa, som ådagalagts å bogserarens sida (s. k. identifikation).

riktning mot redaren). Särskilt vid uppsåtlig skadegörelse är det ett problem, när ett så extraordinärt handlande skall anses ligga inom "tjänstens" ram, jfr ovan i kap. 8 och på annat rättsområde NJA 1926 s. 185.

På grund av sitt sammanhang med 8 § sjölagen och med hänsyn till det allmänna skadeståndsrättsliga intresse som bestämmelserna äga må här i korthet beröras de nyssnämnda lagreglerna om skadeståndsansvar vid fartygs sammanstötning.

Stadgandena utgå från culpagrundsatsen.² Har sammanstötning timat av våda eller kan culpa på någondera sidan ej styrkas, inträder intet ansvar utan vardera sidan svarar för sin skada, 221 §. Och föreligger vid sammanstötning, som medför skada å det ena fartyget eller ombordvarande gods eller personer, culpa på endera sidan, skall denna vara ersättningsskyldig, 220 § 1 st. Är däremot culpa å båda sidor förhanden, skola de, stadgas det i andra stycket av 220 §, taga del i skadans ersättande efter förhållandet mellan de å ömse sidor begångna felens beskaffenhet (i sista hand hälftendelning). Om detta till en början tillämpas å skador, som vid sammanstötning uppkommit å *fartygen* eller ettdera av dem, följer av regeln, att redaren för det fartyg A, som bär t. ex. 2/3 av skulden till sammanstötningen, medan felet å det andra fartygets, B:s, sida är hälften så gravt (1/3), har att ersätta sistnämnda fartygs redare 2/3-delar av skadorna å samma fartyg, under det att fartyget B:s redare har att gottgöra 1/3 av skadorna å fartyget A. Hänsyn skall således, som naturligt är, tagas icke blott till culpans storlek utan även till storleken av de olika skadorna. Se ur rättspraxis t. ex. NJA 1933 s. 375 (kvittning mellan de efter nyss antydda beräkningssätt ömsesidiga tillgodohavandena), 1941 s. 32, 1949 s. 203 (hovrätten; ingen kvittning), jfr NJA 1902 s.

² På sjörättens område (liksom på biltrafikens) kompletteras culparegeln av regler med mera konkret innehåll, se om "sjövägsreglerna" *Grönfors* s. 185 ff. — Rörande ansvar för culpa vid fartygs sammanstötning föreligger talrika rättsfall, som ej här kunna redovisas; se Afzelius' *sjölagsedition*, 16 uppl., utg. av Hagbergh, 1969, s. 178. Märk ytterligare den allmänna bestämmelsen i 220 § sista stycket sjölagen, att vid bedömande av frågan om vållande till sammanstötning rätten skall taga i särskilt betraktande, huruvida tiden medgav överläggning eller icke. Härmed synes vara given en antydning om att även ett i och för sig felaktigt förfarande icke behöver bedömas som culpöst (jfr ovan s. 59).

482. Har skadan åter icke uppkommit å ettdera eller båda fartygen utan å *last* eller *personer* (besättningsmän, passagerare), rör det sig ju rätteligen om ett slags tredjemansskada, och den nyssnämnda enkla regleringen är följaktligen icke tillfyllest utan det fordras ytterligare regler, se tredje stycket i 220 §. Gäller det personskada, svara de bägge på grund av det culpösa beteendet vid sammanstötningen ansvariga redarna gentemot den skadelidande solidariskt; endast regressvis utjämnas ansvarigheten i enlighet med graden av den culpa, som kan påbördas vardera fartygssidan. Men för fall av egendomsskada svarar vardera sidan "för sin del av ersättningen". Detta betyder, om skulden till sammanstötningen är den nyss förutsatta, att en ägare av last å fartyget A icke kan av fartyget B:s redare utfå ersättning för mer än 1/3 av sin skada; för de återstående 2/3 får han hålla sig till sin egen medkontrahent i fraktavtalet, A:s redare (nämligen om och i den mån detta hans kontraktsrättsliga anspråk icke är illusoriskt på grund av särskilt förbehåll i fraktavtalet eller understundom t. o. m. omedelbart enligt lag: 4 § 2 mom. a) 1936 års "Haaglag"). För en regressrätt för den ena sidan mot den andra finns det således, med hänsyn till ersättningsskyldighetens antydda utformning som ett pro-rata-ansvar, i denna del intet utrymme. Vad nu anmärkts lägar också uttryckas så, att en lastägare måste finna sig i att han vid bedömningen av det andra fartygets (B:s) skadeståndsansvar behandlas på samma sätt, som om han själv begått det fel vilket tillskrives det egna fartyget (A). Lastägaren *identifieras* med det fartyg, varå lasten befinner sig.

2. 1886 års lag om ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift.

Detta är den första moderna svenska lag, som mera allmänt statuerar strikt skadeståndsansvar vid farlig verksamhet. I rättspraxis hade man redan dessförinnan i vissa fall kommit till liknande resultat, men då på den vägen att domstolarna efter vad det synes fingerade culpa å järnvägsföretagets sida, se NJA 1880 s. 365. Till grund för lagen låg dels intresset att i möjligaste mån prevenera mot skadors uppkomst dels hänsynen till att, när skada uppkommit, de skadelidande borde effektivt tillförsäkras gottgörelse. Vad det senare beträffar anfördes bl. a., särskilt vad gällde ansvaret enligt lagens 5 §, att

skador på teknikens nuvarande ståndpunkt i viss mån vore oundvikliga samt att vid sådant förhållande det riktiga vore att betrakta järnvägsföretaget, även om staten med hänsyn till dess nytta för det allmänna ansett sig böra tillåta detsamma (!), som närmare att bära skadan än en tredje man.

Järnvägsägarens eller järnvägsinnehavarens ansvar mot befraktare — det kontraktsrättsliga ansvaret, som ju ligger utanför vårt ämne — behandlas icke i 1886 års lag utan i järnvägstrafikstadgan såvitt fråga är om *gods*befraktning, 12 §, jfr NJA 1949 s. 231. Däremot är lagen tillämplig beträffande passagerarebefordran.

Inledningsvis bör uppmärksammas begreppet ”järnväg”, som icke är i lagen bestämt. Enligt *Grönfors* s. 191 bör med järnväg förstås icke företaget som sådant utan själva järnvägsanläggningen, bestående av järnvägsområde med rälssträngar och övriga tekniska tillbehör, jfr 7 § och *Winroth* s. 247 f. Lagen hänför sig emellertid icke till alla järnvägar. Det fordras för dess tillämplighet, att å järnvägen verkställes befordran av person eller gods (alltså icke blott omlastning o. d.) samt att befordringen sker medelst ångkraft eller, såsom framgår av en under 1 § införd tilläggslag av 1916, medelst elektrisk kraft. Med järnväg har i praxis ytterligare jämförts elektrisk spårväg, NJA 1921 s. 362, jfr 1948 s. 262.³ Att i det enskilda fallet en befordran verkställes annorledes än genom ångkraft eller elektrisk kraft (jfr rälsbussar) torde icke utesluta lagens tillämplighet, jfr NJA 1963 s. 28 (”numera” och ”väsentligen” rälsbussar). — Å ofullbordad järnväg användes lagen endast i den mån järnvägen redan befares med hjälp av ångkraft eller elektrisk kraft, se 1 § 2 st. samt NJA 1894 s. 417, 1903 s. 230.

I övrigt är huvudregeln, att för skada i följd av järnvägs drift svarar järnvägens innehavare, oberoende av egen culpa, när det föreligger culpa hos järnvägens ”förvaltning eller betjäning”. Detta fastslås beträffande personskada i 2 § och beträffande skada å gods (som ej befordras med järnvägen) i 6 § 1 st. Alltså även här ett principalansvar och ett sådant ansvar över hela linjen. Det är likgiltigt, att den underordnade befinner sig i än så låg ställning, liksom att en

³ Skillnaden mellan järnväg och spårväg är däremot, erinrar *Grönfors*, av vikt i vissa andra trafikrättsliga sammanhang.

bestämd culpös tjänsteman ej kan påvisas (det räcker t. ex. med en bristfällig anordning, som överhuvud kan läggas järnvägen till last). Se NJA 1893 s. 561, 1899 s. 41 (minoriteten i HD) och 252, 1901 s. 68 och 126, 1904 s. 188, 1905 s. 520, 1907 s. 174 och 349, 1908 s. 123, 1941 s. 507, SvJT 1942 rf. s. 91. Men dylik culpa hos järnvägens förvaltning eller betjäning fordras. För casuell skada bär järnvägen enligt huvudregeln intet ansvar, NJA 1908 s. 213, 1920 s. 597, 1934 s. 543 (andra frågan), 1936 s. 123, 1939 s. 145, 1941 s. 555, och än mindre naturligtvis för skada som enbart beror på den skadelidande själv, NJA 1898 s. 177 (ehuru denne var ett barn), 1906 s. 239, 1908 s. 1, 1933 s. 701, jfr 1906 s. 572 och 1945 s. 638. Märk även NJA 1944 s. 164 och 1945 s. 55 (svårförståeligt förnekande av orsakssammanhanget). — Skadeståndet skall utgivas, heter det i 2 §, enligt "de i strafflagen stadgade grunder". Således tillämpas även de mot ifrågasvarande strafflagsregler svarande 5 kap. 3 och 5 §§ skadeståndslagen.

Ett slags utvidgning av principen, att järnvägens innehavare svarar för sina culpösa underlydande, innefattar bestämmelsen i 7 §, att om innehavaren låter järnvägsdriften i större eller mindre omfattning besörjas av personer, som icke äro i järnvägens tjänst anställda, dessa skola såvitt angår den befattning de taga med järnvägens drift anses tillhöra järnvägens förvaltning eller betjäning. Den omständigheten att en viss järnväg begagnar sig av en annan järnvägs personal avlyfter alltså icke ansvaret från den förra. Exempel härpå i rättsfallet NJA 1949 s. 544 (Lunds stad ansågs som innehavare av ifrågasvarande "industrispår" trots att detta betjänades av statens järnvägars personal).

Ansvaret drabbar järnvägens *innehavare*, d. v. s. den som har självständig bestämmanderätt över järnvägen och rätt till inkomst därav. Se, förutom sistnämnda rättsfall, jämväl NJA 1894 s. 417 (en entreprenör för ett järnvägsbygge betraktades icke som innehavare, tydligen därför att han icke hade tillräckligt långtgående dispositionsrätt över järnvägen). Men har järnvägen upplåtits med nyttjanderätt till annan person, står även ägaren i ansvar, visserligen med regressrätt mot innehavaren, 9 §. Ansvarigheten är dock begränsad till järnvägen och dess tillbehör, alltså till "järnvägsförmögenheten". För det fall att det icke blott finnes *en* innehavare utan järnvägsområdet begagnas av flera järnvägar gemensamt — något

som alltså icke anses vara händelsen då en järnväg begagnar annan järnvägs personal, se 7 § och vad förut i anslutning därtill anmärkts — meddelas i 8 § speciella regler, som här må förbigås. Det må tilläggas, att i rättsfallet NJA 1918 s. 369 antogs, i mål om ansvar för gnistskador, att beträffande det inbördes rättsförhållandet mellan dylika gemensamma järnvägsinnehavare järnvägsskadelagen ej är tillämplig.

Skadan skall ha uppkommit i järnvägens *drift* eller alltså, såsom *Winroth* uttryckte det, stått "i sammanhang med trafiken på banan eller med därvid använda fortskaffningsmedel eller säkerhetsanstalter". Härom föreligga åtskilliga rättsfall. Skada inom expeditionslokalerna e. d. torde ej avses. Däremot hör hit skada uppkommen på grund av underlåten bevakning vid järnvägsövergångar, vid lastning och lossning, vid åtgärder för omskötsel av lokomotiv eller vagnar (även om tågen stå stilla), NJA 1895 s. 546, 1896 s. 430, 1904 s. 56 och 471, 1908 s. 123 och 324.

Så långt huvudregeln. Därutöver gäller emellertid, att i vissa bestämda fall det *rena företagaransvaret* är erkänt, d. v. s. skadeståndsansvar oberoende av *någons culpa*. (Ytterligare fall, som tidigare voro av intresse, se 3 § samt pleniavgörandet NJA 1931 s. 681, sakna numera — efter tillkomsten först av 1916 års olycksfallsförsäkringslag och sedan av bl. a. 1954 års lag om yrkesskadeförsäkring — intresse).

1) Rent företagaransvar ålägges järnvägen vid s. k. gnistskador eller överhuvud i de fall, då "eld kommer lös" från lokomotiv eller från eldstad i annat järnvägsfordon, 5 § (fall av eld från utkastade cigaretter höra naturligtvis icke hit).

Från denna regel göras dock enligt samma 5 § vissa undantag:

a) Den skadelidande är ej berättigad till ersättning, om han genom underlåtenhet att fullgöra honom jämlikt åtagande eller på annan grund (t. ex. expropriationsrättslig sådan) åliggande skyldighet mot järnvägens ägare eller innehavare själv föranlett skadan.

b) Den skadelidande har ej heller anspråk på gottgörelse, om han jämlikt åtagande eller på annan grund är pliktig att själv vidkännas den från järnvägstrafiken härrörande eldfaran (bortsett från fall av vårdslöshet å järnvägens sida; med en sådan har han icke ansetts behöva räkna).

Dessa båda grupper av fall stå varandra nära: den skadelidande — i allmänhet väl ägare av en intill järnvägen belägen fastighet — har på grund av åtagandet etc. att själv bära risken i fråga. Gäller nu dylikt avtal, som

kanske kan anses utgöra ett slags servitutsavtal, även mot ny förvärvare av ifrågavarande fastighet? Knappast, om icke detsamma, såsom dock oftast är fallet, träffats i samband med expropriation eller ett expropriationsliknande förfarande, se NJA 1901 s. 396, 1923 s. 672, 1937 s. 141, 1939 s. 665, 1943 s. 610, 1946 s. 538, jfr 1936 s. 334.

c) Undantag från ersättningsskyldighet föreligger vidare i vissa andra, närmare beskrivna fall av den skadelidandes medverkan till skadan, se 3 st. av 5 §, NJA 1906 s. 501, 1909 s. 38, 1915 s. 187, 1926 s. 502, 1937 s. 177.

2) "Rent" strikt ansvar är ytterligare stadgat vid skada å nötkreatur eller häst under betesgång, 6 § 2 st., NJA 1939 s. 30, 1963 s. 28 (vidsträckt tolkning av uttrycket "under betesgång"). Regeln har undantag liknande de förut under 1) anmärkta och dessutom ett som åsyftar att skydda järnväg, vilken vederbörligen fullgjort sin hägnadsskyldighet (jfr 1 och 2 §§ 1945 års lag om stängselskyldighet för järnväg m. m., införd efter ägofredslagen under 5 kap. BB), NJA 1934 s. 340.

3) Slutligen föreligger beträffande skada å *ren* strikt ansvar på sätt framgår av 6 § 3 st.

En preskriptionsregel meddelas i 10 §: två år från skadans timmande. Se, förutom ovannämnda pleniavgörande NJA 1931 s. 681, jämväl NJA 1903 s. 368 (tiden räknad från den skadegörande händelsen, icke från därav orsakat dödsfall; ej preskriptionsavbrott genom viss frivilligt utbetald ersättning) samt NJA 1960 s. 243: talan grundad på försummelse av *styrelsen* i järnvägsbolag ej underkastad denna speciella preskription. Mindre rimligt vore nämligen, att järnvägsbolag vid vållande å styrelsens sida skulle, beträffande ett skadeståndsansvar som föreläge även om ingen särlagstiftning finnes, vara gynnsammare ställd i preskriptionshänseende än andra bolag där dylik styrelseculpa är förhanden. 1886 års lag avser ju icke att lindra det ansvar som inträder enligt allmänna rättsgrundsatser utan tvärtom att åvägabringa ett ansvar, som eljest ej skulle ha föreläget.

Enligt 11 § har järnvägens ägare eller innehavare regressrätt för vad han på grund av sitt strikta ansvar utgivit mot culpös skadevållare. Det är en regel, vartill motsvarighet förekommer även i annan skadeståndsrättslig speciallagstiftning, t. ex. bilskade- och luftfartsskadelagarna. Att regressrätten dock icke alltid kan göras gällande i

enlighet med lagbudens avfattning, har framhållits ovan kap. 2 mot slutet.

3. 1916 års lag angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik.⁴

Denna lag föregicks av en lag av 1906 i samma ämne, och belysande äro motiven till det strikta ansvar för bilens ägare, vilket här liksom i 1916 års lag statueras. Det heter, att med automobilen tillkommit ett nytt befordringsmedel, som visserligen vore av det gagn att dess användning ej borde förhindras utan snarare uppmuntras men som å andra sidan, "åtminstone innan hästarna hunnit vänja sig vid det", utgjorde en viss fara för annan gatu- och vägtrafik. Genom ägaransvarigheten vunnes, att bilägaren tvingades tillse, att om bilen anförtroddess åt annan, denne vore en fullt erfaren och pålitlig person (sålunda preventionssynpunkten); härjämte åberopades, att föraren vore mindre vederhäftig för eventuella skadeståndsbelopp (gottgörelsesynpunkten). Medan nu enligt 1906 års lag ägaransvarigheten endast gällde då föraren bevisligen var vållande, kastades genom 1916 års lag bevisbördan om, på sätt strax skall omnämnas, till den skadelidandes förmån (och motsvarande omkastning stadgades även för förarens del). Ånyo hänvisades då till bildriftens farlighet och angelägenheten av att genom lagstiftning söka framtinga största försiktighet och varsamhet vid bilens förande. Intresset av att, sedan skada inträffat, den skadelidande skall effektivt gottgöras, har nu på senare tid tillgodosetts på försäkringslagstiftningens väg: 1929 års lag om trafikförsäkring å motorfordon (skydd även mot *bilägarens* insolvens). Försäkringen är enligt denna lag som bekant obligatorisk; om dess innebörd och räckvidd se främst 3 och 20 §§ samt i övrigt försäkringsrätten.

Endast några huvudpunkter må här beröras. Ersättning till den skadelidande utgår enligt lagen icke vid alla bilolyckor utan blott vid sådana, där han enligt 1916 års lag eller eljest är berättigad till skadestånd, men oberoende av om hans ersättningsanspråk riktar sig mot ägaren eller en från denne skild förare eller brukare av bilen. Trafikförsäkringen skall emeller-

⁴ Se *Bennich*, Bilansvarigheten, 2. uppl. 1945, *Malmæus*, Bilansvarighetslagen, 1962, *Grönfors* a. a. s. 221 ff., 310 ff., *Staffan Werner*, Bilpassagerare och trafikskada. i Uppsatser, anmärkta i litteraturöversikten ovan kap. 1.

tid skydda icke blott den skadelidande utan tillika, i sin egenskap av ansvarsförsäkring, försäkringstagarens, i allmänhet ägarens, intresse. Till följd härav gäller som huvudregel helt naturligt, att försäkringsbolaget ej har någon regressrätt mot denne. Undantagsvis kan dock försäkringstagaren, av försäkringsrättsliga skäl, sakna rätt mot bolaget, såsom då rätten är förverkad enligt 18—20 §§ försäkringsavtalslagen, och regressrätt finnes då. Motsvarande skydd i ansvarshänsende, frånvaron i regel av regressrätt, tillkommer jämväl annan, som jämte försäkringstagaren (i normalfallet som sagt ägaren) är i egenskap av brukare eller förare ansvarig för skadan, 20 § 2 st. 1929 års lag. Märk alltså, att den skadetäckning, som trafikförsäkringen bereder, kommer icke enbart försäkringstagaren som bekostat försäkringen tillgodo utan även föraren och brukaren, t. o. m. en olovlig brukare.⁵

När man skall göra klart för sig rättsgrundsatserna rörande bilförarens och bilägarens skadeståndsansvar, bör ihågkommas att detta ämne regleras icke enbart i 1916 års lag utan även genom den allmänna culpapregeln. 1916 års lag innebär i själva verket ett komplement till denna senare regel. Två grunder för skadeståndsskyldighet äro således tänkbara: *dels* "trafikansvaret", såsom man brukar beteckna förstnämnda ansvar, *dels* "bevisligt culpaansvar", såsom här kallas ansvaret enligt culpapregeln.

Begreppet automobil har i 1916 års lag en mycket vidsträckt innebörd. Först och främst ingår därunder varje motordrivet fordon, som är inrättat huvudsakligen för att självständigt nyttjas till person- eller godsbefordran. Hit hör sålunda även motorcykel, ja t. o. m. moped är i denna lags mening automobil,⁶ SvJT 1936 rf. s. 26, jfr NJA 1947 s. 253. Föreligger icke dylikt befordringssyfte utan det rör sig om för andra ändamål inrättade motoriserade arbetsredskap, kommer fordonet icke helt allmänt eller principiellt in under begreppet automobil, jfr NJA 1941 s. 626 och 1942 s. 17. Med fordon i befordringssyfte jämföras dock *dels* traktorer med gummihjul *dels* överhuvud fordon, som äro konstruerade för eller utan svårighet kunna ändras till en hastighet överstigande 30 km i timmen. Under alla omständigheter kräves som sagt, att fordonet är "motordrivet", alltså för

⁵ I förbindelse med det sagda står — beträffande fall då skyddet på grund av trafikförsäkringen uteblir därför att staten står självrisk — stadgandet i 4 § 2 st. med under lagrummet anmärkta författning, NJA 1941 s. 188, 1943 s. 144, 1964 s. 85, SvJT 1944 rf. s. 49. — Ett annat regressrättsfall omtalas i 21 §. Se i detta sammanhang även NJA 1956 s. 36.

framdrivande försett med motor. Motorn får således icke vara bortmonterad, men något krav på funktionsduglighet uppställas icke, jfr NJA 1934 s. 616, SvJT 1947 rf. s. 30. Att sådant för godstransport vid järnväg avsett motorfordon som brukar kallas truck är hänförligt under begreppet automobil är tydligt, NJA 1950 s. 587, och likaså att begreppet är tillämpligt å stridsvagnar, NJA 1946 s. 209, 257 och 554.

1916 års lag gäller endast skada "i följd av" trafik med bil. Detta uttryck — som förekommer jämväl inom annan trafiklagstiftning än nämnda lag — har liksom uttrycket "förande" av bil visat sig svårtolkat. Rättspraxis går i riktning att fatta ifrågavarande begrepp extensivt. Det har särskilt varit av intresse att få in under den obligatoriska trafikförsäkringen fall som kunna anses lämpade att täckas av dylik försäkring. För rättspraxis i ämnet redogöres hos *Bennich a. a. s. 12 ff.*, *Malmæus s. 16 ff.*, *Strahl*, Förberedande utredning s. 25 f., *Grönfors s. 228—240*, se också *Alexanderson i JFFT 1944 s. 108*. Här blott några få anmärkningar (rättsfallen avse icke enbart bilskadelagen).

Skada i följd av biltrafik anses föreligga, så snart skadan beror på att bil kommit i rörelse, även om det icke är fråga om motordrift under pågående färd eller trafik i egentlig mening.⁷ Dels syftas här på fall, då rörelsen uppkommit annorledes än genom motorn, se t. ex. NJA 1932 s. 84 (bil rullade nedför en backe på grund av egen tyngd), 1934 s. 616 (bil, vars motor gått sönder och som bogserades av annan bil), 1935 s. 354 (lastbil, som rullade utför en gatusluttning, styrdes av X, först gående bredvid och därefter sittande på förarsätet), 1936 s. 69 (liknande), 1947 s. 253 (trampande av lättviktsmotorcykel med fränkopplad motor),⁸ jfr NJA 1944 s. 307 (bilförarens åtgärder för förflyttning av bil föranledde att bilen, på grund av gatans lutning, rullade bakåt). Dels tänkes på fall, då bilens rörelse på grund av

⁶ I andra hänseenden gälla däremot, såsom framgår av en förordning av år 1960 i ämnet, särskilda regler för mopeder.

⁷ Naturligtvis kan skada å bil uppkomma som följd av en annan bils framförande, ehuru bilarna ej sammanstöta, NJA 1944 s. 54, 1946 s. 634, 1954 s. 105.

⁸ Se däremot beträffande ledande av motorcykel NJA 1951 s. 314, vilket bedömdes annorlunda än det ledande av bil, som förekom i rättsfallet 1935 s. 354, samt rörande framförande av moped genom trampning 1958 s. 39. Märk även det färskta hovrättsavgörandet i SvJT 1972 rf. s. 4. — Vid ledande av bil inom verkstadsområde, för reparation, ansågs skadan ej ha uppkommit i följd av biltrafik, NJA 1943 s. 486.

motorn varit så obetydlig, eventuellt försiggått på sådana ställen (garage, bensinstation), att det icke kan talas om motordrift under pågående färd eller trafik i egentlig mening. Se NJA 1931 s. 138 (rörelse bakåt vid misslyckat startande), 1940 s. 230 (liknande), 1949 s. 195 (bil ryckte till framåt inne i ett garage). Men även när det gäller stillastående bilar har skadan i talrika fall ansetts uppkommen i följd av biltrafik, nämligen när den inträffat i visst samband med bilens användning (jfr Ingemar *Wahlquist* i SvJT 1963 s. 39). Se NJA 1934 s. 355 (hastigt öppnad bildörr; jfr 1946 s. 545), 1946 s. 462 (skada genom att föraren hoppade ned från bilen), 1947 s. 331 (fråga om bil placerats på väg så, att trafiken hindrats, och om föraren underlåtit avblända strålkastarljuset), 1950 s. 493 (skada genom halkning vid avstigning ur stillastående buss), SvJT 1944 rf. s. 68 (otillbörligt parkerad bil) samt 1949 s. 265 (tippning av ved medelst drivkraft från motorn). Något krav på *omedelbar* verkan av bildriften uppställs ej, se utöver vad redan härom anförts NJA 1946 s. 205 (skada genom från bil nedfallen last). Men i NJA 1944 s. 203 förklarades skada, som uppkommit genom att stillastående bils förare föranledde annan bil att häftigt stanna, icke ha skett i den trafik, vari förstnämnda bil i och för sig ansågs befinna sig ("icke sådant samband" etc.). Mera svårförståeligt är, att i rättsfallet NJA 1946 s. 257 skada genom reparationsarbete å stillastående bil (dock säregen sådan; stridsvagn) icke ansågs ha skett i följd av biltrafik. Beträffande viss skada uppkommen i samband med lastning å bil befanns 1916 års lag tillämplig, NJA 1956 s. 773, jfr Tfr 1957 s. 238; märk vidare den svaga anknytningen till biltrafiken i NJA 1959 s. 378, 1961 s. 282 och 453. — Ansvar enligt 1916 års lag avser även eldsolyckor, som sammanhånga med för framdrivandet begagnat, fast eller flytande bränsle (märk särskilt gengasdriften), NJA 1938 s. 408, 1942 s. 437 och 555, 1943 s. 431, 433 (inne i ett garage), 1946 s. 185; annorlunda beträffande ett fall av gengasförgiftning i en reparationsverkstad NJA 1948 s. 517. — Till slut må anmärkas att till biltrafik, å vilken 1916 års lag är tillämplig, ansetts höra även framförande av motorcykel vid tävling å en för annan trafik avlyst väg, NJA 1936 s. 357. Samma rättsfall ger emellertid tillika vid handen, att hänsyn till lagets egenart kan tagas på annat sätt än genom att anse lagen otillämplig (åskådarens skada ansågs vara så självförvållad, att skadeståndet "jämkades" till noll).

Vilka äro de skadelidande, som gynnas genom 1916 års lag? Jo, främst varje tredje man, d. v. s. lagen äger tillämpning i alla de fall, då skada uppkommit å person eller egendom, som *icke* befordras med bilen, 2 §. En utomstående skyddas således med hänsyn till både person- och egendomsskada. Därutöver följer emellertid av lagen, att skydd beredes jämväl *person*, som befordras *med* bilen, med det undantaget att detta icke gäller föraren själv (däremot bilägaren, om

han färdas som passagerare i egen bil, eller honom närstående personer, dock att bilägarens skadeståndsanspråk i detta fall kan jämkas på grunder som framgå av det följande, NJA 1943 s. 221). I denna del föreligger tydligen ett fall av skadeståndsansvar i obligatoriska rättsförhållanden, vilket strängt taget icke hör till vårt ämne men som vi taga med för sammanhangets skull. Däremot regleras frågan om ansvar för skada å *egendom*, som befordras *med* bilen, icke i 1916 års lag. I stället tillämpas frakträttsliga grundsatser. — Angående bevisbördan för det fall, att det är outrett huruvida den som i uppgiven egenskap av passagerare i bilen kräver skadestånd verkliga var sådan och ej i stället förde densamma, se NJA 1968 s. 205.

Hur långt sträcker sig nu trafikansvaret, skadeståndsskyldigheten utöver det vanliga culpaansvaret, till förmån för dylika skadelidande?

Enklast ställer sig saken, när det rör sig om *förarens* skadeståndsskyldighet, 2 § 3 st. Här håller man materiellt fast vid culpaprincipen men med den utomordentligt betydelsefulla modifikationen, att bevisbördan omkastas. Föraren blir således skadeståndsskyldig, om han icke kan styrka frånvaro av culpa ("exculpera sig").⁹ Straffrättsligt får föraren intet ansvar med mindre det styrkes att han förfarit culpöst; civilrättsligt inträder ansvar redan när han icke kan styrka, att han är fri från skuld. Rättsordningen har sålunda här (jfr däremot t. ex. vid körning med häst och släde NJA 1944 s. 206) brutit culpabegreppets enhet, skulle man kunna säga, och följden har blivit för menige man underliga domsmotiveringar av typen: Enär det icke kan anses ådagalagt, att X varit vållande, ogillas den mot X förda *ansvarstalan*, men enär X icke förmått visa, att han icke varit vållande, förpliktas X gälda *skadestånd*.¹⁰ Även på annat sätt kan cul-

⁹ Men presumtionen avser icke frågan huruvida skadan inträffat i följd av automobiltrafik, *Bennich* s. 19 not 1. Likaledes gälla vanliga obligationsrättsliga grundsatser beträffande frågan, om föraren har någon ansvarighet gentemot ägaren för skada å bilen, jfr NJA 1940 s. 719.

¹⁰ 5e t ex. NJA 1924 s. 426, 1926 s. 287.

Angående de krav, som böra uppställas på berörda exculpationsbevisning, kan naturligen tvekan lätt uppkomma, särskilt om den skadelidandes — t. ex. en cyklists eller fotgängares — medverkan till skadan är framträdande. Jfr NJA 1934 s. 448 och 715, 1939 s. 206, 1941 s. 28, 243 och 273, SvJT 1954 rf. s. 18. I regel fordra domstolarna mycket, ibland kanske oresonligt mycket, för att dylik bevisning skall befinnas fullgjord (ett omtvistligt avsteg från regeln är

paregeln här ifrågasättas vara skärpt. I 1951 års vägtrafikförordning och annorstädes förekomma en mängd specialbestämmelser om hur en bilförare i olika situationer har att förhålla sig. Dessa regler innebära, om man så vill, att på en bilförare ställas större krav än som följa av kravet på enbart normal aktsamhet. Så snart föraren åsidosatt någon av dessa specialregler — vilka dock strängt taget ej äro uttryck för utan *ersätta* culpregeln — anses han i allmänhet ha förfarit culpöst. I alla händelser har culpabegreppet här fått en mera specificerad utformning.¹¹

Större är avsteget från culpaprincipen, när det gäller *bilägarens* ansvar. Den skadelidande skall ju ha ett skadeståndskrav ej blott mot föraren utan även mot den vanligen mera solvente ägaren. Regeln om detta ansvar är utformad i 2 § 1 st. Ägaren blir städse skadeståndsskyldig, såframt han icke kan visa, *både* att skadan icke förorsakats av bristfällighet å bilen *och* att föraren ej förfarit culpöst.

Detta innebär således, vad *bilens beskaffenhet* beträffar, att om det blivit klart i rättegången, att bilen var bristfällig, hjälper det icke ägaren, att han ej rått för denna bristfällighet, jfr NJA 1942 s. 578. Den "bristfälliga anordningen" (om detta uttryck nedan kap. 10 under 4.) lägges honom utan vidare materiellt till last. Alltså ett ovillkorligt ansvar för fel å bilen (medan föraren icke svarar strikt på denna grund).¹² Men än mer: man presumerar själva bristfällighetens förhandenvaro (icke blott dess ousäktlighet); i detta av-

dock rättsfallet SvJT 1967 rf. s. 34). Se bl. a. NJA 1946 s. 427 (culpafiktio?) och 1956 s. 735 (bilförare som icke övat tillsyn över passagerare ansågs ej exculperad!), jfr även SvJT 1954 rf. s. 67 och 1955 rf. s. 24. En bilist, som till sin förmån kan åberopa huvudledsregeln, bör i allmänhet — undantag finnas, jfr det straffrättsliga rättsfallet NJA 1955 s. 464 ävensom 1958 s. 35 (dissens) — ha avsevärda möjligheter att hävda ansvarsfrihet, märk särskilt NJA 1956 s. 688 och 1960 s. 564. Beträffande hithörande och jämförlig rättspraxis i övrigt se NJA 1954 s. 369, 1958 s. 239 och 508, SvJT 1955 rf. s. 43, 1957 rf. s. 6, jfr 1956 rf. s. 7, 1967 rf. s. 34.

¹¹ Närmare om innebörden av ifrågavarande ansvar hos *Grönfors* s. 244 ff. Det föreligger, såsom angives i texten, ett stort antal mera konkreta handlingsregler: högerregeln, huvudledsregeln, regler om omkörning och om begränsad hastighet i vissa fall o. s. v.

¹² Jämväl sådan bristfällighet i bilen som icke inverkar på dess förande (t. ex. fel i låsanordning å dörren till en skåpbil) har ansetts böra komma i betraktande, NJA 1955 s. 495, märk att även bilpassagerare skyddas enligt bilskadelagen.

seende är dock motbevisning tillåten. Sålunda en omkastning av bevisbördan liknande den vi nyss nämnde för förarens vidkommande.

Vad sedan bilägarens ansvar för *förarens* handhavande av bilen angår, innebär regeln till en början, att om det blivit utrett i processen, att bilen förts culpöst, så är ägaren obetingat skadeståndsskyldig, oberoende av egen culpa. Med andra ord: det inträder snarast ett principalansvar. Men detta strikta ansvar för underlydande eller medhjälpare — ty som sådan kan man ju, låt vara understundom något oegentligt, betrakta föraren — skärpes ytterligare genom en bevisbördeomkastning. Man skall antaga, att föraren kört vårdslöst, till dess annat visats. Genom denna för bilägaren synnerligen ödesdigra processuella regel närmar man sig i realiteten det rena företagaransvaret: ägaren kommer i alla de fall, då dylik bevisning icke är möjlig att uppbringa, att stå till ansvar även för rena olyckshändelser. Men materiellt står kvar grundsatsen, ännu så länge, att sådana icke ådraga bilägaren skadeståndsskyldighet — och icke heller omfattas av den obligatoriska trafikförsäkringen.

Om nu ägaren eller annan drabbats av trafikansvar, har han, säges det i 11 § 1 p., regressrätt mot den som häftar enligt den vanliga culparegeln, alltså bevisligen förfarit vårdslöst, se dock om undantag från denna regressregel nedan. Ja, han har regressrätt även mot den trafikansvarige föraren, 3 §, men endast efter vad som prövas skäligt med hänsyn till omständigheterna (tidigare gällde här likafördelning, NJA 1943 s. 221 och 1956 s. 78).

Så långt frågan om förarens skadeståndsansvar och om ägarens. Återstår en tredje kategori, "brukaren". Är det en olovlig brukare — och olovlighet kan givetvis, såsom *Bennich* framhåller, föreligga även om själva innehavet av bilen är medgivet av ägaren¹³ — gäller att ägaransvaret överflyttas å honom. Dels blir ägaren fri från ansvar,¹⁴ vilket ju är ganska naturligt, och dels drabbas brukaren av

¹³ Enligt *Grönfors* anses icke olovligt brukande uppkomma enbart på grund av generellt avfattade och obestämda förbud mot brukande (s. 316). — Beträffande inverkan av ägarens passivitet därhän, att ett brukande i strid mot hans förbud dock anses lovligt, se de av samme förf. s. 317 anförda rättsfallen NJA 1932 B 58 och 1935 s. 181.

¹⁴ En viss modifikation i denna regel inträder enligt 4 § 2 st. trafikförsäkringslagen. Jfr NJA 1941 s. 188, 646.

ägarens ansvar (av intresse särskilt då han icke själv kör bilen och sålunda icke redan som förare drabbas av ansvar). Men hur förhåller det sig, om A fått lov att nyttja B:s bil och skada uppkommer medan C kör bilen (kör nyttjanderättshavaren själv bilen, får han i allt fall föraransvar)? Ja, lagen låter det ankomma på huruvida den som kör bilen är så att säga nyttjanderättshavarens eller ägarens underlydande. Har nyttjanderättshavaren varit befogad att anställa föraren eller har han utan sådan befogenhet faktiskt anställt föraren, blir han ansvarig såsom om han vore ägare, likvisst utan att ägaren för den skull befrias. Båda häfta sålunda, men ägaren har regressrätt mot nyttjanderättshavaren. I andra fall, såsom då nyttjanderättshavaren anlitat den av ägaren utsedde föraren, slipper han bära något trafikansvar, d. v. s. svarar endast om bevislig culpa å hans sida föreligger. Trafikansvaret åvilar då endast ägaren. Allt detta enligt 6 och 7 §§. Av rättspraxis på området må anmärkas NJA 1927 s. 443, 1929 s. 333, 1934 s. 217 och 597, 1935 s. 181, 1943 s. 144, 1946 s. 209, 1964 s. 85, SvJT 1926 rf. s. 67, 1929 rf. s. 15, 75, 1944 rf. s. 31.

Begreppen "förare" och "ägare" av bil äro för övrigt icke så klara som man i förstone kunde tro. Vad begreppet "förare" angår, tolkas detta uttryck i rättspraxis, på sätt delvis framgår av den tidigare redogörelsen för innebörden av att skada uppkommit "i följd av" biltrafik, extensivt, jfr av de anmärkta rättsfallen t. ex. NJA 1931 s. 138, 1949 s. 195; se vidare NJA 1933 s. 480 (med en intressant motive-ring av HD). — Vid övningskörning skall enligt 30 § 1951 års vägtrafikförordning, såsom naturligt är, icke eleven utan läraren anses vara förare, NJA 1968 s. 145. Det synes rimligt att i allmänhet tillämpa enahanda regel även när fråga är om 1916 års lag, vilket dock ej är obestrifft. Jfr NJA 1966 s. 313 och *Werner a.a.* s. 266 ff. — Vem skall anses vara "ägare" av bil som sålts med äganderättsförbehåll. Rätteligen är då, trots det missvisande uttryckssättet, både säljaren och köparen ägare, den senare kanske, om man tänker på äganderättsförbehållets pantfunktion, i högre grad än den förre. I viss äldre rättstillämpning har dock enbart säljaren uppfattats som ägare. Efter en lagändring av 1953 gäller nu, att vid tillämpning av bilskadelagen köparen skall anses som ägare, 1 § in fine.

Ytterligare må sägas några ord *dels* om 2 § 2 st. *dels* om 5 §, sammanställd med 11 §, vilka bestämmelsers innebörd icke är lättfattlig.

Med dessa regler böra jämföras de förut refererade stadgandena i 220 och 221 §§ sjölagen.

Antag först, att en bilägare (eller förare etc.) har trafikansvar men att den skadelidande själv genom egen vårdslöshet medverkat till skadan. När någon är skadeståndsskyldig på grund av culpa, jämkas såsom vi skola se, hans ansvar, om culpa kan läggas även den skadelidande till last, 5 kap. 5 § skadeståndslagen. Nu kunde man kanske tycka, att här, där ägaren endast bär trafikansvar, skadeståndet borde icke blott jämkas på grund av den skadelidandes culpa utan helt falla bort. I 2 § 2 st. fastslås dock, att trafikansvaret gentemot en bevisligen culpös skadelidande visserligen *kan* falla bort men icke behöver göra detta. Domstolen äger, trots att bilägaren blott bär trafikansvar och den skadelidande varit bevisligen vårdslös, döma den förre att betala skadestånd, låt vara jämkat sådant. Härmed uppnås alltså i sak även på detta område nära överensstämmelse med nyssnämnda allmänna jämningsregel, helst som enligt denna senare "jämkning" anses *kunna* ske till noll, så att skadevållarens ansvar helt bortfaller. Principen i 11 § 1 p. — den strikt ansvarige har, stadgas det där, regressrätt mot en culpös skadevållare — kommer med andra ord här *icke* till tillämpning. Denna stränga regel rörande bilägarens ansvar mot en culpös skadelidande (som ej själv är underkastad trafikansvar; se det följande) kan analogivis utnyttjas så, att om en i och för sig trafikansvarig bilist för sin del gör gällande ett skadeståndskrav mot en icke-bilist (t. ex. en fotgängare eller föraren av en hästskjuts) grundat på den senares culpa, han icke ovillkorligen är berättigad till ersättning för hela skadan (alltså hela den av fotgängaren eller hästskjutsen vållade skadan å bilen) utan eventuellt blott erhåller ett jämkat skadestånd. Se NJA 1936 s. 215 och 1942 s. 578 (i vilket senare rättsfall visserligen förhandenvaron, om också ej ousäktligheten, av bilens bristfällighet var ostridig), jfr emellertid NJA 1932 s. 480 och 546, 1939 s. 478, 1940 s. 166. Icke-bilisten behöver ej vara trafikant för att den mot honom skadeståndsberättigade trafikansvarige skall få finna sig i jämkning, NJA 1953 s. 144 (väghållare), jfr 1956 s. 762 (arbetsgivare) — Nära till hands ligger ock dylik jämkning, såvitt den gentemot vilken den trafikansvarige riktar ett dylikt ersättningskrav själv bär strikt ansvar (låt vara att detta ansvar grundar sig på culpa hos underly-

dande), jfr NJA 1929 s. 670, 1933 s. 403 och 547, SvJT 1946 rf. s. 99, 1953 rf. s. 8.¹⁵

Antag så, att tredje man tillfogats en skada genom två bilar A och B och att ägare eller förare äro ansvariga härför. De häfta då solidariskt gentemot tredje man.¹⁶ När sedan är fråga om regressansvaret, erbjuda sig tre möjligheter. 1) Både A-bilen och B-bilen ha förts så, att trafikansvar uppkommer för ägare eller förare, d. v. s. det är icke visat, att culpa föreligger, men det är heller icke visat, att culpa saknas. 2) Både A-bilen och B-bilen ha förts bevisligen culpöst. 3) Den ena bilen, t. ex. B-bilen, har förts så, att trafikansvar uppkommer, den andra, A-bilen, däremot så, att bevisligt culpaansvar inträder. (Den fjärde möjligheten, att det med hänsyn till den ena bilen är visat, att culpa *icke* föreligger, är i det förutsatta läget otänkbar, eftersom ju något ansvar då icke inträder gentemot tredje man för denna bils vidkommande.) Beträffande den inbördes fördelningen av skadeståndsansvaret mellan A-sidan och B-sidan gäller nu som huvudregel, att ansvaret skall fördelas efter skälighet, d. v. s. med hänsyn till arten och graden av det sätt, varpå vardera bilen vid dess förande medverkat till tredje mans skada. Denna regel tillämpas sålunda i fallen 1) och 2). Beträffande fallet 3) förskriver däremot lagen, att den sida, där bevisligt culpaansvar föreligger, skall i förhållande till den andra sidan, som endast bär trafikansvar, vidkännas hela skadeståndsskyldigheten, så att full regressrätt inträder för den senare sidan mot den förra. Här gäller följaktligen i motsats till vad nyss nämndes om det fall, då en trafikansvarig har skadeståndsrätt mot en icke trafikansvarig (t. ex. föraren av en hästskjuts), att den

¹⁵ Har skada åter uppkommit för järnväg eller annat jämförligt med strikt bilist, får på motsvarande sätt antagas, att den skadelidande må tillerkännas endast jämkad ersättning, se samma rättsfall NJA 1929 s. 670 och 1933 s. 547 ävensom 1934 s. 543. Än strängare mot den skadelidande, när denne svarar enligt luftfartsskadelagen, synes hovrätten i SvJT 1968 rf. s. 19 vara (jag är dock osäker om rättsfallets innebörd). Jfr ock NJA 1937 s. 624.

¹⁶ Solidariskt ansvar gentemot tredje man inträder naturligen också, om skada tillskyndats honom *dels* till följd av trafik med bil *dels* genom annat trafikmedel, t. ex. järnväg, och culpa i vanlig ordning styrkts hos det senares innehavare. Trafikansvaret mot tredje man inskränkes följaktligen icke genom att även järnvägen är på culpös grund ersättningsskyldig, lika litet som järnvägens ansvar påverkas av bilägarens skadeståndsskyldighet. Jfr NJA 1926 s. 301.

trafikansvarige till fullo får åberopa sig på motpartens culpösa beteende; denne kan icke, när regressansvar påstås mot honom, göra gällande, att den regressberättigade på grund av sitt trafikansvar bör bära en del av skadan. I *detta* avseende tillämpas med andra ord regeln i 11 § 1 p. (med viss modifikation, varom strax här nedan). Tankegången har varit den, att motivet till grundsatsen i 2 § 2 st., att en ej trafikansvarig skadelidande må trots egen styrkt culpa äga av en trafikansvarig utfå (jämkat) skadestånd, icke utan vidare kan åberopas, när det såsom här är fråga om "det interna förhållandet mellan sådana, vilka i egenskap av ägare eller förare av automobil stå på samma linje i ansvarighetshänseende". Jag hänvisar till det mycket belysande rättsfallet NJA 1932 s. 185; se även NJA 1953 s. 436. — Att märka är särskilt, att det på beskrivet sätt ankommer på hur A- eller B-bilen *förts*. Har A-bilen förts vårdslöst och B-bilen likaså, kan icke A-bilens ägare regressvis utkräva hela det skadeståndsbelopp, varför han mot tredje man är ansvarig, hos t. ex. B-bilens culpöse förare, under åberopande av att A själv som ägare icke bevisligen har någon skuld utan endast bär trafikansvar. Sådillvida modifieras alltså regeln i 11 § 1 p. Däremot får naturligtvis enligt sistnämnda regel A-bilens ägare utöva full regressrätt mot sin egen culpöse förare.

Antag till sist, att två bilar A och B kollidera. A får skador för låt oss säga 1 200 kronor, B för 800 kronor. Man reglerar då frågan om A-bilens skador för sig, B-bilens för sig. Om nu både A-bilen och B-bilen förts så, att trafikansvar uppkommer, eller de bägge förts så, att bevisligt culpaansvar inträder (fallen 1/ och 2/ i nästföregående stycke), skall visserligen A-sidan vara skyldig att ersätta B-bilens skador och B-sidan vara skyldig att ersätta A-bilens skador — man låter icke udda vara jämnt! — men eftersom den skadeståndsberättigade tillika själv står i trafikansvar resp. bevisligt culpaansvar, utgår endast jämkat skadeståndsbelopp; A får t. ex. 600 kronor, B 400 kronor. Men om A-bilen förts *bevisligen* vårdslöst och B-bilen förts så, att endast trafikansvar uppkommer för B-sidan (fallet 3/ i nästföregående stycke — det är t. ex. så att väl B:s bil har viss bristfällighet men dess förare har icke bort upptäcka densamma, NJA 1960 s. 559 — får i enlighet med förut skildrad tankegång A-sidan ingen ersättning från B-sidan, medan B-sidan erhåller fullt skadestånd från

A-sidan. (Naturligtvis gäller vidare denna regel med ännu starkare skäl, om B-bilen *bevisligen* förts oklanderligt)¹⁷ Men även här märkes, att det kommer an på det sätt, varpå bilen *förts*. Ägaren av bilen A kan icke, om bilen förts vårdslöst, hävda, att den culpöse bilägaren eller bilföraren å B-sidan skall bära hela skadan, endast därför att A själv icke bevisligen förfarit culpöst. Bilägaren och bilföraren identifieras även här med varandra. Annorlunda enligt den före 1934 gällande rätten, se t. ex. NJA 1928 s. 275, 1934 s. 122. Ha slutligen båda bilarna förts *bevisligen* oklanderligt, ett vid bilkollision mindre vanligt fall (!), får naturligtvis vardera sidan bära sin skada. — Ett mycket illustrativt rättsfall i förevarande hänseende är NJA 1947 s. 331 (skada i följd av trafik med tre bilar).

Även enligt bilskadelagen tillämpas beträffande skadeståndets belopp de i strafflagen, numera skadeståndslagen, stadgade grunderna, 8 §, jfr NJA 1929 s. 303 (nedsättning i högsta instans, efter skälighetsprövning i enlighet med 6 kap. 4 § strafflagen, av det av underinstanserna utdömda skadeståndet såvitt angick bilföraren, men ej till förmån för den tydligen mera solvente bilägaren). — Ytterligare må fästas uppmärksamheten på preskriptionsreglerna i 9 §, NJA 1933 s. 43 och 1939 s. 662 (beaktades ej ex officio). Stadgandet i andra stycket förklaras av att bilägaren etc. är bevisskyldig och därför i tid bör beredas tillfälle att förskaffa sig nödig utredning. Angående preskription se även NJA 1957 s. 558.

4. 1922 års lag angående ansvarighet för skada i följd av luftfart.

Lagen — som kommenteras av *Grönfors* a. a. s. 257 ff., 317 ff. — har viss släktskap med 1916 års bilskadelag, men olikheterna äro betydande.¹⁸

Först och främst faller i ögonen, att det rena företagaransvaret här är erkänt. Ägaren av ett luftfartyg svarar enligt 1 § strikt för uppkommen skada, utan möjlighet att exculpera sig. Avgörande ha naturligen varit hänsynen till verksamhetens åtminstone tidigare ut-

¹⁷ Alltså fallet 4) i nästföregående stycke, vilket fall *där* icke hade något intresse.

¹⁸ En omfattande monografi på området är *Lødrup*, Luftfart og ansvar, 1966.

omordentliga farlighet. Det är således för ägarens ansvar likgiltigt, om föraren varit vårdslös eller ej, liksom om luftfartyget varit bristfälligt eller oklanderligt. Det enda som har någon betydelse är, om den skadelidande själv culpöst medverkat till skadan, 1 § 2 st. Skadeståndet *kan* då bortfalla, men även jämkad ersättning må utdömas.

Å andra sidan är ansvarigheten mera inskränkt såtillvida, att den skadelidande som gynnas av lagen endast är tredje man; det kräves nämligen, att den skadade personen eller det skadade godset ej befordras med luftfartyget. Passagerare och lastägare skyddas icke enligt förevarande lag, icke ens vid yrkesmässig trafik.¹⁹ Ja, ersättningsberättigad är ej heller person eller ägare av egendom, som befordras med annat luftfartyg (eller ägare av detta självt), därest skada uppstår i följd av sammanstötning mellan flera luftfartyg, 2 § 2 st. Det blir, när sålunda kollisionsskador äro undantagna från lagens tillämpningsområde,²⁰ närmast fråga om markskador och vad därmed är jämförligt, se t. ex. SvJT 1968 rf. s. 19. Grunden till denna inskränkning är, att passagerare etc. anses själva ha utsatt sig för flygningens speciella risker och därför icke böra åtnjuta det rättsskydd som en helt utomstående kan göra anspråk på. Denna tanke ("solidarisering med faran") kritiseras hårdhänt av *Grönfors* s. 269 ff., vilken vid sådant förhållande vill begränsa synpunktens användbarhet i möjligaste mån (lagen anses gälla till förmån för passagerare och åskådare vid flyguppvisningar, startbanor, lastningsplatser o. s. v.). Det berättigade i den kritiserade tankegången vore dock, antyder förf., att ett kontraktsrättsligt förhållande, när sådant föreligger, kan vara ägnat att påverka ansvaret i upphävande eller neutrali-

¹⁹ En kontraktsmässig reglering föreligger, enligt en lag 1960 om ändring av 1957 års luftfartslag, i sistnämnda lags 9 kap., som innehåller bestämmelser om befordran av gods eller passagerare med luftfartyg.

²⁰ Beträffande skador uppkomna vid sammanstötning mellan luftfartyg ligger det nära till hands att åtminstone i princip analogt tillämpa sjölagens förut anmärkta regler om sammanstötning mellan fartyg, bl. a. med utnyttjande av identifikationsgrundsatsen, NJA 1937 s. 624 (beträffande ägare och förare av flygplan, som sammanstötte med motorfartyg). Nämnda analogi kritiserades visserligen av lagrådet vid luftfarsskadelagens tillkomst, och kritiken beaktades av departementschefen, NJA II 1922 s. 312 ff. Men de då anförda synpunkterna ha väl numera, efter tillkomsten av i nästföregående not omnämnda frakträttsliga reglering, mindre tyngd än tidigare.

serande riktning. — Än vidare har den skadelidande anspråk mot *föraren* allenast vid dennes bevisliga culpa enligt vanliga regler. Däremot häftar även *brukare* på samma sätt som enligt 1916 års bilskadelag, 3 och 4 §§.

Enligt 8 § får vad ägare eller annan utgivit till följd av det strikta ansvaret återsökas av den som vållat skadan, alltså samma regel som vi mött i järnvägsskadelagen och, i första hand, även i bilskadelagen. — En preskriptionsregel (tvåårsfrist) förekommer i 6 §.

Vid luftfartsskadelagens tillämpning ha vissa kausalitetsspörsmål uppkommit. Det fordras naturligen även här, att både logisk och adekvat kausalitet är förhanden. Klart är i den delen, att jämväl sådana markskador, som visserligen icke omedelbart förorsakats av ett luftfartyg men uppkommit genom därifrån nedfallande föremål — t. ex. utkastad last, fallskärmar — skola ersättas enligt lagen. Men hur förhåller det sig med förluster, som ha sitt upphov i motorbuller från flygplan? Här om föreligga beträffande skador för innehavare av pälsdjursgårdar (silverrävar, minkar) flera intresseväckande rättsfall. I NJA 1942 s. 229 ansåg pluraliteten i HD lagen tillämplig å dylika skador; enligt motiveringen lades emellertid vikt icke blott vid att flygningen skedde på låg höjd och att till följd därav bullret var mycket starkt utan även vid att den för flygningen ansvarige på förhand gjorts uppmärksam å skaderisken; genom det sistnämnda kunde ju adekvansbetingelsen särskilt klart anses uppfylld. Två ledamöter av HD kommo till motsatt slut under åberopande av dels djurens särskilda bullerkänslighet (jfr läran om immissioner inom grannelagsrätten) dels vissa rättsstridighetssynpunkter: flygningens laglighet och väl även samhällsnyttighet. En ytterligare dissident ansåg överhuvud icke dylik bullerskada gå in under luftfartsskadelagen. I NJA 1945 s. 210 tillämpades likaledes, denna gång enhälligt, förevarande lag å bullerskadegörelse; domstolen gick nu, med vidhållande av kravet på låg höjd och starkt buller, längre, i det att nyssnämnda till stöd för adekvansen åberopade särskilda omständighet här icke förelåg (NRev anlade bl. a. grannelagsrättsliga prioritetssynpunkter). Se ytterligare i samma riktning SvJT 1941 rf. s. 49. Jfr NJA 1946 s. 758, 763, där strikt ansvar statuerades på grund av i militära förhållanden, däri inbegripet viss flygning, utövad farlig verksamhet och ansvaret alltså icke stöddes direkt på luftfartsskade-

lagen. — En utmärkt framställning angående "flygbullerproblemens rättsliga behandling" återfinnes i SOU 1961: 25 (*Grönfors*).

5. 1902 års lag innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar ("el-anläggningslagen")

Den skada av elektrisk ström, varom här är fråga, är antingen sådan som uppstår omedelbart genom direkt inverkan av den i en anläggning använda normala strömmen eller ock medelbart därigenom, att den farliga strömmen medelst överledning inkommer i en annan elektrisk anläggning, vilken icke är avsedd och icke beräknad att motstå den högre spänningen.

Hurudregeln är enligt 4 §, att för skada orsakad genom inverkan av elektrisk ström strikt ansvar åvilar *innehavaren* av vederbörande anläggning, såframt anläggningen har egen generator eller transformator, resp., om anläggningen saknar sådan, innehavaren av den anläggning, från vilken ström tillförts den förra anläggningen (alltså vanligen elektricitetsverk eller kraftstation). Med generator eller transformator avses dock icke en apparat, som alstrar ofarlig elektrisk ström för användning i telegraf-, telefon- eller annan dylik anläggning, 4 § 4 st. Avgörande blir med andra ord den elektriska starkströmsanläggning, med egen transformator eller generator, från vilken den skadegörande strömmen utgått. Ansvaret "kanaliseras" till eldistributören — Tvekan angående innebörden och omfattningen av begreppet "elektrisk anläggning" kan i vissa hänseenden råda, såsom illustreras av rättsfallet NJA 1956 s. 229. En legaldefinition återfinnes emellertid numera i 1 a §.

Det strikta ansvar, som 4 § statuerar, är mycket långtgående: det är ett rent företagaransvar. Likgiltigt är följaktligen, om culpa ligger *någon* underordnad till last. Grunden härtill är naturligtvis verksamhetens extrema farlighet. Ansvarigheten har emellertid måst lindras genom en del undantagsregler. Den bortfaller sålunda: 1) vid "händelse av högre hand", 4 § 2 st. (force-majeurebegreppet alltså i lagstiftningen använt även på den utomobligatoriska skadeståndsrättens område!); 2) därest skadan uppkommit inom byggnad genom inverkan av ström, som med en spänning av högst 250 volt tillförts förbrukningsanläggning för starkström, 4 § 3 st.; 3) på i 7 § om-

nämnda grunder, jfr härmed dels 5 § 2 st. 1886 års järvägsskadelag dels NJA 1927 s. 582, 1944 s. 646, 1948 s. 182, varom nedan kap. 14 not 3.²¹

Härjämte märkes, att vissa inskränkningar gjorts med hänsyn till frågan *vilka* skadelidande som gynnas genom lagstiftningen. Se till en början 13 §; här skyddas den skadelidande genom regler som utbildats beträffande det föreliggande obligatoriska rättsförhållandet (frakträttsliga grundsatser), i likhet med vad för motsvarande fall gäller enligt nyss anmärkta 1886 års lag och 1916 års bilskadelag. Intressantare är, att när det sakobjekt som skadats är en annan elektrisk anläggning, tillämpas enligt 6 § en regel, som är relativt mild och som snarast kan sägas gå ut på allenast ett principalansvar. Ersättningsskyldighet inträder nämligen endast om skadan eller hindret föranletts av vårdslöshet vid anläggningens utförande eller skötsel (om culpa förelupit vid båda anläggningarnas utförande eller skötsel, äger rätten med avseende å beskaffenheten av de å ömse sidor begångna felen bestämma till hur stort belopp skadan eller förlusten skall drabba vardera sidan; jfr motsvarande sjörättsliga reglering). I *ett* hänseende sträcker sig dock ansvarigheten även här längre: enligt 5 § föreligger en viss prioritetsrätt för en äldre anläggning i förhållande till en yngre, så att beträffande den yngre måste vidtagas åtgärder avseende att förebygga uppkomst av skador å den äldre; underlåtenhet härutinnan tillräknas i skadeståndshänseende innehavaren av den yngre anläggningen såsom culpa. Prioritetsregeln har dock genom undantagsbestämmelser i mom. 1 st. 2 och i mom. 2 väsentligt begränsats, och regleringen härvidlag har genom ändringar i lagen 1970 kompletterats i vissa hänseenden. Då tillkommo också en del stadganden om det inbördes förhållandet mellan elektriska ledningar och trafikleder.

Även i 1902 års lag meddelas en regressregel om ersättningsrätt för den strikt ansvarige gentemot den som culpöst orsakat skadan, 12 §. Men därutöver förekomma ett par speciella regressregler eller grupper av sådana regler. Den ena avser det fall, att innehavare av elektrisk anläggning nödgats utgiva ersättning för skada som orsakats ge-

²¹ Undantagsregeln nr 2 omfattade före lagändring 1970 även skada uppkommen "inom inhägnad gård".

nom inverkan av en medelst induktion eller överledning eller eljest på ej åsyftat sätt från annan anläggning inkommen elektrisk ström, 9 § 1 st. Regleringen anknyter i viss mån till vad som stadgats om förhållandet mellan olika elektriska anläggningar; det avgörande är således, om och i vad mån det ligger en anläggning till last vårdslöshet vid dess utförande eller skötsel. Förefinnes ej culpa å någondera sidan, skola båda anläggningarnas innehavare sig emellan taga del i ersättningsens gäldande såsom om de gemensamt vållat skadan (om detta icke synnerligen klara uttryck se *Winroth* s. 192, 281) Den andra speciella regressregeln möter i 9 § 2 st. och motsvarar det i 5 § 3 st. järnvägsskadelagen meddelade stadgandet. Att ifrågavarande fareökningsregel går igen allenast som en regressbestämmelse, beror väl på att om det är den skadelidande själv, som låtit beteendet komma sig till last, han i allmänhet gjort sig skyldig till sådan grov culpa som enligt 7 § betager honom ersättningsrätten. — Utrymme finnes slutligen för viss regress enligt allmänna rättsgrundatser, på sätt belyses av rättsfallet NJA 1944 s. 646. I nu avsedda läge har regresspliktig ansetts äga fordra jämkning i anledning av den skadelidandes culpösa medverkan enligt den vanliga jämningsregeln.

Beträffande *ägarens* av en elektrisk anläggning ansvar meddelas i 10 § en med 9 § järnvägsskadelagen korresponderande regel. — Ersättningsanspråk preskriberas inom två år från det skadan timade, 11 §.

6. Enligt 6 § 1919 års lag om flottning i allmän flottled skall för skada och intrång, som vållas av flottgodset eller vissa i 5 § samma lag angivna åtgärder eller eljest i följd av flottningen, gäldas ersättning med fulla värdet (oberoende av culpa). Med dylik "flottnings-skada" jämfästas, under viss förutsättning, skada och intrång, som vållas genom anläggning eller åtgärd för flottleden. Se NJA 1928 s. 65, jfr 1929 s. 99 och 1948 s. 74.²²

7. 1968 års atomansvarighetslag innehåller bestämmelser om strikt ansvar för skada i följd av atomolycka i atomanläggning (5 §). Ersättningsskyldigheten ålägges anläggningens innehavare. En instruktiv översikt i ämnet ges av *Nordenson* i Svensk Försäkrings-Årsbok 1968. Ehuru reglerna i denna lag principiellt ha stort in-

²² Lagbestämmelserna torde numera ha ringa praktisk betydelse.

tresse ("radikalt nytänkande på skadeståndsrättens område", a. a. s. 33), torde det vara försvarligt att i en lärobok av denna art icke upptaga en redogörelse för desamma, helst som "sannolikheten för att atomansvarighetslagen över huvud skall träda i tillämpning dessbättre är utomordentligt liten" (s. 53).

II. ANDRA LAGREGLER RÖRANDE STRIKT SKADESTÅNDSANSVAR

1. Här märks 1945 års lag om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl., vilken avlöste en äldre lag av 1886.

Förutsättning för att ersättning skall kunna utgå är icke, att vederbörande ämbets- eller tjänsteman förfarit culpöst. Sådillvida möter här en motsvarighet till det rena företagaransvaret. Föreligger dylik culpa, kan naturligtvis efter åtal för tjänstefel den skadelidande tillerkännas rätt till gottgörelse även av den felande.

I övrigt är visserligen, på sätt framgår av det följande, rätten att erhålla skadestånd i flera hänseenden villkorlig eller inskränkt. 1945 års lag är emellertid på avgörande punkter vida förmånligare för den skadelidande än den äldre lagen i ämnet. Sålunda erhåller den skadelidande numera en juridisk *rätt* till skadestånd, något som tager sig uttryck bl. a. däri, att frågan avgöres av domstol, icke såsom tidigare genom administrativt avgörande efter billighet.

Vad först oskyldigt häktade angår, stadgas i 1 §, att rätt till ersättning av allmänna medel för det intrång i friheten, som förorsakats av häktningen, tillkommer den skadelidande, om han frikänts för brottet eller mot honom väckt åtal nedlagts (eventuellt förundersökning avslutats utan att åtal väckts); med häktning jämfällas anhållande och reseförbud, se ock 3 § rörande fall av tvångsuppfostran, ungdomsfängelse m. m. Det är följaktligen icke någon betingelse för ersättningsrätt, att den skadelidandes oskuld blivit tillfullo bevisad. Emellertid har man velat undantaga *dels* de fall, då den häktade genom sitt eget beteende i viss mån givit anledning till den honom tillskyndade skadan, se närmare andra stycket i 1 §, *dels* vissa fall, då anledning till misstanke kvarstår mot honom. Det senare har emellertid i lagtexten, på initiativ av lagutskottet och till förebyggande av att domstolen gör ett dylikt för den skadelidande mindre ange-

nämnt konstaterande, uttryckts endast med den allmänna frasen, att ersättning ej må utgå, om det med hänsyn till omständigheterna "ej är skäligt" att ersättning gives (1 § in fine).

Den andra kategorien av skadelidande utgöres av sådana, som helt eller delvis undergått straffarbete, fängelse eller bötesförvandlingsstraff men sedermera (efter resning etc.) frikänts eller fällts till ringare straff än de redan utstått. Ersättning skall då utgå med anledning av frihetsberövandet resp. det alltför långa frihetsberövandet, 2 §. Även här göres visst undantag vid sanningslös bekännelse eller vad därmed kan jämföras, däremot icke för det fall att anledning till misstanke alltjämt kvarstår.

Ersättningen är enligt huvudregeln, 4 §, begränsad till att avse ekonomisk skada, närmare bestämt till mistad arbetsförtjänst och annat intrång i näring samt "nödiga kostnader". Det är icke avsett, att vilka som helst indirekta ekonomiska nackdelar av vad som förelupit skola gottgöras (bl. a. icke rättegångskostnader i det tidigare brottmålet). Endast om synnerliga skäl föreligga, medges ersättning för det lidande, som intrånget i friheten medfört, alltså för den ideella skadan. Här undgår man tydligen icke att komma in på frågan, om vederbörande är helt rentvådd från misstanken för brottet. — Exempel på tillämpning av en del av bestämmelserna i lagen, vars övriga regler här icke skola refereras, ger det s. k. "Esarpsmålets" efterspel, NJA 1950 C 881.

2. På *grannelagsrättens* område har sedan gammalt tanken att skadeståndsskyldighet bör kunna inträda oberoende av culpa haft resonans.

I det längsta har detta grannelagsrättsliga ansvar till helt övervägande del icke varit föremål för reglering i lag. På vissa punkter ha dock lagbestämmelser förekommit. Sålunda behandlades i vattenlagen verkan av vattens förorenande, ett ämne som åtminstone i mera vidsträckt bemärkelse kan sägas ha grannelagsrättslig innebörd. I skadeståndsrättsligt hänseende märktes här främst stadgandet i 8 kap. 30 §: "Vållar förorening genom kloakvatten olägenhet, som är av någon betydelse, skall, såframt ej olägenheten med hänsyn till förhållandena å orten skäligen bör tålas, ersättning härför givas"; motvarighet härtill fanns i 35 § i fråga om industriellt avloppsvatten. Även i andra lagar och författningar funnos och finnas alltjämt be-

stämmelser av grannelagsrättsligt intresse, se sålunda nedan under 4. omtalade regler i ägofredslagen. I förbigående må ock nämnas de (närmast straffrättsliga) regler som meddelas i 1958 års hälsovårdsstadga om bekämpande av "sanitär olägenhet" (20, 62, 70, 75 och 84 §§), se NJA 1960 s. 670. Men i stort sett var man som sagt i vad angår grannelagsrättsliga normer hänvisad till rättspraxis.

Särskilt gällde detta ansvaret för s. k. *immissioner*,²³ d. v. s. vissa olägenheter, som till följd av det sätt varpå en fastighet utnyttjas kunna drabba omgivande fastigheter (rök, stank, buller från en på en fastighet bedriven fabriksrörelse o. d.); närmast har man att tänka på *varaktiga* dylika olägenheter. Enligt vad mera ingående utvecklas inom fastighetsrätten är omgivningen, enligt allmänna rättsgrundsatser som ha långt vidare räckvidd än immissioner, visserligen skyldig att till viss gräns tåla dylika olägenheter (jfr t. ex. NJA 1951 s. 55, med typiska "rättsstridighetsavvägningar", samt de vattenrättsliga rättsfallen NJA 1960 s. 726, 1965 s. 359). Men om man överskrider denna gräns — som icke kan fastställas genom en allmän formel utan måste anpassas efter omständigheterna, bl. a. beskaffenheten av den ort varom fråga är (villasamhälle, industrisamhälle o. s. v.) och olägenhetens mer eller mindre väsentliga beskaffenhet — ingriper rättsordningen med reaktioner mot den excessiva äganderättsutövningen. Vilka reaktioner? Ja, här kunna, i överensstämmelse med en distinktion som tidigare berörts, urskiljas två möjligheter. Den vanligaste är, att rättsordningen *ogillar* den över det vanliga måttet gående immissionen. Detta innebär bland annat, att det kan icke blott åläggas den ifrågavarande rörelseidkaren skadeståndsansvar utan även meddelas honom förbud, vid äventyr av vite, mot att fortsätta det överdrivna utnyttjandet av fastigheten. Han förpliktas i så fall vid vitespåföljd att undanröja obehaget i fråga; jfr vad förut sagts om rättsstridighetslärans användning som basis icke blott för skadeståndsrätten utan även för läran om andra "ingrepp" i (eljest) rättsligt skyddade intressen. Vad som här särskilt intresserar är emellertid att, *när* sålunda vid överdrivna och av rättsordningen ogillade immissioner skadeståndsplikt ålägges, man

²³ I ämnet föreligger en grundlig avhandling av *Ljungman*: Om skada och olägenhet från grannfastighet, 1943 (med talrika hänvisningar till litteratur och lagförslag).

i rättspraxis principiellt icke, av formuleringarna i en del domslut att döma, syntes kräva culpa å rörelseidkarens eller något hans självständiga organs sida (se bl. a. Wilhelm Sjögrens votum i NJA 1911 s. 574). Regelmässigt var väl dock dylik culpa förhanden, åtminstone, vid varaktiga immissioner, sedan de skadliga verkningarna av immissionen blivit kända.²⁴ Att man under *alla* omständigheter skulle vid (av rättsordningen ogillade) immissioner ansett sig ha fog för att statuera strikt skadeståndsansvar, är likvisst icke så säkert. Utgången kan i en del fall förklaras av att immissionen emanerat från en i och för sig farlig verksamhet. Ty just på detta område, i grannelagsrättsliga förhållanden, ser det ut som om man i rättspraxis varit villig att tillmäta verksamhetens farlighet självständig betydelse.

Men det finns även en annan variant. Det kan tänkas, att rättsordningen i och för sig anser verksamheten så nyttig ur samhällelig synpunkt, att man trots att det rimliga måttet överskridits icke vill förbjuda dess utövning på oförändrat sätt, d. v. s. att man såtillvida anser tillfogandet av skada genom immissioner "rättsenligt". Ingen-ting hindrar ju då, att ändock hänsyn tages till omgivningens intresse på det begränsade sätt, att man ålägger rörelseidkaren viss skadeståndsskyldighet (jfr t. ex. jr. v. Seths votum i NJA 1911 s. 574 och jr. Bergmans i 1914 s. 423). Alltså en skadeståndsbörda, som denne får bära ungefär som en skatt eller eljest som en driftskostnad, utan att dess förhandenvaro ger uttryck för något ogillande å rättsordningens sida. I själva verket står man här ganska nära nedan i kap. 10 under 5. omnämnda fall, där man hämtar stöd för skadeståndsansvaret i ett expropriationsrättsligt betraktelsesätt. Den excessiva utövningen av rörelsen får ske till priset av att rörelseidkaren, i likhet med den som genom expropriation gör "intrång" i annans egendom, får presteras ett vederlag, här i form av skadestånd. Denna konstellation förutsätter väl emellertid praktiskt — och motsvarande torde kunna sägas om alla fall av ansvar för rättsenligt handlande — att rörelsens utövande är så lönande, att innehavaren med fördel kan bära skadeståndsansvaret; eljest kommer ju skadeståndsbördan att

²⁴ Jfr i ämnet *Lejman* i SvJT 1944 s. 668 f. och i Festskrift för Ussing s. 303 f.: särskilt i vad angår "smygande" immissioner behöver culpa ej föreligga.

leda till ett undertryckande av rörelsen resp. dess utövande på det ifrågavarande sättet. Men liksom i andra immissionsfall den skadelidande måste utan någon gottgörelse tåla ett *visst* intrång, så gällde även här, att skadan kunde komma att "delas" mellan den som föranleder och den som drabbas av immissionen; det rörde sig om en *skälig* utjämning i ersättningshänseende av immissionsskadan. — I svensk rättspraxis ha emellertid fall av denna senare typ icke varit synnerligen vanliga.

Av rättsfall beträffande immissioner m. m. må i övrigt nämnas: NJA 1891 s. 129 (här blott fråga om förbud), 1900 s. 189, 1903 s. 365 (förpliktelse på grund av vid vite meddelat förbud gällande även mot ny fastighetsägare), 1909 s. 248 (till följd av förorening av brunn tillerkändes den skadelidande ersättning för kostnaderna att upptaga ny brunn), 1911 s. 574 (se ovan; ägaren av en fabrik ansvarig för skada å grannfastigheten genom klorhaltiga gaser), 1914 s. 67 (skada å fiske genom fabriksdrift) samt 423 (buller och skakningar av hälsovådlig art, vitesförbud), 1929 s. 178 (framdragande av kloakledning ansågs icke ha innefattat ett sådant med hänsyn till förhållandena osedvanligt och för angränsande fastigheter menligt förfarande, som i och för sig kunde medföra skyldighet att utgiva ersättning för skada; motsättningsvis pekar motiveringen tydligen på strikt skadeståndsansvar i grannelag, jfr rubriken, där bl. a. hänvisas till NJA 1927 s. 72), 1931 s. 475 (brandfara för angränsande fastigheter genom ångsåg; anspråk på ersättning för förhöjd brandförsäkringskostnad ogillades därför att ångsågsinnehavaren icke "i något avseende överträtt sin lagliga befogenhet", och skadestånd i övrigt vägrades under hänvisning till att de ifrågavarande olägenheterna icke varit av större betydelse än att de måst tålas), 1934 s. 656 (fabriksinnehavare ålades, utan att culpöst förfarande åberopades i domen, ersättningsskyldighet gentemot ägaren av en grannfastighet för olägenhet av rök, damm och stoft till följd av fabriksdriften; skada hade tillskyndats denne utöver vad han, även i betraktande av den inom orten sedan gammalt förhärskande industrin — märk prioritetssynpunkten — kunde anses pliktig att tåla, varemot skador å ett boningshus genom att fabriksdriften framkallade skakningar icke behövde ersättas beroende på att huset ej haft tillräckligt stadigt grund), 1938 s. 479 (stad skadeståndsskyldig genom olägenheter av

att å dess ägor, av entreprenör för renhållningen i staden, tömts latrin, som också använts till gödsling; även vitesförbud), 1939 s. 634 (olägenheter av en i kvarn inmonterad diselmotor; ersättning tillerkändes vederbörande för tid innan olägenheterna på visst sätt hunnit avhjälpas; yrkande om skadestånd i övrigt och om förbud ogillat — motsvarighet härtill även i andra rättsfall, se t. ex. förut anmärkta NJA 1911 s. 574), 1940 s. 651 (skadeståndsskyldighet för excessiv immission ålagd ägare av stensågeri; hänsyn torde bl. a. ha tagits till att orten var glest bebyggd; vitesåläggande avseende sådana anordningar att ej vidare uppkomme ”märkligt men” för grannfastigheten), 1947 s. 57 (visst buller från stenkross behövde icke tolereras, däremot buller från bilgarage), 1963 s. 162 (lukt från stads reningsverk).

För kort tid sedan har nu en viss reglering i lag av det grannelagsrättsliga skadeståndsansvaret och därmed sammanhängande ämnen kommit till stånd. Detta visserligen icke, som man möjligen kunnat vänta sig, i 3 kap. nya JB, som handlar om ”rättsförhållanden mellan grannar”. Här regleras nämligen endast, om man bortser från en specialbestämmelse i 2 §, det för all del betydelsefulla spørsmålet om verkan av att den som utför grävning eller liknande arbete på sin mark utsätter omgivningen för vissa risker, varom strax i det följande. Men i 1969 års miljöskyddslag finnas åtskilliga bestämmelser av grannelagsrättsligt intresse. Det meddelas i sådant hänseende icke blott stadganden angående de omständigheter under vilka en verksamhet eller eljest åtgärder av miljöfarlig art må tolereras — frågor om förbud mot dylik verksamhet, om dennas ”tillåtlighet”, eventuellt efter meddelad koncession — utan även direkta skadeståndsrättsliga regler. Bestämmelser om vattenförorening, såväl genom kloakvatten som industriellt avloppsvatten, blevo i detta sammanhang i utvidgat skick överflyttade från vattenlagen till miljöskyddslagen.

Immissioner beskrivas i 1 § 1 st. 3 mom. miljöskyddslagen så, att mark, byggnad eller anläggning användes på sätt som kan medföra störning för omgivningen genom luftförorening, buller, skakning, ljus eller annat sådant, om störningen ej är ”helt tillfällig”. Bortsett från det sistnämnda — som icke har någon motsvarighet i mom. 1 och 2, bl. a. således i vad angår vattenföroreningsfall — uppställes

märkligt nog icke något krav på varaktighet. Och i skadeståndsstadgandet i 30 § utsäges, att den som orsakar olägenhet genom miljöfarlig verksamhet — varvid beträffande immissioner är att fasthålla vid att dessa skola utgå från "mark, byggnad eller anläggning" — har att utge ersättning härför, dock att om olägenheten ej orsakats genom försumlighet ersättning skall utgå endast om den "är av någon betydelse och bara i den mån den ej skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena i orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden". (I det senare fallet talas om "allmänvanlighet" i motsats till "ortsvanlighet".) Som synes förekommer icke blott culpa- utan även strikt ansvar, men det strikta ansvarets inträde liksom omfattningen av detsamma underkastas angivna begränsningar. Det kunde tyckas att intrångets obetydlighet resp. allmänvanlighet eller ortsvanlighet icke helt allmänt skulle kunna frånkännas relevans blott därför att försumlighet förelupit (varför lagrådet opponerade mot det remitterade lagförslaget på denna punkt är ej förståeligt). Men kanske skulle det invändas, att man får ge begreppet försumlighet sådan innebörd att resultatet blir godtagbart. Culpabegreppet kan hanteras på mångahanda vis. Viktigt är att ersättning tillkommer skadelidande oberoende av om verksamheten, eventuellt efter meddelad koncession, är "tillåtlig" och alltså icke kan förbjudas utan är "rättsenlig" i förut beskriven bemärkelse. Och meningen synes vara, att skadeståndsskyldigheten skall omfatta även självständiga medhjälparens culpösa förfarande, vilket också stämmer med den grannelagsrättsliga grunden för ansvaret, jfr bl. a. NJA 1938 s. 479 och 1964 s. 523, se även 1942 s. 473.

Bestämmelserna äro, såsom erinrades av lagrådet, vaga. För deras precisering torde man även i fortsättningen få hålla sig till rättspraxis, och tidigare sådan för vilken nyss redogjorts blir förmodligen allttjämt vägledande. Dessutom äro lagens regler i flera avseenden oklara, bl. a. beträffande vem som är "sakägare" d. v. s. berättigad att framställa ersättningsanspråk när överträdelse skett av ifrågavarande bestämmelser, se NJA II 1969 s. 302 f., 310 f., 314. Icke heller torde det vara klart huruvida en fastighetsägares ansvar på förevarande grunder sträcker sig även till ett skadehandlande av nyttjanderätts-havare eller andra innehavare av begränsad sakrätt. Enligt lagtexten skall även ren förmögenhetsskada ersättas, men hur härmed förhåller

sig är enligt uttalanden under lagens förarbeten (a. st. s. 308) osäkert. Det är vidare av samma uttalanden att döma oklart, om ersättning skall utgå endast för den del av skadan, som ligger över gränsen för vad som enligt huvudregeln skäligen bör tålas eller för hela skadan. Huruvida prioritetens betydelse i sammanhanget är tillräckligt klarlagd med vad som säges a. st. s. 309 f. förefaller också ovisst.

Enligt uttryckligt stadgande i 30 § 2 st. skall ersättningen bestämmas enligt allmänna skadeståndsregler, om ej annat följer av i lagen meddelade särbestämmelser; se vad det senare angår reglerna i 31 § om fastställande av ersättning för framtida skada. Skadeståndet lär kunna jämkas, förutom enligt vedertagna grunder vid "medverkan" av den skadelidande, när denne är speciellt "immissionskänslig" (härom NJA II a. st. s. 306, med å s. 307 anmärkt modifikation). Det blir, å den skadelidandes sida, en pendang till det strikta ansvaret.

3. I nära samband med frågan om immissioner står spörsmålet om verkan av att genom grävnings- och grundläggningsarbeten skada åstadkommes å grannfastighet.

Om det tidigare rättsläget i sådant avseende, vartill den nya regleringen nära anknuter, må sägas följande.

Tydligt är att skadeståndsansvar inträdde, om arbetena skett utan att tillbörliga försiktighetsåtgärder vidtagits, liksom att ansvar i allmänhet uteblev, när orsaken till skadans uppkomst var mycket bristfällig beskaffenhet av grannfastigheten själv (och grannen erhållit rådrom att föranstalta om skyddsåtgärd), NJA 1917 s. 183, 1931 s. 126 (märk dock intressanta dissenser i HD i detta rättsfall), 1946 s. 709 (pluraliteten i HD), jfr 1915 s. 528 och 1931 s. 208. Men det ansågs därutöver att, när sistnämnda förhållande icke var förhanden, även med vederbörlig försiktighet företagna grävnings- och grundläggningsarbeten gävo upphov till ersättningsskyldighet, om skada ändock skulle uppkomma, förutsatt att arbetena på grund av sin osedvanligt ingripande art innefattat en speciell risk för skada och denna såtillvida härrört från "farlig verksamhet" (jfr ock *Ljungman* a. a. s. 196 ff., 249 f.). Ett hithörande rättsfall är NJA 1927 s. 72. Minoritetens i HD votum byggde förmodligen på tanken, att grävningen i och för sig icke var av beskaffenhet att böra av rättsordningen ogillas och således icke rimligen kunde förbjudas men att den borde föranleda skadeståndsskyldighet; pluraliteten god-

tog emellertid icke nämnda synpunkt. I ett mycket likartat rättsfall femton år senare — 1942 s. 473 — statuerades emellertid av en enhällig HD strikt ansvar "med hänsyn till arbetenas art samt den med desamma förbundna risken". Motiveringen ger intryck av att här med vartannat kombinerats hänsynen till det grannelagsrättsliga förhållandet och den föreliggande särskilda farligheten; enbart grannelaget har nog, i avsaknad av den vid immissionerna normala varaktigheten av skadorna, icke ansetts tillfyllest för att grunda ansvar, Alexanderson i JFFT 1944 s. 160. En liknande lokution hade använts i NJA 1936 s. 557, där stad dömdes att gottgöra sättningskada, som föranletts av skakningar vid sprängningar för framdragande av en tunnel. Även här var ju situationen på sitt sätt grannelagsrättsligt färgad. Därmed bör sammanställas NJA 1943 s. 343 (med enahanda motivering ålades stad skyldighet att ersätta skada, som uppkommit å hus i samband med djupschaktning, utförd för en avloppsledning i en angränsande gata; här gjordes t. o. m. viss modifikation i grundsatsen, att en bristfällig beskaffenhet av den skadelidande fastigheten upphäver ansvaret). I samma riktning gå principiellt och i stort sett ytterligare några rättsfall, NJA 1945 s. 666 och 1947 s. 31, där strikt skadeståndsskyldighet visserligen ej ålades men motiveringen härför var, att schaktnings- och grundläggningsarbetena icke haft sådan art eller omfattning eller varit förenade med sådan risk, att dylikt ansvar borde ifrågakomma, jfr ock HD-minoriteten i NJA 1946 s. 709. Hänvisningen till arbetenas *omfattning* kan, men behöver väl ej ovillkorligen, betyda, att även i förevarande avseende, liksom när det gäller immissioner, en viss skaderisk måste för "samhällsnyttans" skull bäras av ifrågavarande grannfastigheter. Vidare NJA 1964 s. 523 (grävningsarbeten av mer än vanligt ingripande beskaffenhet; särskilda risker för omgivningen). Se ytterligare NJA 1947 s. 385 (av Stockholms stad utförda sprängningsarbeten å Bromma flygfält) samt NJA 1955 s. 264, där pluraliteten i HD visserligen i princip erkände möjligheten av strikt ansvar vid ifrågavarande, inom tätbebyggt område utförda sprängningsarbeten men ansåg att ansvar på *sådan* grund i varje fall icke kunde åläggas viss bergsprängare, som enligt avtal med byggnadsentreprenören ombesörjt arbetena, och detta oavsett om han intagit ställningen av självständig företagare eller ej (frågan om entreprenörens strikta

ersättningsskyldighet hölls alltså öppen); minoriteten i HD ålade bergsprängaren som självständig företagare skadeståndsansvar. Ett märkligt rättsfall, där "farlighetsansvar" statuerats, är slutligen NJA 1966 s. 248. Vid sprängningsarbeten utförda på Stockholms stad tillhörig mark skadades fastigheter i grannskapet. Strikt ansvar ålades icke blott staden (med hänsyn till omfattningen och arten av arbetena samt skaderisken för grannfastigheterna) utan även den av staden anlitade entreprenören. För den senares del blev alltså tydligen verksamhetens farliga natur avgörande. HD var dock ej enig därutinnan. Om "följdmålet" NJA 1968 s. 387 se nedan i kap. 13 mot slutet. — Som synes ha i flera av hithörande rättsfall förelegat fall, där även "expropriationsrättsliga" hänsyn tala för att ålägga skadevållaren ersättningsskyldighet.

I förevarande ämne meddelas nu som förut nämnts bestämmelser i 3 kap. nya JB. Enligt dess 3 § ålägges den som ämnar utföra grävning eller liknande arbete på sin mark viss skyldighet att vidtaga skyddsåtgärder, och vid underlåtenhet därutinnan å hans egen eller av honom anlitad persons sida — alltså även självständig medhjälpare — ådrager han sig skadeståndsansvar, liksom när han i annat hänseende brustit i omsorg vid arbetets utförande. Att byggnader eller anläggningar å grannfastigheten som följd av vårdslöst uppförande eller eftersatt underhåll må vara av bristfällig beskaffenhet beaktas i den formen, att grävaren visserligen även då har att vidtaga särskilda skyddsåtgärder, dock icke utöver vad som sträcker sig nedanför vanligt källardjup, men att kostnaden härför skall belasta grannfastighetens ägare. I överensstämmelse med förut gällande rätt stadgas ytterligare i 4 § strikt ansvar, om grävningen eller liknande arbete är särskilt ingripande eller av annan anledning medför särskild risk för omgivningen.

Såsom jämförliga med immissions- och grävningsfall kunna icke utan vidare behandlas de fall, då som följd av att avloppsledning, diken o. d. icke haft tillräcklig kapacitet att bortföra vatten vid häftig nederbörd översvämning skett och skada därigenom tillfogats angränsande fastigheter eller lokaler. Bl. a. saknas här — utan att kompenseras av någon extra farlighet — den för immissioner typiska varaktigheten. I rättspraxis synes man för dessa fall snarast benägen att efter samma linjer som vid "bristfälliga anordningar" anlägga ett slags culpasympunkt. Se NJA 1940 s. 199 (alltför

klent dimensionerad avloppsledning; bristfälligheten känd för stadens myndigheter, vilka underlätit fästa vederbörandes uppmärksamhet på angelägenheten av att vidtaga åtgärder mot den med ledningen förbundna faran), 1944 s. 494 (tillrinningen av vatten så stor, att staden "rimligen ej kan lastas" för ledningens otillräckliga kapacitet), 1949 s. 245 (ansvar dels för att diket utgjort otillräckligt skydd redan vid icke osedvanlig nederbörd dels för dess bristfällighet t. o. m. vid exceptionellt häftig nederbörd därför att ifrågavarande, icke alltför betydande avrinning kunnat genom enkla och ur kostnadssynpunkt obetydliga anordningar förebyggas — det sistnämnda alltså ett visst närmande till det strikta ansvaret), 1957 s. 321 (ingen ersättningsskyldighet för skador, uppkomna genom viss översvämning, på annan grund än culparegeln).

4. Sedan gammalt har en benägenhet att statuera strikt skadeståndsansvar förelegat, när det gäller skador som tillfogats av eller drabbat *djur*, varvid emellertid främst grannelagsrättsliga förhållanden synas ha varit åsyftade. Ämnet behandlas ingående av *Hörstadius* i "Skadeståndsrättsliga spörsmål" s. 51 ff. Det stadgas t. ex. i 22 kap. 3 § BB, att "dräper man med våda annans fä, som ätas kan", inträder utan vidare ersättningsskyldighet (således allvarligare än att av våda dräpa en människa!). Och i 7 § samma kap. regleras närmare verkan av att fä dräper eller "sargar" annans fä (skadeståndet ökas, om culpa hos ägaren föreligger), SvJT 1922 rf. s. 4, NJA 1955 s. 39 (stadgandet i p. 3 tillämpligt även å annan skada än den som uppstått genom att "kreatur bita, stänga eller slå varandra"; fascinerande rätthistorisk avhandling i ämnet av *Hafström* i TfR 1959 s. 369). Se ytterligare 8 §: skadeståndsplikt om "hund eller annat djur, som vilt varder" ej hålles instängt och därigenom vållar skada resp. om man "hissar hund å annans fä".²⁵

Av större intresse nu för tiden är en lag 1943 om tillsyn över hundar. Lagens bestämmelser gälla oberoende av om skadegörelsen skett å person, djur eller annan egendom. Här stadgas — förutom i 1 § en allmän förpliktelse att hålla tillsyn över hund, vilken förpliktelse enligt 2 och 3 §§ i vissa hänseenden erhållit en mera konkret utformning, med sanktioner av annan art än dem som här intressera — att av hund orsakad skada skall ersättas av dess ägare, ändå att han ej är vållande till skadan, 4 §. Även en innehavare av hunden, d. v. s. den

²⁵ Berömt och värt att begrunda är rättsfallet om hunden "Kalkas", NJA 1876 s. 458. Var Kalkas "ett fromt djur"?

som mottagit hunden till underhåll eller nyttjande, svarar strikt, och detta icke i ägarens ställe utan solidariskt med denne, 4 § 2 st. Som motiv för ansvarigheten i fråga åberopades vid lagens tillkomst, förutom den allmänna rättsuppfattningen, hänsyn till icke blott att den skadelidandes krav på ersättning borde i skäligen omfattning tillgodoses utan också att genom skadeståndsplikten borde framtvingas nödig omsorg och aktsamhet å hundägares och hundinnehavares sida. Jämväl fördelen av att hundägare på detta sätt kunde föränledas att skydda sig genom försäkring omnämndes. — Jämkning av skadeståndsansvaret kan naturligen enligt allmänna rättsgrundsatser inträda, om den skadelidande själv culpöst medverkat till skadan. Ett förslag om att jämkning ytterligare skulle äga rum, därest medverkan härrörde från hos den skadelidande anställd person eller från djur som han ägde eller innehade (en onekligen märklig identifikationsregel), avböjdes av lagrådet och kom icke att inflyta i lagen.

I NJA 1947 s. 594 har 1943 års lag tillämpats, då skadan icke på annat sätt härrört från en hund, än att denna "kommit att springa i vägen för" en cykel samt därigenom orsakat kullkörning av cykeln (dissens beträffande frågan om orsakssammanhanget). Se vidare SvJT 1945 rf. s. 26, 1946 rf. s. 99, 1949 s. 263, 1950 s. 262. I rättsfallet SvJT 1953 rf. s. 8 jämkades skadeståndet, enär den skadelidande var trafikansvarig (se ovan 9 kap. under I, 3).

Andra lagbestämmelser rörande djurskador återfinnas i 1933 års ägofredslag; dessa anknyta till motsvarande eller liknande regler i äldre rätt (närmast förut 1857 års stängelsförordning). Här stadgas i 47 §, att om någons hemdjur olovligen kommer in å annans ägor och därå gör skada, djurets ägare resp. innehavare är pliktig att ersätta skadan, "ändå att han ej därtill är vållande" (undantag enligt 48 § för det fall, att den skadelidande varit stängelskyldig och efterstätt denna sin skyldighet; jfr NJA 1966 s. 18). Den å vars ägor hemdjuret olovligen inkommit är berättigad att intaga djuret samt behålla det, intill dess ägaren eller innehavaren utgivit bl. a. ersättning för liden skada samt gottgörelse för djurets vård och underhåll (52 och 53 §§). Skador av hemdjur å annat än ägor avses således icke, NJA 1960 s. 49. — Nu berörda bestämmelser ha som synes grannlagsrättslig bakgrund.

Att ägare av djur omsorgsfullt måste hålla vård om desamma för

att icke anses ha förfarit culpöst, är tydligt, jfr NJA 1915 s. 90 (ko), 1947 s. 432 (tjur), 1948 s. 259 (hästar), 1948 s. 419 (föl; ogillad talan), 1949 s. 161 (ko), SvJT 1921 rf. s. 34 (duvor), 1925 rf. s. 81 (hästar), 1930 rf. s. 15 (föl), 1934 rf. s. 31 (bagge), 1937 rf. s. 56 (bin), 1940 rf. s. 63 (ko), 1946 rf. s. 74 (föl), 1948 s. 563 (häst), 1957 rf. s. 36 (ko). Se särskilt vad angår skada vållad av häst *Lejmans* uttalande i SvJT 1954 s. 369 (alltför mild måttstock vid culpa-bedömningen?).

KAP. 10.

STRIKT SKADESTÅNDSANSVAR UTAN STÖD AV LAGREGLER

I vilken utsträckning strikt utomobligatoriskt skadeståndsansvar kan åläggas *utan* stöd av lagregler har sedan lång tid tillbaka varit oklart och omtvistat. Rättspraxis i ämnet är mycket omfattande men ej sällan svårtolkad och svåröverskådlig. Olika meningar ha gjort sig gällande både hos de dömande myndigheterna och i doktrinen. Tendensen att utvidga det strikta ansvarets område är omisskännlig. Men till avslutade resultat har man endast delvis kommit.

Med skadeståndslagens tillkomst har såtillvida större klarhet vunnits som, efter vad vi funnit, ett allmänt principalansvar omfattande även helt underordnade arbetstagares vållande numera blivit legalt erkänt. Arbetsgivaren svarar utan egen culpa för alla underordnades — däremot enligt huvudregeln icke för självständiga medhjälpare — culpösa skadebringande beteende. Men skadeståndslagens stadganden förutsätta alltså, för att skadeståndsskyldighet skall kunna åläggas arbetsgivaren, att culpa föreligger "å hans sida", om icke hos honom själv eller hans arbetsledning eller motsvarande mera kvalificerade organ så dock hos *någon* underordnad — låt vara att detta krav uppmjukats genom att även "anonym" resp. "kumulerad" culpa godtages som tillräckligt underlag för principalansvaret. En culpa skall finnas "i botten". Hela den nya lagstiftningen bygger därutinnan på det gamla culpabegreppet.

Frågan är nu, i vad mån det kan sägas att rättspraxis ger stöd för att man — på annat sätt än via principalansvaret — gått utöver culparegelns ram och accepterat strikt skadeståndsskyldighet. Att det finns ett praktiskt behov av att icke stanna vid culpaprincipen på sätt nu anmärkts kan knappast betvivlas. Ett skadeståndsansvar som har culpabedömning till förutsättning kan ej gärna under nutida förhållanden fylla den uppgift ett skadeståndsinstitut bör tillgodose.

Det måste vara naturligt att söka sig fram till mera objektiva normer för skadeståndsansvar, bl. a. på basis av riskövertväganden, än det på sitt sätt rätt primitiva culpabegreppet må kunna möjliggöra. Hänvisas må i detta sammanhang till *Jørgen Trolles* omfattande undersökningar av dansk rättspraxis, där huvudtesen — den enligt *Hellner* uppenbart riktiga huvudtesen (SvJT 1961 s. 474) — är att skadeståndsrätten i realiteten har lämnat, och bör lämna, den klassiska culparegeln bakom sig. Att emellertid mera bestämt ange *hur* långt svensk rättspraxis i realiteten gått utöver culparegelns (och det på denna regel grundade principalansvarets) gränser är synnerligen vanskligt. Domstolarna ha i det hela undvikit att ge tillkänna en från den klassiska grundinställningen avvikande principståndpunkt, i det man i stället från fall till fall de facto tänjt ut skadeståndsskyldigheten i det strikta ansvarets riktning. En culpamotivering har väl alltid ansetts "säkrare", och culpabegreppet fyller från den synpunkten — på grund av sin beprisade "elasticitet" och därför att tillämpningen av detsamma är på grund av den mycket allmänna värderingsmåttstocken svår att angripa — högt ställda anspråk.

Beträffande rättspraxis hållning i förevarande avseende må framhållas följande.

1. En i avsevärd omfattning praktiserad metod att på en omväg, med formellt bibehållande av culparekvisitet, tillgodose behovet av strikt skadeståndsansvar har redan antytts. Det förekommer ofta, att domstolarna stämpla ett skadebringande handlande eller underlåtande som culpöst, ehuru antagandet vilar på svaga grunder. I sådana fall då ett strikt ansvar är särskilt påkallat av praktiska skäl, icke minst riskhänsyn, laboreras alltså med *fingerad* (konstruerad) culpa. Med fall av dylik culpa förstår jag då, att handlandet eller underlåtandet icke kan anses stå i strid mot vad i allmänhet förekommer på vederbörande område av samhällslivet och icke heller är oförenligt med härskande moralföreställningar i samhället men att det enligt domstolarnas mening ändock är menligt, olämpligt, irrationellt e. d. och därför anses böra medföra ersättningsrätt för den skadelidande. I synnerhet uppställas ofta extraordinärt stränga krav på tillsyn beträffande materiel och vidtagna anordningar, främst varaktiga sådana, för utövande av ifrågavarande verksamhet — så stränga krav att de vid en realistisk bedömning icke ha förankring i

sed eller allmänna otillbörlighetsföreställningar. Förebråelsen mot den som föranlett skadan, att han handlat vårdslöst eller oaktsamt, blir i dessa fall "orättvis". Härmed är naturligtvis ingalunda sagt, att *domsresultaten* i förevarande fall böra kritiseras. De äro mestadels, från det strikta ansvarets synpunkt, försvarliga och önskvärda, såsom på den grund att ett beteende av förevarande art är av allmänpreventiva skäl ägnat att motarbetas av rättsordningen (domstolarna må nu ha haft detta i sikte eller ej, jfr nedan i not 1) eller därför att det med tanke på den skadelidandes behov av rättsskydd är angeläget att ersättning utgår.

Till den del dylik fiktiv culparättsskipning enbart gått ut på att undanröja det hinder för principalansvar, som det tidigare kravet på att oaktsamhet måste kunna påbördas arbetsledningen för en företagare (eller annat ansvarssubjekt) utgjort, har rättsskipningen visserligen ej längre aktuellt intresse. Ty de fall, där utan fiktion culpa kan konstateras ligga en helt underordnad anställd till last men tvekan kan råda om huruvida något är att förebrå arbetsledningen, bereda numera inga bekymmer; företagaren blir ansvarig enligt 3 kap. 1 § skadeståndslagen, och en culpafiktion i vad angår arbetsledningen är överflödig. Däremot har här avsedda domstolspraxis alltjämt intresse såvitt föreställningen om att det förfarits culpöst inom företagarens verksamhetsområde *överbud* vilat på ett otillräckligt reellt underlag, i högre eller lägre grad varit av fiktiv eller konstruerad art, i det att icke ens *någon* underordnad kunnat med fog beskylas för oaktsamhet. Så kunde vara förhållandet, när domstolarna på sätt ej sällan skett — efter fastställande av att en viss anordning varit behäftad med bristfällighet — utan närmare precisering förklarat, att detta måste anses ligga företagaren, vägdistriktet, staden etc. som försummelse till last, jfr nedan under 4. Likaledes när man visserligen inriktat sig på spörsmålet om just arbetsledningens oaktsamhet och besvarat detta spörsmål på mycket ansträngda grunder jakande men detta helt enkelt därför att culpa hos andra än arbetsledningen ej kunnat med rimlighet ifrågasättas. Om så varit fallet (vilket naturligen ej alltid är lätt att utläsa ur referaten), rör det sig även här om huruvida en culpa som på något sätt kan tillräknas företagaren *överbud* varit förhanden eller huruvida i realiteten det ansvar som ålagts denne haft strikt natur.

I doktrinen har nu på sina håll försökts att bestämma själva culpabegreppet så, att det skulle täcka även fiktiv culpa av antydde slag. Även ett beteende, som för närvarande överensstämmer med gängse sed och ej är oförenligt med härskande moralföreställningar, skulle, hävdas det, rätteligen kunna bedömas som culpöst, som oförsvarligt eller obehörigt etc., i och med att domstolarna stämplade det som sådant i syfte att deras ställningstaganden skola i framtiden slå igenom och åstadkomma en förhöjd grad av aktsamhet. — Culpabegreppet blir då ett slags cirkelbegrepp. Culpa är vad domstolarna i sagda syfte förklara vara culpa. På den vägen kan man tydligen komma mycket långt när det gäller att som culpaansvar betrakta ett ansvar som enligt sedan gammalt vedertagen uppfattning icke täckes av culpabegreppet utan är strikt. Att denna metod att komma till rätta med culpaansvarets problem är ohållbar har jag sökt visa i mitt arbete "Culpa och samtycke", vartill den eventuellt intresserade må hänvisas.¹

¹ Vad särskilt angår det förhållandet, att med fiktion här närmast avses icke den medvetna utan den omedvetna fiktionen å domstolarnas sida, se s. 9—12. Se vidare s. 12 rörande uppfattningen, att det för culparättsskipningen avgörande skulle vara, att domstolarna *beteckna* ett handlingssätt som culpöst (klandervärt, otillbörligt, förkastligt o. s. v.) — varav måste följa bl. a. att culpamåttstocken principiellt ej ger domstolarna någon ledning vid deras dömande. Märkligt är i synnerhet det extrema utnyttjandet av allmänpreventionshänsynen, som den kritiserade uppfattningen förutsätter i och med att syftet med skadeståndsdomen tillerkännes anmärkta betydelse; härom s. 16 ff.

Ett pregnant uttryck för här kritiserade uppfattning ger jr. *Conradi* i ett särskilt yttrande i rättsfallet NJA 1967 s. 164. Vad som skulle vara av avgörande vikt vore, upplyses det, att "domstolarna vill verkligen, att den av dem angivna standarden skall slå igenom", och i enlighet härmed förmenas, att "först när en domstol uttalar, att culpa föreligger trots att domstolen inte själv anser det önskvärt att större aktsamhet iakttages än den som faktiskt presterats", kunde det bli tal om culpafiktion. Vad innebär detta? Jo, vad innehåll än domar, varigenom skadeståndstalan bifalles med culpamotivering, än hade, så skulle det — alldeles oavsett om man komme i strid, kanske på det mest extrema sätt, mot vad i samhället praktiseras och mot rådande moralföreställningar — ej vara fiktivt utan verklighetstroget att påstå, att vederbörande handlat vårdslöst och klandervärt, förutsatt blott att domstolarna haft det syftet eller den "önskan", att ett dömande av detta slag skall i framtiden få ifrågavarande allmänpreventivt nyttiga effekt. Det är ingen dålig maktställning *Conradi* tillerkänner domstolarna, då deras berörda intentioner tillerkännes sådana verkningar. Märk att domstolens uttalande att svaranden i rättegången handlat vårdslöst eller oförsvarligt skall, med hänsyn

Till belysning av det sagda må anmärkas ett antal rättsfall från senare tid:² NJA 1932 s. 150, 1933 s. 187 (där dock tidigare olyckstillbud förekommit såsom "objektiverande" omständighet), 1942 s. 434, 1944 s. 666 (underlåtenhet att varna), 1945 s. 471 (anordnande av fotbollslek i en trädgård utan att vidtaga betryggande åtgärder mot att bollen komme ut på landsväg bedömdes som culpöst förfarande), 1945 s. 610 (extremt långtgående tillsynsplikt), 1946 s. 318 (genom bristande tillsyn å en häck å stads område ansågs skada, som genom en från häcken härrörande gren tillfogades bilpassagerare, culpöst tillfogad av staden), 1947 s. 126 (skada genom bristfällig bjälke å golv i Skansenrestaurang; muséet såsom ägare culpöst), 1949 s. 620, 1954 s. 95 (kommenterat av jr Lech och Beckman i TfR 1955 s. 323: "I detta fall har kravet på tillsyn sträckts så långt, att culpan nog får anses fingerad, vilket innebär att staden i verkligheten ålagts strikt ansvar"), 1955 s. 272, 1959 s. 393, 1967 s. 164.

Tänkbart är att skadeståndslagens reglering av principalansvaret i viss mån är ägnad att underlätta tillgripandet av culpafiktioner framdeles. Orsaken härtill skulle då vara den, att det kan vara mera näraliggande att, om än på otillräckliga grunder, utgå från att en uppkommen skada måste ha sin förklaring i att det på *något* håll inom företagarens eller annat ansvarssubjekts verksamhetsområde förelupit oaktsamhet än att komma fram till att skadan måste ha sitt upphov i att just arbetsledningen icke betett sig så som den bort.

till att detsamma hade angivna nytta enligt myndighetens allmänpreventiva visioner, under alla förhållanden vara *sant* och att det är *därför* han enligt domens innehåll skall prestera skadestånd. Reflexionerna torde göra sig själva. Hur skall man för resten se på saken, om domstolarna döma i strid mot gängse sed och moral men icke behärsrats av dylika visioner utan blott haft den skadelidandes ersättningsbehov in casu för ögonen? Är dömandet *då* kanske fiktivt? Det må tilläggas att Conradi i sin uppsats i SvJT 1969 s. 316 ingalunda synes vara lika allmänpreventivt besjälad som här. — I grund och botten måste väl nu kritiserade försök att bestrida det så ofta påpekade förhållandet, att domstolarna i sin skadeståndsrättsliga rättsskipning laborera med culpafiktioner, sägas innefatta ett indirekt erkännande av förhållandets förekomst.

² Ett dråpligt exempel från äldre tid är NJA 1880 s. 365 (före järnvägsskadelagen), där HD förklarade, t. o. m. genom avgörande i plenum, att den omständigheten att angränsande mark vid flera tillfällen antänts av ymnigt utstrålande gnistor från lokomotiv "uppenbart" måste bero på oförsiktighet vid järnvägstrafiken.

Det finns i de förra fallen ett bredare underlag för culpafiktioner än i de senare.

Det föregående må icke missförstås så, att i domstolarnas och särskilt HD:s rättsskipning benägenheten för här åsyftade culpakonstruktioner varit genomgående. Även en motsatt strömning, ett visst reagerande mot ett prononcerat uttänjande av culpaansvaret, har vid många tillfällen framträtt i rättspraxis, bl. a. till förebyggande av olägenheter som enligt sakens natur äro förbundna med krav på en omständlig och byråkratisk kontroll och till undvikande av oproportionerliga kostnader. En rad hithörande rättsfall har, med korta antydningar om sakläget, anmärkts i förra upplagan av läroboken s. 159 f. Bland annat kan ett krav på att arbetare skola särskilt varnas för farliga maskiner, eller för beteenden som medföra skada, med hänsyn till omständigheterna framstå som omotiverat, se t. ex. NJA 1943 s. 486 (det framhävdes den skadelidandes stora vana vid arbetet) samt 1948 s. 170 (arbetets enkla beskaffenhet) och s. 178 (opåräkneligt ingripande av den skadelidande). En arbetare har ofta vida större insikt om ett visst förfarandes farlighet än den överordnade. — Det må tilläggas, att t. o. m. när det gällt att tillgodose ett så viktigt intresse som trafiksäkerheten visserligen stränga krav uppställts på att föreliggande skyldigheter i väghållningshänseende och vad därmed sammanhänger rätteligen fullgjorts men att mothänsyn av praktisk art tillika i stor omfattning vunnit beaktande. Jämväl härutinnan har en framställning av judikaturen lämnats i a. a. (s. 180—185).

2. Om ett i första hand utomoligatoriskt skadefall uppfattas som kontraktsrättsligt eller kvasikontraktsrättsligt eller om vad som kan anses vara en skyddsföreskrift till förmån för enskilda intressenter åsidosatts (se i kap. 3, 6 och 8), följer visserligen icke utan vidare ett strikt skadeståndsansvar när vederbörande ej fullgjort vad som ålegat honom. Även inom kontraktsrätten är det ju en vanlig betingelse för en kontrahents skadeståndsskyldighet, att han själv eller någon som fungerar som hans representant förfarit culpöst. En annan sak är att skadeståndsansvar på denna väg kan komma att utvidgas jämväl till fall, då skada uppkommit genom culpa hos "självständiga medhjälpare", se nedan, eller till att omfatta också ren förmögenhetsskada. Men anlägges alltså en kontraktsrättslig aspekt, finnas möjligheter att i viss utsträckning ålägga skadeståndsansvar, även om ej en dylik culpabetingelse är uppfylld. Det må erinras om, förutom uttryckliga kontraktsrättsliga regler om strikt skadestånds-

skyldighet, det ansvar för mera "subjektiva" hinder, som på kontraktsrättens område torde, ehuru hithörande spörsmål delvis äro omtvistade, föreligga. I detta avseende äro för den utomobligatoriska skadeståndsrättens del av intresse ett par rättsfall, varav dock icke böra dragas mycket långtgående slutsatser. I NJA 1949 s. 704, som avsåg skada tillskyndad tredje man genom snöras från fastighet, ansågs, under dissens, husägaren icke ha åberopat hinder av "sådan betydelse och allmängiltighet", att han kunde undgå skadeståndsskyldighet. I motiveringen framhölls särskilt, att ifrågavarande snöskottningsförpliktelse vore av den beskaffenhet att "dess effektiva upprätthållande å vederbörande fastighetsägares sida är av synnerlig vikt med hänsyn till gatutrafikens säkerhet". Och enligt avgörandet i NJA 1950 s. 188 fick viss kommunalarbetsstrejk icke åberopas av en stad som grund för befrielse från ansvar för att den "av hänsyn till gatutrafikens säkerhet betingade" sandningsskyldigheten ej fullgjorts (en dissident; om någon culpa å stadens sida i vanlig bemärkelse kunde i detta fall ej gärna vara tal). Härmed bör sammanställas motiveringen i NJA 1941 s. 94, enligt vilken ett vägdistrikt, som gjordes ansvarigt för en olycka å en väg, där förbättringsarbeten påbörjats men blivit på grund av arbetskonflikt avbrutna, förklarades vara pliktigt att sörja för att vägen var möjlig att utan fara användas av (tillräckligt försiktiga) trafikanter.

3. I den mån i rättspraxis erkänts skadeståndsansvar för "självständiga medhjälparens" handlande (se ovan kap. 8), föreligger en form av strikt skadeståndsskyldighet, som kan antagas bestå och vidareutvecklas i framtiden.

4. Strikt skadeståndsansvar vore ytterligare förhanden, om ersättningsskyldighet inträdde redan när en varaktig anordning av vilken företagaren (eller annat ansvarssubjekt) betjänar sig i sin verksamhet befinnes objektivt sett felaktig eller bristfällig och skada orsakas därav. Exempel: felkonstruerad hiss, för svag hamnbrygga, bristfälliga skyddsanordningar av olika slag. Ansvar skulle alltså åvila företagare, även om icke *någon* hans underlydande — resp. före skadeståndslagen: någon underlydande i sådan arbetsledande ställning, att hans culpösa beteende medförde principalansvar — låtit komma sig till last underlåtenhet att ägna behörig tillsyn över anläggningen eller överhuvud brustit i den aktivitet som måste fordras till förekom-

mande av skada genom densamma; i all synnerhet skulle detta gälla anordningar med vilka allmänheten eller en större krets personer hade beröring eller av vilka anställda vore beroende i sitt arbete för företagarens räkning (jfr ovan s. 126). I en känd uppsats rörande "ersättning för bristfälliga anordningar" har också *Strahl*³ velat ur rättspraxis utläsa, att domstolarna i många fall varit beredda att tillämpa en sådan grundsats. Därpå tydde det förhållandet att det ofta förekommit att, sedan i domsmotiveringarna fastslagits att den eller den anordningen varit bristfällig, därav utan vidare härletts skadeståndsansvar för anläggningens ägare (eller innehavare; det kommer också an på vem som drivit ifrågakvarande verksamhet). Riktigheten av denna tolkning är dock osäker. Domstolarna kunde, låt vara ofta fiktivt, ha förutsatt, utan att detta klart kommit till synes, att bristfälligheten ej skulle ha fortbestått utan upptäckts och avhjälpts, om icke någon inom företaget (före skadeståndslagen alltså någon till arbets- eller driftsledningen hörande) gjort sig skyldig till culpa. Mot uppfattningen att här skulle ha framträtt en självständig ansvarighetsprincip tala också åtskilliga rättsfall, t. ex. NJA 1923 s. 230, 1932 s. 493, 1936 s. 38, 1947 s. 104 och från senaste tid 1967 s. 591, 1969 s. 375. Bland annat kan den ymniga rättspraxis, som föreligger beträffande skada uppkommen genom att förpliktelser beträffande vägunderhåll, snöskottning, sandning och helt allmänt förpliktelser som tjäna tillgodoseende av trafiksäkerheten åberopas till stöd för att icke en anordnings bristfällighet som sådan ansetts tillfyllest för att konstituera ersättningsansvar.⁴ Icke dess mindre torde det ej vara orimligt att räkna med, åtminstone i viss omfattning, en rättsutveckling i antydda riktning. Den skulle, synes det, ligga i linje med ovan i kap. 4 berörda tendens att anse objektivt felaktigt handlande eller beteende i övrigt skadeståndsgrundande utan hänsyn till att beteendet subjektivt sett är ursäktligt och därför måhända ej är culpöst i vedertagen mening. — Härifrån böra skiljas sådana fall då en anordning icke är felaktig utan felfri men skada ändock på en eller annan grund uppkommer genom densamma

³ I Festschrift för Marks von Würtemberg, 1931, s. 577.

⁴ För sistnämnda rättspraxis och för rättsfall i övrigt som hänföra sig till bristfälliga anordningar redogöres i förra upplagan av denna lärobok (kap. 8 under 5).

(till följd av "teknisk svikt" o. d.) Dessa fall ha visserligen såtillvida beröringsunkter med de förra, som en anordning ofta kan efter en strängare måttstock sägas vara behäftad med fel men ändock måste bedömas som godtagbar eller "försvarlig" (jfr rättsstridighetsläran). Allt kan ej vara "perfekt". Se även härutinnan NJA 1969 s. 375.

5. I flera sammanhang ha förut berörts de fall, då skadeståndsansvar inträder vid s. k. rättsenligt handlande. När det gällde verkan av "immissioner" talades sålunda om att ifrågavarande verksamhet kunde vara så nyttig ur samhällelig synpunkt, att den trots de skador den föranleder icke kan förbjudas eller eljest direkt undertryckas men att ändock de skadelidande skyddas i den ordningen, att verksamhetens utövare förpliktas gottgöra uppkommande skador. Något "ogillande" från rättsordningens sida kan ej här sägas föreligga, men vederbörande får vidkännas ersättningsansvar såsom ett slags verksamheten belastande driftskostnad. På många områden förekomma lagbestämmelser av liknande typ. Hela expropriationsinstitutet — vare sig det regleras i själva expropriationslagen eller i lagbestämmelser av expropriationsrättsligt innehåll i andra lagar, såsom vattenlagen, byggnadslagen, ägofredslagen, naturvårdslagen inklusive strandlagen, miljöskyddslagen etc. — bestämmes av en sådan tankegång. Näraliggande är det fall, att vid nedslaktning av med smittsam kreaturssjukdom behäftade djur staten lämnar ersättning, enligt särskilda författningar.

Även utan stöd i lag har i rättspraxis kommit till uttryck tanken, att skadeståndsansvar kan åläggas med hjälp av ett så att säga *expropriationsrättsligt* betraktelsesätt. Som exempel må nämnas rättsfallen NJA 1936 s. 552 och 1940 s. 508 (båda avseende skada för restauranginnehavare genom gatuarbeten; stad som bedrev arbetena ansvarig) ävensom 1943 s. 461 (motsvarande ersättningsskyldighet även för enskild jordägare, till förmån för innehavaren av en affärsrörelse). Vidare märkas några rättsfall rörande ersättningskrav i anledning av tvångsvis genomförd höjning eller annan omläggning av väg, NJA 1938 s. 72, 1941 s. 272, SvJT 1942 rf. s. 29. På en expropriationsrättslig tankegång vilar ytterligare NJA 1952 s. 141 (skada å minkar genom buller från sprängningar, i och för sig icke av osedvanlig art, härrörande från av kronan under våren 1940 för försvarets

ändamål bedriven verksamhet). Icke heller här är det nödvändigt att *hela* skadan ersättes; till en viss gräns kan intrånget böra tålas utan gottgörelse. — *Alexandersons* kommentar till 1936 och 1940 års rättsfall är lärorik (JFFT 1944 s. 105):

”Här var icke fråga om skada genom rättsstridigt förhållande. Stadens verksamhet var fullt laglig och bedriven på försvarligt sätt. Intrånget skilde sig från det vid expropriation typiskt förekommande bl. a. däri att det icke var permanent, utan av övergående art. Det hade å andra sidan företagits och kunnat företagas utan stöd av expropriationstillstånd. Det ansågs nu rimligt, att en väsentlig del av *en så betydande skada* icke behöver bäras av de direkt drabbade, utan får falla kommunens skattedragare till last. En överflyttning av skadan delvis å dem i vilkas intresse verksamheten bedrevs ansågs skälig. Det s. k. finalitetsmomentet har fått göra sig gällande. Om s. k. farlig verksamhet kan däremot svårigen vara tal och ej heller om tillämpning av grannelagsrättsliga regler.”

Däremot ha de expropriationsrättsliga synpunkterna icke föranlett ersättningsskyldighet, då hotell- och restaurangrörelse lidit intrång genom att i anledning av rådande krigsförhållanden avspärrats kustormåde, varå rörelsen bedrevs, NJA 1945 s. 231 (kritik av *Lundstedt* a. a. s. 302 ff.; se vidare *Sundberg* i FT 1942 s. 1). En sådan ersättningsskyldighet skulle ju leda synnerligen långt. Märk ock den i rubriken till rättsfallet angivna lagstiftningen, jfr i ämnet SvJT 1944 s. 69 (Molén) med min kommentar därtill s. 73. I motiven till avgörandet åberopades, att avspärrningen vidtagits med stöd av gällande författningar, varjämte tillades — vad det nu skall betyda — att sådana omständigheter icke förekommit att vederbörande detta oaktat förvärvat laga anspråk på ersättning. (Men när inom avspärrningsområde mark för tillfälliga befästningsarbeten togs i anspråk utan stöd av avtal eller rekvisition enligt rekvisitionslagen, blev kronan skadeståndsskyldig såsom för rättsstridigt förfarande, för övrigt även, se härom ovan kap. 3 not 10 in fine, för intrång som enligt vad nyss nämndes icke var ersättningsgillt, NJA 1953 s. 42). Lika litet utdömdes, sedan vägstyrelse med stöd av lag utverkat förbud mot uppförande av byggnad inom visst område, gottgörelse för skada, som tillskyndats fastighetsägare genom förbudet, NJA 1945 s. 574. Jfr vidare NJA 1926 s. 277.⁵

Än ytterligare får anses, i enlighet med vad ovan i kap. 4 redan omnämnts, att därest en befogad *nödåtgärd* företages, densamma visserligen icke ådrager den handlande skadeståndspåföljd enligt culparegeln men att denne — eller en tredje man — ändock blir ersättningspliktig till den del åtgärden varit för vederbörande nyttig. Nödåtgärden är "rättsenlig" — medför ej straff, får ej mötas med nödvärn, kan ej av offentlig myndighet förbjudas — men den som profiterar av åtgärden har att erlægga det "pris", som skadeståndet utgör.⁶ I detta sammanhang må även uppmärksammas 19 § 2 st. 1927 års försäkringsavtalslag, om verkan av att försäkringsfall visserligen uppsåtligt framkallats av försäkringshavaren men handlingen skett "i syfte att förekomma skada å person eller egendom under sådana omständigheter, att åtgärden kan anses försvarlig" (jfr rättsstridighetsläran).

6. Så några ord om spörsmålet, i vad mån en verksamhets eller överhuvud ett handlandes högre grad av *farlighet* som sådan enligt vår rättspraxis utgör grund för strikt skadeståndsansvar. I *Norge* har genom en intresseväckande rättstillämpning fastslagits en ganska vittgående regel om dylikt ansvar,⁷ och i *Danmark* hävdade *Ussing*⁸ tidigt, att strikt skadeståndsskyldighet borde inträda under följande betingelser, nämligen *att* handlandet varit extraordinärt, d. v. s. härrörande från en verksamhet som utövas blott av jämförelsevis få samhällsmedlemmar, *att* handlandet medfört en säregen — men icke nödvändigt höggradig — fara, *att* faran varit skönjbar i handlingsögonblicket *samt att* skadan drabbat utomstående (ansvar inträder således icke, eller dock icke med säkerhet, om den skadelidande såsom anställd e. d. själv frivilligt trätt i förbindelse med utövaren av den farliga verksamheten). I dansk rättspraxis kan dock hittills *Us-*

⁶ I rättsfallet NJA 1943 s. 244 medförde visst intrång — vägomläggning m. m. — bl. a. på grund av prioritetshänsyn icke skyldighet att gälda ersättning (eller dock icke större ersättning än viss "frivilligt" erlagd sådan).

⁷ Se i ämnet de utförliga och värdefulla utredningarna av *Lundstedt* a. a. s. 216—258.

⁷ Se *Øvergaard* i Norsk Erstatningsrett § 11 ävensom i en uppsats i TfR 1939 s. 313 samt *Kristen Andersen*, Norsk erstatningsrett, 2 uppl., s. 230 ff., jfr *Selvig* i TfR 1970 s. 249 ff.

⁸ Erstatningsret § 17. Se ytterligare *Ussings* översikt av nordisk rättspraxis på området i UfR 1947 B s. 286 ff.

sings lära knappast sägas ha slagit igenom, och även inom doktrinen har den mött motsägelser.

Vad svensk rättspraxis beträffar, erinras till en början — bortsett från att vid mycket farliga verksamheter culpafiktioner äro särskilt lockande att utnyttja — om den anklang principen om ett på ett handlandes särskilda farlighet grundat ansvar rönt inom grannelagsrätten, inklusive fall av skada genom osedvanligt ingripande grävnings- och grundläggningsarbeten; märk även det uppmärksammade rättsfallet NJA 1966 s. 248. Likaledes har förut talats om den utvidgning av principalansvaret som enligt förut gällande rätt grundades på att en "vanlig" arbetstagare betrots med en speciellt farlig arbetsuppgift; se ock i anslutning härtill NJA 1960 s. 215. Vidare har "farlighetsansvar" stundom erkänts på ännu ett område, nämligen när skada uppkommit under militära övningar. Se NJA 1928 s. 316 (kronans ansvar vid en tydligen med avsevärd eldfara förenad övning; dissenser), 1936 A 368 (minoriteten i HD), 1937 s. 196 (natlig övning; skada å trafikerande bil), 1946 s. 734, 736 (skarp-skjutning med artilleri och skjutning med granatkastare), 1946 s. 758, 763 (rävar å rävfarm skrämda genom bullrande militära övningar, jfr 1942 s. 229 och 1945 s. 210, där luftfartsskadelagen kunde läggas till grund för ansvaret). Härmed böra emellertid sammanställas rättsfallen NJA 1942 s. 607 och 1945 s. 445 (intet ansvar då vid vanliga övningar hästar råkat i sken, alltså mera "banala" skadefall), 1944 s. 301 (skada av tappade sprängpatroner; ansvarighet på annan grund), 1945 s. 325 ("vanlig" eldsvåda) och 1952 s. 582 (viss stridsövning ej av beskaffenhet att föranleda strikt ansvar). Märkligare är, att HD i ett par andra fall icke ansett den föreliggande faran motivera strikt ansvar; så NJA 1945 s. 322 (skada av en i demonstrationssyfte använd handgranat; dissenser, jfr 1944 B 110) och 1946 s. 257 (användning av stridsvagnar). Jfr ock NJA 1926 s. 223, 1947 s. 586 samt 1953 s. 521, där för bifall till skadeståndskravet åberopades culpa hos den militära personalen resp. ledningen.

De anmärkta rättsfallen tyda på att i den mån ifrågavarande rättsgrund på de angivna rättsområdena vunnit erkännande, endast en mera höggradig fara funnits böra komma i betraktande.⁹ Möjligen har ock förutsatts, att verksamheten måste vara "extraordinär". Det berättigade i sistnämnda krav är likvisst ej obestritt.¹⁰

Bör nu den extrema farligheten mera *generellt* för svensk rätts del utgöra en självständig ansvarighetsprincip? Spörsmålet är vanskligt att besvara, och något uttryckligt ställningstagande å HD:s sida föreligger ej.¹¹ Skäl kunna förvisso åberopas både för och emot. För regeln talar bl. a. den synpunkten, att skadebeloppen här kunna anses utgöra med verksamheten förknippade kostnader, som böra bäras av företagaren just därför att riskerna äro högggradiga och rörelsen ur denna synpunkt drives "på omgivningens bekostnad" (jfr det expropriationsrättsliga betraktelsesättet). Men betänkligheterna äro många och synas väga tyngre än fördelarna. Den ifrågasatta regeln är, på sätt närmare utvecklats bl. a. av *Strahl*,¹² alltför vag för att ge tydlig ledning för avgörandet av de särskilda fallen. Komplikationer uppstå vidare med hänsyn till den speciallagstiftning, som i vissa fall av farliga verksamheter — och de utan all jämförelse vanligaste — är förhanden. I den mån nämligen sagda legala ansvar begränsas avsevärt genom särskilda regler, skola då dylika begränsningar anses

⁹ Det behöver knappast framhållas, att icke varje sprängningsarbete, t. ex. för lantbruks- eller byggnadsändamål, uppfattas som farlig verksamhet medförande strikt ansvar. Se t. ex. NJA 1922 s. 53, 1951 s. 55 (skada för ägaren av en pälsdjursfarm genom att rävhonor skrämtes), jfr NJA 1926 s. 220 och 1952 s. 141.

¹⁰ Jfr *Alexanderson* i SvJT 1951 s. 487. — Svårigheter uppstå bl. a. genom att en verksamhet, som från början varit extraordinär, med tiden kan bli mer eller mindre alldaglig (jfr biltrafik). Se SvJT 1938 s. 361 och *Grönfors* a. a. s. 110 f., 145 f., 148—150. ("Farligheten kan erbjuda en användbar rättspolitisk motivering endast i egenskap av initiallösning".)

¹¹ Även i fall av påtagligt farlig verksamhet har i alla händelser varit vanligt, att om å arbetsledningens sida culpa förelegat eller ansetts föreligga *denna* åberopas som grund för ansvarigheten. Jfr *Grönfors* s. 161 med not 4. — I NJA 1950 s. 550 hade underinstanserna i motiveringen utsagt, att en förening som anordnat motorcykeluppvisning utövat en verksamhet, vilken medförde skyldighet att svara för skada oavsett om försummelse kunde läggas den person till last, som haft befattning med anordningarna för uppvisningen. Men HD ville icke binda sig för detta uttalande.

¹² Förberedande utredning s. 136 ff. ävensom i Förhandlingarna å 16 nordiska juristmötet 1934 s. 235 ff. Hur "abstrakt" skall, för att tala med *Strahl*, underlaget för riskbedömningen göras? En viss verksamhet är t. ex. mycket farlig i somliga fall, i andra ganska ofarlig. Skall det hänga på vad som skall anses vara genomsnittet? Då blir kanske resultatet mestadels, att verksamheten i grund och botten är relativt ofarlig. Skall man åter för bedömandet taga ut en del av verksamheten, och då väl den del inom vars räjong det föreliggande fallet hör, frågas *hur mycket* man bör taga ut. Avgörandet kan här bli godtyckligt nog. Se vidare *Alexanderson* i JFFT 1944 s. 109 f.

obefintliga i kraft av den allmänna ansvarighetsprincipen? I alla händelser är det begripligt, att på många håll förefinnes betänksamhet mot att utan lagstiftning, på rättstillämpningens väg, inaugurera en mera generell regel av antydnda innebörd. — Inom doktrinen har ansvarighetsprincipen "farlig verksamhet" underkastats en ingående och mycket beaktansvärd kritisk granskning av *Grönfors* (a. a. särskilt s. 123—154).

Hult har i viss anslutning till *Kristen Andersen* (TfR 1950 s. 376 ff. resp. 1948 s. 103 ff.) förordat en regel av innehåll, att en företagare bär strikt skadeståndsansvar även när farligheten icke är särskilt stor men verksamheten är av "den art och omfattning, att skada i det långa loppet då och då efter all sannolikhet måste komma att inträffa" (i denna mening oundvikliga skador). För denna uppfattning synes icke finnas stöd i svensk rättstillämpning (se förra upplagan av läroboken). Regeln torde ock leda för långt. Praktiskt taget alla verksamheter, även de till synes ur faresynpunkt mycket oskyldiga, äro väl av beskaffenhet att "förr eller senare" skada genom dem kan förväntas följa.

7. Återstå ett par mycket omdiskuterade rättsfall, NJA 1929 s. 520 och 1943 s. 177, som tyda på visst erkännande av strikt skadeståndsansvar men där motiveringarna för ansvaret voro av en säregen och ej lättillgänglig art. I det förra gällde det skada å bil vållad genom att på väg, efter reparationsarbete, blev kvarliggande telegraftråd, i det senare byggnadsentreprenörs ansvar för eldskada, orsakad av att, då en av entreprenören under en bro framdragen men sedermera tillfrusen vattenledning upptinades med brinnande pappersfacklor, olja som flutit ut på ett under bron befintligt vattendrag antändes. Såsom skäl för skadeståndsskyldigheten åberopades, med stöd av ett slags intresseavvägning in casu, ett flertal ansvarighetsgrunder som förelågo i så försvagad variant, att de icke var för sig men först i förening kunde bilda ett hållbart ansvarsunderlag. Härom närmare, med flera citat av *Alexanderson*, förra upplagan av läroboken.

KAP. 11.

STATENS OCH KOMMUNS SKADESTÅNDSANSVAR

Ett särskilt spörsmål är huruvida förut skildrade skadeståndsrättsliga regler äro att tillämpa jämväl i sådana fall, där ansvaret skulle drabba staten eller kommun.

Härom meddelas numera bestämmelser i 3 kap. skadeståndslagen. För deras förståelse är det påkallat att först se något på de före denna lag gällande rättsgrundsatserna i ämnet, till vilka skadeståndslagen i viss utsträckning anknyter. Dessa synas ej i allo ha satts ur spel genom de nya bestämmelserna. Om rättslitteraturen på området må hänvisas till förra upplagan av denna lärobok, där också anmärkts ett stort antal rättsfall; av dem nämnes i det följande blott ett fåtal.

Tydligt är att staten ansågs jämställd med enskilda, om den var subjekt i ett rent privaträttsligt förhållande. Kronan är t. ex. fastighetsägare och hade grannelagrättsligt ansvar eller var bilägare och har i sådan egenskap trafikansvar. Svårigheterna började först när staten i större eller mindre utsträckning framträdde såsom utövare av offentligrättslig myndighet. Den principiella utgångspunkten — vars praktiska betydelse dock på grund av de många modifikationerna i densamma ej bör överskattas — var, att staten *icke* utan vidare svarar för sina befattningshavares culpösa beteende i sådana fall där skadeståndsansvar skulle inträtt för enskilda. Detta bekräftas i viss mån av att i de situationer, där genom lag dylikt ansvar ålagts staten, ersättningsskyldigheten vanligen begränsats ganska starkt; den framstod på sätt och vis som positivrättsligt undantag från huvudprincipen, jfr lagrådets yttrande i NJA II 1929 s. 264. Ostridigt var sålunda, att staten i allmänhet icke blev ansvarig ens för person- eller sakskada, om en domare dömt oriktigt eller en tjänsteman inom exekutionsväsendet förfarit felaktigt. Ett pregnant uttryck för ifrågakvarande principiella grundsats var det uppmärksammade rättsfallet NJA 1930 s. 45, varom *Alexanderson* i Förhandlingarna vid 15 nordiska juristmötet 1931 s. 256 f. Se vidare NJA 1936 s. 471 (intet ansvar för felaktigt taxeringsbevis; ej heller stad av sådan orsak ersättningsskyldig).

Från nämnda huvudregel gjordes dock vittgående undantag. I den mån

det kunde anses, att läget trots sin offentlighetsrättsliga karaktär erbjöd påtagliga analogier till ett privaträttsligt rättsförhållande, tillämpades för kronan samma regler som för andra skadevållare. Såvitt man kunde antaga kontraktsförpliktelser för kronan gentemot den skadelidande — biförpliktelser, garantiåtaganden etc. — härleddes alltså därur ansvar enligt vanliga regler. Uppenbart är då, att kronan merendels kom att jämföras med enskilda företagare i vad angår de affärsdrivande verkens rörelse; att denna utövas i form av offentlig förvaltning gjorde icke någon skillnad. Men även i övrigt har funnits betydande utrymme för en dylik analogisering från privaträttsliga förhållanden. Så har tullförvaltningen ådragit kronan ansvar för skada uppkommen å omhänderhaft tullpliktigt gods, beslagtaget fartyg m. m., i det läget kunnat uppfattas som jämförligt med ett civilrättsligt vårdnadsförhållande, liksom militärmanskap om genom inkvartering vållats skada å egendom (analogi från hyresförhållande). När det gällde personskada ådragen under militärtjänstgöring har man vidare bedömt läget i analogi med det som föreligger då skada drabbar arbetare i enskilda företag och betraktat militära befattningshavare av t. o. m. mycket låg rang som förmän eller arbetsledning i övrigt. Härför fanns för övrigt särskilt stöd i förarbetena till 1927 års militärsättningsförordning. Att kronan blev skadeståndsskyldig enligt för enskilda rättssubjekt vedertagna regler vid försummelse å myndighets sida att fullgöra förpliktelser, som hänföra sig till väghållningen och överhuvud trafiksäkerheten, har i allmänhet heller icke betvivlats. Än ytterligare märkas NJA 1929 s. 428 (skada genom culpöst utförd desinficering av svinbesättning; sannolikt tillämpning av expropriationsrättsliga grundsatser), 1952 s. 141 (likaledes sådan tillämpning), 1936 s. 141 (ansvar till följd av lotspersonals felaktiga utsättande av sjömärke; kanske ansågs utsättande av dylikt märke vara ett slags kvasikontraktsrättslig förklaring riktad till allmänheten; intet ansvar däremot för kronan vid av lots vållad skada å fartyg genom grundstötning, NJA 1937 s. 629) samt NJA 1969 s. 151 (klar kontraktsrättslig bakgrund). — Tydligt torde vara, att möjligheterna att laborera med sådana analogier avsevärt förminskades, när det rörde sig om ett handlande som innebar omedelbar utövning av ämbetsmyndighet eller som innefattade verkställighet i anslutning till ett myndighetsbeslut.¹

¹ I motiven till skadeståndslagen (s. 308 ff.) ifrågasättes riktigheten av uppfattningen, att förklaringen till det ansvar för staten och kommun som erkänts i förutvarande rättspraxis är hänsyn till att det gällt verksamhet som kunnat anses "jämfördd med enskild". Detta skulle icke passa för oförmälda sjömärkes-, desinfektions- och beslagsfall samt framför allt icke för nedannämnda fall av ansvar för polismans vållande, NJA 1962 s. 674. Det kritiserade uttrycket förutsätter emellertid, att det förses med det i motiven annorstädes (s. 244) också upptagna tillägget: även om verksamheten inrymmer en del offentlig-rättsliga moment. Förf. av denna lärobok har för övrigt undvikit uttrycket och i stället talat om *analogier* från privaträttsliga förhållanden, och för använd-

Vad kommuns skadeståndsansvar beträffar synes i rättspraxis icke ha rätt någon betänksamhet mot att i flertalet fall jämställa kommun med enskilda rättssubjekt; i hithörande mål gjordes merendels icke heller invändning häremot. Om något helt generellt sådant jämställande kan man dock ej tala. Ersättningsskyldighet inträdde bl. a., när kommun försummat sina åligganden beträffande väg- och gatuhållning, liksom enligt grannelagsrättsliga regler. För den kommunala förvaltningens del funnos ock rikliga möjligheter att anlägga kontraktsrättsliga synpunkter, t. ex. inom området för sjukvården. Av intresse är vidare NJA 1962 s. 674 (polisman, ej i befälställning, åsamkade culpöst skada å lastbil under provkörning av denna i samband med flygande inspektion; tydligen analogi från privaträttsligt vårdnadsansvar). Se emellertid NJA 1941 s. 32 (stad ej ansvarig för av hamnlots culpöst tillfogad skada), jfr även 1932 s. 154, 1936 s. 471 (se ovan), 1956 s. 385 ("sådan myndighetsutövning" att beslutet icke "i och för sig" vore skadeståndsgrundande för kommunen; hänvisning i rubriken till ovannämnda 1930 s. 45), SvJT 1946 rf. s. 87 (ej skadestånd vid felaktigt beslut av hälsovårdsnämnd).

I skadeståndslagen är nu huvudregeln i 3 kap. 2 § följande: "Staten eller kommun skall ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar".

Man finner således att staten och kommun principiellt erkännas som skadeståndspliktiga subjekt (även) i fall av myndighetsutöv-

ning av sådana fanns det såvitt man kan se starka skäl i samtliga nu ifrågavarande fall. (I motiven räknas med möjligheten av att redan enligt hittills gällande rätt staten och kommun hade, oberoende av rättsläget klart offentlig-rättsliga prägel, samma ansvar som enskilda i åtminstone sådana fall av integritetskränkningar, som utan att grundas på beslut i den offentliga förvaltningen inneburit "ingripanden med fysiska medel mot en person eller hans egendom". Något som ger verkligt stöd för denna hypotes förebäras dock knappast, om det ej skulle vara ett s. 246 omnämnt färskt hovrättsavgörande den 10 februari 1970, enligt uppgift av lagrådet fastställt av HD den 3 december 1971.)

Det kunde tänkas att, när utrymme saknades för vägande analogier av berörda art, kronans befrielse från ansvar för ren förmögenhetsskada, vållad av felaktiga beslut vid myndighetsutövning, kunde förklaras redan med att en dylik skada enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler endast vore ersättningsgill vid brottsligt förfarande och på andra speciella grunder (se ovan kap. 6). Men även bortsett från att intet i avfattningen av hithörande domar tyder på att denna omständighet varit avgörande har man i rättstillämpningen intagit samma ståndpunkt jämväl när den befattningshavare som vållat skadan skulle kunna ådömas straffansvar (motiven s. 310).

ning. Staten och kommunen stå rent principiellt icke i den särställning i jämförelse med enskilda personer varom ovan för den tidigare gällande rättens del talades. Ansvariet sträcker sig t. o. m. längre än för privata rättssubjekt, i det att det omfattar även ren förmögenhetsskada — sådan är ju eljest ersättningsgill blott under vissa betingelser, främst vid brottsligt skadehandlande. Något krav på att den befattningshavare, vars fel eller försummelse ger upphov till skadeståndsansvar för staten eller kommun, gjort sig skyldig till tjänstefel eller annat brott uppställes härutinnan icke. Men som i det följande skall visas är det statliga och kommunala ersättningsansvaret underkastat en rad begränsningar, som föranleda att särställningen i viss mån kvarstår.

Grundläggande för tillämpningen av ifrågavarande ansvarsregler är, att skadan skall ha vållats vid "myndighetsutövning". Detta är det avgörande, icke huruvida den verksamhet vari skadan uppstått kan i övrigt sägas vara av offentligrättslig eller privaträttslig natur (eller huruvida verksamheten är av beskaffenhet att i allmänhet utövas av just staten eller kommun). Vad som åsyftas med det citerade uttrycket förklaras i motiven (s. 311 f.) så, att det rör sig om beslut eller åtgärder, som ytterst äro uttryck för samhällets maktbefogenheter eller den statliga "överhögheten" över medborgarna i deras egenskap av samhällsmedlemmar. Det karakteristiska för dessa förvaltningsakter är, säges det vidare, att de komma till stånd och få rättsverknningar för eller emot den enskilde i kraft av offentligrättsliga regler, icke på grund av avtal eller i övrigt regler av privaträttslig natur, och att de ifrågavarande samhällsorganen ha en monopolställning i förhållande till enskilda rättssubjekt; den enskilde intager en beroendeställning, befinner sig i ett tvångsläge, i förhållande till det allmänna. Såsom typexempel nämnas beslut av dömande, polisiära och exekutiva instanser samt av åklagare och länsstyrelser, men dit höra också en mängd andra beslut inom den administrativa verksamheten. Beslutet eller åtgärden behöver, väl att märka, icke nödvändigt ha fattats eller vidtagits av ett statligt eller kommunalt organ. Ty nämnda maktställning och myndighetsutövning må ha *delegerats* till andra funktionärer, som i och för sig stå utanför den statliga eller kommunala organisationen. — Det är klart att denna begreppsmässiga distinktion ej kan undgå att medföra vissa svårig-

heter vid den praktiska tillämpningen. Icke minst gäller detta vid avgörandet av när en dylik delegation skall anses ha ägt rum. För bemästrandet av svårigheterna ges i motiven (s. 500—511) en utförlig framställning, med bl. a. uppräknig av såsom typfall betecknade fall, där staten eller kommun har ansvar för av utomstående funktionärer utövad verksamhet resp. omvänt delegation av myndighetsutövning ej skall anses ha skett och ansvar för staten eller kommun enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen följaktligen ej skall inträda. Till bekymren hör för resten, hur i de fall då myndighetsutövning anses förekomma gränsen skall uppdragas mellan det statliga och kommunala ansvaret. Statliga uppgifter kunna givetvis vara delegerade till kommun, men varje verksamhet, som drives i kommunal regi och kan sägas falla inom statsändamålens ram, är uppenbarligen icke att betrakta som delegerad av staten.

Konsekvensen av att en skada, som vållats av en statlig eller kommunal funktionär, icke tillkommit under myndighetsutövning är nu för ingen del, att den skadelidande måste gå miste om ersättning från det allmänna. Fastmer tillämpas då i stället de skadeståndsrättsliga regler som gälla för enskilda skadevällare, d. v. s. med bortseende från de ifrågavarande bestämmelserna om statens och kommuns ansvar i kap. 3 skadeståndslagen. Till dessa regler hör det generella stadgandet om principalansvar i 3 kap. 1 §. Person- och sakskada skall alltså, när fråga ej är om myndighetsutövning, ersättas enligt vanliga skadeståndsregler.²

Så långt rekvisitet myndighetsutövning och dess relevans. I övrigt kräves enligt 3 kap. 2 § för statligt eller kommunalt ansvar, att fel eller försummelse förelupit vid berörda myndighetsutövning. Icke heller staten eller kommun står alltså i ovillkorligt, strikt, ansvar. Även i vissa andra hänseenden tillämpas regler motsvarande dem som gälla för privata ansvarssubjekt, såsom att i de fall där skadan är av person- eller sakskadad natur ersättningsrätten i allmänhet ej till-

² Men hur går det då med den allmänna förmögenhetsskadan? Att döma av 2 kap. 4 § och 3 kap. 1 § 2 p. skadeståndslagen kunde dylik skada ej fordras ersatt med mindre det föreliggande handlandet å statens eller kommuns sida varit brottsligt (eller särskilda lagregler auktorisera dylikt ansvar). Emellertid kan läget vara av kontraktsrättslig typ eller så analogt med kontraktsfall, att allmän förmögenhetsskada skall gottgöras även här.

kommer en tredje man, som lidit förlust genom sådan skada (se nedan sista kapitlet).

Att staten eller kommun även vid myndighetsutövning bör vidkännas ett skadeståndsansvar, som åtminstone motsvarar enskilda subjekts ansvar, torde enklast kunna motiveras med att vägande skäl i det stora hela icke kunna uppbringas för att de skulle intaga en undantagsställning. Tvärtom kan i motsatt riktning — särskilt med utgångspunkt från en icke statssocialistisk inställning — åberopas just den ovan anförda synpunkten, att den skadelidande i fall av myndighetsutövning befinner sig i en tvångssituation eller beroendeställning i förhållande till det allmänna. Han bör på den grunden (se motiven s. 314, 317) t. o. m. vara ersättningsberättigad i större utsträckning än när skada tillfogas honom av enskild person, vilket som vi sett lagen också beaktar.³ Ej heller kunna gärna invändningar framställas mot ifrågavarande statliga och kommunala ansvar av det skälet att därigenom skulle indirekt, via skadeståndsregler, åvägabringas en domstols- eller jämförlig efterhandskontroll över förvaltningen vid sidan av den administrativa besvärprocessen, så mycket mindre som redan enligt förut gällande rätt en sådan kontroll blir aktuell, när åtal eller skadeståndstalan väckes mot ämbets- eller tjänsteman i anledning av tjänstefel.

Såsom ovan framhållits äro emellertid inskränkningarna i statens eller kommuns ansvar enligt 3 kap. skadeståndslagen ingripande.

Den första är icke uttryckligen angiven i lagen men uppmärksammas i motiven och följer av allmänna rättsgrundsatser. Den rätt till ersättning för ren förmögenhetsskada, som 2 § synes tillförsäkra den skadelidande, kan saknas därför att denne anses icke tillhöra dem, vilkas intressen den culpöst åsidosatta förpliktelsen avser att ge skydd; han är icke rätt "sakägare", har ej "talerätt" i sammanhanget. Från framställningen i kap. 6 erinra vi oss, att motsvarande hinder kan möta även när utanför området för det statliga och kom-

³ Än ytterligare göres i motiven a. st. det intressanta påpekandet, att även i fall av myndighetsutövning läget mellan den enskilde och samhällsorganen ofta uppvisar drag som påminna om kontraktsrättsliga relationer mellan enskilda. "Detta gäller särskilt i de vanliga situationer då den enskilde träder i förbindelse med myndigheterna och begär ett beslut eller annat besked i en angelägenhet som rör hans intressesfär".

munala ansvaret ersättningsrätt avseende ren förmögenhetsskada i och för sig är erkänd, såsom när den skadelidande grundar sitt ersättningsanspråk på skadevållarens brottsliga handlande. Men en dylik inskränkning av ersättningsrätten får här en vida större räckvidd och praktisk betydelse, emedan det just vid tillämpning av de offentligrättsliga regler varom vid myndighetsutövning är fråga ofta måste vara så, att de ålagda förpliktelserna icke syfta till att bereda enskilda (eller "allmänheten") skydd utan i huvudsak ha annan uppgift, såsom att säkra förvaltningsmaskineriets effektivitet eller befrämja jämförliga statliga intressen. Att avgöra i vilken utsträckning den enskildes skadeståndsrätt av förevarande orsak elimineras är många gånger vanskligt. Några knapphändiga uttalanden härom förekomma i skadeståndslagens motiv s. 512 f., jfr ock s. 313 nederst, där nämnda begränsning av statens och kommuns ansvar hävdas även beträffande fall då staten eller kommun göres ansvarig enligt allmänna regler om principalansvar d. v. s. utan att det gäller myndighetsutövning. På sätt likaledes förut framhållits torde kunna förekomma, att skadeståndsrätten av angivna skäl bortfaller jämväl vid person- eller sakskada.

Den andra inskränkningen i det statliga och kommunala ansvaret innefattas i den s. k. standardregeln i 3 kap. 3 § skadeståndslagen. Ersättningssskyldighet inträder endast, stadgas det, om de krav blivit åsidosatta som med hänsyn till verksamhetens art och ändamål skäli-gen kunna ställas på dess utövning. Detta kan synas vara en förbryllande bestämmelse. Följer det icke av sig självt, när förutsättning för ansvaret skall vara att fel eller försummelse förelupit vid myndighetsutövning, att det icke kan bli tal om någon skadeståndsskyldighet, om ej de krav blivit åsidosatta, som med hänsyn till verksamhetens art och ändamål kunna ställas på dess utövning? Jo, strängt taget borde det väl vara så. Men här har lagstiftaren för en gångs skull intresserat sig för vad culpabegreppet kan anses innebära och gjort en begränsning som i sådant avseende "lässt tief blicken". Man har haft farhågor för att den culpabedömning, som eljest tillämpas av domstolarna, skulle bli alltför sträng, om den appliceras även när det gäller statens eller kommuns ansvar. Den uttänjning av ansvaret genom mycket långtgående krav på aktsamhet och omsorg, och på aktivitet för undgående av skadas uppkomst, som på andra områden

praktiseras i rättsskipningen (och som förmodligen gillas av lagens författare), skall här utebliva. Man vill synbarligen stanna vid en culpabedömning, som *icke är fiktiv* eller konstruerad. Endast verklig culpa skall få ifrågakomma som ansvarsgrund vid krav på staten och kommun (ett klart belägg, i förbigående sagt, för riktigheten av vad ovan i kap. 10 utvecklats om laborerandet i rättspraxis med fiktiv culpabedömning). Staten och kommun skola behandlas snällare än skadevällare i allmänhet. Detta motiveras bl. a. med att det finns så många föreskrifter i lag eller författning som måste iakttagas av vederbörande befattningshavare och som med hänsyn till arbetets art och övriga omständigheter kunna komma att överträdas i en omfattning som på andra områden ej har motsvarighet. Överhuvud kan icke, menas det, "fullständig perfektion" vid myndighetsutövning krävas. Att standardregeln — som skulle ha sin största betydelse vid brister i myndighets kontroll- och upplysningsverksamhet — i allmänhet icke skall användas för att beskära den skadades ersättningsrätt i fall av person- eller sakskada, är avsett men saknar stöd i lagtexten.

En tredje inskränkning i det statliga och kommunala skadeståndsansvaret utgör "passivitetsregeln" i 3 kap. 4 §. Om den som lidit skada genom felaktigt beslut vid myndighetsutövning utan giltig anledning underlåtit att föra talan om rättelse eller att använda särskilt rättsmedel, utgår ej ersättning för skada som därigenom kunnat undvikas. Den skadelidande är alltså icke blott berättigad utan även för undvikande av rättsförlust skyldig att i antydda ordning reagera mot ett felaktigt statligt eller kommunalt beslut. Detta är uppenbarligen ett ej ringa intrång i hans ersättningsrätt, även om det undantagsvis kan följa av allmänna rättsgrundsatser, att en dylik passivitet bedömes som ett slags "medverkan" till skadan av beskaffenhet att medföra jämkning av skadeståndet. Passivitetsregeln innebär en stark modifikation i den i och för sig, enligt vad ovan sagts, i skadeståndslagen godtagna principen, att ett felaktigt och culpöst administrativt beslut skall kunna i efterhand skadeståndsrättsligt beivras vid domstol. Ty regeln betyder ju att den som utsätts för sådant beslut icke kan med framgång direkt vända sig till domstol för att utverka gottgörelse för sin skada utan måste i första hand, vid frånvaro av "giltig anledning" till annat, respektera

den administrativa tågordningen. *Har* den skadelidande däremot överklagat beslutet eller eljest för ernående av rättelse på administrativ väg varit så aktiv som ålegat honom, äger han kräva ersättning utan hänsyn till att hans aktion därutinnan misslyckats och alltså dylik rättelse icke vunnits.

I sistnämnda hänseende göras emellertid enligt 3 kap. 7 § vissa undantag. Talan får av konstitutionella skäl (grundlagarnas ansvarighetsregler och regler om fördelningen av de statliga maktfunktionerna) icke föras mot beslut av Konungen i statsrådet eller riksdagen. Ej heller är sådan talan medgiven mot beslut av högsta domstolen, regeringsrätten och försäkringsdomstolen med mindre beslutet upphävs eller ändrats; härmed jämföras helt naturligt beslut av lägre myndighet, när talan fullföljts däremot hos nämnda domstolar utan att beslutet av dem upphävs eller ändrats. I den delen ha alltså beaktats instansordningens grundsatser. Det kan t. ex. ej vara rimligt att en tingsrätt skulle äga i skadeståndsväg överpröva det resultat vartill högsta domstolen kommit.

En fjärde regel syftande till att staten och kommuner icke skola bli alltför hårt åtgångna i skadeståndsavseende återfinnes i 3 kap. 5 §. Ersättning för ren förmögenhetsskada som uppkommit till följd av intrång i näringsverksamhet utgår endast i den mån det är skäligt med hänsyn till intrångets art och varaktighet, felets eller försummelsens beskaffenhet och övriga omständigheter. Idkare av näringsverksamhet skola alltså enligt denna rätt vaga lagbestämmelse behandlas hårdare än andra. Tankegången synes ha varit, att de skäl som även eljest ofta kunna åberopas för en begränsning av skadeståndets omfattning vid ren förmögenhetsskada här få en särskild tyngd; skadeståndsbeloppen måste ju, bl. a. när det gäller utebliven vinst, kunna uppgå till mycket betydande belopp.

Den femte och sista begränsningen av huvudregeln om statens och kommuns ansvar är, att förut behandlade stadgande i 6 § om jämkning av skadestånd vid principalansvar i allmänhet skall äga tillämpning även i detta sammanhang. Hänsyn till att ansvaret må vara oskäligt betungande kan visserligen knappast åberopas men väl "övriga omständigheter", vad nu detta skall betyda. Och enligt andra punkten i 6 § kan den skadelidande på grund av att han har sakförsäkring eller haft försäkringsmöjligheter få sitt skadestånd reducerat även när det är staten eller kommun som är skadevällare.

Så ett par kompletterande tillägg. Bestämmelsen i 3 kap. 8 § skadeståndslagen beror på att en skadelidande ansetts icke ha något behov av att vid sidan av reglerna om trafikansvar enligt bilskadelagen eller regler som ge honom likvärdigt skydd få göra gällande statens eller kommuns ansvar för bilförares vållande. — 9 § har motive-rats med att det allmänna "traditionellt och i överensstämmelse med internationellt erkända grundsatser" åtnjuter ansvarsfrihet beträffande skada genom utövning av lotsning. Undantag göres här icke blott från 2 § utan även från 1 §; allt "husbondeansvar" skall falla bort. — 9 § är av processrättsligt innehåll, reglerar rätt forum vid vissa hithörande tvister.⁴

⁴ Till slut må i detta sammanhang erinras om att enligt en kungörelse 1971 ersättning av statsmedel utgår med anledning av personskada på grund av brott som begåtts i Sverige (eller förövats utomlands mot person som har hemvist i Sverige). Det gäller här ersättning i administrativ ordning, efter prövning hos Kungl. Maj:t av "sökandens behov". Ersättning utgår icke i vidare mån än som följer av allmänna regler om skadestånd vid personskada, och möjligheten att utfå ersättning är genom vissa regler inskränkt, såsom att sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men gottgöres endast om särskilda skäl föreligga.

KAP. 12.

SKADESTÅNDETS STORLEK M. M.¹

Till en början en terminologisk anmärkning.

Med "skada" förstås i allmänhet en viss ofördelaktig *effekt* å en nytthet eller ett intresse (en person har tillfogats en blessyr, kanske som "följdskada" därav blivit arbetsoförmögen under viss tid; någon har fått viss sak förstörd eller obehörigt avhänd, gått miste om en vinstgivande affär etc.). Man jämför den belägenhet vari vederbörande skulle ha befunnit sig eller det händelseförlopp som skulle ha utvecklat sig med den belägenhet eller det händelseförlopp, som i verkligheten är förhanden resp. i verkligheten ägt rum — eventuellt kan förväntas komma att inträda eller äga rum (det senare särskilt av vikt beträffande följdskador). Denna skada kan då tänkas "ersatt" *antingen* i den formen att den skadliga effekten i viss mån bringas ur världen (så vid restitution in natura: i stället för den förstörda boken tillhandahåller skadevållaren en ny, likadan bok) *eller* — vilket är det ojämförligt vanligaste — på det sättet att som surrogat presteras ett penningbelopp till den skadelidande. Det penningbelopp, vartill man uppskattar den skadliga effekten eller, som denna även kallas, den "reala" eller "konkreta" skadan, betecknas ofta som "värderad" eller "abstrakt" skada, vare sig värderingen avser en ekonomisk eller, såsom vid ersättning för sveda och värk, ideell skadeef-

¹ De ämnen, som beröras i detta kapitel, behandlas ingående och förtjänstfullt av *Ulf Persson* i hans förut omnämnda arbete "Skada och värde", 1953. Det är mig tyvärr icke möjligt att i denna relativt kortfattade lärobok redovisa och i förekommande fall till diskussion upptaga vad sagda omfångsrika bok härvidlag innehåller. Anmärkas må endast, att förf. i vissa hänseenden går längre i riktning av en "subjektiv" skadebestämning än enligt min mening kan förordas.

Hänvisas må vidare till *Rodhe*, Obligationsrätt, 1956, §§ 44 ff. (vars framställning dock närmast hänför sig till skada i kontraktsförhållanden). Kritik av *Hellner* i NFT 1957 s. 242 (248) ff. — Se ock JFFT 1956 s. 139.

Begreppet skada, särskilt ekonomisk skada, behandlas av *Strahl*, Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten, 1948, s. 7 ff., 60 ff.

fekt. Man kan också beteckna nämnda penningbelopp såsom den *förlust* skadegöraren tillskyndat andra parten. Att såsom en del författare, bl. a. i princip *Stang* a. a. s. 285 ff., göra gällande, att man inom skadeståndsrätten huvudsakligen har att röra sig med begreppet skada i mening av värderad eller abstrakt skada, torde dock innefatta en överdrift. En dylik begreppsbildning förefaller nämligen föga ändamålsenlig. Särskilt må framhållas, att den för skadeståndsinstitutet så viktiga preventionen uppenbarligen riktar sig mot den skadliga effektens förekomst samt att man med sagda begreppsbildning icke inom skadeståndsläran får plats för de fall, då en skada avhjälpes genom restitution in natura.

Såsom vi förut funnit ersättes i allmänhet endast ekonomisk skada, icke ideell. Det är ju vanskligt att i penningar uppskatta storleken av ideell skada. Hänsyn härtill böra också vara vägledande, när det gäller att närmare uppdraga gränsen mellan den ekonomiska och den ideella skadan, en gränsdragning som ur flera synpunkter erbjuder svårigheter; så härom *Ussing* i SvJT 1941 s. 741 och *Øvergaard* s. 288 ff. Tvekan uppkommer bl. a. i sådana fall, då visserligen skadan ej medför ökade penningutgifter för den skadelidande och ej heller minskade penninginkomster men det ändå är möjligt att efter något så när allmängiltig, alltså icke rent individuell och godtycklig, måttstock i penningar uppskatta skadans konsekvenser. Det förutsättes då, att skadan objektivt, enligt en mera allmän uppfattning i samhället, betraktas som ersatt med ifrågavarande penningbelopp. Exempel: den skadelidande avhjälpes skadan genom eget arbete av sådan beskaffenhet att detsamma objektivt kan värdesättas, utan att han för arbetets skull avstår från några inkomster på annat håll eller ådrager sig några som helst utgifter. Eller en person berövas en teaterbiljett, i fall där han ej skulle köpt en annan sådan biljett som ersättning för den förlorade. Förmodligen bör denna skada ersättas enligt reglerna om ekonomisk skada.

Den här åsyftade försämringen av den skadelidandes förmögenhetsläge kan för övrigt försiggå på två sätt. Antingen förringas, brukar man säga, genom det skadegörande beteendet vederbörandes nuvarande förmögenhet ("damnum emergens") eller också uteblir på grund av beteendet den ökning av förmögenheten, som eljest skulle ha inträtt ("lucrum cessans"). Tack vare skadeståndet skall den ska-

delidande som sagt ekonomiskt försättas i samma ställning som om skadan icke inträffat,² även "lucrum cessans" ersättes således. Klart är emellertid att "lucrum cessans" måste, för att skadestånd skall utgå, med en viss säkerhet ha kunnat påräknas, låt vara att man här ofta får i högre eller lägre grad nöja sig med sannolikhetsbevis. När det gäller uppskattningen av utsikter till framtida vinst o. d. ankommer det naturligen icke på om den skadelidande haft juridiskt säkrade möjligheter att ingå det ena eller andra avtalet utan på vad som i ifrågavarande avseende framstår som sannolika vinstchanser. Nedbrinner en fastighet genom någons vållande, kan det sålunda för utdömande av gottgörelse för hyresförlust icke fordras, att husägaren redan slutit hyresavtal som nu icke kunna fullgöras, utan man får söka avgöra vilka uthyrningsmöjligheter med rimlig sannolikhet varit att förvänta. Uppenbarligen kräves, att även "lucrum cessans" framstått som adekvat följd av det skadegörande beteendet, "legat i linje" med detsamma på förut skildrat sätt.

Redan *faran* för en skada (en skadeeffekt) kan under vissa omständigheter, särskilt då *faran* är mera varaktig till sin natur, åstadkomma en förmögenhetsminskning, som är ersättningsgill, jfr det ovan kap. 3 under III sagda. Vilka dessa omständigheter äro kan

² I talet om ökning eller minskning av den skadelidandes förmögenhet behöver icke inläggas, att jämförelsen måste avse hans förmögenhetsställning i dess helhet; detta skulle, såsom *Strahl* a. a. s. 14 ff. utvecklat, lämna rum för vissa erinringar, bl. a. att onödigt mycket indrages i jämförelsen. — Understundom, såsom då den konkreta skadan hänför sig till penningar eller består i tillkomsten av en penningsskuld, är enligt *Strahl* den ekonomiska skadan (förlusten) omedelbart given, under det man i andra fall kan såsom ett "schema" uppställa, att sistnämnda skada framgår genom en jämförelse mellan det händelseförlopp, som skulle ha utvecklat sig därest skadehändelsen icke ägt rum, och det som utvecklat sig ur händelsen; vid t. ex. en eldskada å en fabrik måste man beräkna dels fabriksägarens nettoförtjänst om fabriken varit oskadad och dels hans nettoförtjänst efter det fabriken skadats (genom avdraget från bruttoförtjänsten av reparationskostnaden kommer i allmänhet skadan att uppgå till denna kostnad).

Beträffande gränsdragningen mellan ekonomisk skada och ideell skada synes *Strahl* företräda en mera "subjektiv" linje än den av mig, närmast i anslutning till *Ussing*, hävdade; se särskilt a. a. s. 22 not. 1. Jfr emellertid tillika framställningen s. 60 ff., där resultaten på väsentliga punkter överensstämmer med dem som följa av en mera objektiv skadebestämning. — Från senare tid märkas bl. a. rättsfallen SvJT 1959 rf. s. 65 (knappast riktig utgång; kontraktsrättsligt rättsfall) samt 1964 rf. s. 39 (svårbedömbart spörsmål).

emellertid, såsom där framhölls, ofta vara föremål för tvekan. Bl. a. är att märka, att kostnader som nedläggas för att avvärja en fara regelrätt måste kunna fordras ersätta.

Nämnda princip, att den skadelidande skall genom skadeståndet ekonomiskt försättas i samma läge som om skadan icke inträffat, innebär tillika att, när det lärer till fördel för den skadelidande, även en individuell förlust ersättes, således icke blott den normala, typiska förlusten. Normgivande är med andra ord den skadelidandes "intresse" ("quod interest"), vilket naturligtvis kan leda till en mycket högre ersättning än om man hade att hålla sig till det objektiva värdet eller omsättningsvärdet (en saks eller annan nytthets "pretium commune"). Viss egendom kan ju t. ex. på grund av det sammanhang, vari den står till annan egendom, för ägaren representera ett vida högre värde än det objektiva värdet. I samband härmed står också, att om flera personer ha rätt till samma sak (den ene som ägare, den andre som nyttjanderättshavare etc.), det ofta måste inträffa, att deras "intressen" sammanlagt representera ett högre belopp än det värde, som saken skulle ha i en enda persons ägo, (se *Stang* s. 293 f.). Även lyxvärden, skönhetsvärden och andra utomordentliga värden skola ersättas, NJA 1898 s. 290, 1919 s. 1, SvJT 1921 rf. s. 70, jfr 1956 rf. s. 34. Men förutsättningen är, såsom ovan sagts, att uppskattningen av skadan kan ske efter en mera allmängiltig måttstock. Det rena affektionsvärdet skall alltså icke gottgöras (jfr dock *Grönfors* i TfR 1963 s. 597), däremot även värdet av ett föremål, som låt vara av affektionshänsyn är av intresse blott för en begränsad krets (t. ex. medlemmar av en viss släkt), såvitt en dylik uppskattning är möjlig.

Såväl vid person- som sakskada blir naturligen ofta en uppdelning av skadeståndet i olika poster aktuell. Skadeståndslagen räknar också upp ett antal sådana poster, men uppräkningsen är ej uttömmande och har ej heller avsetts vara detta (se om bestämmelsernas begränsade räckvidd motiven, bl. a. s. 579).

Vad *sakskada* beträffar stadgas sålunda i 5 kap. 4 §, att skadeståndet omfattar ersättning för sakens värde eller för reparationskostnad och värdeminskning, för annan kostnad till följd av skadan samt för hinder eller förlust i den skadelidandes näring.

Av det anförda framgår, att vid sakskada skall, om det föreligger

totalskada, ersättas värdet av den skadade egendomen samt, om skadan är partiell, minskning av värdet. För beräkning av värdet finns det emellertid olika metoder. Nära tillhands ligger att vid totalskada lägga till grund *försäljningsvärdet*, alltså vad egendomen kan förutsättas inbringa vid föryttring å den skadelidandes sida. (Avgörande är givetvis icke vad denne kalkylerat med att erhålla genom föryttring — ett varulager som förstörts hade kanske ej i sin helhet kunnat vinna avsättning.) Men försäljningsvärdet kan icke alltid bereda den skadelidande full gottgörelse; märk det låga värdet av begagnade kläder, möblemang o. d. *Bruksvärdet* och *avkastningsvärdet* kunna allt efter omständigheterna vara betydande, fastän försäljningsvärdet är ringa. Att vid totalskada bestämma skadeståndet omedelbart med utgångspunkt från dessa värden — genom kapitalisering av beloppet av den nytta den skadelidande skulle haft av egendomen, faktiskt eller genom uthyrning eller liknande rättsligt förfogande — är nu knappast så vanligt.³ En viktigare beräkningsgrund, varigenom även bruksvärdet m. m. indirekt blir beaktat, är att lägga till grund kostnaden för *återanskaffning* av egendom av samma slag, med avdrag för vad den gamla nedgått i värde genom ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet. Härfor har man stöd i 37 och 38 §§ försäkringsavtalslagen, som alltså här kunna komma till analog användning — utan att man förden skull har skäl att anse denna beräkningsmetod in dubio normerande, så att man skulle vara tvungen att tillgripa den i avsaknad av särskilt motiv för motsatsen.

Vad sedan angår partiell skada, är en lätt begriplig beräkningsmetod⁴ den, att skadevållaren har att gottgöra värdeminskningen i

³ Vid bestämmandet av ersättning för dödade djur (älgar, silverrävar) har tagits hänsyn till djurens avelsvärde, NJA 1944 s. 417, 1946 s. 758.

⁴ Under särskilda omständigheter kan det vara motiverat att ersätta partiell skada såsom om skadan varit total. Se beträffande fartyg, där speciellt lagstöd härfor föreligger, NJA 1941 s. 209 samt beträffande bilskada det färskaste rättsfallet NJA 1971 s. 126. Den skadelidande hade här låtit reparera bilen och fordrat ersättning på grundval av reparationskostnaden, se strax nedan i texten, men tillerkändes endast det mindre belopp för vilket en likvärdig bil kunnat anskaffas, med avdrag för den skadade bilens restvärde. Sådana skäl för domslutet anfördes blott, att "det skulle ha ställt sig betydligt billigare", om den skadelidande förfarit på sätt enligt försäkringsbolagets mening bort ske och att sådana omständigheter ej förebragts, att han kunde anses ha varit

mening av skillnaden mellan egendomens värde i oskadat skick (bestämt på något av de angivna sätten) och det kvarstående eller nuvarande värdet, se NJA 1936 s. 693. Men det finnes vid partiell skada tillika en omedelbar pendang till återanskaffningsvärdet: den skadelidande tillerkännes ersättning för kostnaden att reparera egendomen. Att på basis av ett slags restitutionssynpunkt lägga denna kostnad till grund för värderingen av skadan praktiseras ofta, och beräkningsmetoden kan synas adekvat. Den skadelidande kan dock lätt utsättas för förlust genom dess användning, om icke hänsyn togs till att värdet, bl. a. försäljningsvärdet, kan ha nedgått trots en aldrig så omsorgsfullt utförd reparation; denna värdeminskning är då ersättningsgill. Här har man alltså exempel på att två värderingsmetoder eventuellt måste kombineras. Se NJA 1948 s. 401: ägaren av en bil, som skadats vid kollision och därefter reparerades, tillerkändes ersättning för den av skadan föranledda minskningen i bilens försäljningsvärde, oavsett om efter reparationen bruksvärdet var oförminskat. Jfr i detta sammanhang även NJA 1958 s. 21 (säkerställd utsikt till vederlag vid byte av bil).

Såsom redan antytts torde man som regel få utgå från att den skadelidandes intresse av nyanskaffning resp. reparation är så rimligt, att kostnaden härför, även om den skulle uppgå till högre belopp än vad man kunnat utfå för egendomen genom försäljning, bör på nyss angivna sätt läggas till grund för ersättningen (se framställningen hos *Strahl* a. a. s. 18 ff., där även beröras vissa tänkbara undantag från regeln). Likgiltigt torde vara, icke blott om nyanskaffning eller reparation verkligen företages av den skadelidande utan även om det intresse som den skadade egendomen tillgodoser är i vanlig mening "ekonomiskt" eller ej, blott underlag finnes för beloppets fastställande efter en mera allmängiltig måttstock, märk *Strahls* exempel om skada å prydnadsarrangemang å en villatomt samt förutberörda rättsfall NJA 1919 s. 1.⁵

berättigad till ersättning på grundval av reparationen. Berättigandet av presumptionen, om det nu skall vara en sådan, förefaller diskutabelt.

⁵ Jfr i detta sammanhang sådana av *Strahl* s. 60 ff. berörda spörsmål som huruvida vid skada å järnvägsvagn eller å militärbil stilleståndsansättning skall utgå utan att det behöver påvisas, att järnvägen resp. kronan in casu tillskyndats ekonomisk förlust genom att vagnen eller bilen varit obrukbar under ifrågavarande tid, se NJA 1939 s. 481 och 483, 1945 s. 295, SvJT 1942 rf. s. 38

Är omvänt försäljningsvärdet högre än kostnaden för nyanskaffning eller reparation, lär in dubio på den skadelidandes yrkande ersättning efter sagda värde böra utdömas. Detta utgör, det är tankegången här, ett slags minimum, ty detta värde får den skadelidande normalt anses ha haft tillfälle att tillgodogöra sig, jfr anmärkta rättsfall NJA 1948 s. 401. En viktig fråga är i detta sammanhang, i vilken utsträckning skadebegreppet bör uppfattas objektivt i den meningen att, när en sak förstörts eller intrång gjorts i en begränsad rätt till saken, exempelvis nyttjanderätt, det icke ankommer på huruvida just den skadelidande faktiskt haft möjlighet att tillgodogöra sig saken resp. rättigheten genom dess utnyttjande för eget bruk eller genom dess föryttring. Sannolikt får man sträcka sig ganska långt i dylik objektivisering. Se i ämnet dels NJA 1950 s. 409 (HD-minoriteten knappast i princip avvikande) samt mina uttalanden i TfR 1951 s. 178 f., dels *Strahl*, Expropriationsrättsliga uppsatser, 1926, s. 187 ff. Sålunda torde i allmänhet få anses irrelevant, att den skadelidande varit ovillig till eller av ett eller annat subjektivt skäl förhindrad att sälja. Att detta i vissa fall leder till, från subjektiv synpunkt, en vinst för den skadelidande, icke blott en utjämning av skadan, kan näppeligen undvikas.⁶

Detta om ersättning för godsets värde eller värdeminskning. Men därmed behöver ej skadan vara täckt; bland annat kan förlust ha uppstått innan försäljning resp. återanskaffning eller reparation skett ("tidsintresset"). Utöver ersättning för godsets värde eller vär-

och 1959 rf. s. 63, jfr ock 1965 rf. s. 30, eller huruvida den som narrat sig till att få begagna en bil tillhörig ett hyrverk kan anses ha tillfogat hyrverket skada, även om bilen ej kunnat utnyttjas av hyrverket. Se ytterligare NJA 1945 s. 440 (ägaren av en lustjakt tillerkändes skadestånd för mistning av jakten under reparationstiden). I vissa hithörande fall kan man för övrigt, såsom *Strahl* antyder, komma fram till ersättningsskyldighet jämväl med utgångspunkt från ett kvasikontraktsrättsligt bedömande.

⁶ En vanskelig fråga av stor principiell räckvidd är, hur skadeståndet skall bestämmas i sådana fall, då på grund av krigsförhållanden eller eljest nyanskaffning eller reparation icke kan ske (reservdelar till en bil kunna icke uppböras) och egendomen på sådan grund saknar användbarhet. Härom *Grette* i NFT 1944 s. 399 ff., jfr *Bennich* a. a. s. 16 not 3. Det kan vara tveksamt om dylika verkningar av ett skadefall, som uteslutande bero på omständigheter av allmän natur — helt utanför den skadeståndspliktiges inflytelsesfär — böra, även om adekvanskravet är uppfyllt, i full utsträckning gå ut över honom.

deminskning kan alltså tillkomma gottgörelse för kostnader som i anledning av skadehandlandet åsamkats vederbörande, t. ex. rese- eller transportkostnader, besiktnings- eller värderingskostnader, utgifter för skadans begränsande eller i övrigt kostnader som han eljest ej skulle ha fått vidkännas. Även andra ersättningsgilla skador förekomma givetvis, såsom förlust av arbetsförtjänst under den tid då den skadade egendomen icke kunnat användas för sitt ändamål eller — en särskilt viktig följdskada — förlust av affärvinst, som den skadelidande skulle ha tillgodogjort sig i sin rörelse eller annan verksamhet (även en icke-ekonomisk sådan), om ej denna på grund av skadan fått "stå stilla" under längre eller kortare tid. Ersättningen är i det hänseendet ej begränsad på sätt som in dubio gäller enligt 36 § försäkringsavtalslagen. Rättsfall om stilleståndsersättning⁷ äro t. ex. NJA 1939 s. 481, 1945 s. 295, SvJT 1942 rf. s. 38, 40; se även förut anmärkta NJA 1936 s. 693 samt 1939 s. 319 ("avbrott i utbildning"). Här ha dock stundom ställts påfallande stränga krav på att den skadelidande gjort vad han kunnat för att begränsa skadan, NJA 1938 s. 147 (i kombination med ett slags adekvanssynpunkt) och 1959 s. 552 (fråga om skyldighet att permittera personal för undvikande av onödigt stora utgifter!), jfr 1965 s. 165 (ålägg det den skadelidande, vid bilskada, att till förringande av ersättningsbeloppet förhyra annan bil i den skadades ställe?). Från ersättningen skall i allmänhet göras avdrag med belopp som den skadelidande i anledning av skadefallet kunnat inbespara.

I det föregående har bortsetts från vissa fall, då ersättningsbeloppet kan komma att bestämmas enligt speciella, närmast till kontraktsrätten hänförliga grunder, såsom eventuellt "obehörig vinst".

Angående bestämmandet av ersättning för *personskada*⁸ må hänvisas till en innehållsrik uppsats av *Hörstadius* i SvJT 1935 s. 11; se ock *Jørgensens*

⁷ Se i ämnet *Malmæus* i Försäkringsjuridiska föreningens publikation nr 19, 1966.

⁸ Vad som utgör personskada är icke alltid lätt att avgöra. Begreppet torde få tagas i en ganska vidsträckt bemärkelse. Sådan skada synes föreligga även om någon fysisk påverkan ej kan ådagaläggas; det bör räcka med en chockskada eller annan menlig effekt på det psykiska planet. Ett färskt och intressant rättsfall i detta avseende är NJA 1971 s. 78 (psykogen depression som medförde arbetsoförmåga redan från olycksdagen; närmast fråga om kausalitet).

ovan i kap. 1 omtalade arbete samt Förhandlingarna vid 23 nordiska juristmötet 1963. De olika ersättningsposterna äro — i anslutning till Hörstadius' framställning — huvudsakligen:

1. Ersättning för sjukvård m. m. Hit höra icke blott utgifter för medicin, läkare, lasarettsvård o. d. utan även kostnader för vård å badort och kuranstalt, därest sådan finnes erforderlig. Ersättning utgår naturligtvis även för läkarintyg och för resor till lasarett och läkare. Allt i den mån den skadelidande ej gottgöres redan enligt regler i sociallagstiftningen. — I detta sammanhang uppkomma ibland spörsmål om huruvida skadan kunnat begränsas av den skadelidande, såsom när för ändamålet anlitats enskild sjukhusvård i stället för vård på landstings sjukhem, med ökad vårdkostnad till följd, NJA 1968 s. 23, jfr ock 1967 s. 497 (med rättsfallshänvisningar)

2. Ersättning för mistad arbetsförtjänst, här liksom under 1. för förfluten tid, d. v. s. vanligen intill domen i målet. Närmast rör det sig om lönebelopp, som den skadelidande skulle ha uppburit under sjukdomsperioden men nu gått miste om, eventuellt även om ersättning till vikarie som måst anlitas. I linje med det senare ligger, att om den skadelidande icke fått vidkännas direkt avbräck i uppburna inkomster men tillskyndats speciella utgifter, t. ex. för extra hjälp i hushållet eller för eljest överflödiga bilresor, gottgörelse skall lämnas härför, NJA 1966 s. 286. Till arbetsförtjänst i vidsträckt mening höra även semester och semesterersättning. Märk i detta sammanhang rättsfallen NJA 1948 s. 646 (den som tillfogats kropps-skada under semester erhöll ersättning motsvarande semesterersättning enligt semesterlagen), 1952 s. 547 (skadestånd utgick för tid, varunder vederbörande till följd av personskada varit förhindrad att, på sätt eljest skulle ha skett, utföra arbete av beskaffenhet att berättiga till semester eller semesterersättning), 1963 s. 481, 1964 s. 431 (försenad examen och därmed förlust av läkarlön).

3. Ersättning för "sveda och värk". Med detta något ålderdomliga uttryck avses gottgörelse för tillfogat lidande och obehag, alltså närmast ideell skada i motsats till ovannämnda ekonomiska. Men det gäller alltfört blott skada för förlupen tid; rörande ideell skada för framtiden se nedan under 4 c. Även mycket små barn kunna, som naturligt är, erhålla ersättning för sveda och värk, NJA 1932 s. 150. Vid värderingen måste tagas hänsyn till den förstörelse vårt penningvärde under senare tider varit offer för, NJA 1953 s. 609. Se vidare NJA 1962 s. 458 (vid ersättningens fastställande har det beaktats att den ifrågavarande brottsliga gärningen var av synnerligen svår beskaffenhet), 1964 s. 305 (högt ersättningsbelopp). — Av försäkringsbolagen pläga standardiserade normer tillämpas. I allmänhet kunna av domstolarna utdömda ersättningsbelopp sägas vara ganska låga, vilket i viss mån bekräftas av det senaste rättsfallet på området, NJA 1969 s. 469 (avsåg även ersättning för lyte och framtida men).

4. Ersättning för stadigvarande men och hinder i näring. Här gäller det överlag ersättning för framtida skada, alltså för vad som belöper på tiden

efter domen. Posten är emellertid ej enhetlig utan sönderfaller i olika underposter:

a. Viktigast är gottgörelse för förlorad eller minskad arbetsinkomst, vanligen i form av livränta. Jfr 16 § lagen om yrkesskadeförsäkring.

Svårigheterna på detta område bestå framför allt däri, att skadeståndet av domstolen principiellt bestämmes efter vissa mer eller mindre schematiska grunder, för vilkas överensstämmelse med verkligheten framdeles man naturligen icke har någon garanti. Någon riktig motsvarighet till de vittgående möjligheter som nyssnämnda lag tillhandahåller (34 och 35 §§) att fastställa livräntas storlek blott tills vidare och att företaga en ändring efter viss tids förlopp har man här ej. I NJA 1958 s. 550 har med hänsyn till den skadelidandes ungdom samt kroppsskadans art sådana svårigheter för bedömningen av rätt till livränta ansetts föreligga, att frågan härom icke borde upptagas till prövning. Regelmässigt förfares dock icke så ens i mycket vanskliga fall, såsom i NJA 1961 s. 572 (tvååring erhöll skada, som ledde till intellektuell efterblivenhet; hur skulle livräntan beräknas?).

Vid bestämmandet av livränta för den skadade måste tagas hänsyn till å ena sidan invaliditetsgraden å andra sidan det inkomstbelopp, som den skadade skulle, efter vad som kan påräknas, ha uppburit; i förhållande till detta senare skall en mot invaliditetsgraden svarande livränta utgå. Man får vid livräntans fastställande vara försiktig med att influeras av ett sådant förhållande som att den skadades arbetsinkomst eventuellt ännu ej påverkats av skadan; han uppbär kanske i domens ögonblick lika stor arbetsinkomst som tidigare. Avgörandet bör nämligen i princip träffas från mindre tillfällig utgångspunkt; förr eller senare kan i allmänhet påräknas att den nedsatta kroppskapaciteten skall, i jämförelse med andra personer i liknande arbete, göra sig gällande, se NJA 1903 s. 272, 1939 s. 647, 1947 s. 586. Härmed överensstämmer, att även icke förvärvsarbetande hustru tillerkänts livränta som ersättning för vållad nedsättning i arbetsförmågan, NJA 1943 s. 384. Understundom torde dock, särskilt vid vissa mera obetydliga skador — liksom eventuellt om den skadade redan uppnått så pass hög ålder, att det framtida läget lättare låter sig överblicka — kunna med nödig säkerhet fastställas, att vederbörandes anställnings- och arbetsförhållanden också framdeles skola undgå att röna inflytande av skadan, jfr NJA 1946 s. 712, 1948 s. 631. Och även i övrigt kan under vissa förhållanden finnas anledning att låta ersättningen understiga vad som svarar mot den medicinska invaliditetsgraden, se det av trafikförsäkringsanstaltens nämnd i rättsfallet NJA 1951 s. 391 avgivna yttrandet, liksom särskilda skäl kunna föranleda, att ersättningen sättes högre än invaliditetsgraden motiverar, NJA 1955 s. 691 (skillnaden mellan beloppet av mistade arbetsinkomster, å ena sidan, samt summan av påräknelig återstående arbetsförtjänst, livränta och pension å den andra — alltså ett hänsynstagande till "förvärvsförmågan", när denna är mindre än "arbetsförmågan", se om dessa begrepp *Hörstadius* s. 28); se ock NJA 1960 s. 256. I NJA 1966 s. 254 anför-

des av på området särskilt sakkunniga (sagda nämnd och ansvarighetsförsäkringens personskadenämnd med Halvar Lech som ordförande) till synes starka skäl för att en bedömning enligt den medicinska invaliditetsgraden skulle medföra en överkompensation; men HD tog ej hänsyn härtill. När fråga är om skada för förluten tid — här står man ju på fastare mark — bör avgörande normalt vara den inkomst som den skadade faktiskt haft och överhuvud den skada som i realiteten tillskyndats honom, NJA 1924 s. 298, 1947 s. 68, 1951 s. 86, 1957 s. 708 (dock blott med 3 röster mot 2 i HD). Se i ämnet vidare *Lech* i NFT 1958 s. 121 (om ersättning för invaliditet och förlust av försörjare) samt i SvJT 1961 s. 1 och 1968 s. 443 (om invaliditetsersättning vid ögonskador), *Malmæus* i SvJT 1961 s. 321 (om medicinsk invaliditet och faktisk förlust) samt *Gunnar Nord* i Uppsatser anmärkta i litteraturoversikten ovan kap. 1.

Vilken betydelse bör vid livräntans fastställande tillmätas den omständigheten, att den skadade förr eller senare måste antagas komma att upphöra med inkomstbringande arbete eller dock, såsom vid pensionsålderns inträde, har att räkna med en lägre arbetsinkomst? Är den skadade mycket ung, kan på grund av lagets överskådlighet vara anledning att underlåta beaktandet av nämnda omständighet (se motiveringen i HD i NJA 1949 s. 299, jämte vad som sägs i där refererade utlåtande av trafikförsäkringsanstaltens nämnd, in fine; ställningstagandet i fråga gällde emellertid ett särskilt spörsmål, nämligen inverkan å den skadelidandes ersättningsanspråk av hans rätt till obligatoriskt utgående folkpension). Eljest äro olika metoder tänkbara. En möjlighet är, att livräntan fastställes att utgå endast för vissa år, intill viss tidpunkt (begränsningsmetoden), se t. ex. NJA 1951 s. 517. Metoden är enligt Hörstadius att anbefalla, när vederbörande befinner sig mot slutet av den arbetsföra perioden av sitt liv. En annan och vanlig är, att den skadade får uppbära livränta med lägre belopp efter det han uppnått en angiven ålder, såsom 67 år (nedsättningsmetoden), se exempelvis NJA 1932 s. 209, 1947 s. 586. Ytterligare kan den skadade visserligen tillerkännas ersättning med oförändrat belopp allt framgent men beloppets storlek reduceras redan från början (reduceringsmetoden), se bl. a. 1932 s. 84, 1935 s. 87. Denna sista utväg är tilltalande främst ur den synpunkten, att livräntan eljest kan komma att bortfalla resp. nedsättas just då behovet därav är störst. — Av särskilt intresse är i förevarande hänseende nyss omnämnda rättsfall NJA 1951 s. 517 (diskussion om begränsnings- och reduceringsmetodernas tillämpning; märk i synnerhet jr. *Lechs* yttrande) ävensom NJA 1957 s. 118 (tillämpning, vid skadeståndstalan med stöd av 6 kap. 4 § strafflagen, nu 5 kap. 3 § skadeståndslagen, av begränsnings- eller reduceringsmetoden med hänsyn till änkas livränta?).

Undantagslöst utgår ej ersättning i livräntas form. Det förekommer nägon gång, att i stället utdömes engångsersättning motsvarande skälig livräntas kapitalvärde (eller eventuellt att den skadade tillerkännes valrätt härutinnan).

Till förevarande sammanhang hör även, att den skadelidande kan, när omständigheterna så påkalla, erhålla gottgörelse för avbrott i utbildning, NJA 1939 s. 319, resp. s. k. omskolningsbidrag, NJA 1949 s. 253 (skadad officersaspirant för civil yrkesutbildning). Är välviljan mot den skadelidande i dylika fall mycket stor, bli svårigheterna vid kausalitetsbedömningen lätt utomordentliga, se t. ex. förutnämnda NJA 1964 s. 431. — Om avdrag från ersättningen för förlorad arbetsinkomst med hänsyn till minskade levnads-kostnader under sjukhusvistelse se NJA 1959 s. 181.

b. Vidare tillkommer ersättning för vissa av det kvarstående menet våldade framtida utgifter, t. ex. för särskilt tillverkade klädespersedlar, för proteser, för extra hjälp i hushållet, för bilresor. Naturligtvis kan hänsyn till denna post även beaktas genom att livräntebelopp som avses under a. höjas.

c. Slutligen märkes gottgörelse för framtida obehag och lidande. Det är klart, att ett kroppsfel, t. ex. lyte eller ärr, kan icke blott ha ekonomisk betydelse utan även innefatta en "ideell" skada som bör ersättas, väl oftast i form av ett engångsbelopp. Även här gäller, att gottgörelse på hithörande grund understundom inbegripes i en post som i och för sig avser annan skada.

Komplikationer ha i rättspraxis vållats av de s. k. traumatiska neuroserna; se härom — förutom *Hörstadius* s. 44 f., med litteraturhänvisningar — *Hult* i SvJT 1939 s. 245 samt framför allt *Lech* i SvJT 1968 s. 433. I detta sammanhang uppkommer ofta tvekan om kausalsammanhanget mellan kroppsskadan och ifrågavarande psykiska rubbningar. Jag hänvisar till NJA 1932 s. 572, 1937 s. 277, 1938 s. 223, 1939 s. 620 samt 1952 s. 104, se ock det av *Lech* utförligt refererade rättsfallet NJA 1964 s. 177. Jfr även 1971 s. 78.

Om skadans omfattning för närvarande ej låter sig definitivt avgöra (t. ex. när det gäller framtida men), kan i domen inflickas ett förbehåll om att den skadade äger framdeles föra ytterligare ersättningstalan i mån av befogenhet. Tendensen går dock snarast i den riktningen att endast när ett påtagligt behov därav föreligger tillåta dylika förbehåll; det är ju av vikt att om möjligt ett slutgiltigt avgörande erhålles (särskilt betydelsefullt såsom inses i fall av traumatiska neuroser). Se t. ex. NJA 1932 s. 570, 1939 s. 620, 1946 s. 130, 1957 s. 118, jfr 1945 s. 186 (angående preskription av med dylikt förbehåll avsedd rätt se NJA 1933 s. 43, 1946 s. 175). — Även förbehåll till förmån för skadevållaren kan förekomma, NJA 1925 s. 103, 1930 s. 86, 1946 s. 545.

Vilken tidpunkt skall vid egendomsskadas värdering läggas till grund? Man kunde tycka, att själva skadegörelsens tidpunkt vore den naturliga. Detta innebure dock, vid stigande priser, ett missgynnande av den skadelidande, särskilt i sådana fall då egendomen icke varit avsedd att omedelbart föryttras eller konsumeras. Även en senare tidpunkt får man därför

principiellt räkna med, t. o. m. en så sen som domens i skadeståndsprocessen; se *Strahl*, Skada och vinning s. 103 f. samt NJA II 1942 s. 325, jfr NJA 1955 s. 119, 1970 s. 387. Men hänsyn bör tagas även till ett sådant förhållande som att den skadelidande utan skäl underlåtit att genom "täckningsköp" å annat håll reducera den lidna skadan, SvJT 1953 rf. s. 28.

Ränta å skadeståndsbeloppet tillerkännes den skadelidande normalt allena med 5 % från stämningdagen, 9 kap. 10 § HB. Särskilt för det fall att någon brottsligt eller eljest uppenbart rättsstridigt undandragit en annan denne tillkommande kapital utdömes dock i praxis ej sällan högre ränta, såsom från den dag kapitalet undandrogs vederbörande. Likaledes förekommer det, att när fråga är om periodiskt utgående ersättningsbelopp, såsom livräntor och underhåll enligt 6 kap. 4 § strafflagen, det ålägges den betalningsskyldige att å beloppen gälda ränta med 6 %, eventuellt 5 %, från resp. förfallodag.⁹

Vad nu anförts har som synes avsett det fall att skadan skall gottgöras genom penningersättning. Att under särskilda förhållanden den skadelidande även kan påfordra återställelse in natura (eventuellt i förening med ersättning avseende "tidsintresset"), är likvisst tydligt. Oftast framstår väl dock ett krav på naturalåterställelse icke så mycket som en yttring av skadeståndsrätten utan fastmera som ett utflöde av själva sakrätten som sådan (d. v. s. sakrätten med bortseende från dess skadeståndsrättsliga konsekvenser); en ägare eller en besittare vindicerar den honom fränhända egendomen resp. kräver besittningsrestitution, en servitutsberättigad fordrar undanröjande av det intrång som skett å hans rätt o. s. v. — Av äldre stadganden om naturalåterställelse märkas 8 kap. 1 § BB ("gäldte åter säd mot säd, och hö mot hö"), ävensom samma balk 22 kap. 1 och 2 §§ (om skyldighet att vid skada å kreatur "giva jämgott igen" och att taga kreaturet "hem till sig och läka"!).

Har det skadegörande beteendet tillika tillskyndat den skadelidande fördelar, gäller som huvudregel, att värdet av dessa skall avdragas från skadeståndsbeloppet; man talar här om "compensatio

⁹ Beträffande förevarande och andra räntepliktsfrågor må hänvisas till *Gunvor Wallin*, Dröjsmålsränta, 1969, vilken skickligt analyserat rättspraxis. Rättsfallen äro delvis svårtolkade, beroende på att det ofta kan vara oviss om utdömande av högre ränta än 5 % från stämningdagen skett på grund av att läget ansetts hänförligt till eller jämförligt med fall av utfäst bestämd förfallodag — alltså en i 9 kap. 10 § HB angiven kontraktsrättslig rättsgrund. Se särskilt s. 85 ff.

lucri cum damno". En motsatt ordning skulle bl. a. innebära, att den skadelidande obehörigen tjänade på skadegörelsen. Om den skadelidande via socialförsäkringen eller genom frivillig försäkring av skadeförsäkrings natur blivit delvis gottgjord kan han således av skadevållaren kräva allenast återstoden. Vanligen antages, att endast en sådan fördel, vars erhållande står i adekvat orsakssammanhang till skadevållandet, må komma i betraktande, en sats som dock, hur naturlig den än kan förefalla, icke är helt säker. Ett visst men på sätt och vis, såsom man ansett, skenbart undantag från principen "compensatio lucri cum damno" följer dock, som vi skola se, av 25 § andra stycket försäkringsavtalslagen: den skadelidande eller hans rättsägare ha vid livförsäkring eller annan summaförsäkring rätt att jämsides med kravet å skadevållaren göra gällande anspråk å försäkringsbeloppet. Även vissa andra undantag torde förekomma. Sålunda hävdas ofta, och väl med fog, att skadevållaren icke bör få profitera på att den skadelidande av tredje man erhållit gåvor eller annan ekonomisk hjälp i anledning av vad som timat. I NJA 1932 s. 267 gjordes emellertid avdrag från skadeståndet motsvarande vad som tillfallit den skadelidande genom insamling. Men målet gällde tillämpning av 6 kap. 4 § strafflagen (5 kap. 3 § skadeståndslagen), till vilket stadgande vi längre fram återkomma. I vissa andra rättsfall har dylikt avdrag vägrats, NJA 1943 s. 618 (därvid bl. a. åberopades syftet med insamlingen; även här talan enligt 6:4 strafflagen) och 1947 s. 586. Se ytterligare i detta sammanhang NJA 1945 s. 403. — Att den skadegörande händelsen må i *skattehänseende* ha förmånliga konsekvenser för den skadelidande har i rättsfallen NJA 1954 s. 227 och 1961 s. 215 funnits icke böra beaktas vid skadeståndsbedömningen.

Till sist må understrykas, att viktiga begränsningar i avseende å skadeståndets storlek föranledas av de krav på logisk resp. adekvat kausalitet, varom tidigare i detta arbete varit tal. Erinras må särskilt om frågan under vilka förhållanden en senare skadegörelse av annan person eller en olyckshändelse kan sägas avklippa kausaliteten med hänsyn till den skada, varför någon på grund av sin handling är ansvarig (kap. 3 under III). Gränsfall äro här ej ovanliga och ofta svårbedömbara. I vilken utsträckning kravet på *culpa*, såvitt culparegeln gäller, har betydelse även för frågan om skadeståndets storlek ut-

gör, enligt vad likaledes ovan (i kap. 4) berörts, ett i viss mån oklart spörsmål.

Skadeståndsanspråk preskriberas i allmänhet, i enlighet med den allmänna regeln om fordringspreskription — och oberoende av straffansvarets preskriberande, 6 kap. 7 § strafflagen, med dess hänvisning till 35 kap. brottsbalken — efter tio år. Utgångspunkten är principiellt det skadegörande beteendet (vid ett "perdurerande" beteende detsammans upphörande). Man kunde tycka att i de fall, då skadan först senare kommer till synes, tiden borde räknas från det den yppats. Föreligger dessförinnan en "fordran"? Något positivt stöd för en sådan regel lämnar dock, såvitt man kan se, icke rättspraxis. Det kan ju också sägas, att redan vid det skadegörande beteendets tidpunkt en *villkorlig* fordran föreligger, se i ämnet *Winroth* s. 340 f. I alla händelser bör knappast tidpunkten för den skadelidandes kännedom om det skadegörande beteendet vara avgörande. Jfr beträffande rättspraxis NJA 1899 s. 414 och 1903 s. 368 (av mindre intresse 1915 s. 430). — I en del lagar förekomma, såsom tidigare angivits, regler om en speciell, kortare preskriptionstid, t. ex. enligt järnvägsskadelagen, bilskadelagen, lagen om elektriska anläggningar och luftfartsskadelagen: två år från det skadan timade.

I *processuellt* hänseende brukar man uppställa regeln, att den skadelidande är bevisskyldig för skadans storlek. Detta är emellertid en sanning med modifikation. I 35 kap. 5 § RB stadgas nämligen, att om fråga är om uppskattning av inträffad skada och full bevisning därom icke alls eller allenast med svårighet kan föras, rätten äger uppskatta skadan till skäligt belopp. Se om detta stadgande *Erik Danielsson* i "Skadeståndsrättsliga spörsmål" s. 5 ff. I motiven betonas, att regeln äger tillämpning såväl då med hänsyn till skadans natur utredning angående dess omfattning icke kan förebringas som ock då omfattningen väl kan utredas men på grund av omständigheterna bevisning rörande skadans värdering ej kan föras eller kan föras blott med svårighet. Inom doktrinen har uttalats, att stadgandet verkar därhän, att tvisteföremålet "delas", d. v. s. att domstolen låter ovissheten medföra ett partiellt bifall till och ett partiellt ogillande av vederbörandes talan (*Bolding*, Bevisbördan och den juridiska tekniken, 1951, s. 27). På sätt *Rodhe* framhållit kan lagrummet för övrigt läsas så, att det innebär icke blott att stor frihet åt

njutes vid den jämförelse mellan det faktiska och det verkliga händelseförloppet som i vanliga fall göres vid en skadevärdering utan också att direkt får utdömas ett skadeståndsbelopp som förefaller passande; även det senare förekommer i praxis icke så sällan. I rättstillämpningen var det vanligt redan före nya rättegångsbalken, att en ganska fri uppskattning av skadans storlek ägde rum, jfr t.ex. NJA 1925 s. 170, 1945 s. 394; under alla omständigheter gällde, att bevisskyldigheten icke utkrävdes strängt. Bevisbedömningen är ej sällan påfallande välvillig till den skadelidandes förmån, se t.ex. NJA 1960 s. 256.

Även eljest torde huvudregeln om bevisbördan i skadeståndsmål böra modifieras. Ha t.ex. bestämmelser i arbetarskyddslagstiftningen eller andra "skyddsföreskrifter" åsidosatts samt skada faktiskt uppkommit, antages gärna att kausalsammanhang föreligger, om ej annat visas, jfr *Ussing*, Erstatningsret s. 202. Se sålunda NJA 1940 s. 166 (vid försummelse av vägdistrikt att underhålla ett bro-räcke vid en bäck och i övrigt tillgodose trafiksäkerheten har skadestånd utdömts, när utredningen ej "givit stöd för" att bilen skulle ha störtat i bäcken även om broräcket varit i tillbörligt skick), 1949 s. 732 (då kronan icke "gjort sannolikt" att skadan ej berott av de bristfälliga anordningarna jämte den försummade tillsynen, "finge man utgå från" att orsakssammanhanget varit av viss beskaffenhet, 1950 s. 506 ("Omständigheterna giva icke stöd för antagande att olyckan skulle hava inträffat även om överskydd funnits"). Angående NJA 1950 s. 440 se ovan kap. 4 not 38 och om bevisbörderättsfallet NJA 1962 s. 469 ovan kap. 3 s. 52. (I NJA 1964 s. 353 talas i rubriken om bevisbördan, när fråga tycks vara blott om bevisvärdering.)

Vem som i sin egenskap av skadelidande äger målsäganderätt beträffande skadeståndstalan kan stundom föranleda tvekan. Se 20 kap. 8 § sista stycket RB (tidigare 6 kap. 8 § strafflagen), med därunder anförda rättsfall.

En ofta förbisedd processuell regel av betydelse för skadeståndsrätten uttalas i 22 kap. 7 § RB: "Föres talan om enskilt anspråk på grund av brott i samband med åtalet och finnes, att den åtalade gärningen icke är straffbar, må talan dock prövas i målet." Se bl. a. NJA 1955 s. 212.

KAP. 13.

FLERA SKADEVÅLLARES ANSVAR

Såsom framgår av vad ovan i olika sammanhang utvecklats behöver den omständigheten att flera personer företagit i och för sig skadegörande handlingar mot en annan icke ovillkorligen ha till följd, att något gemensamt ansvar för dem uppstår gentemot den skadelidande. Det kan nämligen hända, att kausaliteten, eller den adekvata kausaliteten, mellan en viss handling och en inträffad skada upphäves genom en annan skadegörande handling, i allt fall beträffande *en del* av skadan (varjämte möjligen, såvitt skadan måste för att ådraga ansvar vara omfattad av culpa, den andra handlingen kan ha betydelse genom att tack vare densamma vederbörande icke framstår som *culpös* skadevållare). Kan det exempelvis tillförlitligt fastställas, i vilken utsträckning en av A förövad skadegörelse genom B:s mellankomst fått ökade skadekonsekvenser, häftar merendels vardera för den av honom tillfogade skadeeffekten, B alltså ensam för tillskottet av skada.

Om nu emellertid A och B enligt skadestandsreglerna äro, på sätt kunnat fastställas i rättegången, ansvariga för en och samma skada — en förutsättning som på grund av 4 kap. 1 § skadeståndslagen i flertalet fall ej är uppfylld, om en skada vållats av en arbetstagare för vilken arbetsgivaren har principalansvar — blir ansvaret gentemot tredje man solidariskt. Detta var uttryckligen stadgat i 6 kap. 5 § strafflagen i händelse av medveten samverkan till brott. Men principen gällde jämväl eljest, alltså även vid tillfällig samverkan och icke blott när skadeståndsskyldigheten grundades på culparegeln utan även när densamma var strikt; därutinnan förelågo också uttryckliga lagbestämmelser, såsom i 8 och 9 §§ järnvägsskadelagen, 2 och 5 §§ bilskadelagen, 2 och 4 §§ luftfartsskadelagen.¹ Och i princip

¹ Se emellertid, beträffande egendomsskada, regeln om delad ansvarighet i 220 § 3 st. sjölagen. Detta undantag är dock på sätt och vis endast skenbart. Stadgandet — som avser fall av den art att skada å lasten i fartyget A

gäller detsamma enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen: "Skall två eller flera ersätta samma skada, svarar de solidariskt för skadeståndet", en regel som får anses omfatta även annat strikt ansvar än principalansvar, jfr 1 kap. 1 § skadeståndslagen. Att en viss skadevållares culpa är i jämförelse med den eller de övrigas ringa, nedsätter icke utan vidare hans ansvar gentemot tredje man. — Innebörden av att ansvaret är solidariskt antages här vara känd från kontraktsrätten: borgenären får utkräva hela sin fordran hos var och en av de solidariskt förbundna gäldenärerna, men han får icke sammanlagt uppbära mera än vad som motsvarar fordringens belopp. En konsekvens härav är att, om den skadelidande på grund av sin "medverkan" till skadan (se nästföljande kapitel) har ett blott reducerat ersättningsanspråk, t. ex. till två tredjedelar av hela skadan, äger han icke genom att rikta krav mot flera skadevållare utfå mera än dessa två tredjedelar; större är ju i detta fall icke hans skadeståndsfordran (se vidare motiven s. 588 ff. samt sagda 6 § in fine).

Stadgandet om solidariskt ansvar är så mycket naturligare som solidarisk ansvarighet är regel även i kontraktsförhållanden. Vad som icke är lika självklart är däremot, om man kan utsträcka principen om solidariskt häftande jämväl till de fall, då vid samverkan mellan flera skadevållare det icke lyckats förebringa utredning om att de alla medverkat till hela skadan, så att det är ovisst huruvida envar eller någon medverkat till bara en del därav, se första stycket ovan in fine. Kan, som man uttryckt det, blotta bevissvårigheten, alltså en rent processuell faktor, utgöra tillräcklig anledning att statuera solidarisk ansvarighet? Härskande uppfattning torde vara, att spørgsmålet bör besvaras jakande, se NJA 1961 s. 425 (fem år mellan de bägge skadehandlingarna!). Man skulle eljest riskera, säges det, att åsido-

vållats vid en sammanstötning med fartyget B, under sådana omständigheter att culpa föreligger å båda fartygens sida — förklaras nämligen på sätt ovan i kap. 9 utvecklats av att den skadelidande här betraktas som själv medverkande till skadan; konsekvenserna av den culpa, vartill fartyget A:s befälhavare eller besättning gjort sig skyldig, gå ut jämväl över den skadelidande, lastägaren. En dylik "identifikation" av viss skadegörarens culpa med den skadelidandes egen kan ibland även eljest föranleda, att regeln om det solidariska ansvaret i motsvarande omfattning sättes ur kraft.

sätta den skadelidandes intresse (*Winroth* s. 306).² Se ytterligare Tfr 1950 s. 232.

Har en av de solidariskt ansvariga måst presterat hela ersättningen till tredje man, uppstår frågan, huruvida han åtnjuter regressrätt mot de övriga.

Grundas ansvarigheten på culparegeln, har man för det fall att skadan haft sin orsak i medveten samverkan mellan skadevållarna, och särskilt då brottsligt förfarande, i det längsta hävdad, att någon regressrätt icke borde erkännas (se t. ex. NJA 1918 s. 139). Uppfattningen har bl. a. motiverats med moraliska hänsyn: det vore stötande, att någon som rättsgrund för regressanspråk åberopade sitt eget rättsstridiga beteende och att domstolarna vore behjälpliga med att åstadkomma en ekonomisk utjämning påkallad av en samverkan av rättsstridig art. Detta något överkänsliga och dessutom opraktiska betraktelsesätt — vilket med skärpa kritiserades redan av *Winroth* (s. 312 ff.) — har man emellertid i rättspraxis under senare tid uppgivit; se plenimålet NJA 1937 s. 264 (jfr ock NJA 1941 s. 459, 1942 s. 508, 1953 s. 164 varom nedan i not 3). HD dekreterade här: "Då flera personer i anledning av brottsligt förfarande dömts att solidariskt ersätta skada jämte rättegångskostnad, måste de anses skyldiga att i gäldandet härav sinsemellan taga del efter ty med avseende å omständigheterna må vara skäligt". Sakerligen måste graden av de olika skadevållarnas skuld här tillmätas grundläggande betydelse. Men även andra omständigheter, såsom ett mellan skadevållarna eventuellt föreliggande kontraktsförhållande och sannolikhetsantaganden rörande den anpart av skadan, som på envar belöper, torde kunna spela en roll; att mera uttömmande ange alla de faktorer vartill hänsyn kan böra tagas vid en skälighetsbedömning är givetvis ej möjligt. I sista hand blir huvudtalet avgörande (jfr jr. Gyllenswårds m. fl. yttrande). Samma synpunkter äro med andra ord, såvitt det interna förhållandet mellan de ansvariga angår, tillämpliga som vi i det följande skola beröra, när det gäller den skadelidandes medverkan till skadan. Att motsvarande regressregler böra

² Jfr det kontraktsrättsliga rättsfallet NJA 1942 s. 571. Huruvida enahanda princip bör komma till användning, när ovisshet råder om i vilken omfattning till skadeeffekten medverkat en casuell händelse, är i allt fall tveksamt.

tillämpas även när på grund av *tillfällig* samverkan flera häfta enligt culparegeln, kan tagas för visst. Märk i detta sammanhang det förut omtalade stadgandet i 220 § 3 st. sjölagen, där regressrätt tillerkännes en skadevållare, som på grund av solidariskt ansvar (vid personskada) till den skadelidande utgivit mera än vad på honom, med hänsyn till de å omse sidor begångna felens beskaffenhet, belöper. — Jfr för norsk rätt *Carsten Smith* i TfR 1961 s. 337.

Frågan om regressrätt, när av flera skadegörare någon eller några ha *strikt* ansvar gentemot en tredje man, har i vissa delar redan behandlats i samband med 1916 års bilskadelag och annan speciallagstiftning. Är skadeståndsskyldigheten ett *principalansvar*, kan det i allmänhet vara en rimlig regel, att fördelningen mellan flera sålunda strikt ansvariga sker efter skälighet under hänsynstagande till graden av de *underlydandes* skuld (identifikation). Eljest — och i den mån ej hållpunkter finnas för annan fördelning — får skadan fördelas lika mellan de strikt ansvariga, NJA 1968 s. 387.³ En strikt ansvarig har åter, såsom bekräftas av åtskilliga stadganden i den skadeståndsrättsliga speciallagstiftningen, ordinarie full regressrätt mot en culpös skadevållare. Detta gäller dock utan vidare allenast i det fall att skadevållarna stå "på samma linje" i ansvarighetshänseende (se ovan i kap. 9 under 3.); under motsatt förutsättning kan en del av ansvaret i regresshänseende komma att bäras av den som häftar

³ Vilka svårigheter som kunna möta vid regressfrågors bedömning belyses av rättsfallet NJA 1953 s. 164. Enligt överenskommelse mellan kronan och en stad om brandskyddsutbildning av vapenfria värnpliktiga hade staden åtagit sig att tillhandahålla instruktörer. Genom en instruktörs vårdslöshet skadades en värnpliktig vid en brandövning. Skadeståndsansvar gentemot den värnpliktige ålades, förutom instruktören, både staden och kronan, tydligen därför att instruktören ansågs ha såsom arbetsledare företrätt bägge. Skulle nu vid fördelningen av ansvaret mellan kronan och staden inbördes stadens åtagande att tillhandahålla instruktör föranleda, att staden borde i förhållande till kronan bära hela skadan (så hovrätten och minoriteten i HD)? Eller skulle (så pluraliteten i HD) nämnda ansvar fördelas "efter ty prövas skäligt med hänsyn till omständigheterna", så att man hade att beakta, förutom anställningsförhållandet, olika moment såsom syftet med övningarna, vem som tagit initiativet till och haft övervägande intresse av desamma o. s. v? Resultatet av denna avvägning blev nu in casu lika ansvar för staden och kronan. Eller skulle man direkt tillgripa en likafördelning i regresshänseende?

strikt.⁴ Att ytterligare skadeståndslagen i vissa fall modifierar nämnda regressregel, framgår av vad som anförts ovan i kap. 2 mot slutet.

⁴ Märk särskilt NJA 1953 s. 144 och 1956 s. 762. I 1956 års rättsfall gjordes regress gällande av ett trafikförsäkringsbolag såsom den trafikansvariges rättsinnehavare gentemot den skadelidandes culpöse arbetsgivare. Regressen avsåg blott en del av skadebeloppet, enär genom dom i mål mellan den trafikansvarige och den skadelidande den senare fått ersättningen jämkad på grund av medvållande. Nämnda jämkning kom således även den culpöse arbetsgivaren till godo. Men om domstolarna nu i regressmålet hade funnit, att den skadelidandes medvållande varit så stort, att ersättningen bort jämkas i högre grad än som skett i målet mellan honom och den trafikansvarige, skulle enligt vad i HD:s dom antydes hinder icke ha förelegat att ytterligare reducera den culpöse arbetsgivarens ansvar.

KAP. 14.

DEN SKADELIDANDES MEDVERKAN TILL SKADAN. SKADESTÅNDS JÄMKNING I ÖVRIGT

Såsom ett fall, då flera personer vållat en skada, kan man i realiteten även betrakta det fall, att den skadelidande själv i en eller annan form medverkat till den skada som övergått honom. Mellan de båda fallen föreligger också en viss överensstämmelse i rättsverkningar. Ämnet behandlas ingående av *Grönfors* i förut omnämda arbete "Skadelidandes medverkan".¹

Till en början må framhållas, att den skadelidandes medverkan redan enligt allmänna regler rörande förutsättningarna för skadeståndsansvars inträde kan ha till följd, att ansvaret bortfaller eller begränsas. Förutom att den skadelidandes medverkan enligt reglerna om *samttycke* till skadegörelsen eller risken för skadegörelse understundom medför rättsstridighetens bortfallande, kommer sålunda i betraktande, att nämnda medverkan i större eller mindre utsträckning kan ha till konsekvens att (den logiska) kausaliteten med hänsyn till skadeeffekten avklippes, att i allt fall kausaliteten därigenom kan finnas vara inadekvat *samt att*, såvitt skadeeffekten måste vara omfattad av den handlandes culpa för att ådraga denne ansvar, gärningen möjligen till följd av samma medverkan icke framstår som culpös.

Bortsett från vad nu sagts reglerades ämnet tidigare genom ett tillägg i andra punkten av huvudregeln om culpaansvar i 6 kap. 1 § strafflagen: "Har den, som skadan led, genom eget vållande, därtill medverkat; varde skadeståndet jämkat, efter ty som skäligt prövas".

¹ I överensstämmelse med vad i kap. 12 not 1 för där avsedda fall sagts må framhållas, att det icke varit mig möjligt att i förevarande lärobok redovisa eller diskutera de i detta omfattande arbete framförda meningarna och synpunkterna.

Motsvarande bestämmelse — om först tänkes på sagda fall av culpa hos skadegöraren själv — är stadgandet i 5 kap. 5 § skadeståndslagen, där det föreskrives att, om vållande på den skadelidandes sida medverkat till skadan, skadeståndet jämkas efter vad som finnes skäligt. Den skadelidandes culpösa medverkan reducerar sålunda hans rätt till ersättning; denna faller i princip icke bort, men den minskas efter en skälighetsbedömning, vanligen i den formen att blott en bråkdel (hälften, två tredjedelar etc.) av skadebeloppet tillerkännes den skadelidande. Detta innebär bl. a., att rättsordningen som betingelse för full skadeståndsrätt ställer ett krav på att den skadelidande icke utsatt sina tillgångar resp. sin egen person för otillbörlig fara. Vid avgörandet av vad som må anses otillbörligt får man givetvis hålla på att det av honom fordras viss aktivitet för skadans undgående, i en annan omfattning än när det rör sig om att förebygga uppkomst av skada å tredje mans egendom. Men å andra sidan kunna risker som man tager med hänsyn till sina egna tillgångar eller sin egen person ofta anses försvarliga, när de icke skulle ha varit det om det gällt främmande intressen. Någon full korrespondens vid tillämpningen av culpabegreppet i de båda angivna hänseendena kan det ej vara tal om. Snarast får man för resten av rättspraxis intrycket, att det fordras åtskilligt mera för att ersättningsrätt skall gå förlustig på grund av medverkande culpa än för att ett till skadeståndsskyldighet mot tredje man förpliktande culpöst handlande skall anses föreligga; ett exempel härpå är kanske rättsfallet NJA 1971 s. 44. — Av olika skäl kan även i förevarande hänseende "rättsstridigheten" bortfalla, t. ex. vid nödåtgärder, se förut anmärkta NJA 1941 s. 482, 1944 s. 333, eller vid handlande på grund av ämbetsplikt eller lydnadsplikt, jfr ock den förut citerade regeln i 19 § 2 st. försäkringsavtalslagen. Tveksamma gränsfall möta här ofta nog (såsom vid personskada: obehörig vägran att låta sig operera e. d.). Att kravet på icke blott logisk utan även adekvat kausalitet mellan den skadelidandes medverkan och skadan måste upprätthållas, säger sig självt.

Den skadelidandes medverkan kan för övrigt förekomma i olika former. Han har t. ex. genom sitt uppträdande framkallat skadegörelsen, eventuellt retat gärningsmannen eller eljest gjort sig skyldig till "provokation"; se reglerna om nödvärnsexcess, NJA 1929 s. 130

(”Marsjömålet”) samt s. 487. Eller han har underlåtit att avvärja eller på förhand minska den ifrågavarande faran² eller att efteråt begränsa skadeverkningarna, t. ex. NJA 1917 s. 514, 1935 s. 118 (jfr 52 § försäkringsavtalslagen). Huruvida under ifrågavarande regel om den skadelidandes medverkan även böra inbegripas fall, då denne uppsåtligt tagit del i den skadegörande handlingen, är väl åter mera tveksamt; se det i SvJT 1964 s. 46 ff. i anslutning till rättsfallet NJA 1963 s. 39 sagda. Den skadelidandes medverkan kan vara föregående, samtidig eller efterföljande, lika väl som den, efter vad redan nämnts, kan taga sig uttryck både i positivt handlande och i underlåtenhet (jämväl underlåtenhet att fästa skadevållarens uppmärksamhet på särskilda, av denne icke insedda konsekvenser av hans handlande, jfr NJA 1938 s. 147).

Även barns, t. o. m. mycket små barns, medverkan till skadan kan föranleda jämkning, NJA 1925 s. 195, 1933 s. 305, 1935 s. 446, 1944 s. 301 och 646, 1967 s. 504, 1969 s. 205, SvJT 1945 rf. s. 59, jfr NJA 1940 s. 598, 1941 s. 28, 1945 s. 90 (här ingen jämkning med hänsyn till den späda åldern), 1970 s. 258 (härom och om motsättningen till 1969 års rättsfall ovan i kap. 5), SvJT 1944 rf. s. 94 (17-årig skadelidande; jfr NJA 1944 s. 666). Detta utesluter dock icke att jämkningen med hänsyn till 2 kap. 2 § skadeståndslagen begränsas på ett sätt, som icke vore riktigt för en fullvuxen individs vidkommande, jfr NJA 1952 s. 573. Emellanåt är för övrigt läget sådant att vad som i och för sig utgör culpa hos den minderårige kan komma att sakna betydelse i jämkningshänseende, emedan culpan bort av skadevållaren tagas i betraktande och därför utgör så att säga ett moment i dennes vållande; en fullvuxen person inlåter sig t. ex. i en farlig lek med barn (Winroth s. 301).

² Ett känt exempel av *Winroth* avser restauratören, som ”på en vanlig studentfest” till gästernas begagnande framsatt glas och porslän av särskilt högt värde och på grund av denna sin culpa icke vid deras söndersläende erhåller full ersättning, och detta oberoende av om ”söndersläendet skett av ovarsamhet eller avsiktligt, exempelvis för att skänka skålar och tal ytterligare kraft och högtidlighet”. Endast för det fall att genom studenternas kännedom om det ifrågavarande extraordinära värdet ett dolöst förfarande kan påbörjas dem, vill *Winroth* göra undantag och utdöma full ersättning (s. 321 f.). — Skyldighet för den skadelidande att på förhand begränsa en eventuell skadas storlek får dock ej utan viss varsamhet statueras, NJA 1957 s. 499 samt nedan anmärkta rättsfall SvJT 1962 rf. s. 10.

I vissa fall måste jämkning kunna inträda icke blott vid den skadelidandes egen culpösa medverkan utan även när medverkan culpöst härrör från en annan person, som står i visst förhållande till den skadelidande och vars handling därför bör "identifieras" med dennes. Starka skäl tala sålunda för att med ett beteende av den skadelidande själv principiellt jämföras en underlydandes eller medhjälparens beteende i sådana fall, då enligt förut skildrade regler den senare ådrager sin huvudman (företagaren etc.) ansvar när det gäller skada tillfogad tredje man, se *Stenbeck* i SvJT 1928 s. 526, 1934 s. 275. Detta förutsättes ock i 5 kap. 5 § skadeståndslagen, märk uttrycket "på den skadelidandes sida". Principalansvarets utvidgning i förhållande till hittills gällande rätt får alltså även här betydelse. Vanskligare är den av *Grönfors* (i "Skadelidandes medverkan") utförligt behandlade frågan om jämkning kan ske i vissa fall även när huvudmannen icke bär berörda ansvar för den underlydandes eller medhjälparens handlingar. Beträffande ett sådant läge hänvisas *dels* till rättsfallet SvJT 1946 rf. s. 54 och härom i samma tidskrift 1947 s. 68 och 298, *dels* till NJA 1955 s. 102, där identifikationen accepterades av HD (närmare motivering härför av jr. Walin, som talar om bl. a. det fall att någon har annans egendom om hand under sådana omständigheter att han med avseende å värden därav varit i ägarens ställe), se ock det i kap. 9 not 1 anmärkta sjörättsliga rättsfallet NJA 1938 s. 606. Ett annat praktiskt fall föreligger, då vid skada å barn eller barn tillhörig egendom jämkning av skadeståndet ifrågasättes med hänsyn till föräldrars eller andra vårdnadshavares oaktsamhet (dessa svara ju på grund av *egen* culpa gentemot tredje man, och barnet belastas icke av *denna* orsak med skadeståndsansvar). Fog torde icke finnas för att i sistnämnda fall jämkas, åtminstone ej vid personskada (motiven till skadeståndslagen s. 587), NJA 1952 s. 573. Se härom vidare *Beckman* i TfR 1950 s. 284 och vad tidigare rättspraxis beträffar NJA 1925 s. 195 (ingen jämkning på denna grund, se emellertid jr. Skarstedts votum), 1944 B 110 (jämkning enligt minoriteten i HD och krigshovrätten), 1945 s. 90 (se hovrätten; ej ändring i HD, dit målet dock fullföljdes blott av skadevållaren), SvJT 1942 rf. s. 3. — Överhuvud är hela spörsmålet om "identifikation" alltjämt i vissa hänseenden oklart. Hänvisas må till två värdefulla uppsatser, av *Andenæs* i TfR 1943 s. 361 och *Adlercreutz* i

Festskrift för Olivecrona, 1964, s. 21.

Jämkningsen skall, såsom redan sagts, företagas efter *skälighet*, och närmast då under hänsynstagande till graden av den skuld, den culpa, som föreligger å vartdera hållet, skadevållarens och den skadelidandes. Det är med andra ord samma regel, som enligt vad vi förut funnit uttalas i 220 § 2 st. sjölagen för den händelse sammanstötning mellan fartyg orsakats genom vållande å båda sidor: de skyldiga skola "deltaga i skadans ersättning efter förhållandet mellan de å ömse sidor begångna felens beskaffenhet". Och i detta lagrum säges ytterligare — en princip som likaså torde kunna utnyttjas — att där omständigheterna icke giva stöd för viss fördelning, vardera parten skall ersätta hälften av skadan. Något hinder att taga hänsyn även till andra omständigheter än culpagraden lär dock icke föreligga. Särskilt torde komma i betraktande sannolikhetsantaganden rörande den omfattning, vari den skadelidandes medverkan varit kausal till skadan, alltså ökat dess storlek, se bl. a. NJA 1962 s. 700 (dissenser). Än vidare må kunna beaktas handlingarnas större eller mindre farlighet m. m. Exempel på en vanskelig avvägning i jämningsavseende ger NJA 1960 s. 397 (sammanstötning mellan bil och spårvägsvagn). Har skadan vållats av barn under 15 år eller av en psykiskt abnorm person, kan dubbel jämkning förekomma, nämligen både enligt 5 kap. 5 § och 2 kap. 2 och 3 §§ skadeståndslagen.

Den anmärkta grundsatsen om skadans fördelning efter *skälighet*, företrädesvis i förhållande till vederbörandes culpa, är ingalunda självklar. Tidigare var det i olika länder en vanlig uppfattning, att om vardera parten gjort sig skyldig till ungefär lika stor culpa, skadeståndsansvaret borde helt och hållet utebliva ("compensatio culpae"), medan i det fall att den enes culpa var vida större än den andres skadan i sin helhet borde bäras av den som sålunda hade huvudskulden. Denna lära har alltså för den svenska rättens del förkastats, såsom framgår av 5 kap. 5 § skadeståndslagen och kanske ännu tydligare av 220 § 2 st. sjölagen (när omständigheterna icke giva stöd för viss fördelning av skadan, skall ju enligt det senare lagbudet skadan delas jämnt (således intet upphävande av skadeståndsskyldigheten på grund av lika stor culpa). Detta innebär dock ej, att man under alla omständigheter skulle vara förhindrad att låta den skadelidandes culpa utöva berörda "kvittningseffekt", d. v. s. för-

anleda skadeståndsansvarets bortfallande (resp. att omvänt lämna en mera obetydlig culpa å den skadelidandes sida utan allt beaktande). På grund av den frihet vid bedömningen, som enligt lagen tillkommer domstolen, har densamma *möjlighet* — som icke, på sätt ej sällan sker, bör missbrukas — att, om den skadelidandes culpa framstår som helt dominerande, ”jämka” skadeståndet till intet, så att den skadelidande själv får bära sin skada. Detta är också i rättspraxis erkänt, NJA 1936 s. 357, 1937 s. 367, 1940 s. 123, 1948 s. 346 (minoriteten i HD), 1957 s. 631 (dissenser), SvJT 1950 s. 200, 1954 rf. s. 5. Till den del den skadelidande förfarit uppsåtligt, måste ju skadeståndsansvarets bortfallande t. o. m. vara regel (under det åter ett uppsåtligt förfarande å skadevållarens sida, såsom 5 kap. 5 § skadeståndslagen utvisar, icke utesluter jämkning). Huvudgrundsatsen är emellertid, att *compensatio culpae* icke skall inträda, jfr NJA 1960 s. 13. Detta har bl. a. stor betydelse vid ömsesidigt tillfogande av skador. Ha t. ex. två cyklister A och B sammanstött och A:s skada uppgår till 30 kronor, B:s till 90, skall — om det antages, att culpan för bägges del är lika stor och att jämkning därför skall ske till hälften — B ersätta A halva anparten av dennes skada, d. v. s. 15 kronor, under det A skall ersätta B likaledes halva anparten av dennes skada; slutresultatet blir sålunda, att B erhåller ett skadestånd av 30 kronor, jfr *Ussing* s. 193.

Jämningsregeln i 5 kap. 5 § skadeståndslagen är avsedd att kunna komma till användning även då den som tillfogat skadan ej varit culpös utan ansvaret är strikt. Stadgandet skall vara tillämpligt såväl när vederbörande bär principalansvar som när han eljest är strikt ansvarig, förutsatt att ej annat följer av skadeståndsrättslig speciallagstiftning. Borde icke här, kunde man kanske undra, den skadelidandes culpa ha än större betydelse, så att ansvaret ej blott skulle jämkas utan åtminstone om culpan är grov helt bortfalla? För vissa fall meddelas ock i nämnda lagstiftning en regel i denna riktning. Så i 1902 års el-anläggningslag (intet ansvar vid den skadelidandes medverkan genom grov vårdslöshet)³ samt i 5 § 2 st. och 6 § 2 st.

³ Beträffande fall av ”enkel” vårdslöshet har man i rättspraxis — enligt min mening ganska onödigt — gått till den motsatta ytterligheten och fränkänt den skadelidandes medverkan t. o. m. jämkningseffekt, NJA 1927 s. 582, 1944 s. 646 (med egendomliga konsekvenser i regresshänseende), 1948 s. 182. Se när-

1886 års järnvägsskadslag (ansvaret upphävt i vissa särskilt angivna fall av ett slags medverkan å den skadelidandes sida resp. stundom vid dennes grova vårdslöshet). Som synes rör det sig här om befrielse från det rena företagaransvaret. I andra lägen åter förekommer, såsom redan i annat sammanhang berörts, en mjukare regel: enligt 2 § 2 st. 1916 års bilskadslag samt 1 § 2 st. 1922 års luftfartsskadslag *kan* skadeståndsskyldigheten bortfalla men behöver icke göra det; även ett jämkat skadestånd *må* utdömas. Regeln är tydligen i sak föga avvikande från vad som gäller enligt 5 kap. 5 § skadeståndslagen. I ytterligare andra fall, såsom i 2 § järnvägsskadelagen, talas helt allmänt om skadeståndsansvar enligt i strafflagen stadgade grunder, vilket torde få anses innefatta att man skall tillämpa även den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 1 § 2 p. strafflagen, eller numera sagda regel i skadeståndslagen. — Av förarbetena till 1933 års ägofredslag och 1943 års lag om tillsyn över hundar, NJA II 1934 s. 130 och 1944 s. 70, framgår, såsom *Strahl* erinrat, att det funnits överflödigt att för där avsedda fall meddela bestämmelser om jämkning vid vållande hos den skadelidande, emedan sådan jämningsregel ansetts följa av i lagarna upptagna stadganden angående regress mot den som vållat skadan.

Återstår frågan om jämkning av skadeståndsbeloppet då den skadelidande medverkat genom ett *icke* culpöst beteende. Hur härmed förhåller sig kan i vissa fall vara tveksamt. Ämnet skall ej dryftas här. Se några ord därom i "Produktansvaret" s. 155.

Såsom exempel på den ytterst vanliga tillämpningen resp. avvikande tillämpningen av jämningsregeln må här från rättspraxis under de senaste decennierna nämnas följande förut mestadels ej anmärkta rättsfall: NJA 1931 s. 232 (bilpassagerares underlåtenhet att "tillsäga" sin förare att minska farten), 1937 s. 143 (bilförares försummelse att ägna uppmärksamhet åt möjligen kommande järnvägståg), 1938 s. 295 (ej jämkning trots att den skadelidande bort inse uppenbar bristfällighet i lastbil, å vars flak han tagit plats), 1941 s. 89 (ej jämkning trots begäran om åtgärd, som för skadevål-

mare mitt särskilda yttrande i sistnämnda rättsfall. Ett av el-lagstiftningsutredningen framlagt förslag om ändring härutinnan, varigenom överensstämmelse skulle uppnås med andra jämningsregler, godtogs ej vid 1970 års ändringar i lagen.

laren medförde skadeståndsansvar), 1944 s. 107 (ej bedömt som medvållande, att bil stannats å elektrisk järnvägs spår), 1944 s. 111 (jämkning på grund av olämplig angörning av fiskeredskap som sedermera skadats), 1948 s. 134 (vilken uppmärksamhet kan fordras av spårvakt sysselsatt med rengöringsarbete å spårväxel?), 1953 s. 521 (i militär övning deltagande reservofficer skadad av bil, jämkning på grund av viss skyldighet att taga hänsyn till förekomst av biltrafik), 1957 s. 499 (ej jämkning på grund av underlåtenhet att fästa uppmärksamhet å det skadade objektets ovanligt stora värde; även adekvansspörsmål), 1958 s. 508 (synnerligen grovt fel av bilförare ansågs utesluta jämkning av annan, i någon men ringa mån culpös bilförare ersättningsanspråk), 1960 s. 397 (av spårvagnsförare vållad skada å bil jämkad på grund av att denna ställts för nära spårvagnsspåret), NJA 1962 s. 700 (skadeståndsansvar åvilande bilist som vållat mopedsförarens död jämkades starkt på grund av dennes culpa, trots bristande utredning om de närmare omständigheterna rörande hans färd sätt), 1967 s. 374 (jämkning på grund av bristande uppmärksamhet på bl. a. "trafikväxlingstavla"), 1970 s. 280 (ej jämkning av skadestånd till misshandlad på grund av dennes "medverkan" i ifrågavarande slagsmål), SvJT 1962 rf. s. 10 (intressant motivering för att den skadelidande, som medvetet utsatt sig för faran, borde undgå jämkning) samt 1971 rf. s. 74 (bristande uppmärksamhet å skjutbar väggsektion av glas i grillbar; skadestånd på grund av otillräcklig markering av anordningen).

På bilskadornas område märkes särskilt, utöver vad som följer av det anförda, regeln att den som tagit plats i bil, förd av starkt av spritdrycker påverkad person, anses culpöst ha medverkat till skada som uppkommit genom vederbörandes rattfylleri, NJA 1932 s. 416, 1948 s. 510, 1959 s. 110 (mycket stark jämkning: blott medgivet belopp utdömt). Uppmärksammas bör också, att fotgängare som varit vårdslös i trafiken kan få sitt skadestånd jämkat, NJA 1965 s. 443 (gick mot rött ljus, visserligen i fall då något direkt förbud däremot ej torde ha förelegat), 1968 s. 62, jfr 1971 s. 44. Verkan av fotgängares medvållande vid biltrafikskada behandlas av *Per-Erik Tieselius* i Uppsatser, anmärkta i litteraturöversikten ovan kap. 1.

Nu skildrade regler om jämkning av skadestånd på grund av den skadelidandes medverkan till skadan ge anledning till spörsmålet,

huruvida nedsättning eller jämkning må kunna ske även på andra grunder, främst då den att skadevållarens culpa varit *ringa*. Enligt gällande rätt saknar dock enligt huvudregeln sistnämnda förhållande betydelse, ehuru vid många tillfällen under senare tid höjts röster för att en viss anpassning av skadeståndet efter skuldgraden vore för-svarlig (se bl. a. *Alexanderson* i SvJT 1944 s. 536 f., 1951 s. 488 f. samt *Borum* i SvJT 1945 s. 447 ff., jfr ock departementschefsyttran-det i NJA II 1948 s. 239). Och ej heller i övrigt finnes någon allmän regel om jämningsbefogenhet för domstolarna. Sådillvida gäller för skadestånd något annat än straff; en direkt motsvarighet till straff-mätningen har man icke. Om överhuvud vederbörande finnes an-svarig — så att skadeståndsskyldigheten ej faller bort till följd av bristande adekvans eller därför att vid helt obetydlig culpa domsto-larna ha benägenhet att anse något skadeståndsgrundande beteende ej alls ha förekommit — skall skadan ersättas i sin helhet. Regeln upprätthålles som vi sett även så att, om flera vållat en och samma skada, de svara solidariskt gentemot tredje man med fulla skadebe-loppet utan hänsyn till att vållandet hos någon av dem varit *ringa*.

Vissa undantag från denna huvudprincip finnas dock. Vi ha så-lunda förut berört stadgandena i 2 kap. 2 och 3 §§ skadeståndslagen om jämkning efter skälighet av barn, sinnessjuka eller därmed jämställda åvilande ersättningsansvar. Likaledes har tidigare redo-visats *dels* den viktiga bestämmelsen i 3 kap. 6 § samma lag om jämkning vid principalansvar med hänsyn bl. a. till "den skade-ståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och övriga omständighe-ter", *dels* regeln om begränsning av rätten till ersättning för ren för-mögenhetsskada i 5 § samma kapitel. Stadgandet om det *ringa* ska-deståndsansvar, som enligt 4 kap. 1 § skadeståndslagen åvilar en ar-betstagare, hör däremot egentligen icke till detta sammanhang; det har ju en innebörd som är ännu förmånligare för denne än en jämningsregel, i det stadgandet tager sikte på ett principiellt eli-minerande av själva skadeståndsansvaret; den reella skillnaden be-höver väl dock icke alltid vara så stor. På grund av stadgandet kunde vissa bestämmelser om jämkning, som tidigare meddelats i 67 § sjölagen, jfr NJA 1947 s. 478, 50 § sjömanslagen, se 1959 s. 209, och 10 kap. 3 § 1957 års luftfartslag synas ej längre erforderliga. De ha dock ej kunnat i allo upphävas. Än vidare har i kap. 6 omnämnts,

att inom immaterialrätten förekomma bestämmelser, som medgiva jämkning av skadeståndet vid ringa oaktsamhet å skadevållarens sida. Betydelsefullt är ytterligare det stadgande i 5 kap. 3 § skadeståndslagen, motsvarande 6 kap. 4 § strafflagen, som skall uppmärksammas i nästföljande kapitel av denna lärobok; på grund av den prövning efter skälighet som i lagbudet anbefalles kan beaktande ägnas även graden av skadevållarens skuld. Till denna kan också tagas hänsyn när det gäller regress mellan flera skadevållare, såsom nyss utvecklats i kap. 13. Vad slutligen angår de jämningsregler som återfinnas inom associationsrätten (se särskilt 211 § aktiebolagslagen) ha dessa för vårt ämne mindre intresse, då de, även om den skadelidande även här kan vara en tredje man, ha kontraktsrättslig bakgrund och färg.

I ett för kort tid sedan avgivet betänkande (SOU 1971:83) föreslås emellertid införlivande med svensk rätt av en allmän regel om jämkning av skadestånd. Såsom sista paragraf i 5 kap. skadeståndslagen skulle intagas en bestämmelse om att "skadestånd kan jämkas, om skadeståndsskyldigheten finnes oskäligt betungande med hänsyn till parternas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt". En följd därav skulle bli, att av 3 kap. 6 § skadeståndslagen behövde kvarstå endast andra punkten.

KAP. 15.

SKADA, SOM DRABBAT TREDJE MAN, OCH SKADA, FÖR VILKEN TREDJE MAN I EGEN- SKAP AV DEN SKADELIDANDES SUCCES- SOR ÄGER RÄTT TILL ERSÄTTNING

I det föregående ha vi, när det varit tal om integritetskränkningar, endast haft i sikte den rätt till skadestånd, som tillkommer den av skadan *omedelbart* drabbade (i mening av den person som själv lidit kroppsskada resp. som varit ägare av eller eljest haft sakrätt till den skadade egendomen). Fråga är nu, om endast denne har skadeståndsrätt eller om ersättningsanspråk kan framställas även av annan, som kan sägas ha haft ett "intresse" av att skadan icke inträffat. Här måste noga skiljas på två spørsmål: 1) Kan en självständig skadeståndsrätt tillkomma tredje man? 2) Kan den rätt till skadestånd, som tillkommer den skadelidande, övergå å annan person, t. ex. genom arv eller eljest direkt enligt lag, s. k. "cessio legis"? I det senare fallet rör det sig om en från den skadelidandes rätt härledd rätt.

I. Huvudregeln är i det förra hänseendet, att någon självständig skadeståndsrätt *icke* kan tillerkännas tredje man. Se härom den klargörande utredningen av *Hellner* i SvJT 1969 s. 332. Ofta följer detta redan av att den adekvata kausaliteten saknas, d. v. s. av att tredje mans skada framstår som jämväl för en i förhållandena väl insatt person oberäknelig skada. Men satsen gäller principiellt även eljest (jfr beträffande den straffrättsliga målsäganderätten NJA 1930 s. 463). Endast skenbart strider häremot stadgandet i 20 kap. 8 § 4 st. RB, där målsäganderätt tillerkännes ej blott den mot vilken brott är begånget utan också den som därav blivit förnärmad eller lidit skada (se *Winroth* s. 95 not 3 och vidare i processrätten). Ett försäkringsbolag anses sålunda icke kunna rikta något självständigt krav mot skadevällaren trots att bolaget, om det ersatt den skadelidande, naturligtvis drabbas av en i vanliga fall "beräknelig" skada genom

skadegörelsen. Lika litet kan en arbetsgivare i allmänhet framställa något skadeståndsanspråk, grundat på att han lidit förluster genom att en hans arbetare till följd av annans vållande avlidit eller tillskyndats personskada, SvJT 1946 rf. s. 28 och 77.

Innan vi gå vidare må med några ord denna regel inpassas i ett ovan redan berört sammanhang. Den skada varom nu är tal utgör ju en följdskada av allmän förmögenhetsskadas natur, eftersom förutsättningen här är, att den som framställer ersättningsanspråk själv varken lidit personskada eller tillskyndats egendomsskada genom att hans äganderätt eller annan sakrätt kränkts. Men vi ha funnit, se ovan särskilt i kap. 6, att huvudregeln i svensk rätt är att allmän förmögenhetsskada ej ersättes. Det kunde då synas som om här icke mötte något nytt problem. Så är emellertid fallet. Obenägheten att godtaga allmän förmögenhetsskada som ersättningsgill föreligger nämligen, såsom likaledes förut understrukits, endast om skadan ej har samband med person- eller sakskada, ej förmedlas av denna. Den angivna huvudregeln hänför sig icke till varje allmän förmögenhetsskada utan blott till en "ren" sådan. Och i förevarande läge är just dylikt samband, dylik förmedling, förhanden: person- eller sakskada har tillfogats, låt vara att den skadelidande det gäller icke är den skadade personen resp. icke ägare eller innehavare av en begränsad sakrätt till det skadade objektet utan en tredje man.

Det torde också kunna sägas, att de skäl — hänsynen till att en viss begränsning och konkretisering är nödvändig för att icke skadeståndsskyldigheten skall få en måttlös utbredning — som betingat huvudregeln icke kunna åberopas med fullt samma styrka som eljest till stöd för att vägra tredje man ersättningsrätt i föreliggande fall. Ty genom anknytningen till en timad person- eller sakskada uppnås i *någon* mån en begränsning eller konkretisering.¹ Icke dess mindre synas i *stort sett* som argument för frånvaron av tredje mans skadeståndsrätt kunna åberopas synpunkter liknande dem som motivera avogheten mot ren förmögenhetsskada som ersättningsgill. Framför allt kan väl påstås att, om rätt till gottgörelse för allmän förmögen-

¹ Jfr Hellners uttalande a. a. s. 334, att det är lättare att genom ansvarsförsäkring täcka en följdskada till en person- eller sakskada än att täcka allmän förmögenhetsskada i övrigt.

hetsskada utgör ett komplement till de rättsregler, enligt vilka ägaren, nyttjanderättshavaren o. s. v. tillförsäkras ett slags monopol till ifrågavarande objekt, denna motivering saknar tillämplighet här. Komplementet till monopolrätten bör rimligen tillerkännas denna rätts innehavare, icke en utomstående.

Från huvudregeln, att endast den omedelbart skadelidande, ej tredje man, äger ersättningsanspråk mot skadegöraren, föreligger åtminstone ett klart undantag, nämligen enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen, förut 6 kap. 4 § strafflagen (se närmare en uppsats av *Hörstadius* i SvJT 1935 s. 242, jfr 1940 s. 366, ävensom Förhandlingarna vid 13 nordiska juristmötet 1925, första lagutskottets utlåtande nr 33 vid 1946 års riksdag s. 2, 10 f., *Strahl*, Förberedande utredning s. 144 ff., *Knut Norström* i "Skadeståndsrättsliga spörsmål" s. 149 ff.). Där omförmälda skadeståndsrätt är dock tämligen begränsad. Har någon genom annans föranledande — culpa fordras ej, det räcker att betingelserna för strikt ansvar äro uppfyllda, t. ex. enligt bilskadela- gen — blivit dödad, kan skadeståndsrätt föreligga för den som "enligt lag" varit berättigad till underhåll av den dödade, t. ex. efterlevande eller fränskild make, minderåriga barn, eventuellt föräldrar o. s. v. Det rör sig här som synes om en familjerättslig, alltså icke om en blott på avtal grundad försörjningsplikt och än mindre om en blott moralisk sådan. Men ej ens alla dessa legalt underhållsberättigade kunna framställa skadeståndsanspråk; det fordras, att de till följd av dödsfallet skulle komma att sakna erforderligt underhåll. De måste följaktligen vara "behövande". Skadeståndsrätt finnes t. ex. icke, om de efterlevande ej ha någon svårighet att genom eget arbete försörja sig själva, se NJA 1935 s. 242 (där en blott 23 år gammal och fullt arbetsför änka — äktenskapet kortvarigt och barnlöst — allenast tillerkändes ett engångsbelopp såsom underhållsbidrag), 1946 s. 130 (där med hänsyn till den efterlevandes förvärvsförmåga och ekonomiska ställning varken utdömdes livränta eller ens medgavs att förbehåll gjordes om rätt att framdeles föra ersättningstalan), 1949 s. 299 (där hänsyn togs till att den ifrågavarande änkan "i viss mån" kunde bidraga till sitt uppehälle). Ej heller skall ersättning utgå, om avsevärd egendom tillfallit de efterlevande genom arv efter den avlidne, jfr NJA 1933 s. 459, 1936 s. 12, eller om medel till underhållet kunna erhållas genom pension efter den avlidne, ge-

nom av denne tagna livförsäkringar (se nedan), genom ersättning enligt hithörande bestämmelser i särskild lagstiftning m. m. Exempel på det sistnämnda ger NJA 1931 s. 723, där HD uttalade, att med hänsyn till innehållet i 6 kap. 4 § strafflagen den skadeståndsskyldighet, som jämlikt lagrummet kunde åläggas skadevållaren, inskränktes i samma mån som underhåll utginge på grund av ett av Stockholms stad enligt lagen om polisväsendet i riket fattat beslut att tillerkänna familjeunderstöd; liknande NJA 1938 s. 635 Märk ytterligare NJA 1934 s. 359 (åt flera efterlevande barn olika belopp allt efter varje barns särskilda ekonomiska förhållanden). I rättspraxis har vidare ansetts, att å underhåll enligt 6 kap. 4 § strafflagen bör — i vad angår änkor, som "nått sådan ålder att deras behov av underhåll (vid uppnådd 67 års ålder) kan med viss grad av säkerhet överblickas" — avräknas det belopp å 1 000 kronor årligen som obetingat och alltså utan behovsprövning utgick vid 67 års ålder på grund av den allmänna pensionsförsäkringen, NJA 1949 s. 299 (med uttalanden av trafikförsäkringsanstaltens nämnd; se däremot beträffande folkpension enligt tidigare lagstiftning 1932 s. 391, varom *Hörstadius* s. 248 f.). — Vid avgörandet av om de efterlevande kunna till följd av dödsfallet anses sakna erforderligt underhåll synes en mot dem allt välvilligare inställning prägla rättspraxis, se t. ex. NJA 1945 s. 16 (bidrag till barn i anledning av hustruns, icke mannens frånfälle), 1945 s. 357 (lagrummet tillämpat vid 23-årig dotters död; ingen aktuell underhållsplikt vid dödsfallet, jfr lagutskottet s. 11), 1947 s. 255 (likaledes underhåll till barn efter hustruns frånfälle; hänsyn till "familjens levnadsstandard samt den omfattning vari den döda bidragit till försörjningen"), 1950 s. 375 (liknande), SvJT 1957 rf. s. 65, 1968 rf. s. 14. Särskilt långtgående i denna riktning är NJA 1961 s. 584 (hypotetisk framtida bidragsmöjlighet å dödad sons sida tillräcklig, en som det synes mer varmhjärtad än lagtrogen rättstillämpning).

Äro de angivna förutsättningarna uppfyllda, gäller vidare, att underhåll enligt förevarande lagbud — vanligen utgående i form av livränta — utmätas allenast efter skälighet, under hänsynstagande bl. a. till skadevållarens egna tillgångar, NJA 1929 s. 303, 1933 s. 450. Ett särskilt spörsmål är i detta sammanhang, om den skadevållare, som i och för sig är ekonomiskt dåligt ställd, kan göras ansvarig i

den mån en för honom gällande ansvarsförsäkring lämnar medel för ändamålet. Spörsmålet har i ett uppmärksammat domsavgörande, NJA 1946 s. 545, besvarats principiellt jakande; jfr vidare ovan i kap. 5 anmärkta rättsfall 1949 s. 171. — Underhållet åt de efterlevande behöver icke, såsom från början gällde, vara inskränkt till att bereda dem nödtorftig bärgning, märk uttrycket ”erforderligt underhåll”. Självklart är emellertid, att det icke är meningen att de efterlevande skola försättas i bättre ställning, ekonomiskt sett, än de skulle ha intagit om försörjaren levat. Hänsyn måste under sådana förhållanden tagas till den dödades sannolika återstående livslängd (eller dock till den tid varunder han kunnat bereda de efterlevande försörjning; av betydelse är i synnerhet uppnådd 67-årsålder). Detta innebär dock icke, att skadeståndet måste upphöra att utgå eller beloppet i allt fall nedsättas vid den tidpunkt då den avlidne försörjaren (enligt statistiska genomsnittsberäkningar) icke längre skulle varit i livet resp. då han skulle uppnått viss ålder. Man kan i stället välja den förut omtalade ”reduceringsmetoden”, d. v. s. låta oförändrat belopp utgå hela tiden (eller för änka så länge hon lever ogift) men med tanke på den beräknade återstående levnads- eller arbetsförhållanden från början minska ersättningsbeloppet. Se å ena sidan NJA 1933 s. 459, 462, å andra sidan 1934 s. 459 och 460, 1935 s. 392 (att såvitt synes ingen reduktion av beloppet här gjordes kan ha berott på den långa återstående livstiden) samt nyssnämnda rättsfall NJA 1949 s. 299. I rättsfallet NJA 1958 s. 591 ansågs livränta till efterlevande hustru resp. två barn böra utgå, vad hustrun beträffar blott till visst datum, då yngsta barnet skulle fylla 10 år, och vad angår barnen allenast till 16 års ålder; se även NJA 1958 s. 314.

Med skadeståndsanspråkets ”självständighet” anses förenligt — grunden för skadeståndsansvaret är ju visst handlande, ursprungligen ett brottsligt handlande, vars beskaffenhet påverkas av medvålandet — att de efterlevande måste tåla den jämkning av skadeståndet, som må föranledas av den avlidnes ”medverkan” till dödandet, NJA 1929 s. 487, 1945 s. 11, 16, 1953 s. 436²

² Inverkar det på de efterlevandes rätt, att den avlidne på sin tid genom avtal med den i och för sig ansvarige friskrivit denne från ansvar? Se NFT 1948 s. 279 (i anslutning till ett i TfR 1950 s. 191 refererat norskt avgörande av frågan i högsta instans), UfR 1946 B s. 287 och, för svensk rätts del, *Hult i Civilrättsliga spörsmål*, 1939, s. 69 ff.

Som ett ytterligare undantag från grundsatsen, att tredje man ej erhåller en självständig skadeståndsrätt, kan uppfattas, att vid sakskada icke blott ägare, panthavare eller innehavare av annan sakrätt har skadeståndsrätt mot skadevällaren utan under särskilda omständigheter även en till saken blott obligatoriskt berättigad intressent. Vilka dessa omständigheter äro, är visserligen omtvistat. Enligt analogi från 54 § försäkringsavtalslagen skulle det närmast vara fråga om det fall, att den obligatoriskt berättigade enligt avtal står faran för godset. Detta håller emellertid, såsom bl. a. *Hult* påvisat, icke allmänt streck, varom närmare i försäkringsrätten.³ Även vissa andra blott obligatoriskt skyddade intressenter kunna säkerligen komma i betraktande. I ett färskt rättsfall, NJA 1966 s. 210, ansågos tredje män, som hade "konkreta och närliggande intressen" knutna till skadeobjektet (en kraftledning), ersättningsberättigade; det vore ett

³ Se *Hult* i SvJT 1939 s. 242 ff., *Hellner*, Försäkringsrätt, 2 uppl. 1965, s. 313 ff. Om en sak värd 1 200 kronor av A till B säljes för 1 000 kronor och försäkringssumman uppgår till det förra beloppet, samt saken vid försäkringsfallet är i A:s besittning, lär B, om han det påyrkar, vara berättigad att, sedan A ur försäkringssumman utfäkt köpeskillingen, d. v. s. 1 000 kronor (för vilket belopp ju A jämlikt 14 § köplagen har detentionsrätt i godset), erhålla återstoden, 200 kronor, även om, som normalt är fallet, det är säljaren som står faran för godset. Har säljaren lämnat köparen kredit, är dock köparen sannolikt berättigad till *hela* försäkringssumman, såvida ej enligt 39 § köplagen detentionsrätt trots kreditmedgivandet tillkommer säljaren. Då det anspråk mot säljaren, varå köparens nu förutsatta rätt till försäkringssumman grundas, till följd av lösöreköpsförordningen icke står sig mot säljarens borgenärer, torde däremot, för det fall att säljaren är i konkurs, hela försäkringsbeloppet tillkomma dennes konkursbo (annorlunda visserligen, men efter en ganska utbredd mening oriktigt, NJA 1935 s. 53; dock räddningsförsök hos *Hellner* s. 334). Huruvida köparens (väsentligen) obligatoriska rätt till godset medför rätt till försäkringssumman resp. del därav eller icke beror således bl. a. på om köparen blott har att göra med säljaren personligen eller med hans borgenärer, som genom konkurs- (resp. utmätnings-)förfarande vunnit sakrätt i godset (se *Schmidt* i SvJT 1940 s. 422 ff., jfr *Ussing* s. 164 f.). Självklart är dock, att om säljaren står faran för godset och köparen begagnar sig av den befogenhet att häva köpet, som detta förhållande medför för honom, någon annan till försäkringsbeloppet berättigad intressent icke finnes än säljaren eller hans konkursbo. Och på motsvarande sätt: om köparen står faran för gods i säljarens besittning och denne ej begagnar sig av den rätt till försäkringsersättning han på grund av sin detentionsrätt äger utan utkräver köpeskillingen, finnes icke någon annan till försäkringsersättning berättigad än köparen, *Hellner* a. a. s. 322 f. *Denna* (indirekta) betydelse ha i varje fall, för frågan om rätten till försäkringsersättningen, reglerna om "faran".

”avsteg från den i svensk rätt i allmänhet upprätthållna principen, att s. k. allmän förmögenhetsskada ej är ersättningsgill med mindre den är en följd av sak- eller personskada som tillskyndats samma rättssubjekt”. För HD-domen, som skarpt kritiserats av *Hellner* a. a., röstade dock blott tre av fem ledamöter; de två återstående kommo till samma slut på kontraktsrättslig grund. Talet om konkreta och näraliggande intressen torde föra för långt; även i fall där man lär vara ense om att tredje mans skada ej ersättes kan denne ha ett dylikt intresse. — Märk även NJA 1966 s. 565, varom ovan i kap. 6, samt NJA 1965 s. 182 (vattenmål).

II. I vida större omfattning förekommer det, att en annan person *succederar* i den skadelidandes rätt. Detta är som lätt inses en helt annan rättsgrund än den under I. omnämnda; successorn är ju, när allt kommer omkring, icke någon riktig ”tredje man”. Skillnaden visar sig däri, att successorn icke kan erhålla en större rätt än den som skulle ha tillkommit den skadelidande själv, om någon succession ej ägt rum. Särskilt må framhållas, att om skadestandsanspråket nedsatts genom uppgörelse med den ursprunglige borgenären, detta åtminstone i princip har till följd, att uppgörelsen kan återopas även mot successorn. I talet om succession ligger naturligen också, att ifrågavarande slags krav å ”tredje mans” sida är otänkbart, såvitt den skadelidande fortfarande har sitt anspråk mot skadevållaren i behåll. Jfr det följande.

1. I vad mån kan den skadelidandes anspråk vid dödsfall övergå å annan person? Härpå är att svara, att dylik succession är tillåten när det gäller ersättning för ekonomisk skada,⁴ däremot icke om skadan är ideell, se dock nyssnämnda rättsfall NJA 1966 s. 565. Om sålunda A misshandlat B med påföljd att B måste föras till sjukhus för att där vårdas samt B efter en tid avlider på grund av misshandeln, kunna B:s dödsbodelägare — oberoende av om de äro behövande eller icke — av A kräva ersättning för t. ex. B:s förstörda kläder, för sjukhuskostnader, för hinder eller brist i B:s näring (fram till dödsfallstidpunkten), men icke för B:s sveda och värk eller annat ideellt lidande, NJA 1900 s. 218, 1924 s. 538, 1933 s. 416, 1941 s. 507, 1948

⁴ Även genom utmätning — liksom genom uttrycklig eller tyst överlåtelse *inter vivos* — kan skadestandsrätten i detta fall, om ej i lag meddelas särskilda utmätningsförbud, övergå å annan person.

s. 16 (psykiskt lidande genom av olycksfall förorsakad epilepsi), jfr 1909 s. 369 och 1914 s. 156 (beträffande läkararvode). I rättspraxis har man dock såtillvida medgivit succession även när det gäller ersättning för ideell skada, att om den skadelidande under sin livstid tillerkänts ersättning för dylik skada genom en icke lagakraftvunnen underrättsdom, den omständigheten att han sedermera avlidit icke ansetts hindra, att domen fastställes i högre instans och sålunda ersättningen för den ideella skadan tillfaller arvingarna, NJA 1910 s. 619, 1912 s. 223, 1916 s. 571, 1917 s. 339, 1927 s. 360, jfr 1946 s. 529; se dock även 1941 s. 507. Med dom torde i förevarande hänseende böra jämsställas bindande överenskommelse mellan kontrahenterna, NJA 1941 s. 593. Såsom ersättning för ekonomisk skada, vilken tillerkännes dödsbodelägare, räknas enligt rättspraxis även begravningskostnad, NJA 1924 s. 538 (plenimål), inkl. ersättning för sorgkläder o. d. — dock som naturligt är, liksom beträffande begravningskostnad överhuvud, endast med skäliga belopp och eventuellt efter avdrag för klädernas bruksvärde, NJA 1935 s. 303, 1936 s. 106, 1938 s. 595 (se vidare NJA 1949 s. 693; biljettpris för flygfärd Chicago—Stockholm och åter ej ersatt, dissenser; samt NFT 1945 s. 34). Detta fall av ersättningsrätt står för resten på gränsen mellan fall av succession i skadeståndsrätt och fall av självständig skadeståndsrätt. Å ena sidan kunna ju arvingarna med hänsyn till anspråket på täckning av begravningskostnaden anses som direkt skadelidande ur den synpunkten, att den avlidne aldrig haft ifrågavarande fordran! Men å andra sidan utgör kostnaden en skuldpost i dödsboet, jfr stadgandet om förmånsrätt i 10 § 1970 års förmånsrättslag (tidigare 17 kap. 4 § HB); den avlidnes förmögenhet har således förringats.⁵ Med begravningskostnad jämsställas icke bouppteckningskostnad, NJA 1930 s. 86, ej heller kostnad för boutredningen, 1943 s. 139, eller framtida vård av gravplats, 1964 s. 209.

2. Om den skadelidande varit försäkrad och han eller hans rättsinnehavare utfått gottgörelse av vederbörande försäkringsbolag resp. annan försäkringsanstalt, övergår då genom succession — genom "cessio legis" — rätten till skadestånd å bolaget eller anstalten?

⁵ Rätten till ersättning för begravningskostnader kan naturligen i överensstämmelse med eljest gällande regler bortfalla eller reduceras, om den avlidne varit vållande eller medvållande, NJA 1953 s. 436.

Detta viktiga ämne — ingående på basis av då gällande lagbestämmelser behandlat av *Hellner* i hans 1953 utgivna arbete "Försäkringsgivarens regressrätt" (se ock samme förf. i "Skadeståndsrättsliga spörsmål" s. 31 ff. och i hans "Försäkringsrätt") — regleras *dels* i socialförsäkringslagstiftningen (51 § 1954 års lag om yrkesskadeförsäkring samt 20 kap. 7 § 1962 års lag om allmän försäkring) *dels* i 25 § försäkringsavtalslagen.

Nämnda bestämmelse i lagen om yrkesskadeförsäkring motsvarades tidigare av 12 § 2 st. 1916 års olycksfallsförsäkringslag. Här tillerkändes riks-försäkringsanstalten eller motsvarande försäkringsbolag regressrätt mot skadevållaren både då denne häftade enligt culparegeln och då ansvaret var strikt, med bl. a. det undantaget, att regressrätt ej förelåg mot arbetsgivaren själv, som ju bekostade premierna för ifrågavarande obligatoriska försäkring, annat än vid uppsätligt skadevållande.⁶ Om den skadelidande icke fick hela skadan täckt genom försäkringen, ägde han, såsom fastslogs i lagbudet, kräva återstoden från skadevållaren, något som från en annan synpunkt innebär, att det från försäkringsanstalten erhållna måste avräknas från den ersättning, som skulle gäldas av skadevållaren, NJA 1959 s. 181.⁷ Men denna avräkning lände slutligen icke skadevållaren till godo, emedan försäkringsanstalten som sagt i motsvarande omfattning hade regressrätt mot honom.⁸ — Av lagrummet framgick tydligt, ef-

⁶ Angående viss hithörande rättspraxis, bl. a. rörande fall då såsom arbetsgivare betraktats även annan företagare än den hos vilken den skadade arbetaren varit anställd — i anledning av den förres samverkan med den senare — se förra upplagan av denna lärobok.

⁷ Avdrag från skadeståndet skulle alltså, när den skadelidande tillerkändes ersättning av skadevållaren, ske med vad den förre uppburit från riks-försäkringsanstalten eller motsvarande försäkringsbolag. Men hade den skadelidande själv medverkat till skadan (exempelvis med 1/3), skulle endast den på skadevållarens handlande belöpande anparten av försäkringsbeloppet (här 2/3) avräknas, NJA 1927 s. 248, 1935 s. 118, 1965 s. 129. Att den skadelidande tack vare försäkringen helt eller delvis undgår de konsekvenser, som han på grund av sin medverkan till skadan i och för sig haft att vidkännas, var en omständighet som ansågs icke böra komma skadevållaren tillgodo.

⁸ Även vid trafikförsäkring enligt 1929 års förutnämnda lag avräknas naturligtvis vad den skadelidande erhållit genom försäkringen från vad han kan kräva av skadevållaren. Men någon regressrätt blir det här, av skäl som angivits ovan i kap. 9 under I 3, i regel icke tal om.

I rättspraxis har förelegat till bedömande huruvida, när den skadelidande ägde rätt till ersättning icke blott jämlikt olycksfallsförsäkringslagen utan även

ter en ändring däri år 1926, att ersättningsrätten, när regressanspråk göres gällande, var härledd från den skadelidande eller hans rättsinnehavare, NJA 1930 s. 490 (märk dock det i HD:s dom uppställda kravet på god tro), 1935 s. 700, jfr NJA 1947 s. 71, 74 samt 638.

Lagen om yrkesförsäkring intager åter (sedan 1967) i överensstämmelse med lagen om allmän försäkring en helt annan ståndpunkt i förevarande hänseende än 1916 års olycksfallsförsäkringslag. Även här gäller visserligen, att den skadelidande icke är på den grund att han har rätt till försäkringsersättning hindrad att göra gällande det anspråk på skadestånd utöver försäkringsersättningen som må tillkomma honom (första stycket i de bägge anmärkta lagrummen). Likaledes är det klart att däri ligger att den skadelidande vid krav mot skadevållaren måste tåla avräkning med vad som tillfallit honom på grund av försäkringen, jfr NJA 1959 s. 181, 1963 s. 119. Men enligt andra stycket i samma lagrum förekommer överhuvud icke någon regressrätt mot skadevållaren från det allmännas sida, jfr NJA 1962 s. 774. Denne gör alltså en god affär; han slipper ifrån allt ansvar så långt försäkringen räcker.

Vad sedan angår försäkring enligt försäkringsavtalslagen möter ett nytt system eller rättare två nya system. Man har att skilja mellan skadeförsäkring och summaförsäkring. Skadeförsäkring är en sådan försäkring, vid vilken omfattningen av försäkringsbolagets förpliktelse bestämmes av den ekonomiska skada försäkringsfallet in casu medför. Vid summaförsäkring däremot skall ett överenskommet försäkringsbelopp utbetalas utan hänsyn till den i det särskilda fallet

på grund av en skadevållarens trafikförsäkring resp. vanlig ansvarighetsförsäkring, försäkringsanstalten ägde under återopande av sin regressrätt enligt nyssnämnda 12 § 2 st. olycksfallsförsäkringslagen konkurrera med honom i vad angår trafik- eller ansvarighetsförsäkringens belopp. Spörsmålet besvarades nekande. Den skadelidande tillerkändes alltså rätt att utfå vad som tillkommer honom enligt sistnämnda försäkring, innan regressrätten kan göras gällande, NJA 1936 s. 241, 1946 s. 545, 1950 s. 323 (utlåtande av *Hult*). Detta är starkt motiverat av försäkringsrättsliga skäl. Trafikförsäkringen och i viss mån även vanlig ansvarighetsförsäkring fungerar till förmån icke blott för skadevållaren såsom täckande dennes intresse att undgå ansvarighet utan även för den skadelidande, vars intresse att erhålla gottgörelse garanteras genom särskilda försäkringsrättsliga lagbud. Enahanda grundsats kom, för där avsedda fall, till uttryck i NJA 1955 s. 676, 685 ("med anställningsförhållandet bäst förenligt").

föreliggande skadans omfattning. Beloppet utgår fastmera direkt i proportion till storleken av de erlagda premierna; om någon utjämning av en liden skada kan man, har det ansetts, icke i egentlig bemärkelse tala. Summaförsäkring är sålunda bl. a. livförsäkring, ofta även olycksfalls- och sjukförsäkring. Av *skadeförsäkringens* nu nämnda karaktär drager lagen då den slutsatsen att, i samma mån som den försäkrade utfått gottgörelse av försäkringsbolaget, hans rätt mot skadevållaren måste upphöra; mer än ersättning för sin skada bör han ju icke ha anspråk på. Men under sådana förhållanden kan det, såsom vi funnit, vara naturligt att anse, att skadevållaren icke bör få tjäna på den omständigheten att försäkring tagits; det är rimligt att skadeståndsrätten genom "cessio legis" övergår å försäkringsbolaget. Alltså en annan inställning än enligt socialförsäkringslagstiftningen. Det är emellertid av största vikt, att 25 § försäkringsavtalslagen starkt begränsar denna regressrätt. Den erkännes visserligen alltid, när skadevållaren svarar "enligt lag"; om innebörden av detta uttryck, som avser det strikta ansvaret, se närmare nedan. Regressrätt föreligger t. ex. mot den som är skadeståndspliktig enligt 1916 års bilskadelag, för övrigt även om in casu culpa (även sådan av icke grov beskaffenhet) förelegat, NJA 1929 s. 514, jfr ock 1931 s. 514, samt 1943 s. 433, 1946 s. 185. Än vidare föreligger regressrätt, när fråga är om dolöst eller *grovt* culpöst beteende av skadevållaren, (en distinktion som tidigare förekom även i yrkesförsäkringslagen, se NJA 1962 s. 774). Men för alla andra fall, d. v. s. då skadeståndsansvaret grundas på "enkel" culpa — och i praxis synes man fordra mycket för att anse culpan grov, NJA 1942 s. 11, 1945 s. 322, 325, 1946 s. 185, 1948 s. 182, 1951 s. 656, se dock även 1948 s. 342 — övergår *icke* den skadelidandes rätt legalt å försäkringsbolaget. Skadevållaren profiterar även här på att egendomen varit försäkrad. Grunden till denna regel är bl. a. hänsynen till att, om försäkring icke funnits, den skadelidande kanske icke skulle gjort gällande något skadeståndsanspråk mot skadevållaren (t. ex. om denne varit ett hembiträde eller annan underlydande); skadevållaren bör då icke, har man menat, komma i sämre ställning därför att försäkring meddelats. Regeln har emellertid en generell avfattning och således mycket större räckvidd än nyssnämnda hänsyn betinga. — Förevarande stadgande är enligt svensk rätt, i motsats till vad som

gäller i Danmark och Norge, ej tvingande; det kan sättas ur spel genom en klausul i försäkringsavtalet.⁹ Försäkringsbolagen kunna alltså betinga sig allmän regressrätt, en möjlighet som dock utnyttjas mindre nu än tidigare, väl närmast beroende på att den funnits ekonomiskt icke ha så stor betydelse för bolagen. Men, som sagt, regressrätten avser i alla händelser endast det skadestånd, som skulle ha tillkommit den skadelidande, därest han icke genom försäkringen erhållit ersättning för sin skada.

Det nämndes nyss, att regressrätt föreligger, när skadevållaren är ansvarig "enligt lag", i motsats till de fall, då han häftar enligt culparegeln. Innebörden av det citerade uttrycket är omtvistad. Visserligen torde numera vara ostridigt, att med ansvar "enligt lag" förstås jämväl ansvar på grund av i rättspraxis fastslagna regler, alltså icke blott enligt uttryckliga lagbestämmelser, NJA 1945 s. 322, 325 och 1946 s. 736. Tydligt är väl också, att stadgandet icke uttalar sig om regressrätten mot den som i skadeståndshänseende svarar för annans vållande på grund av en i *avtal* given utfästelse (*Strahl*, Förberedande utredning s. 117 not 3, med litteraturhänvisningar). Men avses manne även *den* ansvarighet enligt rättspraxis, som icke grundar sig direkt på verksamhetens art (det rena företagaransvaret) utan på underlydandes, främst driftsledningens vållande (principalansvar av ett eller annat slag)? Här är ju visserligen skadevållaren icke själv culpös — såtillvida häftar han "enligt lag" — men culpa förefinnes hos ett hans organ, och frågan gäller, huruvida regressanspråk obetingat skall kunna göras gällande mot honom eller om det för regressrätt förutsättes, att *grov* vårdslöshet ligger organet (eller honom själv) till last.

Till stöd för den förra tolkningen talar väl närmast lagtextens avfattning. Även när ansvaret grundas på den underlydandes culpa, kan ju skadevållarens ansvar, på sätt nyss antyddes, sägas vara ett strikt ansvar, jfr *Eklund-Hemberg*, Lagen om försäkringsavtal, 3 uppl. 1957, s. 62. Rent praktiskt kan också ifrågasättas, om icke i fall av förevarande beskaffenhet skadevållarens risk — därest behov därav anses föreligga — snarare bör täckas genom en hans ansvarsförsäkring än genom att regressrätt till fördel för honom uteslutes. Emellertid har HD i ett par kända rättsfall anslutit sig till

⁹ I det föregående har vidare bortsetts från de fall, då den skadelidande *överlåtit* sin rätt mot skadevållaren till det försäkringsbolag, som förnöjt honom. Stadgandet i 25 § anses då (fullt klar är väl saken icke) ej tillämpligt. Grunderna för 25 § försäkringsavtalslagen tillämpades icke i visst fall, då skadan ersatts av en enskild person, som kontraktsmässigt var förpliktad att utgiva sådan ersättning, NJA 1943 s. 356 och härtill *Alexanderson*, JFFT 1944 s. 98 not 2.

den senare tolkningen, så att man för regressrätt kräver, då ansvaret är ett principalansvar, *grov culpa* hos driftsledningen, NJA 1945 s. 322 och 325, 1946 s. 148 (dissensen i HD ger sannolikt icke uttryck för någon skiljaktighet i sak). För denna ståndpunkt, som utsatts för kritik av Hult i SvJT 1947 s. 504 ff., tala ock, när allt kommer omkring, mycket beaktansvärda skäl (jfr jr. E. Lind och Lech i TFR 1947 s. 478 f.). Förarbetena till lagrummet synas utvisa, att författarna av lagtexten egentligen hade i tankarna blott de fall, då strikt ansvar för vederbörande grundas på verksamhetens i princip farliga art och icke allenast så att säga på företagets *organisation* (jfr orden: "och därmed likartade fall" i motiven). Historiskt kan väl även sägas, att företagares ansvar för driftsledningens culpa icke så mycket tänkts som ett "riskansvar" e. d. utan mera som ett slags utvidgat culpaansvar i den meningen, att med företagarens egen culpa *jämställts* culpa hos den arbetsledning, till vilken företagaren "delegerat" driftens handhavande. Man *identifierar* med andra ord organets, driftsledningens, vårdslöshet med företagarens egen. Därmed blir ju då i motsats till vad Hult antyder konsekvent att i enlighet med lagbudet medgiva regressrätt, när driftsledningen handlat med culpa lata. Härtill kommer följande. Om företagets innehavare själv ingripit i driften och därvid förfarit med icke grov vårdslöshet, synes han enligt lagrummets innehåll befrias från regressansvar. Men varför skulle han vara sämre ställd, om det icke är han själv utan den underlydande till vilken delegationen av driften skett, som gjort sig skyldig till enahanda grad av culpa? Hans ansvar bör, kan det tyckas, visserligen icke minskas men ej heller ökas genom delegationen. Denna synpunkt kan knappast avfärdas på annat sätt än att man med avvikelse från ordalagen i stadgandet fränkänner även företagaren själv möjlighet att åberopa befrielse från regressansvar, vid av honom själv ådagalagd enkel culpa, i *de* fall då han, om handlandet i stället härrört blott från driftsledningen, skulle ådragit sig ansvarighet. Och detta kan ju förefalla vara en ganska djärv lagtillämpning. Det har hävdats att sistnämnda lagtillämpning dock icke är mera anmärkningsvärd än då HD, såsom förut anmärkts, erkänt regressrätt, när en skadeståndspliktig, mot vilken förutsättningarna för ansvar enligt bilskadelagen föreligga, in casu gjort sig skyldig till icke grov vårdslöshet. Men dessa avgöranden bottnade kanske i att det tänktes föreligga ett på hänsyn till verksamhetens *art* grundat strikt ansvar.

Vid skadeståndslagens tillkomst infördes i 25 § försäkringsavtalslagen ett tillägg, enligt vilket förevarande regressrätt "dock" ej föreligger mot den som enligt 3 kap. 1 eller 2 § förstnämnda lag svarar för skadan uteslutande på grund av annans vållande. Om motiveringen härför se lagrådets och departementschefens uttalanden.

Det anförda gäller regress vid *skadeförsäkring*. Vid *summaförsäkring* återigen bör däremot, har man ansett, den omständigheten att

ett försäkringsbelopp uppburits icke hindra den skadelidande eller hans rättsägare att *därjämte* till fullo utkräva skadestånd av skadevållaren. Detta innebär visserligen, att den skadelidande på sätt och vis erhåller dubbel ersättning; denna gång är det han och icke skadevållaren som inhöstar vinsten av försäkringen. Men häri har icke ansetts ligga något abnormt, eftersom ju försäkringen, såsom ovan nämnts, i förevarande fall icke tänkts skola täcka viss skada (i egentlig bemärkelse), vilken alltså bleve dubbelt gottgjord. Jfr SvJT 1969 s. 590, med där anmälda skrift av *Hellner*. Har den skadelidande följaktligen trots liv- eller annan summaförsäkring sin skadeståndsrätt i behåll, kan naturligtvis någon regressrätt icke ifrågasättas för försäkringsbolaget — skadevållaren skall ju icke betala mer än en gång — och enligt andra stycket i 25 § nämnda lag erkännes icke heller sådan rätt, jfr NJA 1926 s. 324, 1931 s. 390, 1961 s. 215 (angående invalidpension från SPP). Emellertid kan försäkringsbolaget ha särskilt betingat sig regressrätt, ty även denna regel är dispositiv. I så fall övergår den skadelidandes rätt mot skadevållaren till försäkringsbolaget i och med att bolaget gottgör honom. Den praktiska betydelsen av ett dylikt förbehåll reduceras dock, när det gäller krav med stöd av 6 kap. 4 § strafflagen, numera 5 kap. 3 § skadeståndslagen, av den anmärkta principen, att bolaget allenast erhåller en från den skadelidande härledd rätt. Äro den avlidnes rättsägare ej enligt detta lagrum i behov av underhåll, finnes ju icke någon rätt som kan legalt cederas, och just försäkringsbeloppets utbetalande utesluter i motsvarande omfattning skadeståndsansvar enligt sagda lagregel.

Det må tilläggas, att i viss utsträckning även en summaförsäkring kan ha karaktären av skadeförsäkring, 25 § in fine. Då tillämpas de nyss för sådan försäkring angivna reglerna.

3. Om en annan än den skadelidande tillfogats förlust därför att han såsom arbetsgivare till denne varit nödsakad att utgiva sjuklön, sjukvårdsersättning m. m., kan han då kräva skadevållaren på ifrågavarande belopp? I rättspraxis har erkänts, att arbetsgivaren på grund av "legal cession" har sådan befogenhet. Alltså även här en från den skadelidande härledd rätt med de konsekvenser i fall då skadeståndsrätten grundas på 6 kap. 4 § strafflagen eller 5 kap. 3 § skadeståndslagen som nyss berörts, se NJA 1960 s. 569 ävensom 1931

s. 723 och 1938 s. 635 (de bägge sista avseende regressrätt, som stad gjort gällande mot skadevållare för vad staden enligt 8 § 1925 års lag om polisväsendet i riket hade att utgiva till sina befattningshavare och deras efterlevande). Se vidare NJA 1924 s. 470, 1928 s. 475 (där tillika var fråga om verkan av uppgörelse, som träffats mellan den skadelidande och skadevållaren), 1936 s. 593 (när arbetsgivaren inträdde i den skadelidandes rätt, medgavs ej avdrag från regresskravet motsvarande genom anlitande av vikarie uppkommen besparing), 1950 s. 650 (den för HD-domens avfattning bestämmande meningen dock beträffande regressrättens härledda eller självständiga natur mindre tydlig) samt 1951 s. 86 (jfr 1947 s. 71), 1963 s. 481 (viss semesterlön jämställd med sjuklön), SvJT 1957 rf. s. 11. Som uttryck för samma tankegång får uppfattas NJA 1964 s. 62, där kronan, som på grund av viss författning haft att bereda värnpliktig fri sjukvård, tillerkändes regressrätt mot skadevållaren för vårdavgiften, som den värnpliktige *skulle* haft att erlägga, om ej sjukvården varit fri. Härmed bör jämföras NJA 1966 s. 286 (märk att här förekom uttrycklig överlåtelse från den skadelidandes sida). Ytterligare några belysande rättsfall på området refereras i NJA 1955 s. 676, 685, 691, viktiga bl. a. därför att regresskravet där icke blott gällde sjuklön utan även sjukpension. Den skadelidande var en statlig befattningshavare, och staten återkrävde regressvis dylik lön och pension från ett trafikförsäkringsbolag. Den i målen åberopade omständigheten att bestämmelse om regressrätt saknades i statens allmänna avlöningsreglemente ansågs ej utesluta regressrätt. I målen invändes vidare, att ifrågavarande regressrätt ginge dåligt ihop med de regler om summaförsäkring varför förut redogjorts. Om nämligen staten icke själv haft att gottgöra den skadelidande i sjuklöns- och sjukpensionshänseende utan för ändamålet anlitat ett försäkringsbolag, hade ju regressrätt icke förelegat annat än i den begränsade omfattning som anges i andra stycket av 25 § försäkringsavtalslagen; att staten här stode självrisk borde icke ställa skadevållaren (eller trafikförsäkringsbolaget, som hade att svara i dennes ställe) i en sämre position. Överhuvud kan det synas egendomligt, att den lindring i skadevållarens ansvar som följer av försäkringsrättsliga regler skall utebliva därför att stat eller kommun i vissa fall står självrisk (jfr jr. Walins yttrande i målet). HD tilltrrodde sig emellertid, såsom na-

turligt var, icke att rättsskipningsvägen åstadkomma i och för sig önskvärd lagharmoni i dessa hänseenden utan lämnade invändningen, även med stöd av viss rättspraxis i de andra nordiska länderna, utan beaktande.¹⁰

¹⁰ Vad angick den skadelidandes eget krav mot trafikförsäkringsbolaget ansågs han icke kunna fordra ersättning till den del han blivit gottgjord genom sjukpensionen. Och påståendet att blott hälften av sjukpensionen skulle avräknas från hans skadeståndsfördran, vilket motiverades med att hälften finge anses icke vara av honom själv intjänt, vann ej gehör.

CITERADE RÄTTSFALL

NJA

1876 s. 458	167	1906 s. 239	89, 137
1880 s. 365	135, 174	s. 501	139
1883 s. 304	132	s. 572	137
1891 s. 9	32	1907 s. 174	137
s. 129	161	s. 349	137
1893 s. 561	137	s. 399	89
1894 s. 417	136, 137	s. 540	87
1895 s. 546	138	1908 s. 1	137
1896 s. 339	87	s. 123	137, 138
s. 430	138	s. 209	91
1898 s. 177	137	s. 213	137
s. 290	197	s. 324	138
s. 361	43	1909 s. 38	139
1899 s. 41	137	s. 248	161
s. 247	132	s. 369	232
s. 252	137	s. 476	120
s. 414	208	1910 s. 274	112
1900 s. 53	112	s. 619	232
s. 189	161	s. 641	112
s. 218	231	1911 s. 574	160, 161, 162
1901 s. 68	137	1912 s. 223	232
s. 126	137	s. 580	67
s. 129	93	1914 s. 67	161
1901 s. 389	127	s. 156	232
s. 396	139	s. 423	160, 161
1902 s. 482	134—135	1915 s. 90	169
1903 s. 230	136	s. 187	139
s. 272	203	s. 430	208
s. 365	161	s. 528	164
s. 368	139, 208	1916 s. 571	232
s. 461	132	1917 s. 183	164
1904 s. 56	138	s. 339	232
s. 188	137	s. 514	217
s. 471	138	1918 s. 139	212
1905 s. 520	137	s. 156	110
s. 543	87	s. 229	120

	s. 369	138		s. 303	151, 228
	s. 604	127		s. 333	147
1919	s. 1	197, 199		s. 428	185
	s. 362	133		s. 461	108
	s. 518	60, 101		s. 487	87, 217, 229
1920	s. 597	137		s. 514	235
1921	s. 362	136		s. 520	183
1922	s. 53	182		s. 542	89
	s. 115	67		s. 670	149
	s. 154	133	1930	s. 5	59, 101
	s. 250	87		s. 45	184, 186
1923	s. 179	120		s. 86	205, 232
	s. 230	177		s. 259	120
	s. 672	139		s. 432	98
1924	s. 125	112, 217		s. 449	89
	s. 214	107		s. 463	225
	s. 298	204		s. 490	234
	s. 426	144	1931	s. 7	46, 51
	s. 470	239		s. 126	51, 164
	s. 538	231, 232		s. 138	143, 147
	s. 573	107		s. 183	89
1925	s. 85	103		s. 208	164
	s. 103	59, 120, 205		s. 232	221
	s. 119	36, 120		s. 246	121, 127
	s. 170	209		s. 390	238
	s. 195	57, 67, 91, 127, 217, 218		s. 475	161
	s. 398	51, 52		s. 514	235
	s. 629	120		s. 681	138, 139
1926	s. 185	134		s. 723	228, 238—239
	s. 220	182	1932	s. 84	142, 204
	s. 223	181		s. 150	174, 202
	s. 277	179		s. 154	186
	s. 287	144		s. 185	150
	s. 301	149		s. 209	204
	s. 324	238		s. 267	207
	s. 502	139		s. 391	228
1927	s. 72	161, 164		s. 416	222
	s. 248	233		s. 457	120
	s. 360	232		s. 472	126
	s. 443	147		s. 480	148
	s. 582	155, 220		s. 493	177
1928	s. 65	43, 156		s. 546	148
	s. 275	151		s. 570	205
	s. 316	181		s. 572	60, 120, 205
	s. 475	239		s. 651	88
1929	s. 99	156		s. 724	95
	s. 130	216	1932	B 58	146
	s. 178	161	1933	s. 6	112
				s. 43	151, 205

s. 150	91, 95	s. 549	59, 60
s. 187	174	s. 567	59
s. 250	112	s. 636	34
s. 305	217	s. 700	120, 234
s. 375	134	1936 s. 12	227
s. 403	149	s. 38	126, 177
s. 416	231	s. 69	142
s. 450	228	s. 106	232
s. 459	227, 229	s. 123	137
s. 462	229	s. 141	185
s. 480	147	s. 207	112
s. 542	112	s. 215	148
s. 547	149	s. 241	234
s. 681	87	s. 291	132
s. 701	137	s. 334	139
s. 709	60	s. 357	143, 220
s. 724	107	s. 471	184, 186
1934 s. 86	51	s. 552	178, 179
s. 121	107	s. 557	165
s. 122	151	s. 560	43
s. 190	111	s. 574	59
s. 217	147	s. 593	239
s. 227	36	s. 693	199, 201
s. 340	139	1936 A	368 181
s. 355	143	1937 s. 69	89
s. 359	228	s. 94	87
s. 448	144	s. 141	139
s. 459	229	s. 143	221
s. 460	229	s. 177	139
s. 543	137, 149	s. 196	181
s. 597	147	s. 201	133
s. 601	51	s. 264	212
s. 616	142	s. 277	205
s. 656	161	s. 367	220
s. 679	125, 126	s. 457	34, 60
s. 682	120	s. 460	60
s. 715	144	s. 466	112
1935 s. 53	230	s. 468	112
s. 87	204	s. 624	133, 149, 152
s. 118	217, 233	s. 629	185
s. 148	43	1938 s. 22	60
s. 181	146, 147	s. 72	178
s. 242	227	s. 84	51
s. 250	60	s. 147	201, 217
s. 300	103	s. 223	205
s. 303	232	s. 295	221
s. 354	142	s. 408	143
s. 392	229	s. 479	161, 163
s. 446	217	s. 575	127, 133

	s. 595	232		s. 555	137
	s. 606	133, 218		s. 593	232
	s. 635	228, 239		s. 626	141
1939	s. 30	139		s. 646	146
	s. 45	120		s. 661	95
	s. 145	137		s. 664	93, 98
	s. 196	120	1942	s. 11	235
	s. 206	144		s. 17	141
	s. 319	201, 205		s. 229	153, 181
	s. 410	127, 133		s. 434	174
	s. 437	87		s. 437	143
	s. 478	148		s. 473	163, 165
	s. 481	199, 201		s. 508	212
	s. 483	199		s. 555	143
	s. 501	98		s. 571	212
	s. 544	51		s. 578	145, 148
	s. 620	205		s. 607	181
	s. 634	162		s. 718	59, 60
	s. 647	203		s. 118	59, 60
	s. 662	151	1943	s. 73	121
	s. 665	139		s. 139	232
1940	s. 123	220		s. 144	141, 147
	s. 166	148, 209		s. 177	183
	s. 199	166—167		s. 201	34
	s. 226	91, 95		s. 213	35
	s. 228	95		s. 221	144, 146
	s. 230	143		s. 244	180
	s. 318	59		s. 343	165
	s. 382	42, 51		s. 356	236
	s. 508	178, 179		s. 384	203
	s. 550	126		s. 431	143
	s. 598	217		s. 433	143, 235
	s. 651	162		s. 461	178
	s. 673	60		s. 486	142, 175
	s. 719	144		s. 610	139
1941	s. 28	144, 217		s. 618	207
	s. 32	134, 186		s. 662	42
	s. 89	120, 125, 221		s. 731	59
	s. 94	176	1944	s. 54	142
	s. 188	141, 146		s. 107	222
	s. 209	198		s. 111	133, 222
	s. 243	144		s. 164	51, 52, 137
	s. 272	178		s. 203	143
	s. 273	144		s. 206	144
	s. 281	125		s. 301	181, 217
	s. 459	212		s. 307	142
	s. 466	56		s. 333	52, 216
	s. 482	51, 216	1944	s. 417	198
	s. 507	137, 231, 232		s. 494	167

- s. 563 43
 s. 646 36, 155, 156, 217,
 220
 s. 666 174, 217
 1944 B 110 181, 218
 1945 s. 11 229
 s. 16 228, 229
 s. 55 52, 137
 s. 90 217, 218
 s. 153 120
 s. 186 205
 s. 197 95
 s. 210 153, 181
 s. 231 179
 s. 275 105
 s. 295 199, 201
 s. 301 36
 s. 322 181, 235, 236, 237
 s. 325 181, 235, 236, 237
 s. 357 228
 s. 394 209
 s. 403 207
 s. 440 200
 s. 443 52
 s. 445 181
 s. 471 97, 174
 s. 515 59, 89, 101
 s. 574 179
 s. 610 36, 174
 s. 617 60, 120
 s. 638 92, 137
 s. 666 165
 s. 669 60
 s. 676 110, 111
 1946 s. 130 205, 227
 s. 148 237
 s. 175 205
 s. 185 143, 235
 s. 205 143
 s. 209 142, 147
 s. 257 142, 143, 181
 s. 318 36, 52, 174
 s. 381 88
 s. 424 88
 s. 427 145
 s. 462 52, 143
 s. 529 232
 s. 538 139
 s. 545 94, 143, 205, 229,
 234
 s. 554 142
 s. 573 120
 s. 634 142
 s. 709 164, 165
 s. 712 60, 203
 s. 734 181
 s. 736 181, 236
 s. 758 52, 153, 181, 198
 s. 763 153, 181
 1947 s. 21 110
 s. 31 165
 s. 57 162
 s. 68 204
 s. 71 234, 239
 s. 74 234
 s. 104 177
 s. 126 174
 s. 253 141, 142
 s. 255 228
 s. 282 57
 s. 331 143, 151
 s. 385 165
 s. 432 169
 s. 478 223
 s. 586 52, 181, 203, 204,
 207
 s. 594 168
 s. 626 46, 52
 s. 638 234
 1948 s. 16 231—232
 s. 74 156
 s. 104 52
 s. 134 222
 s. 170 175
 s. 173 110
 s. 178 175
 s. 182 155, 220, 235
 s. 259 169
 s. 262 127, 136
 s. 303 125
 s. 342 95, 235
 s. 346 95, 220
 s. 401 199, 200
 s. 419 169
 s. 489 101
 s. 510 222
 s. 517 143

	s. 631	203		1952	s. 104	52, 205
	s. 646	202			s. 141	178, 182, 185
1949	s. 46	127			s. 270	60
	s. 72	61			s. 547	202
	s. 161	169			s. 573	217, 218
	s. 171	59, 88, 94, 229			s. 582	181
	s. 195	143, 147		1953	s. 42	42, 53, 179
	s. 203	134			s. 144	148, 214
	s. 231	60, 136			s. 164	212, 213
	s. 245	43, 167			s. 191	108
	s. 253	205			s. 436	150, 229, 232
	s. 265	143			s. 521	181, 222
	s. 299	204, 227, 228, 229			s. 609	202
	s. 460	110			s. 775	109
	s. 535	95		1954	s. 95	126, 174
	s. 544	137			s. 105	142
	s. 617	97			s. 227	207
	s. 620	174			s. 369	145
	s. 693	232			s. 450	97
	s. 704	176			s. 505	52
	s. 732	209		1955	s. 39	167
	s. 768	124			s. 102	218
1950	s. 5	120			s. 119	206
	s. 8	127			s. 148	52
	s. 47	89			s. 212	209
	s. 94	112			s. 264	165
	s. 188	176			s. 272	174
	s. 323	234			s. 464	145
	s. 351	52			s. 495	145
	s. 375	228			s. 676	234, 239
	s. 409	200			s. 685	234, 239
	s. 440	52, 92, 209			s. 691	203, 239
	s. 493	143		1956	s. 36	141
	s. 506	127, 209			s. 55	97, 98
	s. 550	60, 182			s. 78	146
	s. 587	142			s. 217	109
	s. 650	37, 40, 42, 239			s. 229	154
1950 C	881	158			s. 385	186
1951	s. 1	92			s. 533	65, 66
	s. 6	33			s. 591	66, 92, 108
	s. 55	159, 182			s. 635	46, 52
	s. 79	91			s. 656	127
	s. 86	42, 204, 239			s. 688	145
	s. 271	52			s. 735	145
	s. 314	142			s. 762	148, 214
	s. 391	203			s. 773	143
	s. 517	204		1957	s. 118	204, 205
	s. 656	235			s. 139	43
	s. 783	91			s. 249	43

	s. 321	167		s. 425	39, 43, 211
	s. 337	64, 91		s. 453	143
	s. 499	217, 222		s. 473	43
	s. 558	151		s. 518	52
	s. 631	220		s. 572	203
	s. 708	204		s. 584	228
	s. 757	109		s. 686	133
1958	s. 21	199		1962	s. 31 103, 108, 112, 121
	s. 35	145			s. 244 52
	s. 39	142			s. 458 202
	s. 139	120			s. 469 52, 62, 209
	s. 239	145			s. 674 185, 186
	s. 247	62			s. 683 121
	s. 314	229			s. 700 219, 222
	s. 461	77			s. 774 234, 235
	s. 508	145, 222		1963	s. 28 136, 139
	s. 550	110, 203			s. 39 92, 217
	s. 591	229			s. 119 234
	s. 695	120			s. 162 162
1959	s. 63	56			s. 415 126
	s. 110	222			s. 481 202
	s. 181	205, 233, 234		1964	s. 12 95
	s. 209	223			s. 62 239
	s. 214	133			s. 85 141, 147
	s. 318	52			s. 177 43, 205
	s. 378	143			s. 209 232
	s. 393	174			s. 305 202
	s. 552	201			s. 353 209
1960	s. 13	220			s. 431 202, 205
	s. 49	168			s. 491 61
	s. 63	111			s. 523 163, 165
	s. 76	60		1965	s. 80 35
	s. 208	39, 127			s. 129 233
	s. 215	121, 181			s. 165 201
	s. 243	139			s. 182 231
	s. 256	203, 209			s. 359 159
	s. 397	219, 222			s. 443 222
	s. 559	150			s. 474 91
	s. 564	145		1966	s. 18 168
	s. 569	238			s. 30 43
	s. 589	60, 120			s. 70 62
	s. 599	94			s. 210 230
	s. 644	127			s. 248 166, 181
	s. 670	159			s. 254 203
	s. 726	159			s. 286 202, 239
1961	s. 94	110			s. 313 147
	s. 215	207, 238			s. 331 52
	s. 282	143			s. 565 107, 231
	s. 402	52			

Sampl.

1967	s. 164	121, 174	s. 274	121
	s. 374	121, 222	s. 311	43
	s. 497	202	s. 375	177, 178
	s. 504	217	s. 469	202
	s. 591	177	1970	s. 58 86
1968	s. 23	202		s. 146 121
	s. 62	101, 222		s. 227 46
	s. 145	147		s. 258 95, 217
	s. 205	144		s. 280 222
	s. 211	112		s. 387 206
	s. 285	110		s. 463 97
	s. 387	166, 213	1971	s. 44 216, 222
1969	s. 151	121, 185		s. 78 52, 201, 205
	s. 205	94, 95, 217		s. 126 198

SvJT

1921	rf. s.	34 169	1947	rf. s.	30 142
	s.	70 197	1948	s.	563 169
1922	rf. s.	4 167	1949	s.	263 168
1925	rf. s.	81 169		s.	265 143
1926	rf. s.	67 147	1950	s.	200 220
1929	rf. s.	15 147		s.	262 168
	s.	75 147		s.	426 133
1930	rf. s.	15 169	1951	s.	496 95, 97—98
1934	rf. s.	31 169	1953	rf. s.	8 149, 168
1935	rf. s.	22 98		s.	28 206
1936	rf. s.	26 141	1954	rf. s.	5 220
1937	rf. s.	56 169		s.	18 144
1940	rf. s.	63 169		s.	67 145
1941	rf. s.	49 153	1955	rf. s.	24 145
1942	rf. s.	3 218		s.	43 145
	s.	29 178	1956	rf. s.	7 145
	s.	38 199, 201		s.	34 197
	s.	40 201	1957	rf. s.	6 145
	s.	91 137		s.	36 169
1944	rf. s.	31 147		s.	65 228
	s.	49 141	1959	rf. s.	63 200
	s.	68 143		s.	65 196
	s.	94 91, 217	1962	rf. s.	10 217, 222
1945	rf. s.	26 168		s.	63 112
	s.	59 217	1964	rf. s.	39 196
1946	rf. s.	28 226	1965	rf. s.	30 200
	s.	54 218	1967	rf. s.	34 145
	s.	74 169	1968	rf. s.	14 228
	s.	77 226		s.	19 149, 152
	s.	87 186	1971	rf. s.	74 222
	s.	99 149, 168	1972	rf. s.	4 142

Sagghel.

V

SAKREGISTER

(Här upptagas principiellt icke ämnen som framgå redan av innehållsförteckningen, ej heller ämnen som behandlas på så talrika ställen i arbetet, att deras upptagande i sakregistret ej skulle fylla någon förnuftig uppgift. Fullt konsekvent ha dock dessa begränsningar icke genomförts.)

- (Själsligt) abnormas skadeståndsansvar 98 ff.
 Abstrakt eller värderad skada 194
 Affektionsvärde 197
 »Det allmännas» skadeståndsansvar 21, kap. 11
 Allmän förmögenhetsskada 28 ff, kap. 6, 128, 175, 186, 187, 188, 189, 192, 226 f., 230 f.
 Allmänprevention 11 ff., 22, 115, 132, 135, 140
 »Allmänvanlighet» 163
 Anonym culpa 122, 170
 Anspråkskonkurrens 111
 Ansvarsförsäkring, se Försäkring
 Aquilia, lex 9, 29
 Arbeterskyddslagen 33, 57, 60, 61, 91, 209
 Arbetsförtjänst, arbetsinkomst, se Personskada, även 201
 Arbetsgivares ansvar, kap. 7 och 8
 Arbetsledning 119, 120, 121, 177, 236 f.
 Arbetstagare, begreppet s. 123 ff.
 Avkastningsvärde 198
 Avloppsledning 166 f.
 Avsikt, se "Dolus"
 Atomansvarighetslagen 156
 Barn kap. 5, även 217, 218
 Begravnings-, boupptecknings- och boutredningskostnad 232
 Begränsningsmetoden 204
 »Beräknelig» skada 45
 Bevisbördan 44, 92, 144 ff., 151, 208 f.
 Bevisvärdering 208 f.
 »Biförpliktelse» 7, 34, 119, 126
 Bojkott, blockad 103 f., 109
 »Bonus pater familias» 47, 57, 58—59, 62, 63, 74, 77, 78, 85
 Bot 8
 »Bristfällig anordning» 126, 145, 176 ff.
 Brukswärde 198
 Bullerkänslighet, bullerproblem vid flyg 153 f.
 Casuell skada 42 f.
 »Cessio legis» 232, 235, 238
 »Chikan» 86, 110
 »Cirkel» beträffande culparegeln 78, 80 f., 173
 »Compensatio culpae» 219
 »Compensatio lucri cum damno» 206 f.
 »Conditio sine qua non» 37
 »Culpa in contrahendo» 110
 »Culpa in inspiciendo, custodiendo, eligendo» 37, 60, 114
 Culparegelns innebörd och värde, allmänt om 78 ff.
 »Damnum emergens» 195
 »Delegation» 125, 126, 187 f.
 Djur, skada å eller av 36, 117, 167 ff.
 »Dolus indirectus», »dolus eventualis» 56
 Dödsfall, skadelidandes 231 ff.
 Ekonomisk och ideell skada, gränsdragning mellan 195 f.

- Eventuellt uppsåt se »Dolus»
 Exculpation 144 f.
 Expropriationsrättsligt betraktelse-
 sätt 160, 178 f.
- Faran för godset 230 f.
 Fara för skada, från värderingssyn-
 punkt 39, 196
 »Farlig verksamhet» 11, 26, 117, 121,
 180 ff., kap. 9
 Fiktiv culpa 83, 119, 122, 171 ff.,
 177, 190 f.
 Flottning 156
 »Färdig» skada 38 ff.
 Förbehåll om framtida talan 205
 Förlust, begreppet 195
 Försvarlig faregrad, försvarlig hand-
 ling kap. 4 under VI
 Försäkring 12 ff., 21 ff., se i övrigt
 kap. 2 och 15, 97, 123, 129,
 140 f., 192
 Försäljningsvärde 198
 Föräldrar 34, 36, 97 ff.
- Garanti 34, 110, 119, 120
 Generell skaderisk 66
 »Goda seder» 109
 »Gottgörande funktion», skadestån-
 dets 15, 115 f.
 Grannelag 69, 117, 158 ff., 165
 Grävnings- och grundläggningsar-
 beten 164 ff.
- Hund 87, 167 f.
 Husbondeansvar 118, 121, 193
 Huvudledsregeln 145
 »Härledd» skadeståndsrätt 234, 238
- Ideell skada 28, 29, kap. 6, 128, 195,
 199, 202, 205
 Identifikation 121, 135, 151, 168,
 211, 213, 218, 237
 Illojal konkurrens 106
 Immaterialrättsliga skadeståndsreg-
 ler 105, 112
 Immissioner 159 ff.
 Imputation, Imputabilitet, begreppen
 55, 101
- Individualprevention, straffrättslig
 13 f.
 Individuell underlägsenhet 100
 Industriellt avloppsvatten 158
 Integritetskränkning, begreppet 28
 Intresse 197, 225, 230 f.
 Intressekollision 68, 103, 113
 Invaliditet 203 f.
- Jämkning av skadestånd kap. 5 och
 14, 129, 148 f., 156, 192
- Kloakvatten 158
 Konkurrerande skadeorsaker kap. 3
 under III
 Kontraktsrättsligt inslag, kvasikon-
 trakt 7, 25, 32, 34, 35, 109, 119 ff.,
 175 f., 184 ff.
 Kostnadsersättning vid sakskada 201
 Kumulerad culpa 122, 170
- Lagstiftningsarbete, skadeståndsrätts-
 ligt 16 f.
 Litteratur, skadeståndsrättslig 17 ff.
 Lek, skada genom 69, 91
 Livränta 203 ff.
 Lots 132, 185, 193
 »Lucrum cessans» 195 f.
 Lydnads-lik 89, 216
 Lyte, se Personskada
- Medveten culpa 56
 Miljöskyddslagen 162 ff.
 Minderårigas ansvar 93 ff.
 Moped 141
 Myndighetsutövning, begreppet 187 f.
 Målsäganderätt 209, 225
- Namnrätt 105
 Naturafullgörelse 194 f., 206
 Nedsättningsmetoden 204
 Negotiorum gestio 88, 89, 92
 Nyanskaffning, se Återanskaffning
 Nöd 74, 87, 180
 Nödvärn 74, 86
- Objektiv skadevärdering 194, 200
 Objektiva moment i culparegeln
 30, 57 f.

SAKREGISTER

Objektivering av culpregeln 60 f.
 Obligationsrättsligt skyddad intres-
 sents eventuella skadeståndsrätt
 230 f.
 Obligatoriskt och utomobligatoriskt
 rättsförhållande 7
 Offentlighetsrättsligt betonad befo-
 genhet 90
 Olycksfallsförsäkringslagen, 1916 års
 233 f.
 »Ortsvanlighet» 163
 Oskyldigt häktad eller dömd 157 f.

Partiell skada 39, 43, 198
 »Passivitetsregeln» 191
 Pater familias se »Bonus pater
 familias»
 Personskada, olika poster 201 ff.
 Preskription 139, 151, 153, 156, 208
 Prevention, se Allmänprevention

Real- eller konkret skada 194
 Regressrätt 24, 27, 98, 129 ff., 135,
 139, 141, 146 f., 212 ff., 231,
 kap. 15
 »Ren» förmögenhetsskada, se Allmän
 förmögenhetsskada
 »Rent» företagaransvar, »rent» strikt
 ansvar 114 f., 126, 138 f., 151
 Reparationskostnad 199
 Restitution, se Naturafullgörelse
 Ringa culpa 59, 222 ff.
 Romersk rätt 9
 Rälsbuss 136
 Ränta å skadeståndsbelopp 206
 »Rättsenlig», »rättsstridig», begrep-
 pen, se kap. 4 under VI
 Rättsvillfarelse 65

Sammanstötning av fartyg 134 f.,
 152, 210 f., 213, 219
 Samtycke 91 f.
 Sinnessjuk, sinnesslös 98
 Sjukvårdersättning, sjuklön 239 ff.,
 i övrigt se Personskada
 Självständig medhjälpare 121, 125 f.,
 132, 133, 175, 176
 »Självständigt organ» 121

Självständig skadeståndsrätt för
 tredje man? kap. 15
 Självständig verkande skadeorsaker
 41
 Skada, begreppet 194
 Skadeavsikt 56, 85 f., se även Dolus
 Skadebringande egenskaper 8, 110
 Skadeståndets begrepp och »grund»
 14 f.
 Skadeståndsrättens anknytning till
 straffrätten 32 f., 61 f., 66, kap. 6
 Skadeståndsrättsligt lagstiftningsar-
 bete 16
 Skadeståndsrättslig litteratur 17 ff.
 Skadeståndsrättslig speciallagstift-
 ning 26 f., kap. 9, 220
 Skyddsbestämmelser, skyddsföreskrif-
 ter 33, 60 f., 109, 125, 175, 209
 Socialförsäkring 23 f., 233 f., se i öv-
 rigt Försäkring
 »Solidarisering med faran» 152
 Solidariskt ansvar 149, 210 f.
 Sport, skada genom 69, 91
 Stadigvarande men, se Personskada
 »Standardregeln» 190
 Stilleståndersättning 201
 Sveda och värk, se Personskada
 Subjektiva och objektiva moment i
 culpregeln 30, 57 f.
 Succession i skadeståndsrätt, se kap.
 15
 Summaförsäkring 24, 207, 237 f.

»Tekniskt oriktigt» förfarande 59 f.,
 177 f.
 Tidpunkten för skadans uppskattning
 205 f.
 »Tidsintresset» 200
 Tillfällig rubbning av själverksam-
 heten 99 f.
 Tillståndsresolution 125
 Tillverkares ansvar för skadebringan-
 de egenskaper 110
 Tjänsten, handlande i 127 f., 133 f.
 Trafikansvar, begreppet 141
 Trafikförsäkring 140 f., se i övrigt
 Försäkring
 Traktor 141
 Traumatisk nevros 205

Tredje mans självständiga skadeståndsrätt kap. 15	Vårdnadshavare, vård av egendom 35 f., 97
Tredje mans succession i skadeståndsrätt kap. 15	Vägförordningen 61
Underhållsberättigad, efterlevande 227, 238	Återanskaffning 198, 199
»Ungdomars» mellan 15 och 18 år skadeståndsansvar 97	Ägofredslagen 168
Uppsåt, se Dolus	Ämbetsplikt 89, 216
Utomobligatoriska och obligatoriska rättsförhållanden 7	Ärekränkning 107, 112 f.
Vållande, begreppet enligt skadeståndslagen 96	Övertaliga samverkande orsaker 41
	Övningskörning 147

INSTITUTET FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING (IFRF)

I HJALMAR KARLGREN

Skadeståndsrätt

5:e uppl. 1972

II HÅKAN NIAL

Internationell förmögenhetsrätt

2:a uppl. 1953

III LARS WELAMSON

Om anslutningsvad och reformatio in pejus

IV KARL OLIVECRONA

Rättegången i brottmål enligt RB

3:e uppl. 1968

V GUNNAR LAGERGREN

Delivery of the goods and transfer of property and risk in the law on sale

VI HJALMAR KARLGREN

Avtalsrättsliga spörsmål

VII HÅKAN NIAL

Handelsbolag och enkla bolag

VIII PER OLOF EKELOF

Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper

IX LARS WELAMSON

Domvillobesvär av tredje man

X HANS THORNSTEDT

Om rättsvillfarelse

XI KNUT RODHE

Obligationsrätt

XII TORE STRÖMBERG

Åtalspreskription

XIII PER OLOF BOLDING

Skiljeförfarande och rättegång

XIV ÅKE MALMSTRÖM

Föräldrarätt

3:e tryckn. 1969

XV PER OLOF EKELOF

Rättegång I

3:e uppl. 1970

XVI NILS REGNER

Svensk juridisk litteratur

XVII NILS HERLITZ

Nordisk offentlig rätt I

XVIII NILS HERLITZ

Nordisk offentlig rätt II

XIX PER OLOF EKELOF

Rättegång II

3:e uppl. 1970

XX HJALMAR KARLGREN

Säkerhetsöverlåtelse

XXI FOLKE SCHMIDT

Tjänsteavtalet

Nyskriven uppl. 1968

2:a tryckn. 1970

XXII IVAR AGGE

Straffrättens allmänna del I

4:e tryckn. 1970

XXIII HJALMAR KARLGREN

Kutym och rättsregel

XXIV KARL OLIVECRONA

Rätt och dom

2:a uppl. 1966

XXV LENNART VAHLÉN

Avtal och tolkning

2:a tryckn. 1966

XXVI OLE WESTERBERG

Skatter, avgifter och pålagor

XXVII PER OLOF EKELOF

Rättegång III

3:e uppl. 1970

XXVIII SEVE LJUNGMAN—

PER STJERNQUIST

Den rättsliga kontrollen över mark och vatten I

5:e uppl. 1970

XXIX KURT GRÖNFORS

Ställningsfullmakt och bulvanskap

XXX IVAR AGGE

Straffrättens allmänna del II

3:e tryckn. 1968

XXXI SIGURD DENNEMARK

Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål

XXXII LARS WELAMSON

Konkursrätt

XXXIII HILDING EEK

Internationell privaträtt

2:a uppl. 1967

XXXIV SEVE LJUNGMAN—

PER STJERNQUIST

Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II

3:e uppl. 2:a tryckn. 1970

XXXV PER OLOF BOLDING

Skiljedom

XXXVI NILS HERLITZ

Nordisk offentlig rätt III

XXXVII FOLKE SCHMIDT

Åtenskapsrätt

4:e uppl. 2:a tryckn. 1972

XXXVIII PER OLOF EKELOF

Rättegång IV

2:a uppl. 1969

XXXIX AXEL ADLERCREUTZ

Arbetsagarbegreppet

XL IVAR AGGE

Straffrättens allmänna del III

3:e tryckn. 1970

XLI LARS WELAMSON

Konkurs

3:e uppl. 1971

XLII HJALMAR KARLGREN

Passivitet

XLIII PETER WESTERLIND

Studier över tomträttsinstitutet I

XLIV LENNART VAHLÉN

Fastighetsköp

2:a uppl. 3:e tryckn. 1971

XLV ÅKE HASSLER

Skiljeförfarande

XLVI PER OLOF EKELOF

Rättegång V

3:e uppl. 1972

XLVII KNUT RODHE

Lärobok i obligationsrätt

3:e uppl. 1972

XLVIII BERTIL BENGTTSSON

Hävningsrätt

XLIX NILS BÖRJE LIHNÉ

Lagsökning

L KURT GRÖNFORS

Successiva transporter

LI HILDING EEK

Folkkrätten

LII NILS REGNER

Rättspraxis i litteraturen

LIII OLE WESTERBERG

Förbandet i förvaltningen

2:a tryckn. 1970

LIV NILS HERLITZ

Elements of Nordic Public Law

LV JACOB W. F. SUNDBERG

Familjerätt i omvandling

LVI FREDRIK STERZEL

Riksdagens kontrollmakt

LVII HJALMAR KARLGREN

Produktansvaret

LVIII E. G. WESTMAN

Kommunal förvaltning

genom avtal

LIX BERTIL BENGTTSSON

Särskilda avtalstyper I

LX ANDERS AGELL

Växel, check och materiell fordran

LXI NILS REGNER

Svensk juridisk litteratur II

LXII OLE WESTERBERG

Allmän förvaltningsrätt

LXIII ÅKE HASSLER

Specialprocess

LXIV FOLKE SCHMIDT

Arbetsrätt I

LXV HILDING EEK

Lagkonflikter i tvistemål